नेपालभाषा

(Nepalbhasha Journal)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
चैन लाकौल स्मृति भवन
यल
नेपाल संवत् ११३२

श्यंल्या: ५

नेपालभाषा
NEPALBHASHA

(नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अनुसन्धानमूलक जर्नल)

पिथना ल्याः ५ | ने.सं. ११३३ | ई.सं. २०१३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

चैन लाकौल स्मृति भवन

यलध्वाखा, यल

नां : नेपालभाषा
पिकाक : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
चैन लाकौल स्मृति भवन
यलध्वाखा, यल ।

पिकाःगु दँ : नेपाल संवत् ११३३ यँला
(वि.सं. २०७० असोज/इ.सं. २०१३ सेप्टेम्बर)

थ्यं ल्याः : ५

मू : २००/– व्यक्ति
५००/– संस्थागत

स्वापू : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
फोन : ०१–५२६०४९४

थाकू : डट्स प्रिन्टिङ्ग हाउस
पिन्छैं, ल.पु., फोन ५५२४४९०
dotsprinting@gmail.com

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया पुलांम्ह नायः
प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजुयात
देछा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल ।

उपकुलपतिको कार्यालय

३ भाद्र, २०७०

शुभकामना

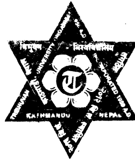
त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय, अन्तर्गत नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पाटनढोकाले **"नेपालभाषा"** नामक अनुसन्धानमूलक जर्नल प्रकाशन गर्दै आइरहेकोमा यस बर्ष नेपालभाषा एम.ए सामाग्रीको सन्दर्भ लगायत महत्वपूर्ण अनुसन्धानमूलक **"नेपालभाषा जर्नल"** अङ्क – ५ प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा अत्यन्त खुसी लागेको छ ।

प्रकाशन हुन लागेको जर्नलमा केन्द्रीय विभागको शैक्षिक गतिविधिका साथै विद्यार्थी शिक्षक, प्राध्यापक तथा विद्वान अनुसन्धानकर्ताहरुबाट संकलित अनुसन्धानमूलक लेख रचनाहरु समेत प्रकाशित हुने कुरामा आशावादी छु ।

अन्त्यमा प्रकाशन हुन लागेको जर्नलको प्रकाशनले निरन्तरता पाओस् भनी हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

प्रा.डा. हिरा बहादुर महर्जन
उपकुलपति

फोन: ४३३०४३३/४३३०४३४, **फ्याक्स:** ९७७-१-४३३१९६४, E-mail: vcoffice@tribhuvan-university.edu.np, **पोष्ट बक्स नं.** ८२१२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल

शिक्षाध्यक्षको कार्यालय

२०७०।५।३

शुभकामना

नेपालभाषा केन्द्रिय विभागबाट प्रकाशन हुँदै आएको "नेपालभाषा" नामक अनुसन्धानमूलक जर्नलको पाँचौ अंक प्रकाशन हुँदै गरेको थाहा पाउँदा खुसी लागेको छ । प्राज्ञिक उन्नयनको उद्देश्यबाट प्रकाशन गरिने यस्ता जर्नल प्रकाशनको कार्यबाट सो विभागसँग सम्बन्धित शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक लगायत शैक्षिक एवं भाषिक विकासको चाहना राख्ने जो कोहीलाई पनि थप उत्साह ल्याउने नै छ भन्ने मैले ठानेको छु । त्यसमा पनि नेपालभाषा जस्तो नेपालको गरिमा बढाउने खालको भाषासँग सम्बन्धित जर्नल प्रकाशन हुनु त्रिभुवन विश्वविद्यालय र राष्ट्रको लागि लागि समेत गौरवको कुरा हो ।

नेपालभाषा केन्द्रिय विभागबाट प्रकाशन हुने यस्ता अनुसन्धानमूलक प्रकाशनमा नयाँ नयाँ अनुसन्धानमूलक लेखका साथै नेपालभाषासँग सम्बन्धित ज्ञानवर्धक एवं जानकारीमूलक पाठ्यसामग्रीहरु बढीभन्दा बढी समेटिन सकून र ती सामग्रीले सम्बन्धित पाठकको मन जित्न सफल होओस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, भविष्यमा पनि उक्त प्रकाशनले सोचे जस्तै निरन्तरता पाउन सकोस् र भाषाको फाँटमा एउटा "नमूना" अनुसन्धानात्मक प्रकाशनको स्थान लिन सकोस् भन्दै यसै अवसरमा उक्त केन्द्रिय विभागको उत्तरोत्तर प्रगतिको समेत कामना गर्दछु ।

प्रा. गुणनिधि न्यौपाने
शिक्षाध्यक्ष

फोन: ४३३०३३६/४३३०५३४, फ्याक्स: ९७७-१-४३३१९६४, E-mail: rectoroffice@tribhuvan-university.edu.np, पोष्ट बक्स नं. ८२१२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ,
नेपाल ।

Tribhuvan University
Kirtipur, Kathmandu,
Nepal.

Ref.No./ पत्र संख्या:

मिति:- २०७०/१/२७

शुभ-कामना

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागबाट प्रकाशन हुँदै आएको अनुसन्धानमूलक जर्नल **नेपालभाषा** यसबर्ष पनि प्रकाशन हुन लागकोमा खुशी व्यक्त गर्दछु ।

गणतन्त्र नेपालको वर्तमान अवस्थामा विभिन्न जनजाति आ-आफ्ना मातृभाषा-संस्कृतिको संरक्षण, विकास र विस्तार कार्यमा विशेष रुपमा लाग्नु समयको माग हुन पुगेको छ ।

नेपालका विभिन्न भाषाहरुमध्ये आफ्नै लिपि र संस्कृति बोकेको नेपालभाषाको विशिष्ट स्थान रहेको छ । जातीय तथा राष्ट्रिय पहिचान दिलाउने खालका अनुसन्धानमूलक रोचक तथा बौद्धिक लेख-रचनाहरुको संगालो **नेपालभाषा जर्नल** अङ्क **५** प्रकाशनले पाठक वर्गमा ठूलो योगदान पुऱ्याउन सकोस् । यस कार्यमा लाग्नु भएका सम्पूर्ण महानुभावहरुलाई धन्यवाद एवं वधाई दिनुकासाथै यस जर्नलले स्तरीयता कायम गर्दै निरन्तरता पाउँदै जाओस्, यही मेरो शुभकामना छ ।

(प्रा.डा.चन्द्रमणि पौडेल)
रजिष्ट्रार

Phone: 4330436, 4330315, 4330533, Fax: 977-1-4331964, P.O.Box No. 8212

सम्पादकीय

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् वयाच्वंगु अनेकौं समस्यामध्ये विद्यार्थी ब्वंमवइगु छगू प्रमुख समस्या खः । गुगुं दँय् विद्यार्थीत ब्वंवःपिं मदयाः निम्ह जक विद्यार्थीपिन्त स्यनेमाःगु अवस्था नं वःगु दु, अथे हे गुगुं दँय् स्वम्ह जक विद्यार्थीपिन्त नं स्यनेमाःगु दु । गुगुं दँय् ला निम्ह-प्यम्ह विद्यार्थी भर्ना जूसां कक्षाकोथाय् न्ह्याबलें छम्ह जक विद्यार्थीयात स्यनेमाःगु नं दु । थथे जुइबलय् स्यनीपिं प्राध्यापकपिंके उत्साह मदइगु स्वाभाविक खःसा ब्वनीपिं विद्यार्थीपिं नं उत्साहहीन जुइगु अस्वाभाविक मखु । थज्याःगु अवस्थाय् पाठचविषय न्ह्यागु हे जूसां पठनपाठन नं प्रभावकारी मजुइगु स्वाभाविक खः । नेपालभाषा शिक्षण ख्यलय् थुकथंया समस्या वयाच्वंसां थथे समस्या छाय् वल, समस्या समाधान यायगु कर्तव्य सुयागु खः धैगु खँ नं तिफ्याय् मफयाच्वंगु दु ।

छुं न्हिलिपा न्हूदँ वयाच्वंगु दु । नेवाःत आपालं सतकय् वयाः नेपालसम्वत् लिसें नेपालभाषाया खँ ल्हाइ । भाषाया नारा थ्वइ, जातीय नारा थ्वइ । नेपालभाषायात विकास यायगु संकल्प याइ । भाषिक संघ-संस्थाय् नेतृत्वयया खँय् कचवं नं पिदनी । अनेकौं भाषाया संघ-संस्था खनेदै । छगू-छगू दतले संस्थां क्रान्तिकारी खँ ब्याकी, परिवर्तनया आस्वाशन बी । मानौं थ्व थासय् नेपालभाषाया स्वर्णिम युग वय्त आः आइतवार हे पियाच्वने म्वाःल । वयकःपिंसं पितबीगु बचं स्वयबलय् आः याकनं हे द्वलंद्वः स्कूलय् नेपालभाषां स्यनेब्वने दै, सलंसः उच्च माध्यमिक विद्यालय व कलेजय् नेपालभाषा स्यनेब्वने दै । तर, थथे धयाच्वच्वं स्कूल-कलेजय् न्हियान्हिथं ब्वनीपिं मदया वनाच्वन । न्हापां दँय् भर्ना जूपिनिगु ल्याः छुं भचा अप्वः खनेदुसां निगूगु दँ पाः जुयावनीगु प्रवृत्ति नं छगू समस्या खः । आः ला नेपालभाषा कयाः ब्वनीपिं एम्ए कक्षाय्सिबें स्नातक कक्षाय् म्हो जुयावनाच्वंगु दु । 'प्लस टू' कक्षाय् ब्वनाच्वंपिं ला छम्ह हे मदु । थ्व इलय् नेपालभाषा विरोधी महितातय्सं त्रिविइ नेपालभाषा लिकाय्केगु वा मेमेगु विभागय् यंकाः स्वाकेगु षडयन्त्र नं इलय्ब्यलय् यानाच्वंगु खनेदु । छखे, शिक्षण ख्यलय् नेपालभाषाया थज्याःगु दुर्गति जुयाच्वंगु दुसा मेखे, झीसं ततःधंगु खँ ल्हाय्गु मत्वःता, झी नेतातय्सं मत्वःतू । झी नेतातय्के भाषाय्सिबें राजनैतिक दलपाखें नुगः क्वसाःगु खनेदु । थ्व इलय् थ्यंमथ्यं ८०-८५ दँ न्हापा फ्रान्सया नेपालभाषा-प्रेमी सिल्भाँ लेभीं धर्मादित्य धर्माचार्ययात च्वःगु पौया छुं अंश हानं छकः लुमंके– गथे छम्ह बुरिम्ह मांयात वया हे सन्तानपिंसं हिबाय्-तिबाय् यानाच्वं थें छिकपिंसं आम्कन थःगु भाय्यात वाय्त्यःफ्वाय्त्यः यानाच्वंगु खनाः, जि छम्ह छिकपिनिगु पुलांगु भाय्या ह्यःमिया नातां जितः नुगः मछिंसे च्वं ।

स्कूलय् नेपालभाषा ब्वंपिं मन्त, उमावि ब्वंपिं मन्त, स्नातक तहलय् ब्वंपिं मन्त वा म्हो जुयावन । थज्याःगु अवस्थाय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् व्यवस्थापन, विज्ञान व प्रविधि थें जाःगु संकायपाखें वःपिन्त समेत भर्ना कयाः थुपिं विद्यार्थीपिन्त सक्षम यायगु छगू गम्भीर चुनौति खः । मानविकी संकायपाखें वःपिं नं सकलें नेपालभाषा कयाः ब्वनावःपिं मखु । आःयागु इलय् थज्याःपिं हे विद्यार्थी भर्ना जुयाः ब्वनेगु ज्याय् गुगु जोश, जाँगर, उत्साह क्यनाः थीथी गतिविधि न्ह्याकाच्वन, थुकें जिपिं शिक्षकपिन्त नं उर्जा तनाब्यूगु भाःपिया ।

सहप्रा. तुलसीलाल सिंह

प्रकाशकीय

त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत संचालित नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं नेपालभाषा एम.ए. (स्नातकोत्तर) तगिंया दक्षजनशक्ति उत्पादन याय्गु जक मखु कि इलय् ब्यलय् नेपालभाषा, लिपि, संस्कृति व साहित्यिक ख्यलय् अध्ययन, अनुसन्धानया अतिरिक्त ज्याभ्वःत नं न्ह्याकावयाच्वंगु दु। विभागपाखें उत्पादन जूपिं ब्वँमिपिं, कार्यरत शिक्षक/शिक्षिकापिं, कर्मचारी वर्गपिं व सहृदयी भाषासेवीपिनिगु पारिवारिक लकसया मंकाः कुतलं हे थज्याःगु उत्साहित ज्याभ्वःत जुइफयाच्वंगु खः।

थ्व हे भ्वलय् थुगुसी विभागया प्रकाशन पुचःपाखें अनुसन्धनात्मक च्वसुत दुथ्याकाः **नेपालभाषा ल्याः ५** संग्रहणीय जर्नल पिथनेत ताःलात। सकसिगु अथक प्रयासं हे थ्व सम्भव जूगु खः। त्रिभुवन विश्वविद्यालयया उपकुलपति प्रा.डा. हिराबहादुर महर्जन, शिक्षाध्यक्ष प्रा. गुणनिधि न्यौपाने व रजिष्टार प्रा. डा. चन्द्रमणि पौडेलजुपिन्सं थुगु पिथनायात उच्च मूल्यांकन यासें देछानादीगु **भिंतुना मन्तब्यं** विभागीय प्रकाशन पुचःयात अझ उर्जा तनाब्यूगु दु।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया स्थापनाकालंनिसें निरन्तररुपं सक्रिय भूमिका म्हितावयाच्वनादीम्ह न्हापांम्ह विभागीय प्रमुख प्रा.डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजुप्रति आभारी जुयाः थुगुसीया 'नेपालभाषा ल्याः ५' वय्कःप्रति हे देछासें पिथने दयाः जिपिं विभागीय परिवार हर्षित जुयाच्वना।

नेपालभाषा जर्नल पिथनेत ग्वाहालि यानादीपिं सकलें च्वमि भाजु/मय्जुपिंत व आर्थिक ग्वाहालि जुइकथं विज्ञापन बियादीपिं विज्ञापनदातापिंप्रति विभाग न्ह्याबलें नतमस्तक जुइ। नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नेपालभाषा स्नातकोत्तर ब्वँमिपिनिगु लुमन्ति दबूया सकल जःदुजःप्रति नं पिथना कवः आभारी जुयाच्वना। अथे हे जर्नलयात अन्तिम रुप बीत कम्प्युटरया सकतां ज्याय् ग्वाहालि यानादीम्ह विष्णु महर्जन व इलय् हे पिथनेत ग्वाहालि याःम्ह डट्स प्रिन्टिङ्ग प्रेसया सकल दुजःपिन्त नं सुभाय्।

जर्नल पिथनेत थज्याःगु भावपूर्ण ग्वाहालि यानादीपिं सकलें भाषासेवीप्रति आभारी जुसें छिकपिनिगु थज्याःगु दुग्यंगु ग्वाहालिभाव भविष्यय् नं निरन्तर रुपं दइ धकाः जिमिसं विश्वास यानाच्वना। छिकपिनिगु निरन्तर ग्वाहालिं हे विभागया पलाः धिसिलाइ।

नेपालभाषा
(Nepalbhasha Journal)
ज्याःजंकु विशेषांक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
चैन लाकौल स्मृति भवन
यल
नेपाल संवत ११३१

थ्यंल्याः ४

धलः

कवि जगतप्रकाशया म्येय्
प्रताप मल्ल

☞ सहप्रा. तुलसीलाल सिंह *

पृष्ठभूमि

म्येच्वमि जगतप्रकाश मल्लया जन्म नेसं ७५९ कार्तिक कृष्ण औंशीखुनु जूगु खः । जगतप्रकाश ख्वपया जुजु नरेश मल्लया काय् व समकालीन कवि जुजुपिं प्रताप मल्लसिबें १६ दँ क्वकालि व श्रीनिवाससिबें १२ दँ क्वकालि । थ्व कवि जन्म जूबलय् यल व ख्वपय् प्रताप मल्लया जगजगी जुयाच्वंगु खः । ख्वप देय्या, खासयानाः, यैंलिसे स्वापू बांमलाः ।

डेनमार्क, कोपनहेगनया **रोयल लाइब्रेरी,** वार्नर-जाकब्सन संग्रह-ल्याः १३५ स *शान्ति स्वस्ति सफुल* संग्रह जुयाच्वंगु दु । थुकिया फोटोकपि **आशा सफूकुथी** दु । संग्रह जुयाच्वंगु छगू थ्यासफुली दुतिनातःगु छगू घटना थुकथं न्ह्यब्वयातःगु दु– नेसं ७५७ ज्येष्ठ शुक्ल चाँगुया *कर्ति* धाःगु थासय्(?) यैंया दल (फौज) वनाः क्वाथ छतजाः दन । वया न्यान्हुलिपा दशमी मंगलवारखुनु ख्वपय्त व थिमित हताः वयाः (आक्रमण याःवयाः) शंकर मल्ल राजकुमार व पाँचखालया नरसिंहदेवपिंसं (यैं पक्षयापिंसं) ख्वपय्त १०२ म्ह, थिमित ६५ म्ह, ख्वपया पंलिनाः ल्वाःवःपिं खयत १२४ म्ह ज्वन । थुपिंमध्ये बन्दीखानाय् ५० म्ह हल । ढाल १५ पाः, तुफः ५० पु यैं पक्षं लाकाकाल ।[1]

ख्वप व यैंया स्वापू बांमलाःगु मूख्य कारण ख्वपया उत्तर-पूर्व भूभाग चाँगु, सक्व, पाँचखाल आदि थौंकन्हय्या सिन्धुपाल्चोक, काभ्रे, दोलखा जिल्लाय् लाःगु छुं भूभाग निगू देशं नं दाबी यानाजूगुलिं खः । थुकथं जगतप्रकाश मल्ल मबूनिबलय् हे ख्वप व यैंया स्वापू तनावपूर्ण जुयाच्वंगु खः ।

नेसं ७६९ स ख्वपय् नरेश मल्लं शासन यानाच्वंबलय् प्रताप मल्लं आक्रमण यानाः ख्वपया छुं किल्ला ध्वस्त यानाब्यूगु व छुं भूभाग कब्जा यानाकाःगु खः । जगतप्रकाश मल्लया शासनकालय् नं ने.सं. ७७८ या दँय् ख्वपया भूभाग नालाय् आक्रमण यानाः ख्वपयात बेइज्जतीपूर्वक पराजित याःगुलिं ख्वपया तं दयाच्वन । विशेष यानाः ख्वपया यललिसे स्वयां यैंनाप तं दयाच्वन । थुकथं ख्वपं यैंलिसे बदला कायत ताकय् यानाच्वन ।

---

* *नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया प्रमुख*

[1] *सम्वत् ७५७ ज्येष्ट शुक्ल पंचमी कुन्हु चगुया कर्त्तिस दर वोङा, क्वठ छत जाव दङ हया, दशमी अंगवार कुन्हु खप्वजपनि थेमिजपनि थ्व थानास हतार कयाव श्री संखल मल्ल कुम्हलजु वाङु चिरं पंचखारया नरसिंहदेव प्रमुखन, श्रछिव नेम्हव १०२ राक खप्वज ॥ थेमिज म्हं ६५ राक ॥ खस म्हं १२४ राक ॥ बंधिखाना हया म्हं ५०, सरिङ पात १५, तुपक थु ५० राक जुरों ॥ (पत्र ४ ख- ५क)*

नेसं ७८० पोहेलां यैंया भूभागय् लाःगु चाँगुया क्वय् *पतभोंक्वाथय्* ख्वपया फौजं मि तयाः ध्वस्त यात। क्वाथय् दुने च्वंपिं च्याम्ह्य्सिया छ्चं ध्यनाबिल। नीछम्ह्य्सित चिनाः यंकल। सर्खुनु थुपिं यैंया क्वाथमितय्त ख्वप देय्छि चाहुइकाः थाय्थासय् म्वाःम्वाकं स्यानाः द्यःपिन्त भोग बिल। थथे ख्वपं यैंयात चुनौती बियाच्वंगु इलय् व हे दँय् प्रताप मल्लं तत्कालय् ख्वपय् प्रत्याक्रमण यानाः बोदे त्याकूगु खः। माघ महिनाय् बोदे त्यलाकयाः झिलालिपा ७८१ स हाकनं ख्वपया चोरपुरी व *चपाकोक्वाथ* नं त्याकाकाःगु खः। नेसं ७८२ स नकदेश त्याकाकाल। अन लूटपात यात। मेगु ला (महिना) माघ सुदि दशमी आदित्यवारखुन्हु थिमि त्याकाकाल। थुकथं ख्वपया भूभागय् प्रताप मल्ल तःकःमछि आक्रमण यानाः आपालं थाय्बाय् त्याकाकाल। थुपिं ल्वापुइ यलया ग्वाहालि कयाः प्रताप मल्ल न्ह्यच्यूगु खनेदु।

नेसं ७८४ पाखे ख्वप व यलया स्वापू बांलात। व हे दँय् जगतप्रकाशयात तःजिक लसकुस यानाः यलय् दुकाल। नेसं ७८५ जगतप्रकाशया सपरिवार ब्वनाः बुंगद्यःया जात्रा स्वकल। थुकथं यैं-यल-ख्वपया तःकःमछि ल्वापु नं जुल, मिलय् नं जुल। नेसं ७९१ स जगतप्रकाश, जितामित्र व उग्रमल्लपिं यललिसे मिलय् जुयाच्वंगु खः। क्वय् न्ह्यब्वयागु म्ये सम्भवतः थ्व हे इलय् च्वःगु जुइ।

म्येया पाठ

आदिश भारपे देव गणपति थव
नकत्वारस बास इनाय खे जव॥ १॥

माकर मकरिनि मुसे चोडा गूँस
याँया राजा पापि काँतगुँ छ्याक थूस॥ २॥

बास मदतो आव गोँरो गर बेय
मखतो थव थाय बाश गना लेय॥ ३॥

जगतचन्दया मन्त्रि भोटचा दाजु रासे
वागमति थ(व या)से क्वाथ दाडा खाँसे॥ ४॥

बाँलाँबुङ छ्यातो आव वने थव थाय
प्याखन हुसे वने काँथ गु राय॥ ५॥

लाता बोरा सोय धुनो म्वाडान खे गूँन
पार पार बबु काय जुय बुलुहूँन॥ ६॥

गोँलोँ गल्या माकरपनि जोरो बिरो काँङ
बास मदु खाँसे खोसे मिखा अति माङ॥ ७॥

पुरुब सोँसिँमा फुतो गना याय बास
थरथर नुरो जीव गना चोने थास॥ ८॥

गोँ(रो)या बानरपनि तव दुख ताया
याँया राजा पापि जुसे फल लासे काया॥ ९॥

इति पलि फ(ले)...वपिया सेनकाव
झेझेसेन दुख सेया पापिन याडाव॥ १०॥

इन्द्रादि देव शिव बर बिव छेन
हरखन सको शव म्हेते चित जेन॥
जय जितामित्र प्रभु उग्र मल्ल देव
जगतप्रकाश आव धरमस हेव॥ ११॥

स्रोत : नेपालभाषा गीत

म्येया अनुवाद

दकलय् न्हापां गणपति द्यः थःम्ह भाःपे,
नकत्वालय् **जवय् च्वनाच्वंम्ह विनायक यात॥१॥**

माकः व माकःनीत गुँइ मुनाच्वन।
यैंया जुजु पापी जुयाः *कतिगुँ* **पालाछ्वल॥२॥**

बास मदुपिं माकःत *ग्वलं* **गन बिस्युंवनी ?**
थःगु थाय् हे बास मखय्काः मेगु बास गन ल्यय् ?॥३॥

जगतचन्दया मन्त्री भोटचा दाजुं बागमती थःगु यानाः क्वाथ दंगु खन॥४॥

बाँलाँबुङ **बन पालाछ्वःगुलिं थःगु थासय् वन।**
प्याखंहुलाः *काँथगुँइ* **च्वनेत वन॥५॥**

म्वानाच्वनागु गुणं लाता-बुरा नं स्वयध्धुन।
पाः पाः याना अबु-काय् बुलुहुँ बुरा जुइगु स्वय्धुन॥६॥

ग्वलय् च्वंपिं माकःतय् विजोग(?) जुल ।
बास मदुगु खनाः ख्वःगुलिं मिखा नं मनावल ॥७॥

न्हापा दुगु सोसिँमा मदय्धुंकल, गन वनाः बास यायुगु ?
म्ह हे थुर्थुर खाय्धुंकल गन थासय् च्वंवनेगु ? ॥८॥

ग्वलय् च्वपिं माकःतय्सं तस्सकं दुःख ताय्कल ।
येँया जुजु पापी जूगुया फल इमिसं लानाकाल ॥९॥

हिति, पौ, फल्चा, बुँगाः ... स्यंकाः पापीं यानाः भ्भी दुःखसिया ॥१०॥

इन्द्रदि देव, शिव, छिं वरदान बियादिसँ ।
जिगु चित्तं सःसःथें लय्तायाः म्हिते ।
जितामित्र, उग्रमल्ल व जगतप्रकाश धर्मय् यानाः पवित्र जुल ॥११॥

विवेचना

जगतप्रकाश मल्ल व चन्द्रशेखर निम्ह जानाः च्वयातःगु आपालं म्ये छथासं मुनाः *नेपालभाषा गीत* नां बियाः थुपिं म्ये नेसं ७९२ स ल्ह्यय् सिधय्कूगु खः । थ्व संग्रहय् ५०० पुं मयाक म्ये मुनातःगु दु । आपालं म्येय् पौराणिक पात्रतय्गु नांसमेत दुथ्यानाच्वंगुलिं थीथी प्याखं दय्केगु ल्याखं म्ये चिनातःगु खनेदु । आपालं म्येय् छम्ह हे कविथें खनेदय्क कविया नां जगतचन्द बियातःगु दु । थ्व जगतप्रकाश मल्ल व वया मन्त्री चन्द्रशेखरया संयुक्त नां खः । चन्द्रशेखरयात गनं-गनं अभिलेखय् चाँदशेखर नां नं च्वयातःगु दु । थ्व मन्त्रीं खासयानाः कविता, म्ये च्वय्गु ज्याय् जगतचन्द्रयात ग्वाहालि यानाच्वंगु खनेदु । *नेपालभाषा गीत* नांया थ्व म्येसफू ल्ह्यःम्ह व्यक्ति धाःसा अनन्त सिंह खः ।

नेपालभाषा गीत सफुली थुगु म्ये 'भमला-म्ये' शीर्षकय् दुथ्याकातःगु दु । 'भमला-म्ये' पुचलय् 'माकर भमला', 'पाकर भमला' व 'चौरा-पायक भमला' म्ये दु । 'माकर' धइगु 'माकः', 'पाकर' धइगु 'पाकः' व 'चौरा-पायक' धइगु 'खुँ व सिपाही' धाःगु खः । थुपिं म्ये व्यंग्यात्मक शैलीं च्वयातःगु हास्य रसया खनेदु । 'भमला' खँग्वः हिन्दीया 'भ्रमना' वा 'भमना'पाखें वःगु खनेदु, गुकिया अर्थ 'फुमिं यंम्ह थें जुइगु' वा 'मचाय्क उखेंथुखें जुइगु' खः ।

म्ये च्वःगु इलय् जगतप्रकाशया श्रीनिवासलिसे घनिष्ठता दुगु व प्रताप मल्ललिसे शत्रुतापूर्ण व्यवहार जुयाच्वंगु खनेदु । थ्व म्येय् प्रताप मल्लप्रति घृणा यासें व्यंग्यात्मक शैलीं च्वयातःगु दु । गनं-गनं ख्वपया वीरताया बयान यानाः वीर रस नं निर्वाह जुयाच्वंगु दु ।

म्येय् छसिंकथं थथे भाव व्यक्त यानातःगु दु– माकःत मुनाः च्वनाच्वंगु ग्वल (पशुपति) या गुँ येँया जुजुं (प्रताप मल्लं) कब्जा यानाः अनया सिमा पालाबिल । अन च्वंपिं माकःत गन बिस्युंवने, गन बिस्युंवने जुल । थजाःगु इलय् जगतप्रकाशया मन्त्री भोटचां ग्वललिक्क न्ह्यानाच्वंगु वागमती कब्जा यानाः अन क्वाथ दय्कल । व खनाः *बाँलाँबुँ* व *काँथगुँ* ख्वपयागु अधीनय् जुयाः ग्वलय् बास मदुपिं माकःत ख्वपया उगु थासय् लय्ताताः, प्याखंहुं अन च्वंवल । थ्वया न्हापा येँया जुजु 'पापी' जुयाः ग्वल कब्जा यानाः, अन च्वंगु सौंसिमा पालाः माकःतय्गु बास मदय्काब्यूगु खः । थुपिं माकःत बास मदयाः ख्वख्वं मिखा नं मनावल । गन बास याय् धकाः मती तयाः थरथर खानाजुल । येँया जुजुं हिति, पौ (बुंइ च्वंगु फले), फले, बुँगाः आदि स्यंकाः मनूतय्त नं दुःख बियाजुल । म्येया भावार्थ थुलि हे ।

म्येया दकसिबय् च्वय् जगतप्रकाशया मेमेगु म्येय् थें नकत्वालय् च्वंम्ह गणेशयात नमस्करण यानातःगु दु । अथे हे दकसिबय् क्वय् इन्द्रादि देवयाके वर फ्वनातःगु व जगतप्रकाश लिसें वया काय्पिं जितामित्र मल्ल व उग्र मल्लपिनिगु नां न्ह्यथनातःगु दु ।

थ्व म्येय् जगतप्रकाशया मन्त्री भोटचाया वीरताया बयान यानातःगु दु । नेसं ७९२ ख्वप व यल जानाः *'मयजगाम'*य् आक्रमण याःवंबलय् ख्वपया

चौतारा भोटचा भाजुं अन च्वंपिं शत्रुतय्‌गु छचं पालाबिल। कोपनहेगन, रोयल लाइब्रेरीया थ्यासफुती थ्व घटना थुकथं न्ह्यब्वयातःगु दु– सम्वत् ७९२ ज्येष्ठ कृष्ण प्रतिपदा शनिश्चरवारखुनु मयजगामया क्वाथय् यल व ख्वपया दल वयाः घेरय् याःवल। मयजगांया जनतायात पिने पिकयाः ख्वपया चौतारा भोटचा भाजु, जयहरि जोशी आदिसिनं खुमय्‌सिया छचं ध्यनाहल।

सम्वत् ७९२ ज्येष्ट कृष्ण प्रतिपदा शनिश्चरवार, थ्वकुन्हु मयजगाम क्वाठस यरज खपोजन दरकन पुन वव, मयजगामस जन पिपाराओ खप्वया चौतारा भोत्या भाजु, जयहरि जोसि आदिन म्हं खु छेर धेडाव हव ... ॥ माकर भमला म्येय् थजाःम्ह देशभक्त वीर चौतारा भोटचायात *जगतचन्दया मन्त्रि भोटचा दाजु रासे, वागमति थ(व या)से क्वाथ दाङा खाँसे* धकाः वीरताया प्रशंसा यानातःगु दु। भोटचा भाजुं चौतारा जुयाः ख्वप देय्‌या नितिं थःगु वीरता क्यनाच्वंगु इलय् नेसं ७९३ मार्गाशिर कृष्णबलय् जगतप्रकाशया ३४ दँया अल्पउमेरय् मृत्यु जुल। उबलय् यल व ख्वप जानाः येँनाप ल्वानाच्वंगु ई खः।

च्वय् न्ह्यथनागु म्ये जगतप्रकाशं समकालीन अवस्थायात कयाः च्वयातःगु खः। शायद जगतप्रकाशया शासनकालय् प्रताप मल्लं तःकःमछि हमला यानाः ख्वपदेय्‌या भूभाग त्याकाकयाच्वंगु इलय् वा न्ह्याबलें पराजय जक जुयाः अपमान सहयानाच्वनेमाःगु इलय् भोटचां गुगु वीरता क्यन उकी जगतप्रकाशया प्रभाव लाःगु खनेदु, थ्व म्येय्। कवि जगतप्रकाशं भोटचायात *दाजु* धकाः सम्बोधन यानातःगु नं अर्थपूर्ण जू। छाय्‌धाःसा, नेवाःतय् दाजु खँग्वः थःसिबें थकालिम्ह्य्‌सित वा हनेमाःम्ह्य्‌सित हनाबना यानाः छ्यलीगु शब्द खः। हानं जुजुं थः हे चौतारायात 'दाजु' धकाः सम्बोधन याःगुया नं विशेष अर्थपूर्ण जू। भोटचा भाजु जगतप्रकाशया नातां दाजु लाःम्ह थें नं खनेमदु।

च्वय् न्ह्यथनागु म्ये, ग्वल थाय् प्रताप मल्लं कब्जा यानाः काय्‌धुंकाः भोटचां ग्वललिक्क लाःगु वागमती क्वाथ दनाः वीरता क्यंगु विषययात माकः पात्र दय्‌काः येँया जुजु प्रताप मल्लयात ध्याचू नकातःगु खः। अथे हे मेगु छपु म्ये ख्वपया भूभागय् लाःगु वाभु धइगु थाय् क्वत्यलाकाःगु विषय दय्‌काः च्वयातःगु दु। थ्व म्येया भाव स्वय्‌बलय् येँ देशं ख्वपया 'वाभु' क्वत्यलाकाःगु खः। म्ये थथे च्वयातःगु दु–

।। मालश्री ।। प्र ।।

प्रथमस सुमरपे ध्वाखाया इनाय
तवचपलिया थोम्हा सदाङ सहाय ॥

फव धकाव चोँङपनि याय अति हेस
मतुक कुलछि बजि काया वाँभु देश ॥

भिंङ परमान तसे थम देँङ चोङा
न्हेलन मचाले कारात मनसिँ देङा ॥

धापगुलि सयिङ बला संला हेला
खि म्हेसे बेसे वाना याय सेस्ता बेला ॥

जगतचन्दया गति मल्ल श्रीनिवास
तलेजुओ छलपोलस पुङ खे आस ॥

(नेपालभाषा गीत, म्ये पु १६)

भावार्थ

न्हापां ध्वाखाय् च्वंम्ह गणेश लुमंके। *तवचपलिया* (तचपाल?) थुम्हसिके न्ह्याबलें भल्सा कयाच्वना। थःत बल्लाः धकाः च्वंपिन्त नं हिस्याय्। छाय्‌धाःसा इमिसं जिमिगु वाभु त्याकाकयाः अन सःगु अन्नं कूछि बजि नय्‌त नं मगाः। भिंभिंपिं (बबःलाःपिं) प्रमान (मन्त्री) तयाः थः याउँक च्वनाच्वना। न्ह्यलं मचाबलय् कलाः नं लुममंका। ढाल, धनुष, सल आदि त्वःताः शत्रु खि म्हुकाः बिस्युंवन। जगतप्रकाशया लिधंसा श्रीनिवास, छलपोलयात तलेजुं वर बीगु आशा दु।

थ्व म्ये नं नेसं ७८४ लिपा च्वःगु खनेदु। थ्व इलय् जगतप्रकाशया श्रीनिवासलिसे स्वापू बांलानाः प्रताप मल्ललिसे धाःसा शत्रुतापूर्ण व्यवहार जुयाच्वंगु

खः। अथेजुयाः म्येय् शत्रु-देश वा शत्रु-जुजुया नां न्ह्यथनामतःसां प्रताप मल्ललिसे अप्रत्यक्ष स्वापू दुगु म्ये खः। थुकी नं थःगु देशया भूभाग त्यलाकाःसां 'कूछि बजि नय्त मगाःगु भूमि' धकाः उकियात वास्ता मयाः। अथे हे थःयाके वीरपिं प्रमाणपिं दु धकाः ढुक्क जुयाच्वंगु दु। बरु, यलया जुजु श्रीनिवासयात ख्वपया तलेजुया नं सुदृष्टि लाय्मा धकाः कामना यानातःगु दु।

प्रताप मल्लं थःत 'कवीन्द्र' धाइगुलिं छपु म्येय् (नेपालभाषा गीत, म्ये पु ४८७) जगतप्रकाशं थःत नेपालभाषाया कविमध्ये निपुणम्ह, गुणीपिंमध्ये नं शिरोमणि धकाः थुकथं म्ये चिनातल–

जगतचन्द गुणि गुणिया शिरोमणि भाषा कवित निपून श्रीनिवास देवि उति यासे हाने जे थ्वगुलि जीव पँले मून ॥

भावार्थ

जगतचन्द (जगतप्रकाश व चन्द्रशेखर) नेपालभाषाया कविता च्वय्‌गुली निपुण व गुणिपिनि नं शिरोमणि खः। श्रीनिवासयात देवी तलेजु भवानीयात थें हे हने, थुगु जीवन पलेस्वांहः थें मुनाः बांलात।)

थुकथं, जगतचन्दया नामं च्वयातःगु नेपालभाषा गीत क्वथीक अध्ययन जुल धाःसा यैं-यल-ख्वपया तत्कालीन अवस्थाय् स्वंगू देया स्वापू गथे च्वं धइगु ध्वाथुइकेफइ।

लिधंसा

जगतचन्द, नेसं ७९२, *नेपालभाषा गीत* (ल्ह्यःम्ह : अनन्त सिंह), राष्ट्रिय अभिलेखालय, बि २८८/२६

वैद्य, जनकलाल, नेसं ११२२, *नेपालभाषाया प्राचीन काव्य सिर्जना*। यैं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा- प्रतिष्ठान।

शान्ति-स्वस्ति-सफू, दि रोयल लाइब्रेरी (कोपनहेगन), वार्नर-जाकब्सन संग्रह-ल्याः १३५

Malla, Kamal P. (ed), 2000, *A Dictionary of Classical Newari*. Katmandu: Cwasa Pasa.

Regmi, D. R.(ed.), 1966, *Medieval Nepal (III)*. Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay.

लेख्य व लेखन ज्वलंया सामान्य परिचय

☞ *सहप्रा. ज्वाला स्थापित **

मनूतय् थःगु मनय् दनावःगु छुं नं विचार भाव प्वंकेगु तरिका धयागु ल्हाःतं, छ्यनं भाय् यानाः, म्हुतुं न्वंवानाः अथवा च्वयाः खः । भाय् यायत ल्हाः, छ्यं संकीसा, म्हुतुं न्वंवायत म्हुतुं विभिन्न सः पिकयाः भाषाया रुपय् ब्यक्त याइ । च्वयाः भाव ब्यक्त यायत आखःया नमूना माल, अले व आखः च्वय्गु ज्वलं माल । ज्वलं धयागु च्वयत छ्यलीगु वस्तु (गुगुया द्यःने आखः च्वइ) खः । च्वय्गु शुरु यासांनिसें आःतक थीथी वस्तुयात छ्यलाताःगु दु । विभिन्न अभिलेखया लिधँसाय् स्वय्बलय् दकलय् अप्वः व न्हापांनिसे आःतक छ्यलाताःगु वस्तु धयागु ल्वहं खः । वयां लिपा धातु, चा, सिं आदि छ्यलाताःगु दु । अथे हे सिमाया हः, ख्वला आदिपाखें दय्काताःगु भ्वं, ताडपत्र, भोजपत्र व भ्वं छ्यलेगु यात । अथे हे छ्यंगु, कापः आदि नं छ्यलाताःगु दु । तर दकलय् अप्वः ल्वहं यक्वतक ल्यनाच्वनीगु जुल । धातु नं यक्व तक्क ल्यनीगु खःसां मनूतय्सं गलय्यानाः मेगु रुपय् छ्यलेगु यात । मेगु ताडपत्र, भ्वं, भोजपत्र, कापः, छ्यंगु नं नाश जुइगु जुया ताः ई तक ल्यंकेथाकु । विभिन्न इलय् विभिन्न वस्तु छ्यलेगु ज्या जुल । जब भ्वंयागु विकास जुल, लेख्य ज्वलं निरन्तर रुपं भ्वंयात छ्यल । थुगु भ्वंया विकास जुजुं थौंकन्हय् थीथी गुणया थीथी साइजया भ्वंयात छ्यलेगु जुल । जुजुं जुजुं थौंकन्हय् अभ्र कम्प्यूटरया स्क्रीनयात लेख्यज्वलंया रुपय् छ्यलाच्वंगु दु । शुरुनिसें आःतक छ्यलाताःगु लेख्यज्वलंया विस्तृत वर्णन क्वय् बिया थें दु ।

१) ल्वहं :- ल्वहं ताःईतक ल्यनाच्वनीगु सार्वजनिक थासय् तय् ज्यूगु वस्तु जूगुलिं अभिलेख च्वय्त अभिलेखया प्रारम्भंनिसें आःतक विभिन्न रुपय् छ्यलाताःगु दु । गथेकि - शिलापत्र (ल्वहंया), स्तम्भ (थां), मूर्तिया क्वय्यागु भाग (पादपीठ), व ल्वहं हिति । जःधुं (जलहरि) आदि ।

क) शिलापत्र :- शिलापत्रयात ल्वहं पौ, शिलाफलक, शिलापट्टकाशासन धकाः नं धाइ । थ्व ल्वहंपौ धयागु ल्वहंयात थीथी साइजयागु पत्र वा पाता दय्काः द्यःने सफा जुइक घोटेयानाः आखः की जिइक दय्की । चुलुक पालिश नं तइ । प्यकुंलाःगु ल्वहंपौयात च्वय्यागु भाग ग्वःलाका अन थीथी मार्गी, थीथी इलय् थीथी चित्र च्वयाताःगु दइ गथेकि सा, मृग, चक्र, पलेस्वां, शंख, ङ्या, वज्र चैत्य (स्तूप) त्रिशुल, शिवलिङ्ग, चन्द्र, सूर्य अथे हे स्वां बुट्टा वा मियागु ज्वाला (लप्का) नं दय्काताइ । थज्याःगु ल्वहंपौ विषय स्वया, च्वय्गु खँया विवरण स्वया तपाः, चिइपाः जुइ । थ्व ल्वहंपौ पाटीपौवा देगः थीथी भवन सार्वजनिक थाय् आदि थासय् तयाताःगु दु । कान्तिपुर नक्साल नारायण चौरयागु लिच्छविकालया तिथि मदुगु ल्वहंपौ व पशुपतिक्षेत्रया जयदेवया सम्वत् १५८ (७३० ई) या ल्वहंपौ लिच्छविकालया दकलय् तःपाःगु ल्वहंपौ खः । १.२ मीटर हाकः व ३६ से.मी. ब्या नारायणचौरया ल्वहंपौ । थज्याःगु ल्वहंपौ मल्लकालयागु यें टेबहालया नरेन्द्र मल्लया ने.सं. ६६५ (१५४५ ई) या ल्वहंपौ २६ पंक्ति च्वय् २५.५ से.मी. ब्या, दथुइ ३० से.मी. व क्वय् २६ से.मी. दु । अथे हे स्वयम्भुइ च्वंगु ने.सं. ७७० (१६५६) या प्रतापमल्लयागु ल्वहंपौ नं यक्वः तःपाः । थ्व

* *पाटन संयुक्त क्याम्पसया भू.पु. विभागीय सहायक प्रमुख*

ल्वहंपौया साइज च्वय् ४० से.मी. दथुइ ४५ से.मी. क्वय् ३६.५ से.मी. दु । थज्याःगु ल्वहंपौ आःतक नं थीथी भवन निर्माण याइबलय् तय्‌गु चलन दु ।

ख) शिलास्तम्भ (थां) :- माःकथंयागु तःजाःगु बल्लाःगु ल्वहंया थां (स्तम्भ) चानाः, ताछेयानाः घोटेयाना, माःगु विवरण की जिइक दय्‌काः तइगुयात शिलास्तम्भ धाइ । थ्व थां सार्वजनिक थासय् तय्‌गु चलन दु । थ्व थां प्यखेर प्यंगू पाता दइ । थ्व थां जमिनय् क्वय् गाडे यानातइ । थांया च्वय् मूर्ति नं दइ । अनेक बुट्टा दइ । नेपालय् ल्वहं थां दकलय् पुलांगु लुम्बिनीया इ.पू. २४९ या तेश्रो शताब्दीया अशोक थां खः ।

लिच्छवि जुजु मानदेवया चाँगुनारायणया ल्वहं थां चारपाते तीन मीटर तःजाःगु थामय् स्वख्यरं च्वयातःगु दु । थ्व थां काउलीया आसन यानाः दिकातःगु दु । अथे हे मल्लकालया यलय्‌च्वंगु कृष्णमन्दिर न्ह्यःनेच्वंगु ने.सं. ७५७ (१६३० ई) या सिद्धिनरसिंह मल्लं स्थापना याःगु गरुड स्तम्भ । अथे हे यैं लगंबहालय् च्वंगु पार्थिवेन्द्र मल्लं स्थापना याःगु ल्वहंथां रञ्जना लिपिं कियातःगु दु ।

ग) मेमेगु ल्वहं पौ :- ल्वहंपौया कथं मेमेगु पत्र गथे मूर्तिया क्वय् (पादपीठ) शिवलिङ्ग, ल्वहं हितिया जःखः च्वय् क्वय् हिति फ्वया जःखः जःधुं (जलहरी) आदिइ नं च्वयातःगु दु । सं. १०७ य् च्वयातःगु मालीगामय् लुयावःगु जुजु जयवर्मया मूर्तिइ पादपीठय् अभिलेख कियातःगु आःतक लुयावःगु दकलय् पुलांगु पादपीठ अभिलेख खः । थ्व अभिलेखय् "सम्वत् १०७ श्री प ७ देव चक्र महाराजस्य जयवर्म्मण" धकाः च्वयातःगु दु ।

२) धातु :- धातु धयागु नं छ्वाःगु लेख्य ज्वलं खः । धातु धालकि लुँ, वहः, सिजः, सिं, नँ आदि खः । धातुइ कियाः व घ्वानाः आखः च्वइ । कियाः धातुया पाताय् च्वइ । थथे कियातःगु लुँयागु स्वर्णपत्र, सिजःयागु ताम्रपत्र धाइ । चाँगुनारायणय् च्वंगु नारायणया लुँया कवचया क्वय् च्वयातःगु संवत् ६०७ या अंशुवर्माया अभिलेख स्वर्णपत्र खः । थ्व अभिलेखय् नारायणयागु पुलांगु कवच व गरुड हिलागु खँ च्वयातःगु दु । अथे हे धातुया घ्वाना च्वइगु अभिलेखय् देगः देगलय् तइगु इला ध्येबा (सिक्का) माने (चाःहिकेगु) गं, मूर्ति आदिइ खः । थज्याःगु थासय् तयातःगु तःतःग्वःगु गंया छ्‌चाःखेरं घ्वाना अभिलेख तयागतःगु स्वयम्भुइ पशुपती आदि थासय् दु ।

धातुयागु पत्रमध्ये ताम्रपत्र छ्यलातःगु खनेदु । थ्व ताम्रपत्र तःकु चिकु यानाः विषयय् अनुसार दय्‌काः तःगु दु । थुकी विशेषयाना भूमिदान, राजाज्ञा व निम्ह स्वम्ह जुजुपिनिदथुइ जूगु सन्धिया खँ च्वयाः दरबारय् तानाः तय्‌गु चलन दु । ख्वपया तलेजु चोकय् भूपतीन्द्र मल्ल व योगनरेन्द्र मल्लया सम्वत ८२२ (१७०२ ई) या ताम्रपत्र सन्धिपत्र खः ।

३) सिं :- सिंयात नं लेख्य ज्वलंया रुपय् छ्यलातःगु दु । गथेकि देगःया खापाय् तोरण, मूर्ति दिकीगु त्वाकलय् तुनासिं, तुनासिं दिकिगुली नं अभिलेख च्वयातःगु दु ।

४) चा :- चायात नं लेख्यज्वलंया रुपय् छ्यलातःगु दु । चायागु चैत्य, चायागु अःपा, आदि । यैंया चाबहिलय् धन्नोचैत्य जिर्णोद्धार याःबलय् चैत्यया दुने ब्राम्हीलिपिं चारुमती च्वयातःगु अप्पा यक्व लुयावल । उकी दुने हानं भुजिमो लिपिं च्वयातःगु ध्येबा नं लुयावल ।

लिखत पत्रय्, तमसुक, कालविल, न्याय्‌गु मीगु आदिया लागि च्वयाः थूतुलीबलय् लिखतपत्रया सिथय् चाया छाप तय्‌गु चलन दु । व छापय् श्री मण्डल व कलश आदि थीथी आकृति घ्वानातइ ।

५) ताडपत्र :- तापडपत्र नं छगू लेख्यज्वलं खः । ताडपत्र तसकं तान्वःगु थासय् व समुद्रया सिथय् (तटय्) दइगु ताय्‌गः सिमाया हःयात गंकाः लखय् दाय्‌काः हानं गंका पानाः शंखं घोटे यानाः पिचुकाः विभिन्न साइजय्, चानाः च्वय्‌त तयार याइ । थ्व निगू किसिमया दु - तालिपोट व पाल्मिरा । तालिपोट तब्याः, ताःहाकः, हलुका व पिचुसे च्वंगुलिं च्वय्‌गु नितिं बांलाः जू । पाल्मिराया ताडपत्र चिब्याः, चीहाकः, ख्वातु व पिचु मजूगुलिं च्वय्‌त उलि बांलाः मजू । ताडपत्र करीव १० से.मी. ब्या व ५० से.मी. हाकःया जुइ । च्व व प्वःपाखें चिब्या व दथुइ तब्या जुइ । तमसुक जूसा खवय् सिथय् चाया छाप दइ । चाया छापय् मण्डल, श्री, कलश आदि थीथी आकृति घ्वानातःगु दइ । चाया छाप दुथाय् ताडपत्रयात निसु स्वसु लथ्यानातःगु दइ । थुकी दुने जग्गाया मू, ब्याज दर आदि च्वयातःगु दइ । गुगुली धाःसा छुं नं

च्वयातइ मखु । चाया छाप दुनेलाका ताडपत्रयात थूतुला तइ ।

ताडपत्रया सुरक्षा, तापक्रम कम जुइगु थासय् जुइगुलिं नेपालय् लिच्छबिकालनिसें छ्यलातःगु ताडपत्रत सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । भ्वंया प्रयोग मजूनिबलय् ताडपत्रयात लिखत पत्र व ग्रन्थ च्वयत यक्व छ्यलातःगु दु । यक्वथें तमसुक छैं, बुँ क्यब, न्याय्/मिय्, ब्यागलं तय्/च्वने, दान याय्गु बकस काय्/बिय्, बरः तय्/काय्, त्यासा काय्/बिय् आदिया नितिं कानूनी दसिकथं ताडपत्र थूतुलातःगु आशा सफूकुथी जक १२०० गू ति दु । अथे हे आशा सफूकुथी दुगु दकलय् पुलांगु ग्रन्थ ने.सं. ३०० या ताडपत्रय् च्वयातःगु पंचरक्षासूत्र खः । ताडपत्र लिच्छविकालय् भचाभचा छ्यलातःगु दुसा मल्लकालया यक्व प्रयोग यात । लिपा शाहकालय् भ्वंयागु प्रयोगय् वसेंलि ताडपत्रय् छ्यलाबुला मदयावन ।

६) कापः :- रेशमी व सुति कापःयात नं मनूतय्सं लेख्यज्वलंया रुपय् छ्यलातःगु दु । महत्वपूर्ण धार्मिक विवरण च्वय्त थ्व वस्तुया अप्वःथें छ्यलातःगु खनेदु । पौभाः फुक्क कापतय् च्वइगु कला व अभिलेख खः ।

७) भ्वं :- थौंकन्हय् संसारभर लेख्यज्वलं छ्यलातःगु थ्व हे भ्वं खः । थ्व भ्वं थीथी आकारयागु थीथी गुणयागु भ्वं थौंकन्हय् न्ह्याथाय् नं उपलब्ध दु । थ्व भ्वं वनस्पतिया नायुगु मसिनो रेशां दय्कातःगु लथ्याय्ज्यूगु सालुगु लेख्यवस्तु हे भ्वं खः । थ्व विदेशी भ्वंया आविष्कार १०५ ई. चीनय् जूगु खः ।

तर नेपालय् छ्यलीगु नेपाली भ्वं अलग कथंया दु । थन भ्वंया प्रयोग यक्व पुलांगु नं दु । छगू अनुसन्धानय् नेपाल सम्वत् शुरु निसें हे भ्वंतय् च्वयातःगु अभिलेख खनेदु । ताडपत्रया नापनापं भ्वं नं छ्यलातःगु दु । भ्वंया छ्यला ताडपत्र स्वयां अःपुगुलिं विस्तारं ताडपत्र तनावन अले भ्वंयात जक छ्यलेगु जुयावन । नेपालय् दय्कीगु भ्वंयात कचिभ्वं धकाः धाइ । अभिलेखालय् सुरक्षित ग्रन्थ अभिलेख यक्वथें थ्व हे कचिभ्वंतय् च्वया तःगु दु । नेपाली कचिभ्वंयात मः तयाः प्यबः न्याबः प्यपुंका गंके धुंकाः पिचुसे च्वंकेगु नितिं ल्हाकातय्गु याइ । ग्रन्थयात किलं मनकेत वा ग्रन्थया आयु ताहाकः याय्त निखेरं वा छखेरं जक हरताल इलेगु याइ । हरताल धयागु म्हासुगु छगू प्रकारया विष खः । थथे इलातःगु भ्वंयात हरितालिका नं धाय्गु याः । थज्याःगु भ्वंतय् ग्रन्थ बाहेक गुगुं कालबिलया, ब्यागलं च्वंगुया भ्वं नं च्वयातःगु दु गुकी छगू हे कथंया ब्यहोरा निथाय् वा स्वथाय् वा ग्वम्ह नाप कालबिल जुइगु खः उलि हे थासय् च्वया दथुइ दथुइ स्वांफ्वः बुट्टा च्वयातइ । स्वांफ्वः च्वयातःथाय् लाक्क बाकू यानाः कालबिल याःपि सकसितं छकू छकू इनाबिइ । लिपा छुं जुयाः कचमच जुलधाःसा व हे भ्वं ज्वःलाका स्वय्गु चलन दु । थज्याःगु भ्वंयात बाकुपौ धाइ । नेपाल संवत् ६९१ हितोपदेश भ्वंतय् च्वयातःगु ग्रन्थ अभिलेख खः । भ्वंया आविष्कार जुसेंलि ताडपत्रया छ्यला म्हो जुयावन । अय्सां लिपातक तमसुक च्वय्त, ताडपत्र ग्रन्थ च्वय्त भ्वं छ्यलेगु यात, तर लिपा वनाः थौंतकं भ्वं हे छ्यलेगु यानाच्वन । लिच्छविकाल लिपा ने.सं. १०३ निसें ताडपत्र छ्यलातःगु दु । ने.सं. ५०० - ७०० तक अधिमात्रा ताडपत्र छ्यलातःगु दुसा भ्वं नेपाल संवत् १०० निसें भचा भचा यानाः छ्यला ने.सं. ७०० निसें यक्व छ्यलायंकल, अले ताडपत्रया छ्यला कम जुजुं वन ।

८) नीलपत्र :- मः भ्वँतय् गाढा वँचु रङ्ग पानाः ग्रन्थ च्वय्त दय्कातःगु भ्वंयात नीलपत्र धाइ । उकी लुँचुं वा वहःचुंया मसि दय्का रञ्जनालिपिं बौद्ध वा हिन्दु धार्मिक ग्रन्थ च्वइगु खः । थुकी न्हापांगु पतिइ ग्रन्थनाप सम्बन्धित द्यःया चित्र नं च्वयातइ । नीलपत्रय् च्वयातःगु ग्रन्थ आशासफूकुथिइ ६० गू ति दु । अथे हे मेगु अभिलेखालय् नं संग्रह जुयाच्वंगु दु ।

९) हाकु सफू :- थ्व छगू छुं च्वयाः मतःगु हाकुगु उँ पानातःगु भ्वं खः । थ्व नं कचिभ्वंयात मः तयाः निबः स्वबः प्यपुंका ख्वातुका थ्यासफू थें लथ्याय् जीक दय्का तइ । थुकी छुं खँ ल्वःमनि धकाः सलानं च्वय्गु याइ । म्वालकि हुयाछ्वइ । थ्व अप्वःयाना गुथिइ प्रयोग याइ ।

१०) भोजपत्र (भुर्ज सिमाख्वला) :- भोजवृक्ष (भुर्जवृक्ष) ख्वाउँथाय् विशेषयाना हिमाली प्रदेश जुम्लाय् दइगु सिमा खः । थ्वहे सिमाया ख्वलां भोजपत्र दय्की । थ्व सिमाया ख्वला ख्वात्तुसे बल्लाःगु जुया च्वय्त ज्यालगय् जुल । भोजवृक्षया ख्वलायात बल्लाकेत चिकंपानाः गंकाः शंखं घोटे यानाः चुल्लुसे च्वंकी । थ्व भोजपत्र सालुसे च्वना एक गज जक ताःहाक जुइ । थ्व पत्रय् ग्रन्थ

च्वय्‌गु याइ। विक्रम सम्वत् चौथौं शताब्दी ताकायागु आगमसूत्र व पञ्चरक्षाया ग्रन्थ च्वयातःगु भचा भचा दु। भोजपत्र ताडपत्रथें बल्ला मजू, हानं थ्व बस्तु चिकुथाय् याकनं नाश जुयावनी, अथेजुया थ्व वस्तुइ च्वयातःगु अभिलेख नेपालय् यक्व मदु।

११) लेख्यज्वलं (Tools)

छुं नं खँ च्वय्‌त दकलय् न्हापां विषय दय्‌माल। व हे विषय च्वयातय्‌त च्वय्‌गु वस्तु माल। च्वय्‌गु वस्तुयात लेख्यज्वलं धाइ। व हे लेख्यज्वलं वस्तुइ च्वय्‌त छ्यलीगु उपकरणयात लेखन सामग्री धाइ। प्राचीनकालंनिसें आःतक मनूतय्‌सं अभिलेख च्वय्‌त थीथी इलय् थीथी वस्तु अले वस्तुयात ल्वःगु माःगु विभिन्न उपकरण छ्यलातःगु दु। छुं नं च्वयाः ल्यनाच्वंगु वस्तुयात अभिलेख धाइ। विशेषयानाः निगू कथंया छ्वाःगु व नायुगु वस्तुइ च्वयातःगु दइ। गथेकि गुफा चित्र, शिलापत्र, सुवर्णपत्र, ताम्रपत्र, भुर्जपत्र, कापः, भ्वं आदि। ईया ह्यूपा नापनापं कथहं ल्वहंतय्, धातुइ सिमाहलय् च्वय्‌गु यानाः हहं वनस्पतिपाखें तयार याइगु भ्वँतय् च्वय्‌गु यात। थौं आधुनिक प्रविधि छ्यला तयार याइगु भ्वँतय् च्वय्‌गु जुल। विज्ञान व प्रविधिया विकासं यानाः कम्प्यूटर टाइपयानाः प्रिन्ट पिकाय्‌गु प्रचलन अप्वः जुयावयाच्वंगु दु।

प्राचीनकालय् धातुइ व ल्वहंथें जाःगु, छ्वाःगु वस्तुइ अभिलेख च्वय्‌त छ्यलीगु उपकरण धयागु कीगु ज्याभः (छिनो) हतौडा (मुगः) मसि, खिपः, खरी, शलाका (रुलर) आदि। अथे हे नायुगु वस्तु ताडपत्र, भ्वं, कापः, आदिलय् च्वय्‌त माःगु ज्वलं धयागु कलम, मसी, कापा (रेखापटि), रुल (सलाका) कीगु मसिनो छ्ली आदि खः।

हस्तलिखित ग्रन्थ च्वय्‌त अबलय् खयः (खयर) याःगु हः दाय्‌काः मसि दय्‌की। थ्व साधारण प्रयोग याय्‌त जक छ्यली। बांलाःगु भिंगु भ्वंतय् च्वय्‌त पाको मसि दय्‌की। थ्व पाको मसि दय्‌केत मसि लाहालय् स्वाग तया दाय्‌का उकिया तिइ (झोलय्) अजः तया पाको मसि दय्‌की। थ्व मसि लः लाःसां स्यनीमखु। व हे लाहालय् रङ्ग तयाः रंगीन मसि दय्‌की। नीलपत्रय् च्वय्‌त लुँ वहःया मसि दय्‌की। लुँ वहःयात गुँदय् घोटेयाना दय्‌की। लुँमसि दय्‌केत हिंगुल घोलेयाना दय्‌की। म्हासुगु मसी दय्‌केत हरिताल घोटेयानाः दय्‌की।

कलमं च्वय्‌त पंयागु कलम दय्‌काः मसी थुना च्वइ। थ्व कलम पं, निगोलो, न आदियागु दय्‌की। अथे हे दुम्सीया पपु (प्वाँख) नं कलम दय्‌की।

कापा (रेसापाटी) धयागु च्वय्‌गु वस्तुइ आखः च्वय्‌त तप्यंक समान जुइक ध्वः सालेत छ्यली। सिंयागु फलेक (कथी) उथें जुइक खिपः प्यनातइ। खिपःया द्यःने भ्वं तयाः भ्वंतय् द्यःने घोटे याना थ्वः सीदय्‌कि अले व हे ध्वलय् तप्यकं आखः च्वइ। आखः तप्यंक च्वय्‌गु सिंयागु बालां दय्‌कातःगु रुल (सलाका) नं प्रयोग याय्‌गु चलन दु।

अभिलेख च्वय्‌गु प्रविधि, च्वय्‌गु वस्तु स्वयाः फरक फरक जुइ। च्वय्‌गु वस्तु निगू कथंया दु। छ्वाःगु वस्तु व क्यातुगु वस्तु। छ्वाःगु वस्तु गथेकि ल्वहं, धातु, सिं, चा आदिइ थज्यागु वस्तुइ आखः च्वय्‌बलय् किया वा ध्वाना च्वय्‌गु याइ। ल्वहतय् च्वइबलय् न्हापां च्वमिं ल्वहंतय् मसिं आखः च्वइ अले उकी द्यःने लिपिकारं ल्वहंतय् कीगु कतांनं कियाः अभिलेख च्वइ। गुगुं अभिलेखय् आखः कियाः मसि जाय्‌की, गुगुं अभिलेख आखः थहां वय्‌क ध्वाना दय्‌की। थथे च्वय्‌त न्हापां रुलं वा कापा नं ध्वः साली।

क्यातुगु वस्तुइ च्वइगु अभिलेख न्हापां भ्वं दय्‌की वा ताडपत्र तयार याइ। भ्वंतय् जुया कापानं वा रुलं ध्वः दय्‌की। अलेतिनि पंयागु कथिं मसि थुना आखः च्वइ। स्वर्ण मसि तुयुगु वहः मसिं ताडपत्रय् न्हापा ध्वः साली। अनं मसिं पंयागु वा दुम्सीयागु पां, न्ह्यागुलिंसां आखः च्वइ। ताडपत्रय् आखः कतांनं कियाः उकी मसिं जाय्‌का नं च्वय्‌गु चलन दु।

नेपालभाषा स्नातकोत्तरय् सिरपाः, पदक व छात्रवृत्ति

☞ *निजिरोस श्रेष्ठ* *

त्रिभुवन विश्वविद्यालयय् नेपालभाषा स्नातकोत्तर विषय ने.सं. १०९७ (वि.सं. २०३४) निसें डिग्री बाइ डिजर्टेशन (अनुसन्धान प्रबन्ध) च्वयाः व लिपा २०३८ निसें नियमित कक्षाकथं न्ह्यानाच्वंगु दु।

त्रिभुवन विश्वविद्यालयया थीथी विषयस स्नातकोत्तर ब्वनाच्वंपिं विद्यार्थीपिन्त छात्रवृत्ति व उतीर्ण जूपिं विद्यार्थीपिन्त थीथी सिरपाः व पदक नं बीगु यानावयाच्वंगु दु।

नेपालभाषा विषयस भर्ना जूपिं विद्यार्थीपिन्त नं त्रिभुवन विश्वविद्यालयपाखें व दातापाखें छात्रवृत्ति बीगु यानावयाच्वंगु दु धाःसा, नेपालभाषा विषयस बाय्क मलाक न्हाप, ल्यू व लियांल्यू जूपिं विद्यार्थीपिन्त थीथी सिरपाः, पदक व दसिपौ बीगु चलन दु।

नेपालभाषा विषयस बीगु थीथी सिरपाः व पदक थुकथं दु -

नेपालभाषा विषय ब्वना न्हाप जूम्ह विद्यार्थीयात नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयपाखें महेन्द्र विद्याभूषण 'ख' बीगु चलन दु। थ्व सिरपाः न्हापा जूसा जुजुं आः राष्ट्रपतिपाखें लःल्हाना बीगु यानावयाच्वंगु दु। अथे हे नेपालभाषा ख्यलय् नं सिरपाः व पदक बीगु चलन दु। नेपालभाषा केन्द्रीय विभागलिसें स्वापू मदुगु जूसां अलग्ग हे समितिपाखें संचालन याना "मोतिलानि सिरपाः" बीगु चलन दु।

थुपिं बाहेक नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् स्वापू तयाः बीगु वा विभागपाखें संचालन यानाः बीगु सिरपाःत नं दु। विभागपाखें चैन लाकौल सिरपाः, पीयूष पदक, तारा लाकौल सिरपाः, श्रेष्ठ पदक, एल्भिस सिरपाः, रजनी लाकौल सिरपाः, माष्टर जगतलाल लुमन्ति सिरपाः आदि खः।

नेपालभाषा स्नातकोत्तरय् भर्ना जूपिं विद्यार्थीमध्ये १०% यात त्रिभुवन विश्वविद्यालयपाखें निद्वः तकाया त्रि.वि.वि. छात्रवृत्ति बीगु चलन दु धाःसा व्यक्तिगतरुपं वा दातापाखें पुष्पदेवी छात्रवृत्ति नं बीगु याः। थ्व बाहेक शोध प्रबन्ध विषय ल्यःपिं विद्यार्थीपिन्त शोधवृत्ति नं व्यवस्था जूगु दु।

महेन्द्र विद्याभूषण "ख"

म्हसीका

त्रिभुवन विश्वविद्यालयया स्नातकोत्तर तगिमय् न्ह्याग्गु विषय कयाः ब्वंसां हरेक विषयलय् न्हाप जूपिं विद्यार्थीपिन्त महेन्द्रविद्याभूषण 'ख' बीगु चलन दु। नेपालभाषा विषयलय् नं स्नातकोत्तर तगिमय् प्रथम श्रेणी जुयाः दकले अप्वः ल्याः हयाः छकलं उतीर्ण जूम्ह विद्यार्थीयात नेपाल सरकारया शिक्षा मन्त्रालयपाखें महेन्द्रविद्याभूषण 'ख' बीगु दु। थ्व सिरपाः न्हापा जूसा जुजुं आः राष्ट्रपतिपाखें लःल्हाना बीगु यानावयाच्वंगु दु। थ्व पदक आःतक जम्मा २० म्हसिनं काय् धुंकूगु दु।

* *नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया सहायक प्रशासक*

प्रकार : पदक, दसिपौ

नां धलः

भर्ना दँ	नां	भर्ना दँ	नां
ने.सं. ११०१/वि.सं. २०३८	तुलसीलाल सिंह	ने.सं. १११८/वि.सं. २०५५	रीता राजभण्डारी
ने.सं. ११०४/वि.सं. २०४१	प्रेमशान्ति तुलाधर	ने.सं. १११९/वि.सं. २०५६	राजनलाल जोशी
ने.सं. ११०६/वि.सं. २०४३	प्रतिसरा मानन्धर	ने.सं. ११२०/वि.सं. २०५७	राजितबहादुर श्रेष्ठ
ने.सं. ११०७/वि.सं. २०४४	ओमकारेश्वर श्रेष्ठ	ने.सं. ११२१/वि.सं. २०५८	रत्नमेहर श्रेष्ठ
ने.सं. ११०७/वि.सं. २०४५	सुजाता शाक्य	ने.सं. ११२२/वि.सं. २०५९	सुभाषराम प्रजापति
ने.सं. ११०९/वि.सं. २०४७	गोकुल मानन्धर	ने.सं. ११२३/वि.सं. २०६०	जुजुमान महर्जन
ने.सं. ११११/वि.सं. २०४८	शरदवीर कंसाकार	ने.सं. ११२४/वि.सं. २०६१	रवि शाक्य
ने.सं. १११२/वि.सं. २०४९	लक्ष्मीशोभा शाक्य	ने.सं. ११२५/वि.सं. २०६२	हरिकृष्ण डंगोल
ने.सं. १११३/वि.सं. २०५०	इश्वरीमैया श्रेष्ठ	ने.सं. ११२६/वि.सं. २०६३	सानुराजा शाक्य
ने.सं. १११६/वि.सं. २०५३	राजेन्द्र मानन्धर	ने.सं. ११२७/वि.सं. २०६४	धर्मकृष्ण श्रेष्ठ

मोतिलानि सिरपाः

म्हसीका

मोतिलानि ताम्राकार, नेपालभाषा शिक्षा थकाय्या निंतिं हःपा बीम्ह छम्ह शिक्षाप्रेमी खः । वय्कलं थःगु छेँय् मस्तय्त पास जुइवं छुं छुं सिरपाः बीगु यायां नेपालभाषा ख्यलय् न्यंकं नं नेपालभाषा कयाः ब्वंपिं विद्यार्थीपिं मध्ये अप्वः ल्याः हयाः उतीर्ण जूपिन्त मोतिलानि सिरपाः धकाः नां छुनां सिरपाः बिइत ताःलाःगु दु । थौं वय्कः मदय् धुंकूसां वय्कलं स्वनांथकूगु मोतिलानि सिरपालं निरन्तरता कयाच्वंगु दु ।

मोतिलानि सिरपाः नेपालभाषाय् एस.एल.सी निसें एम.ए. तक थःथःगु तगिमय् न्हाप जूपिं जम्मा प्यम्ह विद्यार्थीपिन्त बीगु चलन दु । स्नातकोत्तर तगिमय् मोतिलानि सिरपाः १६ म्हसिनं काय्धुंकूगु दु ।

प्रकार : नगद ५०००- तका व दसिपौ

स्नातकोत्तरय् थ्व सिरपाः काःपिनिगु नां धलः

भर्ना दँ	नां	भर्ना दँ	नां
ने.सं. १११२/वि.सं. २०४९	लक्ष्मीशोभा शाक्य	ने.सं. ११२१/वि.सं. २०५८	रत्नमेहर श्रेष्ठ
ने.सं. १११३/वि.सं. २०५०	इश्वरीमैया श्रेष्ठ	ने.सं. ११२२/वि.सं. २०५९	सुभाषराम प्रजापति
ने.सं. १११४/वि.सं. २०५१	सुदर्शना दर्शनधारी	ने.सं. ११२३/वि.सं. २०६०	जुजुमान महर्जन
ने.सं. १११४/वि.सं. २०५१	वज्रमुनि वज्राचार्य	ने.सं. ११२४/वि.सं. २०६१	रवि शाक्य
ने.सं. १११६/वि.सं. २०५४	राजेन्द्र मानन्धर	ने.सं. ११२५/वि.सं. २०६२	हरिकृष्ण डंगोल
ने.सं. १११७/वि.सं. २०५४	माधवलाल प्रधान	ने.सं. ११२६/वि.सं. २०६३	सानुराजा शाक्य
ने.सं. १११९/वि.सं. २०५६	राजनलाल जोशी	ने.सं. ११२७/वि.सं. २०६४	धर्मकृष्ण श्रेष्ठ
ने.सं. ११२०/वि.सं. २०५७	राजितबहादुर श्रेष्ठ	ने.सं. ११२८/वि.सं. २०६५	दिव्या ताम्राकार

चैन लाकौल सिरपाः

म्हसीका

चैन लाकौल सिरपाः नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिमय् ब्वंपिं मय्जुपिं मध्ये दकले अप्वः ल्याः हयाः (बाय्क मलाक) पास जूम्ह मय्जुयात बीगु सिरपाः खः। थ्व सिरपाः दाताभाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं न्हापांम्ह जहान चैतन्यकुमारी देवीया नामं ने.सं. ११०१ स स्वनादीगु खः। चैतन्यकुमारी देवीयात वय्कःपिनि परिवारय् "चैन" धाइगु जुयाः थ्व सिरपाःयात चैन लाकौल सिरपाः धकाः नां तःगु खः। थौंकन्हय् भाजु बैकुण्ठप्रसाद लाकौल दिवंगत जुइधुंकूसां वय्कःया काय्, म्ह्याय्पिन्सं थ्व सिरपाः न्ह्याकाच्वनादीगु दु। थ्व सिरपाः आःतक १९ म्हसिनं काय्धुंकूगु दु।

प्रकार : थ्व सिरपाःया नगद व दसिपौ बीगु यानावयाच्वंगु दु।

विवरण : थ्व सिरपाय् शुरुइ १५००/- तका व दसिपौ बीगु याःगु खः धाःसा ई वंलिसे २५००/-, ५०००/- ८०००/- तका व दकले लिपा १०,०००/- तका जूगु दु।

नां धलः

चैन लाकौल सिरपाः दकले न्हापां ११०१ स भर्ना जुयादीम्ह रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठजुं कयादीगु खः।

भर्ना दँ	**नां**	**दां**	**दसिपौ**	**दसिपौ लःल्हाःगु दिं**
ने.सं. ११०१/वि.सं. २०३८	रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ	१५००/-	दसिपौ	
ने.सं. ११०४/वि.सं. २०४१	प्रेमशान्ति तुलाधर	१५००/-	दसिपौ	
ने.सं. ११०६/वि.सं. २०४३	प्रतिसरा मानन्धर	२५००/-	दसिपौ	
ने.सं. ११०७/वि.सं. २०४४	सरला प्रधानाङ्ग	२५००/-	दसिपौ	
ने.सं. ११०८/वि.सं. २०४५	सुजाता शाक्य	२५००/-	दसिपौ	
ने.सं. १११०/वि.सं. २०४७	विजया जोशी	२५००/-	दसिपौ	१११६ बछलागा ९
ने.सं. ११११/वि.सं. २०४८	पद्महीरा तुलाधर	२५००/-	दसिपौ	१११६ बछलागा ९
ने.सं. १११२/वि.सं. २०४९	लक्ष्मीशोभा शाक्य	२५००/-	दसिपौ	१११७ तछला गुरुपुन्हि
ने.सं. १११३/वि.सं. २०५०	इश्वरीमैंया श्रेष्ठ	२५००/-	दसिपौ	१११७ तछला गुरुपुन्हि
ने.सं. १११४/वि.सं. २०५१	सुदर्शना दर्शनधारी	२५००/-	दसिपौ	
ने.सं. १११६/वि.सं. २०५३	बन्दना शर्मा	५०००/-	दसिपौ	
ने.सं. १११७/वि.सं. २०५४	निर्मला श्रेष्ठ	५०००/-	दसिपौ	११२१
ने.सं. १११८/वि.सं. २०५५	रीता राजभण्डारी	५०००/-	दसिपौ	११२४ दिल्लागा १
ने.सं. १११९/वि.सं. २०५६	श्रृजना शाक्य	५०००/-	दसिपौ	११२५ दिल्लागा २
ने.सं. ११२३/वि.सं. २०६०	सुनिता मानन्धर	५०००/-	दसिपौ	११२६ ञँलागा २
ने.सं. ११२४/वि.सं. २०६१	ज्ञानीमैंया महर्जन	५०००/-	दसिपौ	११२८ चिल्लागा १४
ने.सं. ११२५/वि.सं. २०६२	श्रीति शाक्य	५०००/-	दसिपौ	११२९ दिल्लागा ११
ने.सं. ११२६/वि.सं. २०६३	अमृता महर्जन	८०००/-	दसिपौ	११३० ञँलाथ्व ६
ने.सं. ११२७/वि.सं. २०६४	शीलकुमारी महर्जन	१००००/-	दसिपौ	११३२ बछलाथ्व ६

पीयूष पदक

म्हसीका

पीयूष पदक नेपालभाषा स्नातकोत्तर नियमित व प्राइभेटमध्ये दकले अप्वः ल्याः हयाः प्रथम श्रेणी प्रथम जुया उतीर्ण जूम्ह ब्वँमियात बीगु सिरपाः खः । थ्व सिरपाः ने.सं. १११७ स उद्योगपति दाता भाजु पीयूषबहादुर अमात्यजुं छगू लाख नगद अक्षयकोषय् तयाः नीस्वनादीगु खः । न्हापां थ्व हे अक्षयकोषया ब्याजं लुँया तक्मा दय्काः लःल्हानावयाच्वंगु खः ।

उगु इलय् बैंकपाखें ९ प्रतिशत ब्याज वइगु व्यवस्था दुगु जूगुलिं रु.९०००/- तका वःगु जुल । उबले लुँया भाः छगू तोलाया रु ६०००/- जक जूगुलिं छगू तोलाया लुँया तक्मा ब्वँमियात व बाँकी दुगु रु ३०००/ तका ज्याभ्वः संचालन यायत छ्यलावयाच्वंगु खः । तर ई वंलिसे बैंकया ब्याजदर नं म्हो जुल धाःसा लुँया भाः नं थिके जुसेंलि तक्मा दय्केगुली धमाधम लुँ म्हो जुयावन । सन् २००२ व २००३ य् वयाः लुँया तक्मा बिइत ध्यबा मदयाः लुँया जलप दुगु तक्मा जक बीगु यात । अनं लिपा सन् २००४ य् वया लुँया जलप दुगु तक्मा नापं रु १५०००/- तका नं बिइगु यात । थ्व सिरपाः आःतक १२ म्ह विद्यार्थीपिन्सं काय् धुंकूगु दु ।

प्रकार : थ्व सिरपाय् लुँया तक्मा व दसिपौ बीगु चलन दुगु खः ।

भर्ना दँ :

ने.सं. १११४ निसें ११२१ तक - लुँया तक्मा व दसिपौ

ने.सं. ११२२ व ११२३ निगू दँय् - लुँया तक्मा व दसिपौ

ने.सं. ११२४ निसें आःतक - लुँया तक्मा, दसिपौ व नगद १५०००/- ब्यूगु खनेदु ।

पीयूष पदक काःपिं विद्यार्थीपिनिगु धलः -

भर्ना दँ	नां	दसिपौ	दसिपौ लःल्हाःगु दिं
ने.सं. १११४ (०५१/०५२)	वज्रमुनि बज्राचार्य	लुँया तक्मा व दसिपौ	१११९ अनलाथ्व १२
ने.सं. १११६ (०५३/०५४)	राजेन्द्र मानन्धर	लुँया तक्मा व दसिपौ	११२१ १३
ने.सं. १११७ (०५४/०५५)	माधवलाल प्रधान	लुँया तक्मा व दसिपौ	
ने.सं. १११९ (०५६/०५७)	राजनलाल जोशी	लुँया तक्मा व दसिपौ	११२३ गुँलागा ९
ने.सं. ११२० (०५७/०५८)	राजितबहादुर श्रेष्ठ	लुँया तक्मा व दसिपौ	११२३ गुँलागा ९
ने.सं. ११२१ (०५८/०५९)	रत्नमेहर श्रेष्ठ	लुँया तक्मा व दसिपौ	
ने.सं. ११२२ (०५९/०६०)	सुभाषराम प्रजापति	लुँया तक्मा व दसिपौ	११२६ ञँलागा १४
ने.सं. ११२३ (०६०/०६१)	जुजुमान महर्जन	लुँया तक्मा व दसिपौ	११२६ ञँलागा २
ने.सं. ११२४ (०६१/०६२)	रवि शाक्य	लुँया तक्मा, नगद रु. १५०००/- व दसिपौ	११२८ गुँलागा १४
ने.सं. ११२५ (०६२/०६३)	हरिकृष्ण डंगोल	लुँया तक्मा, नगद रु. १५०००/- व दसिपौ	११२९ दिल्लागा ११
ने.सं. ११२६ (०६३/०६४)	सानुराजा शाक्य	लुँया तक्मा, नगद रु. १५०००/- व दसिपौ	११३० ञँलागा ८
ने.सं. ११२७ (०६४/०६५)	धर्मकृष्ण श्रेष्ठ	लुँया तक्मा, नगद रु. १५०००/- व दसिपौ	११३२ बछलाथ्व ६

तारा लाकौल सिरपाः

म्हसीका

तारा लाकौल सिरपाः नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिमय् उतीर्ण जूपिं मिसा ब्वँमिमध्ये ल्यू लाःम्ह मिसा ब्वँमियात बीगु सिरपाः खः । थ्व सिरपाः स्व. भाजु बैकुण्ठप्रसाद लाकौलया चीधिकःम्ह जहानया नामं ११३० स वय्कःया परिवारं स्वनादीगु खः । थ्व सिरपाः छम्हसिनं काय्धुंकूगु दु ।

प्रकार : थ्व सिरपाय् नगद रु. ४०००/- व दसिपौ बीगु याःगु दु । थौंकन्हय् थुकीया नगद ५०००/ थ्यंगु दु ।

नां धलः

भर्ना दँ	**नां**	**दसिपौ लःल्हाःगु दिं**
ने.सं. ११२६ (०६३/०६४)	मिलन शाक्य	११३० ञँलागा ८ १२ (२०६७/६/१५ गते)

रजनी लाकौल सिरपाः

म्हसीका

थ्व सिरपाः नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिमय् उतीर्ण जूपिं मिसा ब्वमिपिंमध्ये लियांल्यू जूम्ह ब्वँमियात बीगु सिरपाः खः । थ्व ने.सं. ११३० स दाता मय्जु रजनी लाकौलया नामं वय्कःया परिवारं स्वनादीगु खः ।

प्रकार : रजनी लाकौल सिरपाःय् नगद रु ३०००/- व दसिपौ बीगु याःगु दु ।
थ्व सिरपाःया नगद थौकन्हय् ५०००/- तका जूगु दु ।

नां धलः : ने.सं. ११२८ भर्ना समूहय् लियांल्यू जूम्ह मिसा ब्वँमि मदुगुलिं ब्यूगु मदुनि ।

श्रेष्ठ पदक

म्हसीका

थ्व पदक नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिं उतीर्ण जुयाः "चैन लाकौल सिरपाः" व "पीयूष पदक" मलाःपिं ब्वँमिपिंमध्ये दकले अप्वः ल्याः हःम्ह विद्यार्थीयात बीगु पदक खः । श्रेष्ठ पदक दाता भाजु राजितबहादुर श्रेष्ठजुं ने.सं. ११३२ स स्वनादीगु खः ।

प्रकार :

थ्व श्रेष्ठ पदकय् नगद रु २०००/-, पदक व दसिपौ बीगु याःगु दु । थौंकन्हय् थुकीया रकम ५०००/- थ्यंगु दु ।

नां धलः

भर्ना दँ	**नां**	**लःल्हाःगु दिं**
ने.सं. ११२७ (२०६४)	मोहनकृष्ण श्रेष्ठ	ने.सं. ११३२ बछलाथ्व ६

एल्भिस सिरपाः

म्हसीका

एल्भिस सिरपाः पत्रकारिता विषय कयाः दकले अप्पो ल्याः हयाः पास जूम्ह विद्यार्थीयात बीगु सिरपाः खः । थ्व सिरपाः ११३१ स अर्थ प्रकाशनपाखें मदुम्ह पत्रकार एल्भिस जोशीया नामय् स्वनेगु ज्या जूगु खः । थ्व सिरपाः बीगु भाला विद्यार्थीपाखें स्वनातःगु लुमन्ति दबू, केन्द्रीय विभागया नायः व अर्थ प्रकाशनया प्रतिनिधि च्वनाः बीगु यानातःगु दु । थ्व सिरपाः छम्हसिनं कायधुंकूगु दु ।

प्रकार : नगद रु ५०००/- व दसिपौ

नां धलः

भर्ना दँ	नां	लःल्हाःगु दिं
नेसं. ११२८ (२०६५)	उर्मिला महर्जन	ने.सं. ११३१

चम्पा-टंकबिलास-बिजु नेवाः हःपाः सिरपाः ११३१

म्हसीका

थ्व सिरपाः नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् अध्ययनरत शोध प्रवन्ध कयाः ब्वंपिं विद्यार्थीपिनिगु हरेक दँया शोध प्रस्ताव मूल्याङ्कन यानाः उकीमध्ये दकले उत्कृष्टगु शोध प्रस्तावयात बीगु शोधवृत्ति खः । थ्व सिरपाः नेपालभाषा मिसा खलःया नीस्वदँ बुदिंया लसताय् दाता मय्जु डा. जुही वज्राचार्य सुवालजुं थः मां चम्पा प्रभा, अबु टंक बिलास, दाजु बिजु वज्राचार्यपिनिगु लुमन्तिइ "चम्पा-टंक बिलास-बिजु नेवाः हःपाः सिरपाः ११३१" नीस्वनादीगु खः । थ्व सिरपाः नेपालभाषा, नेवाः जीवनया थीथी लागाया अध्ययन अनुसन्धान याइपिन्त हःपाः बीगु उद्देश्यं दयकूगु खनेदु । थ्व सिरपाः २ म्हेसिनं कायधुंकूगु दु ।

प्रकार : नगद रु १५,०००/- तका व दसिपौ

नां धलः

भर्ना दँ	नां	लःल्हाःगु दिं
ने.सं. ११२८	विमलप्रभा वज्राचार्य	ने.सं. ११३२ गुँलागा ७ कृष्णाष्टमी
ने.सं. ११२९	त्रैलोक्यमान वनेपाली	ने.सं. ११३३ गुँलागा नवमी कृष्णाष्टमी

थुपिं बाहेक ११३३ निसें मेगु क्वय् बियाकथंया थीथी व्यक्तिं थीथी सिरपाः तयादीगु दु -

१) योगवीर सिंह अनुसन्धान सिरपाः
२) सुमेरु कलाग्राम सिरपाः
३) पासा पुचः गुथि सिरपाः
४) डा. नारायणलाल राजभण्डारी सिरपाः
५) कृष्णशरण चखुंजुं थः मां सुर्यमायाया नामं सिरपाः
६) बालमुकुन्द जोशीजुं थः बाज्या पन्नाप्रसाद जोशीया नामं छात्रवृत्ति बीगु बचं बियादीगु दु ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय छात्रवृत्ति

म्हसीका

त्रिभुवन विश्वविद्यालय छात्रवृत्ति न्हापांनिसें दुगु छात्रवृत्ति खः । त्रिभुवन विश्वविद्यालयं विद्यार्थीपिन्त जेहेन्दार छात्रवृत्ति व निःशुल्क धकाः निगू किसिमया छात्रवृत्ति बीगु यानावयाच्वंगु दु ।

जेहेन्दार छात्रवृत्रि : जेहेन्दार छात्रवृत्ति स्नातकोत्तरय् भर्ना जूपिं विद्यार्थीमध्ये स्नातक तहलय् दकले अप्वः ल्याः दुपिं ब्वमिपिन्त बीगु छात्रवृत्ति खः । थ्व छात्रवृत्ति भर्ना जूपिं विद्यार्थी स्वयाः १० प्रतिशतयात नगद २०००/- तका बीगु खः । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् थ्व छात्रवृत्ति न्हापा बीगु यानावयाच्वंगुली दथुइ छकः द्युगु खनेदु । थ्व छात्रवृत्ति आः हाकनं ने.सं. ११३१ निसें न्ह्याःगु दु ।

निःशुल्क छात्रवृत्ति : थ्व छात्रवृत्ति भर्ना जूपिं विद्यार्थीमध्ये १० प्रतिशतयात बीगु छात्रवृत्ति खः । थ्व छात्रवृत्ति ल्यज्याय् लाःपिं विद्यार्थीपिन्त छगू दँया ट्यूसन फी फुक्क लित बीगु चलन दु ।

प्रकार : नगद रु २०००/-

नां धलः

भर्ना दँ	**नां**	**लःल्हाःगु दिं**
नेसं. ११२९ (२०६६)	त्रैलोक्यमान बनेपाली	निगूगु दँ, ने.सं. ११३२ बछलाथ्व ६
नेसं. ११२९ (२०६६)	सुनिता राजभण्डारी	निगूगु दँ, ने.सं. ११३२ बछलाथ्व ६
नेसं. ११३० (२०६७)	तुल्सीकृष्ण प्रजापति	निगूगु दँ, ने.सं. ११३२ बछलाथ्व ६

पुष्पदेवी छात्रवृत्ति

म्हसीका

पुष्पदेवी छात्रवृत्ति नेपालभाषा विषयस स्नातकोत्तर ब्वनीपिं विद्यार्थीपिन्त बीगु छात्रवृत्ति खः । थ्व छात्रवृत्ति न्हापांगु दँया निम्ह व निगूगु दँया निम्हसित म्हतिं २०००/- तकाया ल्याखं बीगु छात्रवृत्ति खः । थ्व छात्रवृत्ति स्नातकोत्तर भर्ना जूपिं विद्यार्थीमध्ये स्नातक तहलय् अप्वः ल्याः दुपिं निम्ह विद्यार्थी व निगूगु दँय् च्वंपिं विद्यार्थी न्हापांगु दँय् उतीर्ण जुयाः अप्वः ल्याः हःपिं निम्ह विद्यार्थीयात बीगु छात्रवृत्ति खः । थ्व छात्रवृत्ति दाता भाजु पञ्चवीरसिंह तुलाधरजुं थः जहान पुष्पदेवी तुलाधरया नामं ने.सं. ११३० स स्वनादीगु खः ।

प्रकार : न्हापांगु दँया विद्यार्थी छम्हेसित नगद २०००/- तकाया ल्याखं निम्हेसित ४०००/- तका
निगूगु दँया विद्यार्थी छम्हेसित २०००/- तकाया ल्याखं निम्हेसित ४०००/- तका
जम्मा नगद रु. ८०००/- तका

नां धलः

समूह	**न्हापांगु दँ**	**लःल्हाःगु दिं**
ने.सं. ११२९ (२०६६)	विमलकेशरी अमात्य	ने.सं. ११३१ दिल्लाथ्व गुरुपुन्हि
ने.सं. ११२९ (२०६६)	गंगा बज्राचार्य	ने.सं. ११३१ दिल्लाथ्व गुरुपुन्हि

समूह	**निगूगु दँ**	**न्हापांगु दँ**	**लःल्हाःगु दिं**
ने.सं. ११२९ (२०६६)	पतमकेशरी वज्राचार्य	ने.सं. ११३० लक्ष्मी महर्जन	ने.सं. ११३२ बछलाथ्व ६
ने.सं. ११२९ (२०६६)	विमलकेशरी अमात्य	ने.सं. ११३० सानुशोभा महर्जन	ने.सं. ११३२ बछलाथ्व ६

बासुशशीया ताचाप्वाँय् प्याखं ब्वनेधुंका:

☞ *निर्मला श्रेष्ठ* *

सिद्धहस्तम्ह नाटककार बासुशशीया जन्म बिक्रम सम्वत् १९९४ फागुपुन्हीखुन्हु पशुपतिया नापं ग्वलय् जूगु ख: । वय्क: १३/१४ दँ दुसांनिसें भाषा साहित्यप्रति तसकं मन क्वसा:म्ह व्यक्ति ख: । वय्क:या कविता संग्रहत, नाटक संग्रह, खण्डकाव्य (पानी गल्दैन), अनुवाद (विश्वका श्रेष्ठ कथा), सम्पादन (Psychological Aspects of Abortion in Asia) आदि थीथी पक्षय् नं च्वयादीगु दु । थ्व मध्ये "ताचाप्वाँय्" नाटकया बारे जक थन न्ह्यब्वय् ।

ताचाप्वाँय् नाटक नारी समस्यां जा:गु पूधा: नाटक ख: । थ्व नाटकय् न्यागू धा: दु । थुकिया मू विषयवस्तु पारिवारिक घटना ख: । थ्व प्याखंया मू पात्रत थथे दु ।

मां, आनन्द, राधा, रेणुका, कका, केशर

ताचाप्वाँय् प्याखं समस्या प्रधानगु प्याखं ख: । थ्व प्याखंया पात्रा परिचय छत्वा:चा थथे बिइ - मां - बुढीम्ह मुसु थुसु थुसु वइम्ह । छैंज्या याय् थाकुइ धुंकूम्ह अर्थात् जा, कैं थुइ मफय् धुंकूम्ह । आनन्द - अफिसय् वनीम्ह, कमाइ याइम्ह, कला:या करकर न्यने ला, मांया करकर न्यने ला, छुं धाय् मफुम्ह, मिजं जुया: नं मांया थासय् मांम्ह तय् मफुम्ह, कला:म्हसिया थासय् तिरिम्ह तय् मफुम्ह, छुं धाय् मफया सुंक पिहां वनीम्ह ।

राधा - क्वस: यक्व: दुम्ह, कर्तव्य याना: नं अधिकार मरु धका: तं चाइम्ह । छ्योँ, कपा: स्यात धका: जा मथुइम्ह । छैंय् ज्या मयाइम्ह ।

रेणुका - ल्यासेम्ह म्हयाय्म्ह बिया मछ्व:निम्ह, मांम्ह व म्ह्याय्म्ह मिलय् जुया: राधायात जक ज्या याकेत स्वइम्ह, जाँच धाइ, आख: ब्वनेमा: धाइ, छैंज्या मयाइम्ह । प्याखं हुला जुइ, पिने चा:हिला जुइम्ह ।

कका - राधां छैंया फुक्क खँ ख:सां मखुसा कनालि खँ स्यनीम्ह ।

केशर - रेणुकायात ग्वाहालि याय्गु तातुना छैंय् वयाच्वनीम्ह, ल्याय्म्हम्ह मिजं, आनन्दया नं पासा ।

थ्व जुल पात्रतय्गु सामान्य परिचय । आ: प्रत्येक छधा: छधा: याना: न्यागू धा: न्ह्यब्वय् ।

न्हापांगू धा: - थ्व अंक आनन्दया कोथां शुरु जुइ । अन राधा छ्यं स्यात धका: खाताय् भ्वसुला च्वनी । आनन्द कोथाय् दुहां वइ । राधां आनन्द दुहां व:सां, थ: छ्यं स्या:गु त्वह चिना सुंक हे च्वनाच्वनी । राधां छ्यं स्या: धाधां थ:गु ल्हा: प्वाथय् तइ । थुगु क्रियाकलापं याना: छु सीदु धा:सा राधां नक्कल यानाच्वंगु अर्थात् छ्यं मस्या:सां छ्यं स्यात धका: प्वाथय् ल्हा: तइम्ह धैगु । थुगु इलय् रेणुकां च्या ज्वनावइ । जाँच त्यम्ह केहेंम्हं च्या ज्वना: व:गु खनी, व थ: कोथाय् व:सां छुं हनेमने मया:गुलिं आनन्दं तं पिकाइ, थ: कला: राधाप्रति । केहेंम्ह

* *पाटन संयुक्त क्याम्पस, त्रि.वि.वि.या शिक्षण सहायक*

रेणुकायात आखः ब्वं हुँ धकाः छ्वइ । रेणुका तलय् वनाः हारमोनियम थानाः म्ये हाला हइ । राधा भौमचा जुया नं छैंय् जा थुइत अलमल यानाच्वनी । अलय् थः सुयां च्यो मखु धया जा थुइत लिचिली । आनन्द जा नयाः जागिरय् वने लिबाइ धइगु धन्दा नं राधां मकाः । रेणुका नं जा मथुसे त्वह चिना छें पिहांवनी । केशरया थाय् सफू काःवने मानी अलय् ब्वनेकुथी वने मानि धकाः पिहां वनेत्यनी । मांमं ताचाप्वाँय् म्ह्यायाय्यात बियाः जाकि काय्के छ्वइ । मांमं राधायात जा थु धकाः अन्हे याइ । थ्व इलय् केशर नं छैंय् थ्यंकः वइ । आनन्द जागिरय् वने लिबात धकाः छें पिहां वनी । केशरं रेणुकायात थुगुसी नं पास याय् फैमखु धाइ । पिहां वने धुंकूम्ह आनन्द लिहां वइ, रणुकाया जातः कया केशर नापं पिहां वनी । थुकथं न्हापाया छगू धाः क्वचाइ ।

निगूगु धाः – थ्व अंकय् शुरुइ आनन्दयागु हे कोथा, आनन्द दुहां वया वसः त्वःती, उगु इलय् हे रेणुका व केशर नं खनेदय्कः वइ । आनन्दं रेणुकाया जातः क्यना लिहां वइ । आनन्द केशर व रेणुकायात द्यवं हे फय् फैमखु ज्वः मिलय् जू धाइ । आनन्द थःगु तलब मांम्हयात बिइ । काय्यागु तलब मांम्हं लित बीत स्वइ, छाय्धाःसा भौम्ह तं चाःगुया कारण मांयात ध्येबा तलब ब्यूगुलिं खःला धैगु शंका याइ । आनन्द व केशर पिहां वनी । आनन्द लिहां वइगु इलय् छैंय् कचकच जुयाच्वनी । रेणुकायात “जा थु हुँ” धाइ, थः पासापिं नापं नय् धुन धकाः थःत जा थुइ मते धाइ । कलाःम्हयात नं थुइम्वाः धाइ । मांम्ह व रेणुका कोथां पिहां वनी । आनन्दं म्हिचां मरीप्वः लिकया कलाःयात (राधायात) नकी । मरी ननं राधां धाःगु खँ न्यना आनन्द वाथाक्क दना कोथां पिने वनेवं थुगु अंक क्वचाइ ।

स्वंगूगु धाः – थ्व स्वंगू अंकय् नं आनन्दया कोथां निसें शुरु जुइ । थ्व कोथाय् आनन्द व राधा मरु । मांम्ह नं नकतिनि अमित मालाच्वन तर राधा व आनन्द निम्हं मरु । मांम्ह व रेणुका इमित माला च्वंगु इलय् केशर व ककाम्ह थ्यंकः वइ । राधां ककाम्हयात खःगु मखुगु खँ कनी गथेकि राधां छैंय् दक्वः ज्या यानाः नं माजुम्हयात चिकं बहनी बुइकेमाःगु, छैंय् दक्वः खंक्वः ज्या याय्माःगु, धुकूपिकुया ताचाप्वाँय् थःम्हं थीमदुगु इत्यादी । अभ्र माजुम्हं सह याइ मखुगु आदि । तर ककाम्ह वास्तविक खँ फुक्क मस्वःसे राधायागु जक खँ न्यना छैं परिवारय् ज्याखँ भौमचा यक्वः बांलाक्क याय्माःगु धकाः मथुइकुसे अःखतं छैंय् ल्वापु याय्थें राधायात अनेक खँ स्यनाथकी । “राधा छन्त सुना बोबिल वयात वा-थ्वय् मफुला” धाइ । उलिजक मखु कि “माजुयात चिकं बुइकेगु इलय् तुती हे म्वय्द्याके मफुला” धकाः खँ स्यनी । “छन्त ला थ्व छैं भौमचा वियाहयागु क्वसः तया, तर दां कया मिया हयागु मखु धाइ” । थ्व खँ राधायात भन छ्वमिइ घ्यो लुइथें जुइ । अन मांम्ह वया राधायात जा थूवनेत धाइ । उगु इलय् रेणुकां डान्स याःगु तय्दइ । अलय् राधां धाइ “रेणुकाया जाँचबलय् म्ये हालेगु प्याखं हुलेगु लाः, तर जा थुइ मलाः” धकाः ध्याचू नकी । रेणुका कोथाय् वया मांम्हसिके च्वंगु ताचाप्वाँय् ज्वना वनी । पलख लिपा आनन्द थ्यंकः वइ । राधां हाकनं आनन्दयात मां कुहां वय्त्यंगु खँ धाइ । रेणुका, मांम्ह व राधा भनाभन जुइ । इपिं ल्वाःगु व धाःगु खँ सुनानं मन्यंगुलिं छैंय् च्वनाः सकसित दुःखं कैगु जूसा दक्वः छैं थुना छ्व, धकाः आनन्द पिहां वनी । तेश्रो अंक क्वचाइ ।

प्यंगूगु धाः – आनन्दया कोथाय् आनन्द लासाय् फाङ्गा फाया तोलय् चायाच्वनी । कोथाय् सरसामान न्ह्यःने लाःगु न्ह्यःने लाथाय् लानाच्वनी । भचा लंका रेणुका तुफी ज्वना वइ । राधा छैंय् गनं हे मदुगु खँ धाइ । थःछैंय् वंगु अनुमान याइ । आनन्दं राधायात सःतके छ्वयागु खँ रेणुकायात धाइ । सःत वंम्ह केशरं राधा लिहां वय्मखु धया छ्वयाहःगुलिं केशर याकःचा लिहां वइ । रेणुका व मांम्ह नापं मच्वंसे ब्यागलं च्वंसां जक वय् धयाहइ, नत्र वय्मखु धाइगु खँ केशरं कनी । ककाम्हं राधायात ब्वना हय् धाल अलय् आनन्दयात छकः ककाम्हं नापलाय्

मानी धाःगु खँ नं कनी ।

केशरया यःम्ह रेणुकायात केशरं धाइ आः छ थ्व छँय् च्वनीगु मेला फुत, थन छिमि तताजु वय् धुंकल आः छं वयात थःगु थाय् त्वःता बिइमाल । ल्यासेपिं म्ह्याय्मस्त थःछँय् च्वने मज्यू थःगु लँ थःम्हं तप्यंकि धकाः केशरं रेणुकायात थुइकी । उकिं थौं हे जिनापं नु धकाः धाइ । रेणुकां बुढीम्ह मांम्हयात त्वःता मवनेगु खँल्हाइ तर केशरं धाइ "ल्यासेम्ह म्ह्याय् बुढीम्ह मांयात झन् क्वबिका च्वनेमज्यू, छ जिनापं वनकि मांयात झन् आनन्द जुइ तताजुयात नं जिइ" धकाः खँ थुइकी ।

आनन्दं मि भचा दुगु याकः भुतू, सिं ज्वनाः दुहां वइ । मसः मसः मिं च्याकी । मफुम्ह मां कोथाय् दुहां वइ । काय्म्हसिया पहः खना त्वलय् चाइ । रेणुकां राधाया पर्सी बीहइ । पर्सी गुनाच्वंगु खनी अनेक खँ केहेँभतयात धया पर्सीया दां काय्गु खँ ल्हाइ । रेणुकायात ख्वालय्लाक्क पर्सी कय्का छ्वइ । थ्व ककाम्हं खनी, अथे पर्सी छत्वाः गुत धाय्वं अथे लापरवाही धाय् मज्यू नापं ख्वालय् लाक्क रेणुकायात कय्कूगु थःम्ह हे खनीगुलिं ककाम्हं गिल्टी फिल याइ । थः म्ह्याय्चा राधा हे मभिंगु ताय्की । राधायात हे ककाम्हं ब्वःबिया ककाम्ह वनी । मांम्ह कोथाय् दुहांवइ । मां, काय्, राधाया दथुइ विवाद जुइ । आनन्दं धुकूया ताःचा फ्वनी । काय्म्हेसिया तं पिहां वइ । मांम्ह पिहां वनी, आनन्दं भुतू थ्वानाः छेँय् कोथा छगुलिं मि चिच्याः दनी । थल वानाः ह्वास्स हा ब्वइ । थुगु धाः नं क्वचाइ ।

न्यागू धाः – थ्व अंकय् नं आनन्दयागु हे कोथा । अन थाय्थासय् मिं नःगु दइ । कोथा झिजामिजं दं । राधा पिहां वनेगु वसः पुना इरुथिरु जुयाच्वनी । उगु बखतय् रेणुका सफू ज्वनाः थ्यंकः वइ । तताजुयात पर्सीया पलसा ध्येबा ज्वना वइ । दां राधायात लःल्हाना बिइ, राधा दां लाका काइ । रेणुकायात केशरनापं वनेत धाइ । तलय् राधा, मांम्ह व आनन्द ल्वापु जुइ । केशरं रेणुकायात ब्वना यंकी । कोथाय् आनन्द हिफः द्यःथें जुयाः दुहां वइ ।

राधां रेणुकां पर्सीया सत्ताय् दां बिइगु, अथे तुरुन्त दां गन कया हल जुइ धइगु बिचाः यानाः रेणुकाया चरित्रयात कुंखिना खँ कनी ।

मांम्ह ताचाप्वांय् कायम्हयात वान्छ्वया बिइ । कायम्हं काइमखु, मांम्हयात हे लित बिइ । मांम्ह ख्वख्वं ताचाप्वाँय् वांछ्वया छेंनं पिहां वनी । राधा, आनन्द नं राधाया क्वसः छेँय् च्वं वनेत पिहां वनी । ताचाप्वाँय् कोथाय् अथें हे लानाच्वनी । प्याखं क्वचाइ । छेँय् सुं दइमखु ।

थ्व ताचाप्वाँय् प्याखं छगू पारिवारीक समस्या ब्वलंगु प्याखं खः । थ्व प्याखंनं मिसा समस्यायात न्ह्यब्वःगु दु । प्याखं बांलाः । भ्कीगु समाजया चित्रण थ्व प्याखनय् पिब्वःगु दु । तर परिवारय् ल्वापु जूगु इलय् आनन्द छम्हस्या जक हिफः द्यःथें जुइक घाःपाः जूगु उलि सान्दर्भिक खनेमदु । मेपिं पात्रतय् घाः छकू जक नं जुल धाःगु क्यनातःगु मदु । थ्व प्याखनय् क्रोध व विभत्स रस दुगु खनेदु । परिवारय् जःपिं थःथवय् द्वन्दया द्वन्दं हे प्याखं क्वचाइ । थ्व प्याखं छेँया परिवारया यथार्थ सामाजिक घटनायात पिब्वयातःगु जूसां छगू हे कोथा जकया रङ्गमञ्चया रुपय् क्यनातःगु दु व खः आनन्दया कोथा । ताचाप्वाँय्या लागि ल्वापु जूगु व ताचाप्वाँय् सुनानं मकासे बेवारिसय् अथें छें त्वःता छें हे खालियाना दक्वः जःपिं पिहां वनाः प्याखं क्वचाःगु दु । थ्व बासु शशीजुया पुधाः प्याखं तत्कालिन नेपालया निम्न मध्यमवर्गीय सामाजिक पारिवारिक जीवनय् केन्द्रीत समस्यामूलक दुखान्त नाटक खः । भाषा शैली सहज सरल व गम्भीर अर्थपूर्ण खनेदु । थ्व प्याखंया नायिका राधा सर्वाधिकार सचेतम्ह मिसा आधुनिकपन खनेदया विद्रोहिपनं जाःम्ह अलय् यक्वः क्वसः दयाः भचा च्वजाथें च्वं । मांम्ह पुलांगु पहःयाम्ह खनेदु । थ्व हे पुलांगु पह व न्हूगु पहःया द्वन्दया रुपय् ताचाप्वाँय् नाटकय् नारी समस्या कया नारीं नारीयात हेला, दुःख व समस्या श्रृजना याइगु खँ क्यनादीगु दु ।

थ्व व गा
खँग्वलय् विसर्ग तय्मज्यू

☞ *सहप्रा. काशीनाथ तमोट* *

नेपालभाषाय् शुक्लपक्ष (सुदि waxing moon) व कृष्णपक्ष (वदि waning moon)यात थ्व व गा खँग्वलं थुइकी। गुलिसिनं उकिया लिउने क लोप जूगु ताय्काः थ्वः व गाः च्वइ। थुगु खँग्वःया छ्यलाया ऐतिहासिक सर्वेक्षण याय्नु।

थ्व

थोवला (ने.सं. ५०१/अ१ ८न्ह्य १) थोवलायावो गाक्वलायावो उदिनस लाक्व चा (थ्व व गा वहे दिनय् लाःगु चा)

थोवुला (ने.सं. ५०१/अ१ ७२ लि ६) पक्षः थोवुला गकुला (पक्ष थ्व व गा)

थोवला (ने.सं. ५०६/अ२ १४ न्ह्य ३) शुक्लपक्ष थोवला (शुक्लपक्ष त्वयुगु महिना)

थोव (ने.सं. ५०९/गोवं २९ लि १) चेतला थोव तिराख (चिल्लाथ्व तृतीया)

थोक (ने.सं. ७१८/अ६ १३ लि १) गाक थोक नेगुडि (गा, थ्व, निगू)

थोकला (ने.सं. ७२३/स्वस्थानी १६ न्ह्य १) थोकलाया चन्द्रमा (शुक्लपक्षया तिमिला)

थ्वकला (ने.सं. ८०३/अ७ १५ न्ह्य १) शुक्लपक्ष थ्वकला (शुक्लपक्ष त्वयुगु महिना)

गा

गाक्वला (ने.सं. ५०१/अ१ ८न्ह्य १) गा (स्व थोवला)

गकुला (ने.सं. ५०१/अ१ ७२ लि ६) गा (स्व थोवुला)

गाक्व (ने.सं. ५०६/अ२ १४ न्ह्य ३) खिङौलाया गाक्व पक्ष (खिउँ महिनां त्वपूगु बाःछि)

गाक्व (अ.ने.सं. ५०९/गोवं २९ लि १) गाक्व दुराखन (कृष्णपक्ष द्वितीयां)

गाक (ने.सं. ७१८/अ६ १३ लि १) गा (स्व थोक)

गाकला (ने.सं. ८०३/अ७ १४न्ह्य ७) कृष्णपक्ष गाकला (कृष्णपक्ष खिउँलिं त्वपूगु महिना)

थ्व व गा स्वयां न्ह्यो ने.सं. ७०० पाखेनिसें थोक/थ्वक, गाक रुप छ्यःगु खनेदु। थुपिं नं नेपालभाषाय् न्हापां संस्कृत शुक्लपक्ष, कृष्णपक्ष अर्थ च्वय्माःबले अमरकोशया नेपालभाषा टीका

* *नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया पुलांम्ह नायः*

पुत्रपौत्रादिबोधिनी (अ१, ने.सं. ५०१) व बालबोधिनीविवृत्ति (अ२, ने.सं. ५०६) व स्वतन्त्र रुपं खँ न्ह्यथने मा:बले गोपालादिराजवंशावली (अ ने.सं. ५०९) थोव व गाक्व रुपय् छ्यल। गनं गनं ला थुकिया थोवु, गकु रुप (अ१ ७२ लि ६) नं खनेदत। वास्तवय् व, थ्व व गाया विशेषणथ्वीक लिधँसा ख:। थुपिं व, क्व नितां घासा लिपा क रुपय् हिल थौंकन्हय् व रुपावली जक खने दइ, स्वतन्त्र धुकू दुतिना (dictionary entry) स थ्व व गा जक ल्यन, गुकियात भ्रमवश त:हा चिं (:) विसर्ग तया: थ्व: व गा: च्वय्‌य:।

नेपालभाषाय् छुं क्रियाया महाप्राण रुप नाम खँग्व जूवंगु दु।

गथे - त्वये (ज: दये) - थ्व (ज: दुगु ई, शुक्लपक्ष)
कने (धाये) - खँ (धा:गु विषय)
त्वने (तरल पदार्थ नये) - थ्वँ (मादक पदार्थ)

नेपालभाषाया छुं धातु (हाग्व:) नाम नं जुइ। गथे -
गाये (त्व:पुये) - गा (खिउँगुलिं त्वपूगु, कृष्णपक्ष)
पाले (कुचा थले) - पा (पालेगु वस्तु, बन्चरो)

थ्वकला व गाकलायात संस्कृत व अंग्रेजीं थथे अन्वय याय्‌फु। गथे -

थ्व-क-ला	गा-क-ला
प्रकाश-इत-महिना	अन्धकार-इत-महिना
wax-ed-month	wane -d- month
(brighten-ed-month)	(darken-ed-month)

थन संस्कृत 'इत' (प्रकाशित, अन्धकारित) व अंग्रेजी (e)d विशेषण प्रत्यय छ्यलात:गु खनेदु। क (क्व) विशेषण प्रत्यय जक ख: थ्व व गा या अन्तिम रुप मखु। अभिन्न अंगया जक लोप जूगु रुप तिर्यक् (बेथां) रुपय् खने दइ, गथे - प:खा: (प:खाल), पुखू (पुखुलि), धौ (धलि), गां (गाम), तुं (तुँथि) आदि।

थ्व(क) व गा(क)य् थें नापया नामय् नं रुपावली यंके माल कि 'क' प्रत्येय स्वा: वइ। गथे -
ब्या-ब्याक (चौडाइ width) - ब्याकं १० फुट मा:।
दु/हा- दुक/हाक (लमाइ Length) - क्वथा हाक(दुक)य्, १५ फिट मा:।
जा-जाक (उचाइ height) - मूर्ति जाकय् स्वंगू फूटं अपो मज्यू।

सर्वनाम थ्व (यो this) व (त्यो that)-यात नं रुपावली छ्यले मालधा:सा कि (के) घाय्‌मा:। गथे थुकिं/थुकी, उकिं/उकी थ्वं/थ्वय् वं/वय् जुइमफु थथे हे थ्व व गा स रुपावली 'क' गुहालि कया: थ्वक/गाक जूवनी, सर्वनाम थ्व व व खँग्वलय् विसर्ग मत:थें बा:छिथ्वीक थ्व व गा(क)य् नं विसर्ग तय्‌मज्यू।

नेपालभाषाया आज्ञार्थक क्रिया छ्पुलु

☞ डा. तुयु बहादुर महर्जन *

१ परिचय

छुं ज्या पूवंकेत छम्हसें मेम्हसित ज्या ब्वइ । थथे ज्या ब्वयेगु निंतिं छुं धायगु हे आज्ञा खः । आज्ञा यायगु ज्या वक्ता व श्रोताया दथुइ सीमित जुइ । वक्तां छुं ज्या ब्वइ, व ज्या ब्वःम्ह प्रथम पुरुष जुइ । श्रोतां छुं खँ न्यनी, व द्वितीय पुरुष जुइ । वक्तां श्रोतायात याइगु आज्ञाया व्यवहार थीथी दु ।

आज्ञार्थ धइगु क्रियापाखें दयेकीगु खः, अथे नं न्ह्यागु क्रियापाखें दयेकेमज्यू । आज्ञार्थक क्रिया दयेके ज्यू वा मज्यूया ल्याखं क्रिया निथिकं दु । थुकीयात पुष्परत्न 'सागर' (१०९३:७३,७४)जुं 'क्रियाया अवस्थाकृत भेद' धइदीगु दु । थ्व धइगु सामान्य क्रिया व सम्भाव्य क्रिया खः । वयकःया कथं मनूया म्हय् च्वंगु झिगू इन्द्रीयं याइगु ज्या फुक्क सामान्य क्रिया जुइ, अलय् वहे इन्द्रीययात जुइगु क्रिया सम्भाव्य क्रिया जुइ । स्वयगु, नतुनेगु सामान्य क्रिया, खनीगु, नताइगु सम्भाव्य क्रिया खः । सामान्य क्रियाया जक आज्ञार्थक क्रिया दयेकेजी, सम्भाव्य क्रियायागु जीमखु । थुकिया बिस्कं थुज्वःगु नं यक्व क्रिया दु गुकिया आज्ञार्थक क्रियारूप दयेकेबलय् व्याकरणसम्मत जू, तर लोक व्यवहारय् चलय् मजू ।

भाववाचक क्रिया :	अजुचाये to be surprised	आयब्वये to be impatient
	आसां द्याये to be disappointed	नुगः क्वतुने to be sad
वस्तु गतिविधि क्रिया :	खतं नये to rust	छेँ दुने to collapse the house
	निभाः लुये sun rises	खुसि न्ह्याये to flow the river
	सिमा त्वःल्हुये to fall a tree	तज्याये to be break
अवैयक्तिक क्रिया :	ग्याये to be afraid	ह्वगने to be perforated
	गथः ब्यने to be untied	(कापः) लदचाये to be folded (of cloth)
विशेषणिक क्रिया :	हाकुये to be black	म्हासुये to be yellow
	क्वाये to be hot	गने to be dried
सम्भाव्य क्रिया :	खने to see	ताये to listen
	ग्याये to afraid	नताये to smell

च्वयया क्रिया तप्यंक आज्ञार्थक क्रिया दयेकेमज्यू, तर प्रेरणार्थकया रूपय् यनाः धाःसा आज्ञार्थक क्रिया दयेकेज्यू)

** छम्ह भाषाविद् ।*

२ आज्ञार्थक क्रिया दयेकेगु विधि

थुगु आज्ञार्थक क्रिया न्याथिकं दयेकेज्यू-

२.१. शुन्य प्रत्यय दुगु आज्ञार्थक क्रिया
२.२. /-उ-/ प्रत्यय दुगु आज्ञार्थक क्रिया
२.३. /-इ-/ प्रत्यय दुगु आज्ञार्थक क्रिया
२.४. कथं महंगु आज्ञार्थक क्रिया
२.५. प्रेरणार्थक क्रियाया आज्ञार्थक क्रिया

२.१. शुन्य प्रत्यय दुगु आज्ञार्थक क्रिया

थुकीया सूत्र क्वय् बियातःकथं दु-

सूत्र- 'क' समूह धातु ं Ø प्रत्यय = आज्ञार्थक क्रिया (१)

'क' समूहया धातु धायेबलय् अकार, आकार, उकारं शुरू जूगु स्वरान्त धातु, अकार, उकारं शुरू जूगु /-न्-/व्यञ्जनान्त धातु व अकार, आकार, उकारं शुरू जूगु /-ल्-/ व्यञ्जनान्त धातु लाइ। थुकिं आज्ञार्थकया रूप काइबलय् शून्य प्रत्यय जुइ।

/-ल्-/ व्यञ्जनान्त धातु व /-न्-/ व्यञ्जनान्त धातुया कालिक रूपावलीइ यनेबलय् जक //-ल्-/ व /-न्-/ या रूप ल्यनाच्वनी, तर कालिकरूपबाहेक मेमेगु रूपय् यनेबलय् /-ल्-/व्यञ्जनान्तया/-ल्-/त्वःफी,/-न्-/ व्यञ्जनान्तया /-न्-/ न्ह्यःने च्वंगु हा (Root)य् चन्द्रबिन्दु जुयाच्वंवनी।)

धातु	प्रत्यय	आज्ञार्थक क्रिया	आज्ञार्थकया दसु
न-	-Ø	न	याकन जा न।
का-	-Ø	का	व सफू छंत का।
हु-	-Ø	हु	टेबुल याकन हु।
कन्-	-Ø	कँ	वयात खँ कँ।
कुन्-	-Ø	कुँ	खायात खागलय् कुँ।
क्यल्-	-Ø	क्य	माय् नचुक क्य।
पाल्-	-Ø	पा	सिमा छमा पा।
पुल्-	-Ø	पु	वयात ध्यबा पु।

२.२. /-उ-/ प्रत्यय दुगु आज्ञार्थक क्रिया

थुकीया सूत्र क्वय् बियातःकथं दु-

सूत्र- 'ख' समूह धातु + /-उ/प्रत्यय = आज्ञार्थक क्रिया (२)

'ख' समूहया धातु धइगु इकारं शुरू जूगु स्वरान्त धातु व इकारं हे शुरू जूगु /-न्-/, /-ल्-/ व्यञ्जनान्त धातु खः। थुगु धातुइ /-उ-/ प्रत्यय तयेवं आज्ञार्थक क्रिया जुइ।

धातु	प्रत्यय	आज्ञार्थक क्रिया	आज्ञार्थकया दसु
ति-	-उ	ति-उ श्र तिउ/त्यु	बांलाक खापा त्यु।
दि-	-उ	दि-उ श्र दिउ/दयु	लँय् दयु।
चिल्-	-उ	चि-उ श्र चिउ/च्यु	लिच्यु।
सिल्-	-उ	सि-उ श्र सिउ/स्यु	भु छपाः स्यु।
हिन्-	-उ	हिँ-उ श्र हिँउ/ह्युँ	सुकां हिउँ।

२.३. /-इ-/प्रत्यय दुगु आज्ञार्थक क्रिया

थुकीया सूत्र क्वय् बियातःकथं दु- सूत्र- 'ग' समूह धातु + /-इ/ प्रत्यय = आज्ञार्थक क्रिया (३)

'ग' समूहया धातु धइगु /-क्-/, /-त्-/ व्यञ्जनान्त धातु लाइ। थुगु धातुं आज्ञार्थक क्रिया दयेकीइबलय् /-इ/ प्रत्यय काइ।

धातु	प्रत्यय	आज्ञार्थक क्रिया	आज्ञार्थकया दसु
त्वःत्	-इ	त्वःत्-इ श्र त्वःती	वयात त्वःति।
म्हित्-	-इ	म्हित्-इ श्र म्हिति	फुटबल म्हिति।
हक्-	-इ	हक्-इ श्र हकि	च्यःयात हकि।
चुइक्	-इ	चुइक्-इ श्र चुइकि	लखं चुइकि।

कथं महंगु आज्ञार्थक क्रिया

क्वय् बियातःगु क्रियार्थकया आज्ञार्थक क्रिया च्वय्या नियमकथं मलाःसे मेकथं वनाच्वंगु दु–

धातु प्रत्यय	आज्ञार्थक क्रिया	आज्ञार्थकया दसु
भ्फा- -सँ	भ्फासँ	छि थुखे भ्फासँ।
दि- -सँ	दिसँ	छि थनथाय् दिसँ।
त- -इ	ति	सफू थन ति।
व- -आ	वा	छ थन वा।
ह- -इँ,-कि,-चि	हिँ, हकि, हचि	जिगु सफू हिँ।

'ति' व 'हिँ' आज्ञार्थक रूप कायेन्त्यः /त-/ व /ह-/ धातुया अन्तिम स्वर /-अ/ त्वःफिनाः आज्ञार्थक प्रत्यय /-इ/ काःगु खः।

प्रेरणार्थक क्रियाया आज्ञार्थक क्रिया

प्रेरणार्थक धातुइ /-इ-/ प्रत्यय तयेवं प्रेरणा थुइकीगु आज्ञार्थक क्रिया जुइ।

नक्- -इ	नक्-इ > नकि
हायक्- -इ	हाय्क्-इ > हाय्कि
म्हित्क्- -इ	म्हित्क्-इ > म्हित्कि

/-ल्-/ व्यञ्जनान्त धातुया प्रेरणार्थक रूप कायेन्त्यः उगु /-ल्-//-य्-/लय् परिवर्तन जुइ। /स/, /च/, /ज/ - /य/लय् हिलीथें तुं /ल/ नं /य/सं हिलीगु नियमकथं लाः। गथे खस > खय् (नाम), ग्वच > ग्वय् (नाम), भ्वज > भ्वय् (नाम), सालमि > साय्मि (नाम)।

धातु	प्रेरणार्थक धातु	प्रत्यय	प्रेरणार्थक क्रियाया आज्ञार्थक क्रिया
वाल्-	वाय्क्-	-इ	वाय्क्-इ > वाय्कि
साल्-	साय्क्-	-इ	साय्क्-इ > साय्कि
सिल्-	सिय्क्-	-इ	सिय्क्-इ > सिय्कि > सिइकि/सीकि
हिल्-	हिय्क्-	-इ	हिय्क्-इ > हिय्कि > हिइकि/हीकि
तुल्-	तुय्क्-	-इ	तुय्क्-इ > तुय्कि > तुइकि/त्वीकि
पुल्-	पुय्क्-	-इ	पुय्क्-इ > पुय्कि > पुइकि/प्वीकि

३. आज्ञार्थया तह

प्रयोग याइम्ह व्यक्तिया शिष्टता व सामाजिक मान्यताअनुसार आज्ञार्थकया स्वंगू तह दु-

३.१ सामान्य तह

३.२ उच्च तह

३.३ अति उच्च तह

३.१ सामान्य तह

थुकी थः व थःसरहयापिं मनूत, लिक्क लाःपिं पासापिं, त्वाःबाःया मनूत, उमेरं थः वा थःसिकं क्वय्यापिं मनूत लाइ। थुकी हनाबना मतःसे सामान्य रूपं आज्ञार्थक क्रिया प्रयोग याइ।

धातु क्रिया	आज्ञार्थक क्रिया	आज्ञार्थकया दसु
व- वय	वा	का छ थन वा।
ह- हये	हिँ	जिगु किताव हिँ।
च्वन्-च्वने	च्वँ	छिपिं आकन च्वनाच्वँ।
त- तये	ति	पुजाभुइ स्वां जाकि ति।
वन्- वने	हुँ	छिपिं सकलें छैं हुँ।
वन्- वने	नुँ	याकनं नुँ।

३.२ उच्च तह

थुगु तहलय् सामाजिक जाति व्यवस्थाकथं श्रेष्ठ, प्रधानथें उच्चतहया मनूत, थःगु परिवारय् थःयां च्वय्यापिं मनूत, समाजय् हनेमाःपिं मनूत, अड्डा अफिसया कर्मचारीत, औपचारिक रूपं खँल्हाइबलय् वा सभा-समारोहलय् दुपिं मनूतय्त उच्च तहलय् तयाः व्यवहार याइ।

धातु प्रत्यय	*आज्ञार्थक क्रिया*	*आज्ञार्थकया दसु*
भपि- -∅	भपि	ज्यःनाः भपि ।
दि- -सँ	दिसँ	थन दिसँ ।
झा- -सँ	झासँ	दुहां झासँ ।
धंदि- -सँ	धंदिसँ	लासाय् धंदिसँ ।

३.३ अति उच्च तह

थुगु पुचलय् द्यः, देवी, बौध्द पुचलय् लाःपिं शाक्य, वज्राचार्य इत्यादि लाः । थुगु पुचलय् लाःपिंत 'बिज्याहुँ' क्रियारूपं आज्ञार्थक थुइकी । थुगु क्रियारूप प्रयोग जुइबलय् सर्वनाम कर्ता व क्रियाया दथुइ संगति नं जुइ । थुकिया कर्ता सर्वनाम 'छलप्वल' व 'छःपि' खः । 'छलप्वल' पुलांगु सर्वनाम खःसा 'छःपिं' थौंकन्हय् प्रयोगय् वयाच्वंगु सर्वनाम खः । 'छःपिं' एकवचन व बहुवचन निथासं प्रयोग जू । बिज्याहुँ क्रियाया मूल क्रिया व सहायक क्रिया निथिकं प्रयोग जू ।

मूल क्रियाकथंया प्रयोग
द्यः रथय् थाहां बिज्यात । (भूतकाल)
थौं भन्ते पोखराय् बिज्याइ । (अभूतकाल)
गुरुजु न्हिथनं स्वयम्भुइ बिज्याः । (स्वभाव/स्थितिबोधक)

सहायक क्रियाकथंया प्रयोग
गुरुजुं पुजा यानाबिज्याइ । (अभूतकाल)
धर्म गुरुजुं बाखं कनाबिज्याः । (स्वभाव/स्थिति)

४ आज्ञार्थक क्रिया व पुरूष

सामान्यतया आज्ञार्थक क्रिया प्रयोग जुइबलय् वक्तां श्रोतायात ज्या ब्वइ । उकिं थ्व वक्ता व श्रोताया दथुइ सीमित जुइ । विशिष्ट रूपय् स्वयेबलय् थ्व स्वथिकं दु-

४.१ वक्ता व श्रोता
४.२ वक्ता व तेस्रो व्यक्ति
४.३ वक्ता थःथम्हं थःत

४.१ वक्ता व श्रोता

वक्तां श्रोतायात ज्या ब्वइबलय् श्रोताय् वनाः क्वचाइ । उकिं आज्ञार्थक धायेबलय् वक्ता व श्रोताया दथुइ सीमित जुइ । ब्वःगु ज्या याये-मयाये श्रोता वा दोस्रो व्यक्तियागु हे जिम्मा जुइ । दसु-

क्रियार्थक	*आज्ञार्थक*	*वाक्य*
नय	न	हे मचात, का याकन जा न ।
हाले	हा	का छं बांलाःगु म्ये छपु हा ।
खने	खँ	दराज छकः खँ ।
सःते	सःति	हे बाबु, छिमि बाःयात सःति ।
पर्के	पर्कि	पाइटय् कापः छकू पर्कि ।

४.२ वक्ता व तेश्रो व्यक्ति

आज्ञार्थक वक्ता व श्रोताया दथुइ जक सीमित मजूसे तेश्रो व्यक्तितक नं वं । थुबलय् आज्ञा पालन यायेगु ज्या दोश्रो व्यक्तियागु मजूसे तेश्रो व्यक्तियागु जुइ । श्रोताया ज्या खालि पहिलो व्यक्तिं धाःगु आज्ञा तेश्रो व्यक्तितक थ्यंकाबीगु खः । थ्व नं छगू प्रत्यक्ष कथन खः, तर तेस्रो व्यक्तियात इंगित यानाः दोस्रो व्यक्तियात ज्या ब्वइगु जुयाः तेस्रो व्यक्तियात छु धायेमाःगु खः व वाक्य दोस्रो व्यक्तियात आज्ञा बीबलय्सिगु वाक्यदुने मस्यंक हे तइ, अलय् ल्यंगु पद वा पदावली तयाः वाक्य पूवंकी । थथे दुने च्वनीगु वाक्य धइगु 'सामान्य वाक्य,' 'प्रश्नार्थक वाक्य,' 'इच्छार्थक वाक्य' 'आज्ञार्थक वाक्य' इत्यादि मूल वाक्यदुने लाइ ।

(क) आज्ञार्थक वाक्यदुने सामान्यार्थक वाक्य
हे बाउचा छिमि दाजुयात 'क्वथाय् मत च्यानाच्वन' धा ।
मांयात 'दाइचां दुरु हयेधुंकल' धा ।
'थपले नानिचा SLC पास जुइ' धा ।

(ख) आज्ञार्थक वाक्यदुने प्रश्नार्थक वाक्य
'वयागु नां छु ?' जित छकः धा ।
'इमिगु छैं गन ? जित छकः कँ ।

(ग) आज्ञार्थक वाक्यदुने इच्छार्थक वाक्य
जित थुकलं बियावंसां 'वया जय जुइमा' धयाब्यु।
'वंथाय्तक लुफिं महायेमा' धयाब्यु।

४.३ वक्ता थःथम्हं थःत

विशेष यानाः थःगु असन्तोषया खँ सुयातं कनीबलय् व थः याकचिया मनय् खँ ल्हाइबलय् थःथम्हं थःत ज्या ब्वयेथें यानाः वाक्य प्रयोग जू। थ्व नं छताजिया आज्ञार्थक वाक्य खः। धायेकि सुं छम्ह मनूया मंमदय्क थौं न्हिछिया ज्या लुमंकी, अलय् वं थुगु यायेमानि, उगु यायेमानि, थथे यायेमानि, अथे यायेमानि धकाः मनय् खँ वायेकी। थ्व उम्ह मनूया मनोवाद खः। थ्व थुकथं जुइफु-

थनंनिसें सिंहदरवारतक न्यासि हुँ।
थःम्हसें हे अफिस चायेकि।
बँ पु।
मेच टेबुल सफा या।
लः कयाहिँ।
हाकिम वयेसात लः त्वंकि।
पंखा चायेकाब्यु।
घौछि मजावं च्या त्वंकि।
न्याताः ई मजूतले अफिस पियाच्वँ।
न्याताः इलय् थःथम्हं खापा त्यु।

थुगु मनोवादय् थःम्हं यायेमाःगु ज्या लुमंकाः थःथम्हं थःत नुगः खँ प्वंकी। उकिं थुगु वाक्यत थःथम्हं थःत ज्या ब्वयेत नं प्रयोग जू।

५ निषेधात्मक क्रिया

वक्तां सुयातं छुं ज्याखँ यायेमते धकाः पनेगु हे निषेधात्मक क्रिया खः। क्रियार्थकया ल्यू 'मते' तयेवं निषेधात्मक क्रिया जुइ। वाक्यय् प्रयोग जुयाच्वंगु छुं नं कथंया क्रियाया निषेधात्मक क्रिया ज्याइबलय् उगु क्रियायात न्हापलाक क्रियार्थकया रूप बी, अलय् ल्यूने 'मते' तइ। थ्व ज्या आदर, उच्च आदर अति उच्च आदर न्ह्याथासं नं थुकथं जुइ। दसु-

सामान्य आदर तहलय् निषेध-
जा नयेमते।
म्ये हालेमते।
दुसाःखँ सुयातं कनेमते।
वयात सःतेमते।

उच्च आदरार्थी तहलय् निषेध-
याकन धंदिसँ।
याकन धंदीमते।
उखे भ्मासँ।
उखे भ्मायेमते।

अति उच्च आदरार्थी तहलय् निषेध-
छःपिं थुखे बिज्याहुँ।
छःपिं थुखे बिज्यायेमते।

स्वरान्त क्रियाया इकार व उकारं शुरू जूगु धातुया निषेधार्थक दयेकीबलय्

/-ये-/ प्रत्यय /-इ-/लय् परिवर्तन जुइ।
वयात ध्यबा बीमते।
कुसां कुइमते।

बी व कुइया क्रियार्थक बिये व कुये खः। बिये-या /इ/ व /कु/या /उ/ उच्चस्वर खः। थुगु उच्चस्वरं थः लिक्क च्वंगु /ये/यात नं उच्चस्वरय् परिवर्तन याःबलय् /इ/ जूवन। थुकथं 'बिये' बी व 'कुये' कुइ जूवंगु खः, अलय् नेपालभाषाया लेखक समाजं न्ह्यने इकारं शुरू जूथाय् ल्यूने इकारनाप रूपसन्धि यानाः व मयाःसे नं च्वय्गु याः, तर न्ह्यःने उकारं शुरू जूथाय् धाःसा रूपसन्धि मयासे स्वतन्त्रं च्वयेगु याः, दसु-

क्रियार्थक	निषेधार्थक	रूपसन्धि मयाःसे	रूपसन्धि यानाः
तिय	तियेमते	तिइमते	तीमते
थिये	थियेमते	थिइमते	थीमते
दिये	दियेमते	दिइमते	दीमते

लुमंकेबह जू पुष्परत्न 'सागर'जुपिंसं नं क्रियार्थकया रूप मस्यंकूसे च्वयादचूगु दु। आपालं च्वमिपिंसं रूपसन्धि मयाःसे च्वयेगु याः। उकिया मतलव /ये/या पलिसा /इ/ वःगु जक मखु अर्धस्वर /व/ /इ/ जुइथें रूपसन्धि जुइबलय् /-इ-/ नं /-व-/ जूगुया दसु खः।

क्रियार्थक	*निषेधार्थक*	*रूपसन्धि :*
कुये	कुयेमते	कुइमते > क्वीमते
खुये	खुयेमते	खुइमते > ख्वीमते
हुये	हुयेमते	हुइमते > ह्वीमते

निदुगं अकरण छ्वलेवं करण जुइ। अतिकं मज्जिमगाःगु ज्या ब्वयेमाल धायेव न्हापां अकरण यानाः अलय् तिनि क्रियार्थकया ल्यू 'मते' तइ। थुकिया मतव सकारात्मक व अतिकं जरुरीगु ज्या खः। निषेध खयाः नं याये हे माःगु अर्थ कनी।

छं वासः न। छं वासः मनयेमते।

छ छम्ह जक वा। छ छम्ह मवयेमते।

इनाप याइगु आज्ञार्थक

इनाप- जिगु थ्व छगू ज्या यानाबियादिसँ रे।

दया- जि गरीबयात दया यानादिसँ।

क्षमा- छगू बार द्वंकेधुन, क्षमा फ्वने।

माफ- आवंलि सनेमखुत, माफ यानादिसँ।

भिक्षा- नयेमखं, न्ह्यागुसां निगःचा फ्वने।

६ न्ह्यसःया रूपय् याइगु आज्ञार्थक

थ्व वाक्यया क्रिया स्वयेबलय् न्ह्यसः थुइकीगु क्रिया हे खः, तर नाइक धाइबलय् छ्वलीगु आज्ञार्थक थुइकीगु लितँसा खः, दसु-

थ्व छकः उखे तयाबीला ?

थ्व अचार छकू नना: स्वयेला ?

थ्व भु उखे घ्वानाछ्वये न्ह्यांला ?

खतु थुज्वःगु दसु प्रथम पुरुषया कर्ता यानाः नं दयेकेज्यू, गथे- 'थ्व अचार छकू जिं नना: स्वयेला ?' थथे यानाः दयेकेबलय् थुकिं आज्ञार्थकया रूप काइमखु। कारण छु धाःसा आज्ञार्थक धइगु सामान्यतया प्रथम पुरुषं द्वितीय पुरुषयात बीगु आज्ञा खः, उकिं प्रस्तुत दसुं थःम्हसें थःत आज्ञा ब्यूगु मजूसे प्रश्नार्थया हे रूप काःगु खः। थुज्वःगु आज्ञार्थक विशेष यानाः वक्ताया थःम्हसें हनेमाःपिंत ज्याब्वयेमाल धायेव प्रयोग जुइ। थुकिया मतलव हनेमाःपिंत ज्याब्वल धायेव हनाबना (Discipline) मदुम्ह धइ धकाः नायूपह क्यनाः धाःगु जक खः।

पत्रकार छम्ह सचेतक

☞ *प्रेमनाथ जोशी* *

पत्रकार धाल धाय्‌व मनूतय्‌सं विकसित आधुनिक विश्वया अति शक्तिशाली क्षेत्रकथं स्वय्‌गु याः। पत्रकारया कार्य मानव समाजय्‌ विस्तृत व्यापक गहनतम जू। ख्याःया ख्वाःपाः न्ह्याम्हेसिनं यःयःथे च्वय्‌ ज्यू, तर छुनं विषयवस्तुयात गथे खः अथे हे च्वय्‌त विशेष प्रशिक्षण माः। वासःविज्ञान मब्वंसे वासः याय्‌मज्यू। अथे हे पत्रकारिता नं राष्ट्रया चौथो अंगया रुपय्‌ कयातःगु छगू विकसित समाज सेवाया उत्कृष्ट कला खः। न्हापा थुकियात उलि महत्व ब्यूगु खनेमदु गथेकि गान्धी, लेनिन, जोसेफ पुलिद्‌जरथें ज्याःपिं समाजय्‌ विशिष्ट स्थान दुपिन्सं पत्रकारिताया विशेष प्रशिक्षण काःगु खनेमदु। लिपा जोसेफ पुलिट्‌जरं पत्रकारिता विषयया लागि प्रशिक्षित जुइ हे माः धकाः जोड बिसेंनिसें थ्व विषयलय्‌ विशेष ब्यवस्था जुजुं वंगु खः, अले थुकियात महत्व बियाः समाजया छगू प्रमुख अति जिम्मेवार अंग कथं न्ह्यःने हःगु दु। थ्व साहित्यकारतय्‌ थें कल्पना व भावुकता वनीमखु। ठोस रुपं समाज राष्ट्र व संसारयात गुकथं न्ह्याकेगु धइगु जनधारणाबारे धाइ, याइ, च्वइ। पत्रकारिता धइगु छन्हुया इतिहास खः। थ्व सत्य निष्पक्ष आधारित प्रस्तुती जुइमाः। वयागु ज्याभः कलम व कापि जक खः। हाम्वःग्वःयात पहाड व पहाडयात हाम्वःग्वः यानाः (अर्थहीनकथंया) प्रस्तुतिकथं याय्‌गु वइगु विशेषता खः। वेलायतया छम्ह मन्त्रीं पत्रकारयात ख्याच्वः बीकथं 'छन्त थथें कारवाही याय्‌फु' धाःबलय्‌ पत्रकारं संयमित जुयाः, 'छं पिनेयागु स्थुल विषय जक खनी, जिमिसं माइक्रोलय्‌ स्वयाः छिमिगु प्रत्येक गलत कार्ययात जनमानसय्‌ थ्यंका बीफु' धकाः जवाफ बिल। पत्रकारया कलमं अति शक्तिशाली शक्तियात शक्तिहीन यानाबीफु। गथेकि भारतया शक्तिशाली प्रधानमन्त्री इन्दिरा गान्धीयात राजिनामा बीका त्वःतल। अमेरिकाया निक्सनं वाटरगेटकाण्डं यानाः झण्डै आत्महत्या याय्‌त्यन। पत्रकारतय्‌सं बिलक्लिन्टनयात मोनालेविन्स्किलिसेया अवैध सम्वन्धबारे कयाः ख्वय्‌कल। अमेरिकी जनधारणाकथं सर्वसाधारण स्वया उच्च पदस्थ ब्यक्तित नैतिकताया खँय्‌ बेदाग व विवादरहीत जुइ हे माः। मार्टिनलुथर किंगया हत्या जुल तर वयागु धापू 'सकलें देशवासीत छगू हे टेबलय्‌ समानरुपं च्वनेगु म्हगस' बाराक ओबामा राष्ट्रपति जुयाः पूवंकूगु दु। नेपोलियन बोनापार्टं छगू सशक्त पत्रिका इमान्दार द्वःछिम्ह सैनिक बराबर खः धाइ। पत्रकार जनसमाज व सरकारया संवाहक रुप खः। निडर निस्पक्ष सत्ययात प्रस्तुत यानाच्वनी। सरकारया पं लितधाःसा जनतापाखें तिरस्कृत जुइ। जनताया जक पक्ष लितधाःसा सरकारं वइत लिनाच्वनी।

पत्रकारिता धइगु अनाडि कच्चा खिलाडितय्‌गु विषय मखु। साहसी मनुखं संवेदनशील समाजय्‌ परिवर्तन हय्‌ धाइपिनिगु लागि चुनौति व महत्वया विषय खः। चेतनशील मनूतय्‌गु लागि वा सर्वसाधारण जनताया लागि वातावरणविद्‌तय्‌सं

* *वरिष्ठ पत्रकार*

मौसमया भविष्यवाणी याइथें सामाजिक अवस्था वातावरण परिवर्तनया सूचना बियाच्वनी। नैतिक बौद्धिक आत्मिक सामाजिक पित्याःयात पूवंकाच्वनी। अध्ययनकथं साधारणतया छम्ह मनुखं न्हिच्छिया ३० मिनेट पत्रिका ब्वनेत फ्याइ। उकी मिनेटया २५० खँग्वः ब्वनी। विकसित संचार प्रविधि व सूचनाया कारणं विश्वब्रम्हाण्ड चिचाखागु छेँथें जुइ धुंकल। ३ मिनेटया दुने विश्व घटनात विश्वन्यंक प्रचार जुइधुंकी।

पत्रकारिता विकास जूगु थासय् स्वतन्त्रता समानता कायम जुयाः जनमानसया उन्मुक्त सहभागिताया कारणं राजनैतिक आर्थिक सामाजिक विकास अति उच्चतम बिन्दुइ दु। पत्रकारितायात विकृतरुपं विशेष स्वार्थी हतियारकथं प्रयोग जूगु थासय् थुकिया दुस्प्रभावं दुखद परिणाम भोगे याय्त विवश जुयाच्वंगु दु। हिटलरया सूचनाप्रचारया जःपा ल्हाःकथं म्हस्यूम्ह गोयबल्संया योजनाकथं द्वितीय विश्वयुद्धय् विकृत प्रभाव लाकूगु खः। गलत माध्यमकथं प्रयोग यानाः द्वेढ चरित्रकथं प्रोत्साहन बीमज्यू। दोश्रो विश्वयुद्धताका पत्रकारिता क्षेत्रय् प्रमुख रुपं मिसापिनि ल्हातय् लाःवंगु खः। मिजंतय्गु अभावय् पत्रिका सम्पादन प्रकाशन वितरण आदि मुक्कं मिसापिन्सं याःगु खः। वर्तमान अवस्थाय् नं रेडियो टिभिइ मिसापिनिगु भूमिका अति सशक्त व प्रभावशाली जुयाः वयाच्वंगु दु। पत्रकारिता क्षेत्र छगू प्रमुख उद्योगया रुपय् न्ह्यःने हयाः संचार संम्राट रुपर्ट मुर्डकं विश्वय् पत्रकारिता क्षेत्रयात सर्वश्रेष्ठ स्थानय् हयाः शक्ति, नाम व दामया लागि प्रशस्त थाय् दु धकाः प्रमाणित यानाः क्यने धुंकूगु दु। सम्मानया लागी विश्वया शक्तिशाली राजनैतिक व्यक्तित्वत नं ग्याः। थ्व जनमतया न्हाय्कं खः।

हिन्दू धार्मिक समाजय् अति लोकंह्वाःम्ह नारदऋषियात अति संमानित रुपं समाचार संवाहक पात्रया कथं काय्गु याः। व गनं स्थीर रुपं च्वनीमखु। उच्चनीचया मतलब मदु। स्पष्टरुपं विषयवस्तु न्ह्यःने तयाः अभ्र उकिया परिणाम तक न्ह्यःने तयाः कनाः सजग यानाच्वनी। नारदया पदार्पण परिवर्तनया कथं सजग व सतर्क जुयाः काइ। नारदया चरित्र व जीवनयात क्वथिक अध्ययन यात धाःसा पत्रकारिताया यक्व रहस्य, अर्थ व आवश्यकतायात थुइका काइ। गरिव विपन्न दुःखी थाय् वन धाःसा उद्धार जुइगु, धनवान शक्तिवानया थाय् वन धाःसा अभिमान गर्व शानमानप्रति शंका याय्गु थाय् दु धकाः क्यनी। थ्व छगू सामाजिक स्वापू तय्गु दक्वसिबे विश्वासिलो सतिगु अःपुक उपलब्ध जुइगु व जनसम्पर्कय् वइगु अति सशक्त माध्यम खः।

छम्ह पत्रकारयाके सत्य, न्यायी, सादा रहनसहन, चरित्रबान, क्षमतावान, स्वतन्त्र, मिहेनती, आत्मविश्वासी, मिलनसार, गंभीर, अध्ययनशील, तेजस्मरणशक्ति व लेखन अनुभव दुम्ह, फुर्तिवान इमान्दार, शुद्ध, पवित्र, निश्पक्ष, इतिहास, भूगोल, राजनैतिक, सामाजिक, मानवशास्त्र, राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय विषयया ज्ञाता भाषाविद्, शब्दभण्डार दुम्ह धैर्यवान माःगु आवश्यक वस्तु जक कयाः अनावश्यकयात वांछ्वयाः तुरुन्त आकर्षक स्पष्ट ब्याख्या विवेचना यानाः च्वय्फुम्ह सामाजिक वातावरणया ज्ञाता, थःगु उद्देश्यय् अडीग कानूनी ज्ञान दुम्ह, सतर्क, शंकालु, अन्वेषक, निष्पक्ष, गोपनियतायात सम्मान याइम्ह, निहीत स्वार्थपाखे मुक्त, सामाजिक जिम्मेवारी थूम्ह, अनुशासित स्थानीय प्रभाव व स्पष्टता दुम्ह घटनाया विश्लेषण याय्फुम्ह आदी गुणत दय्माः।

पं. जवाहरलाल नेहरुयात न्हिं न्हिं अति कडा आलोचना याइम्ह छम्ह पत्रकारयात सःताः पि.ए. अथवा स्वकीय सचिव जुइत अनुरोध याःबलय् पत्रकार प्रलोभनय् मवः, स्वीकार मयाः, बरु सतर्कतापूर्वक समालोचना याय्गु आश्वासन बिल। अनुसन्धान भ्वलय् छम्ह पत्रकार बेलायतया महारानी एलिजावेथया ख्वपिइ तक थ्यंकवन। वइत कारवाही मयाः, तर ब्यवस्थापन कमजोरीयात स्वीकार यात। पत्रकार जूम्हेसिया राष्ट्र व समाजया

स्वार्थ न्ह्यःने थःत सदां गौण तायकाच्वनी । पत्रकारया जीवन अति रोमांचकारी रहस्यमयी व संघर्षशील जुयाच्वनी । सत्य तथ्यया खोजबिन यानाः उकिया महत्व व परिवर्तित समाजयागु आवश्यकताया निंतिं परिणामया विचाः यानाः जक भावना व चाहना अनुरुप प्रवर्तककथं स्वतन्त्रता कायम यानातयूत सतत् अथक प्रयास यानाच्वनी । ख्याइपिं, न्वाइपिं, प्रलोभन क्यनीपिं, फुर्फुरे याइपिं व शारिरीक धम्की बिइपिं नापं सतर्क जुयाः च्वनेमाः । पत्रकारत दुःखी गरिबया निंतिं उद्धारक पासा खः । तःमि, दुपिनित भिंगु लँय् वनेत प्रोत्साहन बियाच्वनीम्ह खः । इमान्दार पत्रकारं स्वार्थया लागि चापलुसि याःजुइ मखु ।

छत्वाःचा नेवाः पत्रकारिताबारे न्ह्यथनेबलय् पूर्व प्रारम्भिक अवस्थाय् लानाच्वंगु दु । नेवाः पत्रकारिताय् ह्यूपा हयूगु हथाय् जुइधुंकूगु दु । थःगु छेँया निंतिं थः हे न्ह्यचिलेमाः, थःगु छेँया पोलं कतःपिन्सं वयाः च्यूवइमखु । संरक्षित आश्रयस्थल लिधंसा मदयूक गतिशील पत्रकारिताया विकास जुइमखु ।

पत्रकारिता जनविश्वासया लिधंसाय् म्वाइगु विषय खः । लापर्वाही यात धाःसा विश्वास दइमखु । पेशाप्रति दुग्यंक आदर सम्मान तयाः निराशाजनक अवस्थाय् नं कार्य याय्गु मनोशक्ति दयूमाः । संचारमाध्यम मनूतयूत प्रभाव व परिवर्तन याय्गु दक्वसिबे तधंगु सशक्त साधन खः । जनधारणा ज्वनाः सेवा याःजुइपिन्त अति चिन्तित ढिलाइ निराशाजनक हासोया पात्र जुइत तयार जुयाः च्वनेमाः । थ्व स्वया नं तच्वकं मुर्ख, अज्ञानीतयूगु पूर्वाग्रहपीडित गलतधारणा नं न्यने फयूमाः ।

यदि पत्रकारत असफल जुल धाःसा देशया स्वायत शासन व्यवस्था नं असफल जुइ । उकिं पत्रकारतयूसं प्रत्येक शासन व्यवस्थाय् अति महत्वपूर्ण सचेतकया भूमिका म्हिताच्वनी । मानवकल्याणया संवाहक खः । स्याचुक पलाः न्ह्याकल धाःसा नां, दां व जस दइ, विचाः मयात धाःसा अन्यथा जुइ ।

"Customer's Satisfaction is our Moto"

रोहण शाक्य

२४, २२ क्यारेटया
लुँया तिसात व वह:या बसा:त दयके
मा:सा लुमंके बह:गु छगू पस:

पंच बुद्ध

न:घ: त्वा:, यैं

फोन ४२५९७१३, ४२५९०२९

समा: श्रृंगार

Samaa Shringar

गोल्ड र सिल्भर प्लेटेड ज्वेलर्स

Ph.No. : 2292408
Mobile : 9843138011 (Samila)
9849700854 (Sanushova)
9841483611 (Naveen)
Address : Saugal, Lalitpur-12

All kind of Gold Plated Nepali Jewellery and Sliver Plated items are available here

सहकारी ऐन २०४८ अन्तर्गत नेपाल सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त

दर्ता नं. ३५/०५५/०५६

कलश बहुउद्धेश्यीय सहकारी संस्था लि.

Kalash Multipurpose Co-operative Ltd.

कार्यालय : टंगल - १९, लगनखेल, ललितपुर
फोन नं. : ५५४४१५५, फ्याक्स ९७७-०१-५५४४१५५, ५५३४१३३
GPO Box : 8975, EPC 2694, Email : kalashfin@hotmail.com
Website : www.kalashfin.com.np

मुद्दती खातातर्फ ब्याजदर

अवधि	मासिक	त्रैमासिक	वार्षिक	एकमुष्ट
६ महिना	९.५०%	१०%	–	११%
१ वर्ष	१०.५०%	११%	१२%	१२%
२ वर्ष	१०.५०%	११%	१२%	१३%
३ वर्ष	११.५०%	१२%	१३%	१४%
४ वर्ष	१२.५०%	१३%	१४%	१५%
५ वर्ष	१३.५०%	१४%	१५%	१६%

बृद्ध/नाबालकको लागि थप १% ब्याज प्रदान गरिनेछ ।

वचत खातातर्फ ब्याजदर

क्र.सं.	खाताको किसिम	ब्याजदर
१	कलश + वचत खाता	६% - १४% दैनिक मौज्दात
२	कलश नारी वचत	१०% दैनिक मौज्दात
३	नियमित वचत खाता	१०% मासिक न्यूनतम मौ.
४	साधारण वचत खाता	८% मासिक न्यूनतम मौ.
५	मासिक/साप्ताहिक	१०% मासिक न्यूनतम मौ.
६	बाल/वृद्ध वचत	१०% मासिक न्यूनतम मौ.

स्थानीय व्यक्तिहरुद्वारा संचालित कलश बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था आफ्नै हो, तसर्थ सरल, सुलभ अनि विश्वासिलो सेवाको लागि आजै सम्पर्क राख्नुहोस्।

नेपालभाषाया गजल क्षेत्रया छुं खँ

☞ *अगिब बनेपाली* *

भाषागत व लिपिगतकथं नेपालभाषाया न्ह्यःखँ थ्यंमथ्यं थौंसिबें ६०० दँ न्हापा खः । लिच्छवि कालया असंस्कृत खँग्वःयात छ्याना नेपालभाषाया न्ह्यःने हय्गु ज्या भाषाविद् काशिनाथ तमोटं यानादीगु अनुसार धाय्माःसा ला १००० वर्ष पुलां । अथेसां भाषागतकथं व लिपिगतकथं जयस्थिति मल्लया ई नेपालसंवत् ५०० पाखेनिसें बांलाक न्ह्याःगु खनेदु । नेपालभाषायात मल्लकालनिसें राजकीय भाय्कथं नालाकाःगु दसि थौंतक धस्वानाच्वंगु मल्लकालीन शिलालेख खः । थ्यासफूत नं दसि खः । अबलय् शासकतय्सं पौ च्वइबलय्, मेगु देय्नापं सम्झौता याइबलय् नेपालभाषां याइगु खः । वकथं स्वय्बलय् नेपालभाषा राष्ट्रियभाषाकथं खनेदु यद्यपि अन मेगु जातजातिया नं मनूत दु अथे हे थौं नेपाली (खस) भाषा राष्ट्रिय भाषाकथं छ्यलाच्वंगु दु । नेपालभाषा प्रशासनिक भाषा जूगुलिं विकास जुइगु मौका चूलात । नाटक, म्येया विकास जुल । राजा रणजीत मल्लं च्वयातःगु 'हाय ! हाय ! राम' शीर्षकया म्ये थौंनं स्वनिगःया त्वाःत्वालय् दाफाभजनय् थ्वयाच्वंगु दु । अबलय् च्वयातःगु छुं म्येत, भजनतय्त गजल धाय्फइगु तर्क नेपालभाषाया लोकंह्वाःम्ह अनुसन्धानविद् छत्रबहादुर कायस्थया दु । वय्कलं रणजीत मल्लया वराडी रागय् च्वयातःगु म्येयात गजल धाय्बहजू धकाः न्ह्यव्वयादीगु दु ।

लेखकः रणजीत मल्ल

राग- बराडी । तम्ब- चो

सुन्दरि कामिनि ङेङ वचन धलछि
तोलते जिनं मफया मननं ।धु।

पले हल मिखा वान मुख शशि जुल
थान वान शोभा अतिभन ॥१॥

छनकेतुं भुलप जुल जिगुल मन
दासि वयाच्वंगु छंगु जौभन ॥२॥

बेरथन मते छोय जौमनया सार
गुमान मतेले तय उभाल ॥३॥

नेपाल भूपति जय रणजीतं ल्हाल
छाय मेले मन परलोक माल ।

लोकंह्वाःगु रणजीत मल्लया 'हाय ! हाय ! राम' छकः स्वये ।

लेखकः रणजीत मल्ल

हाय हाय राम गथे मलु मने नेपाल
सतुरि दर्जनं फुतकल आव ॥धु॥

झिनिदो राज्यस मदुतल जित बास
विदेशयया बास जुल थनि आव ॥१॥

न्हेथुगुया पापन केन मनेनागु स्वय धुन
पंजलस चोङम भतु थें जि ङन ॥२॥

---

* *नेपालभाषा एम.ए. निगूगु तगिंया ब्वनामि*

ल्हाय जिन गुम्हयाके दुःखया विधान
थुगु पास फेनकिव सुनानं ॥३॥

पिरति यानाचोना दुरजन याके छल
हाय हाय छु नुगल आव ॥४॥

नवदुर्गा गणेशके सहस्र विनति यासें
लखपति अपराध क्षमा याव ॥५॥

सूर्यवंशी कुलमणि श्री रणजीत मल्ल
तलेजु बिल बैकुण्ठ वास ।

लोकम्ये कथं हालावयाच्वंगु थुगु म्ये त्वाय् काय् पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगलं पिनेछ्वःगु इलय् चन्द्रागिरि गुँच्वकां खनेदुगु नेपाःगायात स्वया मन तिक्क मिनाः रणजीत मल्लं च्वःगु खः धइगु विश्वास यानातःगु दु । प्रथम पुरुषशैली आत्मरति नापं अबलय्या राजनीतिक घटनाक्रम नं ब्वयातःगु दु । पृथ्वीनारायण शाहं थः त्वाय्बौ जूगुलिं रणजीत मल्लयात काशीवास छ्वःगु खः, यद्यपि रणजीत मल्लं नेपालया हे १२ द्वः गांमध्ये गुगु नं छगू गामय् बाय् फ्वंगु खः तर पृथ्वीनारायण शाहं मब्यू । दुर्जनयात विश्वास यानाः थःम्हं दुःख सिइमाल, पञ्जलय् च्वनेमाम्ह वाउँभटुथें च्वनेमाल धकाः आराध्यदेव नवदुर्गा, गणेद्यःयात द्वंविद्वं क्षमा फ्वना नेपाः त्वःतेमाःगु विरक्तता म्येय् यच्चुक्क वयाच्वंगु दु । थुगु म्ये थौंतक नं स्वनिगःया दाफा, धल्चा भजनय् हालाच्वंगु दु । थ्व च्वय्या म्येयात गजल धाय्छिं धकाः समालोचक छत्रबहादुर कायस्थजुं नेपालभाषाय् मल्लकालय् हे गजल च्वय्धुंकूगु खँ पितहयादीगु खः । जुजु प्रताप मल्लं (ने.सं. ७४३-७९४) नेपालय् फारसी भाषा दुतहःगु अनुमान यायृछिं । अवलय् फारसी म्ये, सङ्गीत, प्याखंया प्रभाव नेपालभाषाय् नं पक्का लाःगु हे जुइमाः । थुगु सन्दर्भयात कयाः मेम्ह समालोचक इन्द्र मालीया तर्क मेगु कथं हे खनेदु । च्वय् न्ह्यथनातःगु म्येयात गजल धाय्मछिंगु तर्क इन्द्र मालीया खः । गजल धाय्छिंगु अर्थात् काफिया व रदिफ दुगु गजल थौंतक मल्लकालय् लुयाः मवःनि । म्येय् दकलय् ल्यूनेया भ्वलय् 'ल्हाकम्ह' च्वयातःगु खँयात गजलय् गजलकारं थःगु नां च्वइगु 'तखल्लुस' धकाः नालाकाय्गु गलत जुइ ।

थुकी भतिभति रदिफ मिलेजूगु खःसां गजलया प्राण 'काफिया' धाःसा मदु । उगु इलय् काफिया, रदिफ जक मखु बहर अर्थात छन्द, लसय् च्वयामतःगुयात गजल नालाः मकाइगु युग खः । उकिं गजल च्वइपिसं गजलया अनुशासनयात चिइकाः गजल च्वइमखु धइगु थःगु तर्क इन्द्र मालीया बिचाः सान्दर्भिक खनेदु ।

नेपालभाषाय् गजल दुहांवःगु मल्ल कालय् जूगु धाय्फइगु अवस्था मदुनि । खला अवलय् च्वइगु पौ धइगु ताडपत्र, थ्यासफू हे खः । मल्लकालय् थ्यासफुली सङ्गीत, कला, तन्त्रमन्त्र, म्ये, भजन यक्व च्वयातःगु दु । थीथी इलय् नेपालय् विदेशीतय्सं आक्रमण यानाः थन यक्व सफूत छ्वय्काः नष्ट यानाथकूगु कारणं विभिन्न विधाय् च्वयातःगुथें गजलत नं नष्ट जुल ला धइगु अनुमान धाःसा याय्छिं । लगभग ६२२ वर्षन्ह्यः सुल्तान समसुद्दिनं नेपाः आक्रमण यानाः पशुपति महाद्यः स्वंगू टुक्रा यानाः वांछ्वया बिलधाःसा अल्याख सफूत छ्वय्का ब्यूगु न्ह्यःखँ दु । अथे हे शंकराचार्यं अल्याःख बौद्ध ग्रन्थ छ्वय्केगु, बुद्ध मूर्तित नष्ट यानाः थकूगु जुल । पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः त्याकेधुंकाः सयौं तान्त्रिक, गुभाजुपिंत स्यानाः सफूत छ्वय्काब्यूगु नं खँ मदुगु मखु । जंगबहादुरं बागमती खुसी बोराका बोरा महत्वपूर्ण सफूत वांछ्वःगु अले गुलि वांछ्वय्त्यंगु सफूत वृतिश नागरिक हडसनं यंकूगु नं दु । हड्सनं यंकूगु सफूत बच्छिति कलकत्ता म्युजियमय् व बच्छि वृतिश पुस्तकालय् तयाथकूगु दु व संयोगं व हे लिधंसाय् नेपाःया भाषा, लिपि व साहित्य भ्रीसं थौं सिइके, थुइके दयाच्वन । जंगबहादुरं हे न्हय्ब्वरा सफू बसन्तपुरया कालभैरव ल्यूने गाःम्हुया ल्हाकाबिल

धइगु नं धापू दु। उकिं सफूयात ससुमाजुकथं नालाच्वंगुलिं नेवाःतय्सं कालभैरव चाहिलीमखु धइगु लोकविश्वास नं दु। थुकथं स्वय्‌बलय् नेपालभाषाय् च्वयातःगु द्वलंद्वः सफूत नष्ट जूगु खँयात लिधंसा दय्‌का नेपालभाषाया भाषिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक नापनापं प्राविधिक सफूत नं नष्ट जूवंगु दु मधासें मगाः। समालोचक इन्द्र मालीजुं थःगु सफू 'झीगु भाय् : झीगु खँग्वः'लय् थ्व खँ न्ह्यथनातःगु दु। आः झीके म्हो जक थ्यासफुलिइ दाफाभजन, धल्वाभजन दनि। एकभाषा नीतिं यानाः मेगु भाषाथें नेपालभाषा नं लिकुना च्वनेमाल। राणाकालय् वयालिं दरवारय् ऐशआराम प्रवृत्ति अप्वया वसेंलि अन थियटर दय्‌काः उर्दु, फारसी नाटक, म्हितकेगु यानाः हल। भारतय् भारतेन्द्रं यानाहःगु भाषिक प्रेम नेपालय् मोतिराम भट्टयात प्रभाव लात। नेपालय् नेपालसंवत १००३ (वि.सं. १९४०) पाखे शृङ्गारिक भाव छ्यलाः मोतिराम भट्टं नेपाली भाषां गजल च्वल। अले मोतिराम भट्टं गजलय् प्रयोग कथं 'मोतिमण्डली' गठन यानाः थःम्हं नं गजल च्वल अले पासापिंत नं च्वकल। अबलय् च्वःगु गजलत नेपाली भाषाया प्राथमिककालीन नेपाली गजल 'सङ्गीत चन्द्रोदय'खय् नेपालसंवत १०३२ (वि.सं १९६९) य् पिथंगु जुल। उगु सफुतिइ मोतिराम भट्ट, नरदेव पाण्डे 'सुधा', लक्ष्मीदत्त पन्त 'इन्दु', गोपीनाथ लोहनी 'नाथ', रत्नलाल 'रत्न', आजाद हुसैन 'अन्जान' व 'गजब' या गजल दु। थःगु सीप व कौशल क्यनेगु भ्वलय् मोतिराम भट्टनापं लक्ष्मीदत्त पन्त व गोपीनाथ लोहनी गजल च्वय्‌गु विधाय् सफल जूगु खनेदु। मोतिराम भट्टं वार्णिक छन्दय् चिनातःगु गजलया छुं ब्व छकः स्वय्, गुगु गजल लोकंह्वाःम्ह भक्तराज आचार्यं हालातःगु दु -

यता हेऱ्यो यतै मेरा नजर्‌मा राम प्यारा छन्
ISSS ISSS, ISSS ISSS ... १
उता हेऱ्यो उतै मेरा नजर्‌मा राम प्यारा छन्।
SISS SISS, SISS SISS ... २
त्रिलोक् चौधै भुवन् माहाँ प्रभू व्यापक् जहाँ ताँहाँ,
ISS ISS, ISS ISS ... ३
कहाँसम्मन् भनूँ याहाँ, सबैमा राम प्यारा छन्।
IISIS IISIS, IISIS IISIS ... ४

च्वय् हरेक भ्वलय् लघु-गुरुया अनुशासन मानेयाय्‌माःगु बाध्यता खइ। मोतिराम भट्टया थ्व गजल, गजल जुइफयाच्वंगु मदु। थुगु गजलय् गजलया प्राणतत्व काफिया हे मदु। सङ्गीत चन्द्रोदयलय् मोतिरामया स्वीनिपु गजल मध्ये नीपुति जक गजल जुइत ताःलाःगु दु, ल्यंगु गजलय् संरचनात्मक मान्यताया निर्वाह यानातःगु मदु। थज्याःगु काव्य दोष मोतिरामया समकालीन सकलें कवितय्सं यानातःगु दु। थ्वहे भ्वलय् नेपालभाषा नं गजल च्वय्‌गु सुरु जुल। गजवया नेपाल संवत् १०३३ पाखे 'नानि गन वने तेना' धाःगु गजल सिर्जना जूगु खनेदु, तर नेपाली गजलय् खनेदुगु काफिया दोष नेपालभाषाया गजलय् नं खनेदत। मोतिराम भट्टं समकालीन नेपालभाषी कवितय्सं थःगु मां भाषां गजल च्वय्‌गु कुतः स्वरुप गजल व मानलाल मास्कें नेपालभाषा गजल च्वय्‌गु कुतः याःगु खः। उकिं नेपाली भाय् नापनापं हे नेपालभाषाया गजल नं च्वय्‌गु सुरु जुल धइगु खनेदु।

नेपालभाषाया गजल प्रवृत्ति, संरचना पक्ष व गजलय् दुथ्याःगु विषयवस्तुयात लिधंसा कयाः थुकथं ब्वथलेछिं।

१) प्राथमिक काल (ने.सं. १०१०- ने.सं.१०७०/ वि.सं. १९४८-२००७)

२) विकास काल (ने.सं. १०७१-११००/ वि.सं. २००८-२०३७)

३) पुनर्जागरण काल (ने.सं. ११०१- थौंतक/ वि.सं. २०३८-थौंतक)

१) प्राथमिक काल (ने.सं. १०१०– ने.सं.१०७०/ वि.सं. १९४८–२००७)

नेपाली भाषाय् शृङ्गारिक गजल खनेदय्धुंकाः उकिया लिच्वः नेपालभाषाय् नं लात। नेपालसंवत १०१०-१०७० तकया राणाकालनिसें राजनीतिक परिवर्तनतकया अवस्थायात गजलया प्राथमिक काल कथं ब्वथलेछिं । तत्कालिन अवस्थाय् स्वनिगलय् नेपालभाषाया प्रभाव लानाच्वंगु ई नं खः । नेपाली गजल च्वइबलय् फारसी, उर्दू, हिन्दी, नेपालभाषाया खँग्वःत त्यासा कयाः च्वइगु जूगुलिं उकिया प्रभाव नेपालभाषाय नं लात । तर निर्धक्क नेपालभाषां न्वँवाय् मखंगु राणा शासनय् नेपालभाषा बांलाक न्यने मफुत । मोतिराम भट्टया सकृयताय् मोतिमण्डली गठन यानाः गजल च्वय्गु यासेंलि उकिं न्हूगु शृङ्गारिक लबु थनाबिल । उत्प्रेरक जूम्ह मोतिराम भट्टया सकृयताय् नेपाःदुने व पिने मण्डलीत गठन जुल । 'गजब' नं छम्ह नेपाःया मोतिमण्डलीया दुजः खः । गजब सु खः ? व खँ धाःसा थौंतक लिसः मदुनि । वय्कः नेवाः खः कि मेगु भाषी खः धइगु खँ थौंतक नं गर्भदुनेया खँ तिनि । अन्वेषक छत्रबहादुर कायस्थं नेपालय् ने.सं. १००० सुरु जूगु सन्दर्भ न्ह्यथना नेपाली भाषाया न्हापांम्ह गजलकार मोतिराम भट्ट व नेपालभाषाया न्हापांम्ह गजलकार मानलाल मास्के खः धकाः न्ह्यथनादिल (विश्वभूमि, कछलाथ्य १२, १११७) । थुगु खँय् समालोचक इन्द्र मालीजुं असहमति प्वंकाः न्हापांम्ह नेपालभाषाया गजलकार मानलाल मास्के मखु, मोतिमण्डलीया 'गजब' खः धकाः नेपालसंबत १०३३ पाखे पिथंगु 'सङ्गीत चन्द्रोदय'या स्वंगूगु ब्वयात लिधंसा दय्का धयादीगु दु । उगु सफुतिइ गजबया छपू गजल व रत्नलाल 'रत्न'या गजल धाय्फइगु छपु गजल दुथ्याकाताःगु दु । थुकथं स्वय्बलय् गजबया गजल नेपालसंवत १०३३य् छापे जुल धाःसा मानलाल मास्केया गजल नेपालसंबत १०३७ न्ह्यः धयाताःगु दु । निम्ह समालोचकतय् तर्क स्वय्बलय् आःयात नेपालभाषाया न्हापांम्ह गजलकार गजबयात नाला काय्फइगु अवस्था दु ।

गजब व मानलाल मास्केया गजल थुकथं दु -

नानि गन वने तेना

– गजब

नानि गन वने तेना अति बांला रुप कया,
मन जिगु तए मज्यू वने मत्ये नकल् कया ॥१॥

नाप जित बोना यनू लिउ लिऊ जिन वये,
आसे नानि ब्वाये मते नाप नाप नाप वया ॥२॥

स्वव धका थुखे छको छंगू खँ जी ल्हाये आसे,
ब्वाये ग्याये छाये नानि आसे आसे आसे धया ॥३॥

बानि छंगु अति मभी थथे छाये याये तेना,
चोने जिन मन मदु गथे मन चिये धया ॥४॥

ज्ञान भती दया तया का रे जित बिये माल,
गजब्यागु मन खोल वये चोन्ये गथे धया ।

*साभारः **सङ्गीत चन्द्रोदय, वि.सं. १९६९ (ने.सं. १०३३ बाट)***

छंगु जिगु पिरति जा

- स्व. मानलाल मास्के
(ने.सं. ९९७-१०३७)

छंगु जिगु पिरती जा गथ्य मेवं सिल रे ज्यान् ॥धु॥

स्वैतं जिन कना मदु, मेवं खंक वया मदु ॥
पिने जित सकस्यान शंका याना जुल रे ज्यान् ॥१॥

छन स्वैतं कना दु ला, चिवा काल वल दु ला ॥
छिमि माम बुवं जित ग्यानापुक्व सोत रे ज्यान् ॥२॥

प्यहां वया पासापिसें खन ध्याचु बिल जित ॥
हानं थिथि ख्वाल स्वया मुसुमुसु न्हिल रे ज्यान् ॥३॥

थनि छेसं चोंम्ह मिसां गन झाय् तेना धाल ॥
थन झाय तेन धका जिन स्यूव धाल रे ज्यान् ॥४॥

थथे सकस्यान सीक, अवश्यन चोने मज्यू ॥
वने च्वने छंगु खुशि आव गथ्थे धया रे ज्यान् ॥५॥

लेखेको समय : **ने.सं. १०३७ अगाडि ।**
*साभारः **मानलाल मास्केको भजनामृत, ११२१ यंलाथ्वः १४ ।***

थुगु गजलय् संरचनागत कथं रदिफ, काफियाय् दोष खनेदु गथे मोतिराम भट्टया गुलिं गजलय् खनेदुगु खः । तर थुगु कालखण्डय् गुलि नं गजल सिर्जना जुल ई कथं ऐतिहासिक जू वन । व ईया गजल प्रवृत्ति मुख्य शृङ्गारिक खः । थुखे सिद्धिदास महाजुया भजन शैलीया गजलय् काफिया दोष ला दुगु हे जुल नापं गजलय् धार्मिक भावना नं दुथ्यानाच्वंगु खनेदु ।

नाम काइ हरिया गुम्हसें न्हिथं मेपिनि नाम मकाःसा छुका ॥टेक॥

पशु पंक्षी की नर थन सकलें थव थे खनाच्वनि वनं सदा ।
फुकयात न्हिनछि लहीफुम्ह जूसा ब्राह्मण भोजन मयाःसा छुका ॥१॥

ने.सं. १०४० (वि.सं. १९७६) वीरगञ्ज बजार
(सच्छिदँया नेपालभाषा काव्य ल्यया ५३७)

थुखे महात्मा गान्धीया ञ (चर्खा) आन्दोलनं प्रभावित जुया तुलसीमेहर श्रेष्ठं आन्दोलनया कडी कथं गजल च्वय्‌गु कुतः यानादिल । शासकया स्तुति व जनतायात न आन्दोलनय् ग्वाहालि याय्‌गु आग्रह गजलय् दु, तर गजलय् काफिया गायव जुयाच्वंगु दु ।

कपाए दन धाःसा थन भ्पी दुःख तनि रे ।
थो हे बिचाः यानाः जुजुं भंसाः माफी याः रे ॥धु॥

सकसिनं कपाए प्यूसा उकिसनं दनि रे ॥
कपाए दय्के माल अमी सकसिया निम्ति रे ॥१॥

छो, वा, जाकि, छुचुं जूसां बियाः सकसिन रे ॥
उकिसया निम्ति दया तयाः आसा पुरे याव रे ॥६॥

ने.सं. १०४८ (वि.सं. १९८४)
(सच्छिदँया नेपालभाषा काव्य ल्यया ५३८)

धार्मिक व सामाजिक प्रवृत्ति खनेदुसां थुगु प्राथमिक कालया मुख्य प्रवृत्ति शृङ्गारिकयात हे नाला काय्‌छिं ।

२) विकास काल (ने.सं. १०७१–११००/ वि.सं. २००८–२०३७)

थ्व कालय् गजलं थःगु पूर्ण संरचनागत रूप कायत् ताःलात । गजलयात म्हसीका बियाः गजल विकासय् बः बिल । खय्त ला राजनीतिक हिउपालं नेपालभाषाया गजलयात खास उत्साहजनककथं पाके मफुत, न नेपाली भाषाया गजलय् हे छुं हिउपाः वल । थ्व काल गजलया नितिं सुस्त काल जू वन । थुगु कालय् गोरखबहादुर तण्डुकार व सशक्त साहित्यकार गिरिजाप्रसाद जोशीया तःधंगु योगदान दु ।

गोरखबहादुर तण्डुकारया निपु गजलया व्ब छकः स्वये :
जिं वैत याना माया, वं बिल जि नुगः फाया ।
जिं वैत बिया काया, वं तल लुखास खाया ।

ख्वख्वं जुया जि छाति दायाः, सुधबुध वन जिगु बाया ।
गुबलय् सिधयावनि थें अवधि स्यंगु जिगु थ्व दशाया ।

(ने.सं. १०८५ (वि.सं. २०२२)
साभार : भ्पी दँ ९, थ्यंल्याः ८, ने.सं. १०८५)

गरीबैत तियू सुनां देवं दुःख बियू वैत ।
ख्वयेकूसा अनाथैत देवं ख्वय्का तयू वैत ।

याव रक्षा अनाथैत, बिव वैत फुथे चाःथे ।
छगो धेबा नापं छं साथ, यंके दैमखु वैत ॥
(साभारः भ्पी दँ ९, थ्यंल्याः ७७, १०८६)

निपू गजलया भाव स्वय्‌बलय् न्हापांगु शृङ्गारिक भावया खःसा निगूगु सामाजिक, धार्मिक आस्था भावया खनेदु । तर काफिया दोष धाःसा दयाच्वन । गजल विकासया भ्वलय् गिरिजाप्रसाद जोशी छगू सशक्त हस्ती जुया दनेत ताःलात । वय्‌कः गजल च्वय्‌गु ज्ञान जक मखु गजलया मर्म नं

बांलाक थुम्ह कवि खः । वय्‌कलं 'गजल सीके' धैगु बःचाधंगु सफू हे पिथनादीगु दु (कुतः प्रकाशक, सन् १९९४/ने.सं.१११४) । वय्‌कलं गजलया धर्म पालना यानाः उत्कृष्ट गजल च्वयादीगु दु । शृङ्गारिक भावया नापनापं गजलय् सामाजिक विभेद, धनी गरिबया प्रसङ्ग न्हिथना प्रगतिशील सः नं तयादीगु दु ।

नुगःघाः क्यनेगु व्यर्थ हे खः, मक्यंसें नं जि च्वनेमफुत ।
थ्व बाखं कनेगु व्यर्थ हे खः, मकंसें नं जि च्वनेमफुत ।

सुवाः जिगु फुक्क गरिबतयूत, मजुइमा धनितलिसे मतिना
सुवाः जिं बीगु व्यर्थ हे खः, मब्यूसें नं जिं च्वनेमफुत ।

साभार : ब्वसल, अङ्क ४, ने.सं. १०९८
(स.ने.का.ल्या. ५४१)

थुकथं स्वयूबलय् प्राथमिक काल विशेष यानाः गजलया पृष्ठभूमिया रूपय् विकास जुल धाःसा विकास कालय् वयाः गजलयात पूर्ण रूपया थासाय् हयूत ताःलात । थुगु कालया गजल प्रवृत्ति शृङ्गारिक जक मजुसे प्रगतिशील प्रवृत्ति नं दुहावयूधुंकूगु अवस्था खः । प्राथमिक कालयूथें थुगु कालय् नं सुनं रचनाकारया गजलमुना पिहांवःगु खनेमदु । केवल निपु प्यपु गजलत शुभ सङ्केतकथं खनेदत ।

३) पुनर्जागरण काल (ने.सं. ११०१– आःतक्क/ वि.सं. २०३८–आःतक्क)

तःहाकःगु ई ख्युँथाय् चाःहिला नेपालभाषाया गजल साहित्य नेपालसंबत ११०१ य् पुलुक्क न्ह्यःने खनेदत । गजल लेखन बुलुहुँ न्ह्यात । ने.सं. ११०७ (२०४४) य् गजलकार शैलेन्द्र श्रेष्ठया गजलमुना 'गजलया कलकल' पिहां वयूधुंकाः पुनर्जागरण काल सुरु जुल । तःहाकःगु दिपाधुंकाः गजल च्वयूगु न्ह्याःगु ई जुया थुगु कालयात पुनर्जागरण काल धाय् पायूछि जुइ । नेपाली साहित्यपाखे नं थुकथं हे च्वयूगु सुरु जूगु खः । शृङ्गारिकतादुने प्रशववेदना ज्वनाः छट्पटे जुयाच्वंगु गजलयात जनसमक्ष धैर्य यानाः न्ह्यःने हयूगु ज्याय् नेपाली गजल स्रष्टा ज्ञानुवाकरं याःगु गुणयात ल्वमंके फइमखु । लगभग वि.सं. २०३७-३८ निसें न्ह्याकूगु कुतः नेपाली गजलं समसामयिकताय् पलाः तयेधुंकाः नेपालभाषाया गजलकारत नं नापनापं जुरुजारुं दन । ई साक्षी दु, छगू सशक्त शृङ्गारिक व समसामयिक भावयात आत्मसात यानाः जब शैलेन्द्र श्रेष्ठ 'गजलया कलकल' ज्वनाः दं झाल । शैलेन्द्र श्रेष्ठया आगमन नेपालभाषाया गजल विधाया नितिं तःधंगु उपलब्धी खः । वय्‌कलं गजलया लुखा चाय्‌का तब्या यानादिल । सार्थक गजल व सशक्त गजलमुना पिकयादीम्ह साँखुवासी छम्ह शिक्षकया कलम गुगु गति न्ह्यात, दन, समाजयात थाथामाथा यानाः सचेत यात, तर व कलम आः दिनाच्वंगु दु । नेपालभाषा गजल क्षेत्रय् शैलेन्द्र श्रेष्ठया कलम अझं प्रखरकथं न्ह्यःने वयफुसा छगू तःधंगु उपलब्धी हे जुइतिनि । शैलेन्द्रया साथ नेपालभाषा गजल क्षेत्रय् मदुगु तःधंगु द्यापं खः । इलं गजलया मेम्ह हस्तियात थने हयाबिल

- भूषणप्रसाद श्रेष्ठ । गजलयात छन्दमय साङ्गीतिकमय झन्कार बियाः न्हूगु लुखा चाय्‌केगु ज्या श्रेष्ठपाखें जुल । गजल लेखनशैलीयात अझ च्वय् थकायूगु प्रर्याप्त लिधंसा दयूकादिल अले लिपाया स्रष्टातय् आदर्श च्वमिकथं दनेत सफल जुल भूषणप्रसाद श्रेष्ठ । वय्‌कःया 'नुगः बसा' गजलमुना (ने.सं. ११२६/२०६३) नेपालभाषाया हे उष्कृष्ट छन्दोबद्ध गजलमुना मखु धाय्‌फइमखु ।

काल विभाजन यायूबलय् विशेष यानाः ई, लेखन, प्रवृत्तिगत भिन्नतायात दापु दयूकेगु याइ । नेपालसंवत ११०७ य् गजलकार शैलेन्द्र श्रेष्ठया गजलमुना पिहां वयूधुंकाः छगू जोशजाँगर सर्जकतयूकय् खनेदत । ने.सं. ११२६ तक थ्यंबलय् नेपालभाषाया १६ गजलमुना खनेदुगु खःसा आः ११३३ तक थ्यंबलय् झन्डै २२ गजलमुना सफू पिहां वयूधुंकूगु दु । शैलेन्द्र श्रेष्ठं ब्यूगु गजलया धाः, समसामयिक, शृङ्गारिक भावयात मेपिं गजलकारतयूसं

ध्वयत थाकु मजुइ धाय्फइमखु । वय्क:या गजलय् संरचनागत, शिल्पगत व भावलय् विधान स्वाभाविक व सार्थककथं न्ह्यानाच्वंगु वा:चाय्केफु । ईया महत्व थुइका स्वाभिमानया स: थ्वय्केत गजलकार श्रेष्ठ लिचिलीम्ह मखु । छक: स्वय् :-

त्वाल्हाना छ्वय् ल्हा: तर स्तुति गान च्वयेमखु ।
द्यांलाना: हे सिना वने कलम मिया: नयेमखु ।
न्हिनय् हे थन मत च्याका: तंगु वस्तु मा: जुइमा:
थज्या:गु ख्युंगु दिन ला छु ख्युंगु चाहे हयेमखु ।

लाखय् लसिंत छथ्व: मुना: च्वंच्वन त:जा:गु महलय्
भ्कीगु हे हि च:ति त्वना: च्वंच्वन त:जा:गु महलय् ।
थम्हं हे छगू नाटक दय्का: नक्कली नाटक अभिनय याना:
शब्द जालय् भ्कीत क्यंका: च्वंच्वन त:जा:गु महलय् ।

ई मेगु तर अनुभूति व परिस्थिति वहे । थ्व गजलया समसामयिकता आ: भ्कन् सान्दर्भिक जुया भ्कीगु न्ह्य:ने दंव:गु दु । शैलेन्द्र श्रेष्ठया पला: नापनाप न्ह्याय्गु ज्याय् न्हूगु पुस्ताया स्रष्टात विशेष याना: सुधीर ख्वबि, एच्. के. कपाली, दया खड्गी 'बेचैन', रोशनकुमार राजभण्डारी, अगिब बनेपाली खनेदु । शृङ्गारिक भावय् नं शैलेन्द्र श्रेष्ठ उलि हे सफल खनेदु । छक: स्वय् :

वल रे प्याखं हुला: हुला: छ
नुगलय् दुने हे सुला: सुला: छ ॥
मतिना क्यबय् न्ह्यैपुक म्हिते रे
वनेमते क्यब पुला: पुला: छ ।

थथेयाना गिरिजाप्रसाद जोशीं थनाह:गु शृङ्गारिक भावधारायात शैलेन्द्र श्रेष्ठं प्याखं ल्हुकेधुंका: व ल्यूल्यू प्याखं ल्हुइगु ज्याय् तुयू पुं, बद्री वेदना, नरेन्द्रप्रसाद जोशी, एच्. के. कपाली, सुधीर ख्वबि, अगिंमथ, मदन जुजं, ईश्वरीमैंया श्रेष्ठ, तब: मरु, रोशनकुमार राजभण्डारी आदि स्रष्टात सफल मजू धाय्फइमखु । प्रसिद्ध गजलकार भूषणप्रसाद श्रेष्ठ धा:सा गजलयात छन्दमय दय्का: नेपालभाषा गजलया ध्वाँय् व्वय्केत सफल जुल । वय्क:या शृङ्गारिक प्रवृत्ति, छन्दोवद्ध भावशैली वेजोड खनेदु । नेपालभाषाय् जक मखु नेपालीभाषाया उत्कृष्ट छन्दवादी गजल समकक्षी भूषणप्रसाद श्रेष्ठया गजल दनेत सफल जूगु दु । विशेष याना: शृङ्गारिक भाव नापनापं मानवतावाद, अस्तित्ववाद व शून्यवादी प्रवृत्तियात छन्दय् छ्यला तयार याना:गु सफू 'नुगः बसा:' (११२६/२०६३) नेपालभाषाया त:धंगु उपलब्धि ख: । सफूदुनेया छुं भ्व:त स्वय् :

(छन्द: भुजङ्गप्रयात)
थ्व ख्वालय् ख्वा:पा:, थुकी ई इला हुँ ।
जित: ल्व:गु सिरपा: थ्व हे ज्वी: न्हिला हुँ ॥

(छन्द: मात्रिक)
मतिनामि सदां गन वाउँस्य च्वनी ।
सुख-चैन दया: अन याउँस्य च्वनी ।

२०६३ सालय् भूषणप्रसादया 'ईया' गजलमुना पिहां व:गु दु, उगु सफूतिइ वय्कलं शृङ्गारिक प्रवृत्ति त्वता: समसामयिक विषयलय् गजल थानादीगु दु । निगूगु जनक्रान्तिया तानाबुना व जनआकाङ्क्ष यात क:घाना च्वयात:गु दु । भूषण श्रेष्ठया च्वसा गुलि शृङ्गारिक प्रवृत्तिया गजलय् च्वन्ह्या:गु ख: समसामयिक गजलय् छुं नारागत जुया: बा:व:गु मखु धाय्फइमखु । समसामयिक स: जुया: पिज्व:गु गजलया छुं भ्व छक: दुवालय् :

'चैत-क्रान्ति' धुंका: न्हूगु हे साल वै
विश्व-मानचित्रय् न्हूगु नेपाल वै ।
गां व गुं थ्व देशय् शान्तिया छाल वै
न्हूगु संविधान निंगु न्हू-चाल वै ।

थुकथं नेपालभाषाया गजलं जनआन्दोलन निगू ब्वयात थिल । नेपालभाषाया गजलयात थनतक हय्गु ज्या गजबया सुरुवाती पला:निसें गिरिजाप्रसाद जोशीया पूर्ण रूपया गजल लेखनं दिशानिर्देश या:गु

दु । शैलेन्द्र श्रेष्ठया नेतृत्वय् धस्वाःगु नेपालभाषाया गजलया ध्वाँय् ब्वय्केगु ज्या भूपणप्रसाद श्रेष्ठं याःगु दु । व ध्वाँय् ज्वना बुलुहुँ न्ह्याय्गु ज्याय् युवा पुस्तात तयार जुयाच्वंगु दु । खला पुलां पुस्तात मदुगु मखु तर गजलयात विधागत सचेतता तयाः गजलयात हे थकाय्गु कथं न्ह्याय्गु पाखे मेपिं उलि न्ह्यानाच्वंगु खनेमदु । गजलयात माया यानाः मोहनकाजी राजोपाध्याय, दुर्गालाल श्रोष्ठ, ध्रुव मधिकर्मि, आर मानन्धर, पूर्ण रञ्जितकार, यचु जोशी, वसन्त महर्जन (एम्. बी), विमल ताम्राकार, विष्णुराजन नापित, गोविन्द व्यञ्जनकार, ललेन्द्र शाक्य 'उपेक्षा', दिलिप शाही 'शान्ति यज्जु' आदि गजलकारपिसं गजल च्वय्गु कुतः याःगु खनेदु । अथे हे रजनी मिला महर्जन, ज्यापु जुज (राजु महर्जन), तबः मरु, बद्रीलाल श्रोष्ठ, रजमाइल श्रेष्ठ (राजितबहादुर श्रेष्ठ), रामेश्वर श्रेष्ठ 'जलन' आदि नेपालभाषा गजल श्रीवृद्धि याय्गु ज्याय् न्ह्याःगु दु । गजलकार भूषणप्रसाद श्रेष्ठं अति मिहिनेत यानाः सम्पादन यानादीगु 'सच्छि दँया नेपालभाषा काव्य ल्यया' सफुतिइ नेपालभाषाया छुं गजलत मुंकादीगु दु । छगू हे सफुतिइ भजन व तुतः, कविता, गजल, मचाम्ये, मचाकविता, सनेट, मुक्तक, हाइकु, शायरी तयाः ६८८ पौया सफू सम्पादन याय्गु अभिभारा कयादीम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठ व पिकाकः नागार्जुन पब्लिकेशनया तःधंगु गुण नेपालभाषाय् मदु धाय्फइमखु । थुगु सफू खोजमूलक व सङ्ग्रह योग्य जू । थुकिइ भूषणप्रसाद श्रेष्ठजुं 'मुनाया थःगु खँय् हरेक विषयया इतिहास व कालगत रूपय् खनेदुगु प्रवृत्तियात नं न्ह्यथना ब्यूगु जूसा अति बांलाइगु खः । थुलि तःजिगु सफुतिइ व मदुगु कमजोरी मखु धाय्फइमखु । अथे हे गजल धकाः दुथ्याकातःगु गुलिं गजल गजल जुइफयाच्वंगु मदु । काफिया बिनाया गजलयात दुथ्याकातःगु पाय्छि मजुला धयाथेंच्वं छाय्धाःसा थ्व मोतिराम भट्ट व 'गजव'या जमाना मखु । काफिया दोषयात माफ बिया गजल धाय्माःगु ई थौं मखुथें च्वं । अथेसां नेपालभाषाय् गजल क्षेत्रय् गजलया अभावया अवस्थायात मनन् यानाः सम्पादक भूषणप्रसाद श्रेष्ठजुं दुथ्याकातःगु गजलत पाय्छि मजूथ्यंक धाय्फइमखु । तर छगू सोचनीय खँ छु धाःसा सिकारु गजलकारतय् काफिया दोष जूसा तःधंगु खँ मखु धाय् तर तःतःधंगु नांयापिं गजल-कारतय्गु काफिया दोषयात किमार्थ माफि बिइफइमखु । नेपाली गजलया स्तम्भ जुइत ताःलाम्ह मनु बाज्ञाकीया गुलिं गजलय् काफिया हे मदु । मनू बाज्ञाकी गजल बारे मथुम्ह धकाः धाय्गुलि न्यायोचित जुइ ? थथे हे गल्ती नेपालभाषाया गजलकारतय्सं नं यानातःगु दु । गजल खण्डया शैलेन्द्र श्रेष्ठ धुंकाः (५४४ पौ लिपा) तयातःगु गजलत मध्ये ५,६ गजलय् जक काफिया सन्तुलित जू, २,३ गजलय् आंशिक काफिया मिले जू धाःसा ल्यं दूगु गजलय् काफिया हे मदु । थज्याःगु काफिया दोषयात गजल लेखनया सुरुवात वा अभ्यासिक अवस्थाय् जूसा स्वाभाविक मानेयाय्फइगु खः ।

नेपाली गजलं गुलि व्यापक विषयवस्तुयात कःघाना न्ह्यःज्यानाच्वंगु दु उलि नेपालभाषाया गजल तब्या जुयाः न्ह्याय्फूगु अवस्था मदुनि । ब्वमि व च्वमिं गुलि यात व तःधंगु प्राप्ति मखु, तर नेपालभाषाया गजल लेखन निरासाजनक अवस्था नं मखु । प्रवृत्तिगत कथं नेपालभाषाया गजलत नेपालीभाषाया गजलथें हे च्वन्ह्याः । मुख्य खँ गजल लेखनयात विधागत समर्पित जुयाः न्ह्याइपिनिगु अभाव खनेदु ।

नेपालभाषाया गजल यात्रा थथे हे कथहं न्ह्यानाच्वंगु दु अले न्ह्यानातुं च्वनी । गन सुखद खँ व मगाःगु खँ थुगु इलय् गजलय् खनेदत । याकन च्वय्गु अलय् याकनं गजलमुना पिकाय्गु पहः पाय्छि मजुइफु । गुलिं स्रष्टातय् गजलय् काफिया बिचलन जू वंगु दु । गुलिसिनं छन्द मिलेयाय्गु कुतलय् काफियाय् मिखा तिसिना ब्यूपिं नं दु । अफ गुलिसिनं ला खँग्वःमोहं यानाः काफियाय् विचलन वःसां सुम्क च्वयाब्यूगु आभाष जू । गुलिसिनं आभ्यासिक अवस्थां

यानाः काफिया विचलन यानातःगु दत। छगू खँ गजलया नुगः खः काफिया। काफिया विचलनं गजल जूमवनेफु। कृति पिकाय्गु भ्वलय् सर्जकतय्सं गल्ती यानाः पिकाय्धुंकाः लिपा पूर्ण संरचनाया गजल च्वया पिकाःगु नं भ्रीसं खनाच्वना। उकिं गजल सशक्त जुइत संरचनागत तत्व मिले जुया भावयात न्ह्याके फय् हे माः। खः, व्याकरणगत नियमयात हाचां गाय्फु, व्याकरणगत विचलनं साहित्यया सृजना जुइ। थज्याःगु विचलन थीथी कथं जुइफु, गुकिं यानाः साहित्य विधाया चमक खनेदइ। साधारण खँयात असाधारण दय्काबिइ। शैलीगत रूपय् विचलन थुकथं दु।

(क) क्रम विचलन (व्याकरणात्मक गठनया क्रमभङ्ग - नया जि जा।

(ख) ध्वनिप्रतिक्रियात्मक विचलन (स्थानीयभाषिक बोलीचालीया खँग्वः छ्यलिगु/आञ्चलिकता) हिलाचाथीगु/नै'च्व, धै'च्व।

(ग) अर्थतात्विक विचलन। (ख्वल सुपाँय् किसानया दुःख खनाः ख्वबि बाः वयेकाः।)(निर्जीव वस्तुयात मानवीय ज्याय् छ्यलीगु)

(घ) समानान्तर (द्वित्व खँग्वः/खँग्वः दोहोरे जुइगु - वल रे प्याखं <u>हुलाः हुलाः</u> छ।)

(ङ) प्रतीकविधान (थःगु निश्चित अर्थयात त्वःता मेगु अर्थय् दुहां वनिगु। (ह्याँउगु सुर्द्य - हिउपाया चाहना, स्वतन्त्रता।)

थथे शब्दशक्तिया अभिधामूलक, लक्षणामूलक व व्यञ्जनामूलक जक मखु वक्रोक्ति, ध्वनि व रसानुभूतिं गजलयात उत्सर्गय् थ्यंकाबिइ। गजलय् परम्परागत तत्वं जक गजल संरचित यानातःगु मदु। गुलिं गजलय् तत्वत (मकता, मतला, काफिया, रदिफ, तखल्लुस) उपेक्षा यानाः नं शैली, भाव व लय्या विन्यासं गजलयात जीवन्त गजल दय्कातःगु नं दु। नेपालभाषाया लेखकतय्सं परम्परा हाचांगाया वनेगु प्रवृत्ति यानाः नं गजलय् थ्व दृष्टिकोण प्रतिपादन जूवंगु खनेदु।

इलं सुयातं पिइमखु न वंगु खँयात मुंकातय्फइ। भविष्य मनूया ल्हातय् मदु, छु वइ उकियात वं संघर्ष मयासें मगाः। नेपालभाषा गजलया चिहाकःगु इतिहास निरासजनक मदु। इलं थना हःगु दु न्हून्हूगु ल्हाःत। पलाःख्वाँय् ल्यूल्यू न्ह्याइ थःगु सोच व आदर्श ज्वना। न्ह्यःखँ थुकथं हे न्ह्यानाच्वनी कथहं, इनापं न्ह्याय्फुसा न्ह्यःज्याइ मखुसा गनं कुंचाय् थानाच्वनी। गजलया हालत थौं शृङ्गारिक पक्षयात पाछिनाः वेतोडं प्रगतिशील, समसामयिकताय् दुब्वावंगु दु। थनतक गजलयात थ्यंकेत प्राथमिक कालया कविपिनिगु योगदान ला अमूल्य हे दु, अभ्र विकास कालया गिरिजाप्रसाद जोशीया भूमिका निर्णायक हे खनेदु। वय्कलं विकासकालय् पूवंगु गजल च्वयाः अलय् च्वय् स्यनेगु सफू 'गजल सिके' (कुतः प्रकाशन /१११४) नापं च्वयादिल। शृङ्गारिक भावधाराय् न्ह्यानाच्वंगु नेपालभाषाया गजलयात ने.सं. ११०७ य् 'गजलया कलकल' बियाः समसामयिक धाराय् न्ह्याकादिल। वय्कःया प्रभाव लिपाया गजलकारतय्कय् बांलाक खनेदु। शृङ्गारिक व समसामयिक धाराय् शैलेन्द्र श्रेष्ठ अब्बल दर्जाया च्वमि खः। वय्कःयाके नेपाली भाषाया ज्ञानुवाकारया थज्याःगु सवल विचाः पक्ष व ललितजंग रावलया थज्याःगु प्रगतिशील प्रवृत्ति खनेदु। छगू पूवंगु न्ह्यःखँ दय्केत सफल जुल शैलेन्द्र श्रेष्ठ 'गजलया कलकल' मार्फत। थुलि सशक्तम्ह गजलकार थौंकन्हय् निस्कृय जूयाच्वंगु नेपालभाषायात तःधंगु क्वपा (घाटा) खः। गजलयात न्हूगु आयाम, न्हूगु शैली छन्दोबद्ध यानाः सार्थक व सङ्गीतमय याय्गु ज्या भूषणप्रसाद श्रेष्ठजुं यानादिल। गजलया संरचना व छन्दया ज्ञाता श्रेष्ठया गजल सुललित, सम्प्रेषणीय व मार्मिक जू। भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषाया मनू बाज्राकी खः। स्वंगू सफू बिया भूषणप्रसाद श्रेष्ठ न्ह्यःने दनाच्वंगु दु। न्हापांगु निगू गजलमुनां वय्कःयात आःतक्कया

शृङ्गारिक प्रवृत्तिया उच्च गजलस्रष्टाका रूपय् धस्वाका ब्यूगु दु । स्वंगूगु गजलमुना 'ईया ...' य् समसामयिकतायात कःघानाः जनतातय् सः जुया पिज्वःगु जूसां जुलुसय् ब्वति काःवंगुथें मजू धाय्फइमखु । शृङ्गारिकताया ओज समसामयिकताय् थ्यंवलय् फिक्का जुल ला धइथें आभाष जू । थथे हे थःगु बिस्कं शैली, बिचाः ज्वना एच्. के. कपाली, नरेन्द्रप्रसाद जोशी, दया खड्की 'बेचैन', ईश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ, तबः मरु, रजनी मिला, बद्री बेदना, तुयु पुं, मजनु महर्जन आदि शृङ्गारिक प्रवृत्तिया गजल लेखनय् न्ह्यानाच्वंगु दु धाःसा समसामयिक धारय् च्वय्यापिं स्रष्टातनापं रोशनकुमार राजभण्डारी, अगिब बनेपाली सक्रिय रुपं दनाच्वंगु पत्रपत्रिकाय् खनेदु ।

समष्टिइ नेपालभाषाया गजलया वर्तमान परिप्रेक्ष्ययात आत्मसात याय्बलय् गजलया भाषा तीब्र विन्यासपाखें न्ह्यानाच्वंगु, विलक्षण शैलीपाखे मुखरित जुयाच्वंगु व लय् विधानय् अनुशासित जुयाः गजल परम्पराय् न्ह्यचिनाच्वंगु खनेदु । नेपालभाषा छगू मृदुतां जाःगु सङ्गीतात्मक भाय् जूगुलिं गजलया परम्परा थुगु भाषाय् विकसित जुइफइगु सम्भावना खनेदु । वर्तमान इलय् हिउपाः वःगु परिवेशय् गजलया परम्परागत मूल्य, मान्यता व अनुशासनया त्रिशङ्कुइ मच्वंसें उकियात पुला वनेगु प्रवृत्ति आपा खनेदु । वर्तमान परिप्रेक्ष्यनापं आत्मसात यानाः परिवर्तित मानवीय मूल्य व मान्यताअनुसार च्वसुइ अग्रसर जुइगु, वर्तमानय् खनेदुगु विकृति, विसङ्गति व विडम्बनायात आत्मसात यानाः अन्याय, अत्याचारया विरोधय् हुङ्कार नेपालभाषाया गजलकारतय्सं याःगु दु ।

दानश्लोक

☞ जीवनकुमार महर्जन *

छुं नं ज्या याय्धुंकाः लाइगु लिच्वः, परिणाम, फल च्वयातइगु भ्वः हे दानश्लोक खः । थुकियात फलस्तुति नं धाइ । ज्या याय्धुंकाः उकिया लिच्वः बांलाःगु नं लाय्फु, बांमलाःगु नं लाय्फु । यदि बांलाःगु ज्या यात धाःसा बांलाःगु हे फल लाइसा बांमलाःगु ज्या यातसा बांमलाःगु हे फल लाइ धकाः दान श्लोकय् न्ह्यथनातइ । छुं नं ज्याया अभिलेख तइबलय् वा च्वइबलय् दानश्लोक नं तय्गु याः । हिति, फल्चा, सतः, देगः आदि दय्केधुंकाः वा भिंकेधुंकाः उकियात निरन्तर न्ह्याकेत, गुथि सुथांलाक्क न्ह्याकेत दानश्लोकं महत्वपूर्ण भूमिका म्हिताच्वंगु दइ । थथे लिपा लिपातक नं न्ह्याकाः यंकेत आर्थिक रुपं नं सक्षम जुइमाः । उकिया निंतिं उगु इलय् बुँ फ्यानाः तय्गु वा मेगु छुं कथंया व्यबस्था यानाः आर्थिक श्रोत चूलाकेगु परम्परा दु । थुकथं ज्या न्ह्याके धुंकाः उगु ज्यायात न्ह्याबलें न्ह्याबलें न्ह्याका यंके फय्मा धकाः दानश्लोकया व्यबस्था यानातःगु जुइमाः । ज्या बांलाक न्ह्याकूसा, भिंकाः यंकूसा सुवाः (आशीर्वाद), पुण्य लाइगु व ज्या बांमलाकूसा, स्यंकूसा सराः, पाप लाइगु खँ न्ह्यथना तइ । उकिं थुगु श्लोकया मू उद्देश्य धैगु हे यानागु ज्या लिपा लिपातक नं म्वाकाः तय्गु खः । उकियात निरन्तरता बीगु खः । मनूतय्के शुद्ध भावना ब्वलन धाःसा न्ह्यागु ज्या नं सुथांलाक्क न्ह्याकाः यनेफइ । दानश्लोकया ज्या नं मनूतय्के दयाच्वनीगु मभिंगु, बांमलाःगु भावनायात चीकाः बांलाःगु शुद्धगु भावना प्रति आकर्षित याय्गु हे खः । यदि बांमलाःगु ज्या यात वा मभिंगु मती तल धाःसा सराः बियातइगुलिं सुं नं मनुखं बांमलाःगु ज्या यानाः पाप लाकेगु मती तइ मखु । बरु भिंगु ज्या यानाः पुण्य कमाय् याय्गु सुवाः काय्गु ज्याय् मनूत आकर्षित जुइ । थ्व मानवताया चिं खः । उकिं दानश्लोकं भिंगु ज्या यातसा थुगु थुगु पुण्य लाइ व मभिंगु ज्या यातसा थुकथं पाप लाइ धकाः मनूतय्त सचेत याय्गु यानाच्वनी । उकिं अभिलेखय् दानश्लोक तय्माःगु यक्व आवश्यकता खनेदु । मध्यकालीन नेपाःया अभिलेखय् दानश्लोक थुकथं न्ह्यब्वयातःगु दु ।

किपू चीथूबहिया अभिलेख

श्रेयोऽस्तु सम्वत्सरे ८३१ बैशाख कृष्ण ॥ तृतीया
य तिथो पूर्व्वाषाडानक्षत्रे शुक्लयोगे बुधबार
थ्व कुन्हु ॥ सएव गृह विक्षु श्रीधर्म्मजोतिजु प्रमु-
खन विक्षु श्रीचन्द्रसिंहजु ॥ विक्षु श्रीरत्नक-
रजु ॥ रामचन्द्र भारो, शिवकृष्ण भारो, ल-
क्ष्मीसिंह भारो, तवधिक कुतु भारो, मिं
ड्ख्वार भारो, रक्षिमिनाथजु ॥ शुषुरि भारो ॥ हरिनाराय-
न भारो ॥ दयाराम भारो, लक्ष्मिसिंह भारो
हाकु भाव ॥ नवमीसिंह ॥ थ्वते समुच्चै-
यन श्रीमच्छ्री श्रीगंढ्रदेव प्रितिन चेक्न अत

* नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् कार्यरत

वन चिङा जुरो, **सुनानं थ्व चक्न अतव सेनकरसा गोब्राम्हणादि पञ्चमहापाटक राक जुरो, भिनक निदान यातसा जनधन लक्ष्मी सन्तान वृद्धिरस्तु ॥** *सर्व्वदा शु... शमस्तु ॥ शुभ ॥ रक्षिमिनाथजु ॥* (वज्राचार्य ,२०५६ : ५४७)

किपू चीथुबहिया थ्व अभिलेखय् चिकं अःपां सीगु ज्या न्ह्यथनातःगु दु । थुगु अभिलेखया दानश्लोक ब्वय् सुनानं थ्व चिकं अःपा स्यनकलसा सा ब्रम्हु आदि स्याःगु पञ्चमहापाप लाय्मा । भिंकल धाःसा जनधन लक्ष्मी सन्तान वृद्धि जुइमा धकाः न्ह्यथनातःगु दु ।

"दानपितेस्यं फरेचा स्यनङाव ल्होस्य जुयमार जुरो, कदाचित दुन्तको निदान मयास्य, देव पूजा मयास्य, दान मपिहस्यं, फरे मललेस्यं, गुथि ज्याङन हकारे ग्वब्राम्हणादि पन्चमहापातक राक जुरो ॥ निस्त्रपंयता आयु आरोज्ञ ममूर्ज्य जनधनलक्ष्मि, संपति, संतान वृद्धिरस्तु "
(वज्राचार्य,२०५६:४०२)

फल्चा स्यनाः मल्ह्वन धाःसा सा, ब्रम्हु आदि स्याःगु बराबरया पञ्चमहापाप[1] लाइ । यदि मस्यंकूसा वा स्यंगु ल्ह्वनाः ब्यूसा आयु, धन सम्पति, जनसंख्या आदि वृद्धि जुइमा धकाः न्ह्यथनातःगु खः ।

"ग्वम्हनं लोभ, मोह यातसा श्री ३ लोकनाथया कुदृष्टि । भिंनक चिंता यातसा सुदृष्टि जुरो ॥"
(वज्राचार्य,२०५६:२०७)

गुम्ह मनुखं लोभ मोह याइ वयात लोकनाथं (बुंगदेवं) कुदृष्टिं स्वय्मा । अथेहे भिंगु बिचाः याःसा द्यःया सुदृष्टि लाय्मा ।

"इचेल थिचेल याङ सन्ने मदो जुरो ॥ सुनानं इचेल थिचेल याङ सन्नस पञ्चमहापातक लाक जुरो " (वज्राचार्य,२०५६:२०२)

"श्री ३ धर्म्मधातु सुनानं सेनकरसा पंचमहापातक रा जुरो" (वज्राचार्य,२०५६:२७७)

"दानपत्रस वोथे मयातसा वैष्णवीया कुदृष्टि पंचमहापातक लाक जुरो ॥ दानपत्रस च्वङ थें यातसा गोब्राम्हणादि भक्षा पुण्य पुन्येन श्री वैष्णवीदेवीया सुदृष्टि लाक जुरो ॥" (वज्राचार्य,२०५६:२८७)

"गोम्हनं थ्व धर्म्मधातुमण्डल सेनकलसां निन्दा यातसा अवश्य नरक बास जुयु ॥ गोम्हनं पूजा यातसा निदान यातसा स्वर्गबास ॥ शुभमस्तु ॥" (वज्राचार्य,२०५६:५६९)

"थ्व मूलदेव वनकं दयके मदो दयकसा पञ्चमहापाप राक ॥ सास्त्रस ल्हाक्व पुन्यन शिवलोक ब्रम्हरोक विष्णुलोक आयुरारोज्ञ जनधन संतान वृद्धिरस्तु शुभ ॥" (वज्राचार्य,२०५६:१३४)

थ्व दुन्ता बुया बसाननो सुनानस्तुं जुरसां रोप याङन महनसा पञ्चमाहापातक राक ॥ रोप महयास्य दुथ्य ल्हरसा उत्तोतल ॥ जता सात्र ततो फलं ॥ (राणा,२०२९:२१)

स्वदत्तं परदत्तं वा योहरेन्सुर विप्रयोः ।
षष्टी वर्ष सहस्त्राणि विष्टायां जायते किमिः ॥

चोस्यं तक्वयाकाले उत्तरोत्तर धर्म्म लाक जुरो (वज्राचार्य,२०५६:२९९)

थम्हं तःगु गुथि वा मेपिन्सं तःगु गुथि गुम्हेसिनं हरण याइ व ख्वीद्वः दँतक की जुया खी जन्म जुइमा । यदि च्वयातक ज्या पूवंकल धाःसा प्रगति जुइमा धर्म लाय्मा ।

अभिलेखय् न्ह्थनातःगु कथं दानश्लोकयात थथे निथी ब्वथलेछिं ।

१ पञ्चमहापाप धाय्वलय् सा, ब्रम्हु, मिसा, मचा व संन्यासी स्याःगु बराबरया पाप थुइकी ।

पुण्यकामना (सुवाः)

१. जन, धन, आयुया वृद्धि ।

२. द्यःया सुदृष्टि ।

३. दान याना, यज्ञ यानाया फल लाय्मा ।

४. मोक्ष प्राप्त जुइमाः ।

५. स्वर्गय् बास लाय्मा ।

६. ब्रम्हलोक, विष्णुलोक, शिवलोकय् वनेमा ।

७. शिवलिङ्ग प्राप्त जुइमा ।

८. सप्तपुरीया यात्रा यानाया पुण्य लाय्मा ।

९. कोति होम यानाया पुण्य लाय्मा ।

१०. कैलाश पद लाय्मा ।

११. उत्तरोत्तर प्रगति जुइमा ।

पाप कामना (सराः)

१. पञ्चमहापाप लाय्मा ।

२. नरकय् बास जुइमा ।

३. शास्त्रं धयातक्व दक्वं पाप लाय्मा ।

४. द्यःया कुदृष्टि लाय्मा ।

५. शिवलिङ्ग ध्वस्त याःगु वरावर पाप लाय्मा ।

६. अश्वमेघ यज्ञ ध्वस्त याःगु वरावर पाप लाय्मा ।

७. की जुया खी जन्म जुइमा ।

थुकथं दानश्लोकयात दुवाला स्वय्बलय् मनूतय्त छगू कथं ख्याच्वः बीत तःगु खनेदु । मनूयाके मानवता दइ तर परिस्थितिं उगु चिं मदया वनेयः । उकिं छगू इलय् दान पुण्य यानाः मन शुद्ध याना च्वंपिं नं परिस्थितिया जालय् तःक्यना मभिंगु स्वाःमदुगु ज्याय् लाय्यः । नेपाःया प्राचीन ईया अभिलेखयात दुवाला स्वय्बलय् नं भिंगु शुद्ध मति तया यानावंगु ज्या लिपा स्यंकाछ्वइ वा वास्ता मयाइ धकाः च्यूताः तयाः थ्व श्लोकया ब्यबस्था याःगु खनेदु । छुं नं ज्यायात निरन्तरता बीत उकिया ब्यबस्थापन पक्षं तःधंगु भूमिका म्हिताच्वनी अथेहे दानश्लोक नं अभिलेखय् न्ह्यथनातःगु ज्या लिपा लिपातक नं न्ह्याकायंकेगु छगू ल्वाभः खः ।

ग्वहालि ज्वलं

राणा, हेमन्त, धनवज वज्राचार्य, १०९२, *टिस्टुङ्ग-चितलाङ्गभेकको ऐतिहासिक सामाग्री* । कीर्तिपुर : नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, (वि.सं २०२९) ।

रेग्मी, दिनेशचन्द्र, ११२४, *पुरालेख र अभिलेख* । काठमाडौं : हिमालयन बुक स्टल, (वि.सं. २०६०) ।

वज्राचार्य, धनवज्र, ११२०, *मध्यकालका अभिलेख* । कीर्तिपुर : नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, (वि.सं २०५६) ।

सत्येन्द्र, ११०९, *पाण्डुलिपि विज्ञान* । जयपुर : राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी (सन् १९८९)

मनूतय्गु जीवनय् नां छ्विइगु संस्कारया महत्व

☞ *उपप्रा. वज्रमुनि वज्राचार्य* *

म्हसीका

मनूत सामाजिक प्राणी खः। मेपिं प्राणीयाके सिबें चेतना तत्व अप्वः दुगु कारणं मनू मेपिं प्राणीपिंसिबें बिस्कं जुल। मेपिं फुक्क प्राणीयाके आहार, विहार, निद्रा, भय व मैथुन दै, तर चेतना वा विवेक मनूयाके जक हे दु। थथे बिचाः यायफुपिं विवेकशील, चेतनशील प्राणीपिन्सं जक हे कन्हय्या खुशीया लागी थौं योजना दय्के फै। कन्हय्या खुशी, आनन्दया लागी याइगु पूर्व योजना वा ज्या हे संस्कार खः। संस्कारया विभिन्न अर्थ दु, विभिन्न अर्थया नं सारयात स्वय्गु खःसा संस्कारं हरेकयात बांलाकेगु, दय्केगु, भिंकेगु, मर्मत याय्गु शुद्धिकरणया लागी हे संस्कार छ्यलाः वयाच्वंगु खनेदु। लिपा वनाः संस्कारयात धर्मया रुपय् नालाः काय्गु यात। ब्यक्तिया काय, वाक, चित्त शुद्धया लागी याइगु धार्मिक अनुष्ठान, गुकिं मनूयात समाजया पूर्ण दुजः दय्काः बी। संस्कार खँग्वः धर्मनाप तसकं क्वातुक स्वापू दु, अप्वः यानाः धार्मिक क्रियाया लागी हे छ्यलाः वयाच्वंगु दु। थौं वयाः संस्कार धाय्बलय् धार्मिक अनुष्ठान, कर्मकाण्डया अभिन्न अंगकथं खनेदु। वास्तवय् संस्कारया अर्थ नीति, नियम, अनुशासन, निर्माण खः। गबलें गबलें धाय्गु नं याः राजनैतिक संस्कार, सामाजिक संस्कार, धार्मिक संस्कार। राजनैतिक संस्कार धाय्बलय् राजनैतिक इमान्दारीता, सत्यता, बफादारीया रुपय् संस्कारयात कयातःगु दुसा, सामाजिक संस्कार धाय्बलय् सामाजिक मूल्य, मान्यता, नियम, अनुशासनया रुपय् कयातःगु खनेदु, अथे हे धार्मिक संस्कार धाय्बलय् पूजा, उपासना, भक्ति, अनुष्ठानया रुपय् संस्कारया रुपय् कयातःगु खनेदु।

संस्कार खँग्वः वैदिक साहित्य, ब्राम्हण साहित्य आदिइ न्ह्यथनातःगु मदु। अथेखःसां संस्कार याय्गु चलन धाःसा वैदिक साहित्य रचना जुइसिबें न्ह्यः हे दय्धुंकल धैगु सीदु। (पाण्डेय्, २००६:१९) वैदिक साहित्यय् संस्कारया अंग व संस्कार याइबलय् ब्वनीगु मन्त्र दुथ्याय्धुंकूगु कारणं संस्कार याय्गु चलन सभ्यता शुरुवात नापनाप हे जुइमाः धैगु अनुमान याय्फु। सिन्धुघाटीया सभ्यताय् मेसोपोटामिया, हडप्पाथें जाःगु थासय् मनू सीबलय् मनूयात ल्हाकाः ह्याउँचा, स्वां व मेमेगु वस्तु तयातःगुपाखें अन्त्येष्टि संस्कार शुरु जुइ धुंकल धैगु सीदु। वैदिक साहित्यय् नं अन्त्येष्टि संस्कारया उल्लेख दु। थुकिं मानव सभ्यता नाप नापं मनूया जीवनय् संस्कार याय्गु चलन नं बुलुहुँ आवश्यकता अनुरुप विकास जुजुं वन धैगु सीदु।

मानव जीवनय् जन्म जुयाः मसीतले आनन्दपूर्वक म्वाय्गु लागी परिवार, समाजय् ब्यवहार बांलाका, चरित्र शुद्ध यानाः, अनुशासनय् च्वनाः सामाजिक नियमयात पालना यानाः वनेफत धाःसा जीवन सरल व सरस रुपं न्ह्यांवनी। उकीया लागी

---

* *बौद्ध धर्म संस्कृतिया ज्ञाता*

सामाजिक आवश्यकताया रुपय् संस्कारया जन्म जुल । वहे संस्कारयात लिपा धार्मिकया रुपय् थाय् बिल । गुकिंयानाः मानव जीवनय् मयासे हे मगाःगु क्रियाया रुपय् विकास जुल । संस्कार छकलं निर्माण जूगु मखु, सामाजिक आवश्यकता हे संस्कारया जननी खः ।

थज्याःगु संस्कार भूगोल, जातजाति, धर्मया भिन्नता नापनापं संख्या नं फरक जुइ । गौतम धर्मसूत्रय् चालिस संस्कारया ब्याख्या दु ।

संस्कारयात विभिन्न इलय् विभिन्न धार्मिक ग्रन्थय् फरक फरक कथं संख्या न्ह्यथनातःगु दु । आश्वलायन गृह्यसूत्रय् ११, पारस्कर गृह्यसूत्रय् १३, बौधायन गृह्यसूत्रय् १३, बाराह गृह्यसूत्रय् १३, बैखानस गृह्यसूत्रय् १८, अङ्गिरा गृह्यसूत्रय् २५, गौतम धर्मसूत्रय् ४०, स्वामी दयानन्द सरस्वतीया संस्कार विधि व पण्डित भीमसेन शर्माया षोड्स संस्कार विधिइ १६ न्ह्यथनातःगु दु (पाण्डेय्,२००६:१०१-७) । थ्व फुक्कयात मिले यानाः हिन्दूतय् सोह्र संस्कार व बौद्धतय् दश संस्कारकथं क्वःछीगु जुल । हिन्दू व बौद्ध निथ्वः दथ्वी नं महत्वपूर्णगु छगू संस्कार नामकरण वा नां छुइगु संस्कार खः ।

नां छुइगु संस्कार

हरेक वस्तुयात म्हसीकेगु थःथःगु नां दु थें हे थ्व संसारय् अरबौं अरब मनूतय् दुने नं थःथःगु नां दु । नां छुइगुया उद्देश्य मचायात परिवारय् दुथ्याकेगु खः । नां हे इमिगु म्हसीका खः । गुलिं तःधी, चीधी, हाकु, तुयू, भुयूपिं मनू दथुइ नं थःगु विशेष नां छुनां थःगु म्हसीका दय्काच्वनी । मनू जन्म जुइ, सिना वनी । जन्म जुइसातं उम्ह मनूयात म्हसीकेगु लागी नां छुनाः बी, व हे नामं उम्ह मनू सिनावनी । सिना वने धुंकूसां सुनानं वैगु नां काय्वं म्हस्यूपिन्सं जूसा वैगु नां नाप वैगु ख्वाः, म्हधी लुमंकाः काइसा म्हमस्यूपिन्सं वैगु कीर्ति, बांलाःगु, बांमलाःगु थःम्हं स्यूगु, न्यनातैगु ज्या लुमंकाः काइ । गुलिसिया नां मनूया म्ह मदयाः वनेवं हे नापं तनाः वनीसा गुलिसिया नां शदिवं शदितक ल्यनाच्वनी । उकिं थज्याःगु नां फुक्क मनूया लागी अति महत्वपूर्ण जूगुलिं जन्म जुइवं विशेष ज्याभ्वःकथं तय्गु यानाः वयाच्वंगु दु । गुकियात नामकरण वा नां छुइगु संस्कार धाइ ।

थुज्याःगु नां छुइगु संस्कार अति महत्वपूर्ण जुयाः नं नेवाः समुदाय दुने थौंकन्हय् संस्कारकथं नां छुइगु त्वफिनाः वंगु दु । न्हापा न्हापा जूसा नां छुइगु धकाः हे भिंनिन्हु दुखुन्हु विशेष पूजा यानाः नां छुइगु याइ । थ्व नं थाय् स्वयाः, जात स्वयाः पाः । धर्मग्रन्थ, आचार्यपिनिगु धापूकथं भिन्हुं, भिंनिन्हुं याय्माः धयातःगु दुसा आचार्यपिनिगु धापू नं फरक फरक दु । गुलिसिनं दश, बाह्र, सोह्र वा दछि दय्सात तय्गु याय्माः धयातःगु दु । थज्याःगु संस्कार परिवारया सुविधा व स्वास्थ्यय् ध्यान तयाः यानाः वयाच्वंगु दु । सामान्यतया मनूया नां निथी दै - गुह्य व बाह्य । जातः च्वइगु इलय् जातलय् तैगु नां गुह्य व पिने दक्वसिया न्ह्यःने समाजं म्हसीकेगु लागी तैगु बाह्य नां । जातःया नां जातः पुइकाः स्वम्हेसिनं जक हे सी, शत्रुतय्त कने मज्यू धैगु नं धारणा दु । लौकिक नां छुइगु संस्कार याइगु इलय् थकाली, पुरोहितं मचाया न्हाय्पनय् कनेगु याइ । थुज्याःगु गोप्य नां मनू सीगु इलय् कपालय् जातः चिकाः उनाः छ्वय्वं न्ह्याबलेंया लागी तनाः वनी ।

थुज्याःगु जातःया नां नक्षत्रकथं तय्गु चलन दु । छन्हु वा न्हिछियात सूर्योदय जूगु ईनिसें ६ घण्टायात पहिलो प्रहर, वयां ६ घण्टा द्वितीय, मेगु ६ घण्टायात स्वगू व प्यंगू पहर कथं छगू नक्षत्र जुइ । थुज्याःगु नक्षत्र २७ गू दु । व हे कथं अश्विनी नक्षत्रय् जन्म जूम्ह जूसा प्यगू प्रहरकथं न्हापांगु प्रहरय् चु पाखें शुरु जूगु नां, द्वितीय प्रहरय् चे पाखें शुरु जूगु नां, तृतीय प्रहरय् चो पाखें शुरु जूगु नां व प्यगू प्रहरय् ला आखलं शुरु जूगु नां तै । अथे हे मेमेगु नक्षत्रय् जन्म जूसा जातःया नां थुकथं तय्गु याइ -

अश्विनी	- चु, चे, चो, ला
भरणी	- ली, लु, ले, ला
कृतिका	- अ, इ, उ, ए,
रोहिणी	- ओ, बा, वि, बु,
मृगशिरा	- व, वो, क, कि,
आर्दा	- कु, घ ङ, छ,
पुनर्वसु	- के, को, ह, हि
तिष्य	- हु, हे, हो,
डाश्लेषा	- डी, डु, डे, डो
मघा	- मा, मि, मु, मे
पूर्वफाल्गुणी	- मो, टा, टि, टू
उत्तरफाल्गुणी	- टे, टो, पा, पी
हस्ता	- पू, ष, ण, ठ
चित्रा	- पे, पो, रा, री
स्वाती	- रु, रे, रो, ता
विशाखा	- ती, तु, ते, तो
अनुराधा	- ना, नी, नू, ने
ज्येष्ठा	- नो, या, यी, यू
मूल	- ये, यो, भा, भी
पूर्वषाढा	- भू, ध, फा, ढा
उतरषाढा	- भे, भो, जा, जी
श्रवण	- खी, खू, खे, खो
धनिष्ठा	- गा, गी, गू, गे
शतभिषा	- गो, सा, सी, सू
पूर्वाभाद्रपद	- से, सो, दा, दी
उताराभाद्रपद	- दू, थ, झ, ञ
रेवती	- दे, दो, चा, ची

बाह्य वा लौकिक नां छुइगु खँय् नं विभिन्न ग्रन्थय् विभिन्न धारणा न्ह्यब्वयातःगु दु। पारस्कर गृह्यसूत्रकथं नां छुइबलय् निगः वा प्यगःया जुइमाः, ब्यञ्जनपाखे शुरु जूगु जुइमाः, उकी अर्धस्वर दुगु जुइमाः, नांया ल्यूने दीर्घ स्वर वा विसर्ग दुगु जुइमाः। बसिष्ठया कथं निगः वा प्यगः न्ह्यागु जूसां ज्यू तर अन्तया आखः धाःसा लकारान्त वा रेकान्त जुइमज्यू। मिसातय्गु नां विजोर व आकारान्त जूगु जुइमाः। बैजवापया कथं मिसातय्गु नां स्वंगः आखःया व ईकारान्त जुइमाः। मनु (ऋषि)या कथं मिसाया नां सरल, न्यनेबलय् यइपुसे च्वंगु, न्ह्याइपुगु, मङ्गलसूचक, दीर्घवर्णपाखें अन्त जूगु, आर्शिवादयुक्त जुइमाः। ग्यानपुगु नां तय्मज्यू थज्याःपिं मिसात नाप विवाह तक नं याय्मज्यू। अथे हे मनुया हे धापू कथं ब्राम्हणया नां मङ्गलसूचक, क्षेत्रीया नां बलसूचक, बैश्यया नां धनुसूचक व शुद्रया नां नीचसूचक जुइमाः। आश्वलायन गृह्यसूत्रकथं नां तय्गु आखःया आधारं विभिन्न गुण वा योग चूलाइ, प्रतिष्ठा, कीर्तिया लागी निगः आखःया नां तय्माः, ब्रम्हवर्चस्वया लागी प्यगः आखःया नां तय्माः, मिजंतय्गु नां जोर जुइक तय्माः। (पाण्डेय्,२००६:१०२)

पिने दक्वसिनं म्हसीक नां तय्बलय् तक नं बालांक विचाः यानाः तय्गु चलन दु। नक्षत्रकथं, महिनाया कथं, वार कथं, कूलदेवताया कथं नां तय्गु चलन दु। अश्विनी नक्षत्रय् बूम्ह जूसा अश्विन कुमार, गार्ग्यया कथं झिंनिगू महिनाय् झिंनिगू नां बियातःगु दु - बैशाखंनिसें क्रमश कृष्ण, अनन्त, अच्यूत, चक्री, वैकुण्ठ, जनार्दन, उपेन्द्र यज्ञ-पुरुष, वासुदेव, हरि, योगीश व पुण्डकारीक्ष तय्माः। अथे हे कुलद्यः कथं इन्द्र, सोम, वरुण, मित्र, प्रजापति आदि। थथे नां तय्बलय् उम्ह द्यवं रक्षा याइ धैगु धारणा दु। (पाण्डेय्,२००६:१०५,१०६)।

नेवाःसमाज हिन्दू व बौद्ध धर्मया दर्शनपाखें प्रभावित जूगु समुदाय खः। उकिं नां छुइगु इलय् नं उगु धर्म व दर्शनया आधारय् छुइगु जुगुलिं उगु समाज व समाजया धर्म, ब्यक्ति वा पारिवारिक पृष्ठभूमियात म्हसीकेत अःपुइ। अथेहे सामाजिक धारणाकथं नं बांलाःपिं मनूत फुक्कसिया यइ। बांलाःगु नां नं मनूतय्सं यय्की, अथेहे द्यःपिनि नं बांलाःगु नां हे यइगुलिं बांलाःगु नां दुपिं याकनं सिनाः वनी वा अप्वः म्वाइमखु धैगु नं मान्यता दु। उकिं नां छुइबलय् नं मस्त अप्वः मम्वाःगु छेँय् च्वंपिन्सं बांमलाःगु सुयां मयइगु नां छुइगु नं चलन दु। अप्वः मस्त मम्वाइगु

छेँया परिवारपिन्सं मचा जन्म जुइसात हे थःसिबें क्वय्या जातयापिन्त मस्त लल्हानाः, हाकनं इमिके ध्येबा बियाः न्यानाः काय्गु भाव याइ। थज्याःपिं मस्तय्गु नां लःल्हानाः काःम्ह मनूया जातकथं तय्गु नं चलन दु। वथें हे मचात मम्वाःपिं परिवारय् भूतप्रेत, पिशाच आदि अशुभ तत्वपाखें जूगु ताय्काः ग्यानापुगु नां तय्गु नं चलन दु।

थौंकन्हय् वयाः थुकथं धर्मग्रन्थया नामं नां तय्गु मजूसे प्रसिद्ध, ब्यक्तित्वपिनिगु नां क्वकयाः, विदेशीतय्गु नां नक्कल यानाः तय्गु चलन अप्वया वःगु दु।

नां छुइगु संस्कार विधि

सामान्यतया नेवाः समुदायलय् नां छुइगु भिन्हु, भिंनिन्हुं याःगु खनेदु। कलश स्थापना यानाः जाकि, ध्येबा व ग्वय् दुगु किसलीनं कलशय् त्वःपुयाः, दाफस्वांकचा तयाः जवंखवं धौपतिइ विभिन्न द्यःपिं स्थापना यानाः पूजा याय्गु याइ। पूजा याय्त सुकुण्डा च्याकाः जवखवं सिन्हमू, ज्वलान्हाय्कं तयाः मचायात फिकीगु प्वाकलं तयाः न्ह्यःने मांया मुलय् फय्तुकाः तै। विभिन्न द्यः आगंद्यः, पूर्खाद्यः लगायत गुलि नं द्यःपिं दु, इपिं साक्षि तयाः पुरोहित वा छेँया थकाली च्वनाः पूजा याय्धुंकाः मचायात ताःचां थीकाः लसकुस यानाः द्यःया न्ह्यःने फय्तुकी। लखं अभिशेष बियाः मि दुगु सलिं च्याकाः ईका पःका तयाः कुँ थनेगु याइ। मत क्यनाः, जाकि लखं मचाया म्हय् क्यनाः मिं सलिं नापं छेँया पिखालखुइ तय्यंकी। मचायात मुलय् तयाः मांम्हं कलश पूजा, धौ बजि वालाः पूजा यानाः, धौ जाकिया सिन्हः मचायात तिकाः धौसगं बियाः प्वाकलं लःल्हाइ। थकाली वा पुरोहितं काय्मचा जूसा जवगु न्हाय्पनय्, म्ह्याय् जूसा खवगु न्हायपनय् सुनानं मताय्क जातलय् च्वंगु नां कनेगु याइ। ग्वाःहलय् कस्ति तयाः पतिनं मचायात फय्की, नकिंनं ल्हाः, म्हुतु सिकी। मचायात सिकुगु बाताय् मत छप्वाः तयाः कलः वाय्गु याइ। मचा लहिकः मवंतले दिदी अजिया तःधंगु भूमिका दै। उकिं थकालीं अजियात नं सिन्हः तिकाः दक्षिणा बिइ। स्वनाः तःगु ज्वलान्हाय्कं व सिन्हमू थकाली नकिंयात लःल्हानाः उकी दुनेच्वंगु सिन्हः थःम्हं नं तिनाः मेपिन्त नं तिकेगु याइ। अथे हे ज्वलान्हाय्कं नं फुक्कसित क्यनेगु याइ। मचाया न्ह्यःने मत छप्वाः च्याकाः फलफूल तयाः पाथिं स्वकः लुइगु याइ। द्यःथाय् स्वनाः पूजा यानातःगु प्वाकलं दुगु कुलेचा कयाः उकी मांम्हेसिया थःगु दुरु हाय्के बियाः पिखालखुइ वानाः कुले सिलाः हय्गु याइ। थुलि सिधय्काः थकालिं मचायात ध्येवा छानाः नां छुइगु संस्कार विधि क्वचाय्केगु याइ (जुजु,२०५२ः३,४)।

मचायात सूर्य दर्शन याकाः नां छुइगु नं याइ। थौंकन्हय् मांबौया नां क्वकयाः नां तय्गु चलन अप्वः खनेदु। गुलिस्यां छैठिबलय्, गुलिस्यां मचाबू ब्यंकीबलय् हे नामकरण याइपिं नं दु। नामकरणखुन्हु हे न्हाय्पं प्वाः खनीपिं नं दु। (राजभण्डारी,११२८ः२१)

नां छुइगु संस्कारय् मचायात समाजय् सःतेगु, थःगु नामं म्हसीकेगु आवश्यक ताय्की, उकिं थुकियात विधिकथं हे याय्गु याइ। थुगु विधिया क्रमय् ऊँ काय स्वाहा, कस्मै स्वाहा, कतस्मै स्वाहा................। ब्वनेगु याइ। (सुबेदी,२००२ः६६)

थेरवादी बौद्ध धर्मप्रति आस्था दुपिं बौद्ध अनुयायीपिनि मचा बुयाः नां छुइगु इलय् भिक्षु वा अनागारिकापिं पाखें परित्राण पाठ न्यनाः भिक्षु वा बौद्ध विद्वानपिं नाप स्वापू तयाः अबुया नां नाप स्वापू तयाः म्ह्याय् जूसा महर्षिपिनिगु नामय् मांया नां नाप सम्बन्धित यानाः नां तयाः बिइगु याइ। थ्व धुंकाः सःता तयापिं भिक्षु वा अनागरिकापिन्त दान दक्षिणा बियाः भोजन याकाः विदा बियाः छ्वइ। (शाक्य,१११४ः६)

थुकथं नां छुइगु छगू संस्कारया दथुइ यानाः वयाच्वंगु जूसां थौं वयाः थुगु संस्कार विधि कथं याय्गु करीब लोप जुइधुंकूगु दु। तर नेवाःतय् नं वज्राचार्य जातय् दुने गनं गनं थः छेँया जहान जक च्वनाः नां छुइगु संस्कार विधि यानाः वयाच्वंगु खनेदनि। (वज्राचार्य,११२०ः२१)

नां छुइगु संस्कारया महत्व

मनू जन्म जुइवं हे सामाजिक प्राणी जुइमखु। उम्ह मनूयात सामाजिक प्राणी याय्गु लागी परिवार व समाजया नं उलि हे भूमिका जुइ। जन्म जुयाः कर्म बीमफत धाःसा उम्ह मनू पशु सरह जुइ। सामाजिक प्राणी जुइगु लागी समाजं दय्काः तःगु नियम, मूल्य मान्यताया दुने च्वनाः अनुशासन पालना याःम्ह जुइमाः। थ्व हे अनुशासनया रुपयात मेगु कथं संस्कार धाइ। संस्कारं सामाजिक प्राणी जुयाः म्वाय्त अःपुकाः बी। संस्कारं समाज व परिवारया दुजः दय्काः बी। उकिं संस्कारया महत्व ला दुगु जु हे जुल। उकिसं नां छुइगु संस्कारया महत्व ला भनं हे अप्वः दु। नां मदुसा, उम्ह मनूया अस्तित्व नं दैमखु। उकिं नां व रुप अभिन्न अंग खः। रुप दय्वं उकिया नां दै, नां दय्वं रुप दै।

संसारय् मनू जन्म जुइसात हे छगू नं छगू बांलाःगु जुइमा वा बांमलाःगु जुइमा, संस्कार यानाः वा संस्कार मयासे थःगु म्हसीका बीगु लागी नां तयाः वयाच्वंगु हे दु। अथेखःसां थ्वैत संस्कारया रुप बिया हे नां तय्गु यानाः वयाच्वंगु दु। संस्कारकथं नां तैगु इलय् जातःया नां कनेगु व लौकिक नां विधिवत रुपं फुक्कसिया न्ह्यःने कनीबलय् उकिया महत्व दैगु हे जुल। जातःया नां अति गोप्य, शत्रुयात कने मज्यू, जातःया नामं शत्रुतयसं स्यंकाः बीयः। जातःया नांया माध्यमं राशी, तिथि, नाडि, बहान, योग, करण फुक्क थुइकाः काय्फै, थ्व हे आधारं मनूया भविष्य, वर्तमान, मृत्यु, अकालमृत्यु, रोग, भय, दोष थुइकाः काय्फैगु कारणं संस्कार यानाः न्हाय्पनय् जक तीजक कनाः गोप्य यानाः तै। तर लौकिक नां धाःसा फुक्कसिनं म्हसीकेगु लागी परिवारं विचाः यानाः तय्गु याइ। थथे लौकिक नां तय्गु इलय् नं ततःधंपिं मनूत, थकाली, पुरोहित, भिक्षु, भिक्षुणी, ऋषि, साधु, सन्तपिन्सं तय्केगु यात धाःसा उत्तम जुइ, भविष्य उज्वल जुइ धैगु मान्यताकथं पूजा यानाः नां छुइगु नं यानाः वयाच्वंगु दु। गथे पूजा पाठ याइगु इलय् सिद्धि प्राप्त जूपिं विद्वान् ऋषि मुनिपिनिगु ल्हाःतं याके फःसा पुण्य प्राप्त वा सफल जुइ, अथेहे गुरु, पण्डितपिं पाखें नं नां तय्गु चलन दु। काय् बूसा मांया थःछैं खलः, पाजु मिसा बुल धाःसा निनि, अथे हे अबु व मांनं नां छुइगु, थकाली वा नकिंनं छुइगु आदि चलन नं दु। थुकथं तःगु नामं कन्हय् वा भविष्यय् तःधंम्ह, सुशील, विद्वान्, पण्डित, सिद्धम्ह व्यक्ति जुयाः नां प्रचार जुइ धैगु मान्यता दु।

छु नं ज्या बांलाय्मा, लिपा वैगु पलाःत सुथां लाय्माः, सत्यताया लँपुइ पलाः न्ह्याकाः वने फय्माः धैगु पूर्व सूचनाया जानकारी संस्कार विधिपाखें कनाः च्वनी। अथे हे नां छुइगु संस्कारं नं थुगु नां लिपा लिपा तक नं बांलाःगु भिंगु ज्या यानाः निरन्तर चले जुयाः च्वनेमा धैगु कामना कथं याइगु खः।

सुनानं छुं ज्या याइगु इलय् वं याःगु ज्या, गुणया आधारय् वैत समाजय् म्हसीकेगु नं याइ। तसकं बांलाक, समाजय् यय्क, सुयात नं अन्याय मयासे ज्या याइपिन्त द्यःया उपमा बीगु, तसकं हारां, अन्याय अत्याचार यानाः जुइपिन्त राक्षस, लाखे लःसिं, भूत, प्रेत, पिशाचया उपमा बीगु यानाः वयाच्वंगु दु। नां दुने वैगु स्वभाव, गुण सुलाच्वंगु दैगु जूगुलिं समाजय् नांया महत्व यक्व दु।

जीवनय् याइगु मेमेगु संस्कारय् नं नां बीगु यानाच्वनी। गुलि नं लौकिकय् मनूतय्सं ज्या याइ फुक्क नांया लागी खः। बौद्ध समुदायया वज्राचार्यपिनि बरे छुनाः आचार्यभिशेष काइगु इलय् गुरु पुरोहितपाखें पीठय् यंकाः न्यागू अभिशेष बी। उकीमध्ये छगू नामाभिशेष खः। अभिशेषया अर्थ शुद्धिकरण याय्गु। मुकुटाभिशेष, वज्राभिशेष, घण्टाभिशेष, मन्त्राभिशेष व नामाभिशेष, पंचबुद्ध दुगु मुकुट पुइगु, गं, वज्र ज्वनेगु, मन्त्र ब्वनेगु पूजा पाठ याय्गु व गुरुं ब्यूगु आचार्य पदवी नापं न्हूगु नामं बुद्ध शासनया रक्षा याय्गु भाला बी। अथे हे महायान दुनेया लामायानय् नं वाङ्ग दीक्षा बीबलय् न्हूगु नां बीगु याइ। वथें हे सुं नं मनूत गृहस्थाश्रम त्वःता वानप्रस्थ वा सन्यासी

वा योगी जुयाः वनीगु इलय् नं थःगु न्हापाया नांयात हुयाः न्हूगु नां तयाः न्हूगु ज्या न्ह्याकेगु याइ । गुकिया कारणं उम्ह मनूया बारे नामं हे ज्या, गुण, स्वभावयात सीकाः कायफै ।

नां छुइबलय् विभिन्न घटनाया आधारय्, मचाया स्वभावया आधारय् छुइगु यानाः च्वंसां परिवारया दुजःपिन्सं न्हूम्ह जन्म जूम्ह मचाया नां उज्वल जुइमा धैगु कामना याइगु ला जु हे जुल । धार्मिक विश्वासकथं बांलाःगु नां दुपिन्सं बांलाःगु हे ज्या याइ धैगु विश्वास दु । अपवादया रुपय् थौंकन्हय् नां कथं मजूसे अःखः नं जुयाच्वंगु दु । गरीवदास धाःम्ह तःमि, अमिर धाःम्ह चीमि, भिंम धाःम्ह ग्याफरा, सत्यमान धाःम्ह अन्यायी आदि आदि ।

सामाजिक अवस्थागत नां छुइगु

हरेक देशय् नां तय्गु थःथःगु पद्धती दयाच्वनी । छगू देशया मनूतय्गु नां मेगु देया मनूतय्गु नांसिबें पाः । थथे नां तय्बलय् थःथःगु देश अनुसार जन्म जूम्ह मचाया रङ्ग, ढांचा, वर्ण, भूगोल, अवस्था घटना, धर्मया आधारय् नां छुइगु चलन दु । रङ्ग, वर्ण व ढांचाया आधारय् हाकु, हाकुनी, तुयू, तुयूमैं, बागः, भुतु, लाता, लाती, झेल्ला, खुसिं, जेठा, माइला, साहिंला, कान्छा, कान्छी, मैंबाबु, तरीमैं, चीधीमै, तःधिक, चीधिक आदि । अथे हे धर्मया आधारय् उगु परिवारया पृष्ठभूमि कथं नां तय्गु नं चलन दु । विष्णु, शंकर, नारायण, राम, लक्ष्मण, सीता, बलराम, गोपाल, हरि, पार्वती, महेश्वर, उमा, कृष्ण, भिम, अर्जुन, कर्ण, युधिष्ठिर, गणेश, कुमार शिव, लक्ष्मी, सरस्वती, आदि । अथेहे बौद्ध धर्मय् आस्था दुपिंन्सं बसुन्धरा, तारा, दिपंकर, अचला, मुदिता, विमला, प्रतिसरा, पंचरत्न, पद्म, आर्यतारा, आर्यश्री, सम्यक, गौतम, गौतमी, त्रिरत्न, बुद्धरत्न, धर्मरत्न, संघरत्न, करुणा, मैत्री, स्वयम्भु, गुह्यश्वरी, ज्योती, रश्मी बोधिसत्व, प्रबुद्ध, चैत्य, ज्ञान, प्रज्ञा, दानरत्न, दानमाया आदि । घटनाया आधारय् नां छुइगु नं चलन दु । सिद्धार्थ गौतम बुद्धं महाभिनिष्क्रमण याय्गु विचाः यानाच्वंगु इलय् लाक्क हे मायादेवीया मचा बुल, गुकिं यानाः पंगल जुइगु ताय्काः बुद्धया म्हुतुं अनायास राहु खँग्वः पिहां वःगुलिं वैगु नां हे राहुल तल । जुजु विम्बिसारया कलाःया प्वाथय् दुगु इलय् विम्बिसारयागु पतिंचा धेनाः हि त्वने मास्ति वःगु घटनाया कारणं यानाः उम्ह मचा जन्म जूगु इलय् वैगु नां हे अजातशत्रु तल । अबु मांया नां क्वकयाः तय्गु, अबु मांया ज्या विशेषया नां तय्गु, मचा जन्म जूगु इलय् जूगु परिस्थिति कथं पूर्णिमाखुन्हु बूम्ह पूर्णिमा, पूर्ण, लक्ष्मी पूजाबलय् बूम्ह, लक्ष्मी, लक्ष्मी प्रसाद, कृष्णाष्टमीखुन्हु बूम्ह कृष्ण, बुद्धजयन्तीखुन्हु बूम्ह जयन्ती, बुद्ध आदि । अबुम्ह सिकर्मी ज्या याइम्ह जुगुलिं काय्या नां सिकःमि, दकर्मी, चाकुया ज्या याइपिं जुगुलिं चाकुचा, खा लहीपिं जुगुलिं खापु, हँयपुं । मचाया रुपया आधारय् मार्पा, सुकुत्यां, फसि, भ्यगः, ग्वारा, तुसि, छ्याकः आदि ।

नां पाखें मनोविज्ञान वा पृष्ठभूमि म्हसीका

छुं नं छगू ज्याया दुने कारण दै । सुनानं छुं नं न्ववाःगु वा ज्या याःगुया दुने वैगु पृष्ठभूमि दै । व थें हे नामाकरण संस्कार वा सुं नं छम्ह मनूया नामं हे वैगु पारिवारीक, सामाजिक, धार्मिक, राजनैतिक पृष्ठभूमियात म्हसीकाः कायफै । परिवारय् च्वंपिं मनूत धार्मिक जूसा उगु परिवारय् बूम्ह मचाया नामकरण नं अप्वःयानाः धार्मिक कथं हे जुयाच्वनी । उकी नं हिन्दू धर्म, क्रिश्चियन, बौद्ध छु खः वहे कथं नां तै । गुकिं यानाः परिवारया धार्मिक पृष्ठभूमियात म्हसीका कायफै । धार्मिक आस्था मदुम्ह राजनीतिज्ञ जूसा राजनीति नाप स्वापू दुगु, आन्दोलन नाप स्वापु दुगु प्रचण्ड, ज्वाला, संघर्ष, क्रान्ति नां तै । अथे हे प्रकृतिप्रति नुगः क्वसाःम्ह जूसा हिमाल, समुद्र, बादल, आकाश, तारा, चन्द्र, झरनाथें जाःगु नां तै । थुकथं नां तय्गुली नं परिवारया मनूतय्गु मनोविज्ञान सुलाः च्वनीगु जुगुलिं नामं नं पारीवारिक पृष्ठभूमि म्हसकिंगु तिबः जुइ ।

निष्कर्ष

नेवाःतय्गु संस्कारत मध्ये नां छुइगु संस्कार नं उलि हे महत्वपूर्ण संस्कार खः । जन्म जुयाः मानव समाजय् पलाः तय्त वैत म्हसीकातय्गु लागी छगू नां बीगु ज्या याइ । गुगु नामं वयागु रुप, रङ्ग, चाल, चलन, वानी, ब्यहोरा, वर्ण, अवस्था ब्वयाच्वनी । मनूया भौतिक शरिर मदया वंसां वैगु नां लिपातक नं अमर जुयाच्वनी । बांलाःगु कृति त्वःता वनेफत धाःसा समाजं, राष्ट्रं जुनी जुनीतक नं वैगु नां कयाच्वनीसा, वैगु छुं नं बांलाःगु नां काय्बहगु कृतित मदुसां नं सीधुंकाः वैगु नामं परिवारंसां दछिया छकः श्राद्ध यानाः लुमंकाः तय्गु याइ ।

नां छुइगु निथी कथं दु । जातः च्वकाः जातलय् नां तय्गु व ब्यवहारिक रुपं लोकय् वा समाजय् म्हसीकेगु लागी तैगु नां । जातःया नां सुनानं सी मखु, गोप्य जुइ, गुकिया कारणं जन्म व मृत्यु मजूतलेया लागी जक जुइ, सीधुनेवं जातः कपालय् चिनाः उनाः छ्वय्वं जातःया नां नं मदयावनी । तर लौकिक नां सीधुंकाः लिपातक नं ल्यनाः हे च्वनी । उकिं लौकिक रुपं नां तय्गु लागी नं नेवाःतय्सं संस्कार यानाः नां छुनाः वयाच्वंगु दु ।

जीवनय् दकलय् मदय्क मगाःगु नां खः । धाइगु नापं दु, नां दुम्हेसित, ख्वाः दुम्हेसित समाजय् इज्जत दै । नां मदुपिन्त समाजं नं हेपे याइ । उकिं हे फुक्कसिया प्रयास धैगु हे नां कमे याय्गु खः । दां दुपिनि नं नांया लागी हे संघर्ष यानाच्वनी । दां जीवन दत्तले जक खःसा नां मदय् धुंकाः अमर जुयाः च्वनेगु लागी नं खः । थुज्याःगु नां अबु, मांया नां क्वकया, निनि पाजु, अबु, मां, थकाली, पुरोहित, भिक्षु, साधु, सन्त, सन्यासीपिं पाखें तय्गु, द्यःया न्ह्यःने च्वनाः पूजा यानाः तय्गु, थःगु धर्म, समाजयात ल्वय्क तय्गु, पूर्खापिनिगु नां क्वकया तय्गु, नक्षत्र, मास, वार, कुलदेवता, प्रतिकात्मक, भूगोल, प्रकृति, ऋतु कथंतय्गु यानाः वयाच्वंगु दु । पारिवारिक अवस्था, सोच, भावना, गुण, धर्म आदिया आधारय् हे नां छुइगु जुगुलिं हे नांया आधारं पारिवारिक मनोविज्ञानतक नं अध्ययन याय्फै ।

नां हरेक वस्तुया दै । न्हूगु वस्तु उत्पादन व आविष्कार नाप नापं न्हूगु नां तै । गुकिया कारणं यानाः वस्तुयात म्हसीकाः काय्गु याइ । गुकिया नां दै मखु, उगु वस्तुया मूल्य व अस्तित्व नं दैमखु । वस्तुया म्हसीका हे नां खः । अथे हे मनूया म्हसीका धैगु नं नां खः । संसारय् अरबौं मनूत दु, थःथःगु म्हसीकाया लागी फयांफक्व मेपिनि मदुगु नां तय्गु कुतः याइ । कारण, थःगु हे ब्यागलं अस्तित्व, म्हसीका दय्मा धकाः खः । मनूत विवेकशील प्राणी उकिं वैके स्वाभिमान दयाच्वनी, मेपिनिगु नामं म्हसीकेगु सिबें थःगु हे नामं थःत म्हसीके बीगु कुतः जुयाच्वनी । थ्व हे दर्शनया कारणं यानाः मनूतय्सं समाजय् बांलाःगु ज्या याय्गु कुतः यानाच्वंगु दै । समाजय् जुइगु तःधंगु अपराधतक नं नांया कारणं म्हो जुयाच्वंगु दु । थःगु नां न्ह्याथे जूसां वास्ता मदुगु खःसा मेपिं प्राणीयात थें जातिवाचक नामं हे गानाः वनीगु जुइ, ब्यक्तिवाचक नांया आवश्यक जुइमखु जुइ । उकिं जीवन व जीवन पर्यान्त तक नं ल्यनाः च्वनीगु, महत्वपूर्ण मनोविज्ञान सुलाच्वंगु नां छुइगु संस्कारया रुपय् यानाः वयाच्वंगु पूर्खापिनिगु तःधंगु दूरदर्शिता खः ।

जुजु, बलदेव, वि.सं. २०५२, *नेवाः संस्कार व उकिया विधि* । यें : वैदिक प्रतिष्ठान ।

पाण्डेय्, राजबली, ई.सं. २००६, *हिन्दू संस्कार* । वाराणसीः चौखम्बा विद्याभवन ।

राजभण्डारी, विनोद, ने.सं. ११२८, *प्वाथंनिसें सीधुंकाः तकया संस्कार* । डिल्लीबजारः गीता राजभण्डारी ५५।५६ पुतली मार्ग ।

वज्राचार्य, वज्रमुनि, ने.सं.११२०, *नेवाः संस्कार परिचय* । यल : नेपालमण्डल घःचाः धुकू ।

सुबेदी, केदार, ई.सं. २००२, “नेपालको संस्कृतिमा नेवार”, *चाँप-गुराँस* (नेवार विशेषाङ्क), पृष्ठ ६२-६९

शाक्य, धर्मरत्न, वि. सं. २०५१, *बौद्ध संस्कार पद्धती* । यें : युवा बौद्ध समूह ।

भाय्या च्यूताः

☞ *राजा शाक्य* *

"ब्याकरण"यात भाषाजवाः इश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यं 'भाय्‌लचं' धयाबिल । थ्व ज्याना खँग्वः नेपालभाषा खँग्वः धुकुती स्वथनेबहः जुइक यक्वसिनं नाला नं काल । अथे हे विकास याय्‌गुयात छम्ह व्याकरणविदं 'थपू' याय्‌गु धयाबिल । वय्‌कःया प्रभाव दुपिसं थूसां मथूसां याउँक नालाकाल ।

'थपू' थ्व खँग्वः 'थपुये बाय् थपुले' मूलक्रियाया अवस्थाबोधक रुप खःसां पन्नाप्रसाद बैद्यं 'थपुले' व 'थपुये' या अर्थ खँय् भासय् 'उत्तानो पार्नु' च्वयातःगु दु । थ्व हे अर्थ वय्‌कः न्त्याबलें ल्हाः जक फया फ्वनेगु याइम्हेसित 'थपू ल्हाः' धायेगु चलन दु । अय् धयागु थसःपा ल्हाः धाःगु खः ।

खजा, भाय् व खँग्वःधुकू तःमि यायेत कतः भाषं नं गबलें गबलें त्यासाया रुपय् दुत काये माः । थःगु हे सम्पन्न जूगु गुगुं नं भाय् दइमखु । अय्‌सां भाषाया मौलिक स्वभावयात हे स्यंकाः खँग्वः ज्यानाः स्यंका यंकेगु पाय्‌छि 'खः मखु' धायेमछिं ।

जितः लुमं नि, जि न्हापांगु पुचलय् नेपालभाषाया एम.ए. क्लासय् ब्वना च्वनाबलय् छम्ह प्राध्यापकं म्हुतुं लाः सुलुसुलु वयेका च्वनीम्हेसित "चोकम्हुलु व खिम्हुलु" धाये थें "लाःम्हुलु" धकाः ब्वंकाबिल । न्हासं न्ह्यि जक सुलुसुलु वयेकीम्हेसित न्ह्यिसुलु धाःथें म्हुतुं लाः सुलु वयेका च्वनीम्हेसित 'लाःसुलु' धकाः धायेमाःगु खँ जिं च्वापुकाः जुयाः कना बिया । खः, बरु थ्व 'सुलु' प्रत्यय्‌या पर्यायबाची 'सुतु' नं च्वयेगु याः । गथे ख्वपया नांजाःम्ह रामशेखरया 'न्हिसुतु' प्याखं यक्वःसिनं स्वःगु दयेमाः ।

जि जुरुक्क दनाः वय्‌कःया खँत्वाः ल्हायेवं सकलें विद्यार्थी पासापिं ह्वारारारा न्हिला बिल । अले वय्‌कलं ख्वाः ह्याउँकाः छत्थुं जितः आरोप बियादिल । - राजा शाक्य क्लासय् च्वनकि न्त्याबलें 'डिस्टर्ब' जक याइगु । त्रि-चन्द्र कलेजय् नेपालभाषा कयाः आइ ए ब्वनाबलय् ला नांजाःम्ह छम्ह प्राध्यापक 'जि थें सःम्हसित जिगु क्लासय् तये मखु' धकाः पितना हे हल ।

न्हापांनिसें नेपालभाषा ब्याकरणय् ऱ्हस्व दीर्घ मिलाफुति सिन्हःफुति अले विसर्ग विषयय् छम्ह छम्ह च्वमिपिनि थीथी बिचाः व च्वज्या जुयाच्वन । उकिं सायद थः उगु विवादय् मलाकेत जुइ, लाःसा प्रा. आशाराम शाक्यं सम्पादन यानाबिज्याःगु बाखंमुना सफू 'पलेहः' छपु छपु बाखं च्वमिं गथे च्वत अथे हे नौरंगी तालं ब्याकरण छ्यलाबिल । थुकें यानाः विद्यार्थीतय्‌त ततः क्यंकाबिल । गुम्हसितं नेपालभाषा धयागु थः यत्थे 'च्वये ज्यू' धयागु आभास नं जुल जुइ । थ्व हे सन्दर्भय् नेपालभाषा च्वयेगु अःपुइकेत च्वसापासां थनिं २९ दँ न्ह्यः 'नेपालभाषाया थीथी विद्वानतय्‌त ब्वनाः निन्हु तक सहलह मुंज्या यानाबिल । थनं क्वज्यूगु न्ह्यब्वयापौया लिधंसा कयाः 'सहलहया सुलचं' धकाः सफूचा पिथना बिल । थ्व 'न्त्याबलेंयात' धकाः मखु, इलय् ब्यलय् नेपालभाषाय्

---

* *नेपालभाषाया छम्ह प्रतिष्ठित बाखंच्वमि नापं भाषाविद्*

मछिंगु व मचाः मगाःगुयात कयाः थज्याःगु मुंज्यां परिमार्जन यानाः क्वःछी ।

खः, भ्री शुक्रराज शास्त्रींनिसें कयाः डा. ओमकारेश्वरयात तकं वय्कःपिनि योगदानयात कयाः गबलें ल्वःमंके मज्यू । वय्कःपिनिगु योगदान ला द हे दु । अथेसां ज्यंके माःगु खँत यक्वः दनि ।

इश्वरानन्दयात बःकयाः तुतिपाला 'य्' सप्तमी विभक्ति चिं 'स' या चीहाकःगु रुप जक मजू, नां खँग्वःया दकलय् लिउने च्वंगु आखःग्वः 'च, ज, स' या नं रुप खः धकाः सीमित ज्ञानय् तक्यना च्वने मजिल ।

गथे क्वँच - क्वँय्, भ्वज - भ्वय्, फस - फय्, अथलस - अथलय् अले क्रियायोगी कथं गपाय्सकं, गबलय्त थुकथं बहुवचनया षष्ठी रुप मचातय्गु, मिसातय्गु... खँग्वलय् तुतिपाला य छ्यः थें ल, य, व न या पलेसा नं थौं तुतिपाला 'य' छ्यले धुन । गथे सालमि -साय्मि, काय - काय् व छ्वानधालसा - छ्वाय्धाःसा । अले च, स, ज, ल, व न या दुने लाःगु 'च' आखः सुलाच्वंगुयात तुतिपाला 'य्' मछ्यसे अपवादय् कथं जूसां नं लिनिफुति (विसर्ग चिं) छ्यलेगु यानाच्वंगु दसु - क्वाचपालद्यः - क्वाःपाःद्यः खः । थथे हे मेमेगु नं दये फु ।

भ्रीगु भाय्यात भ्रीसं हे च्यूताः मतःगुलिं खः ला बाय् मेगु भाय्या प्रभाव लाःगुलिं खः मस्यू, धार्मिक व सांस्कृतिक ख्यलय् थें स्यंकथं रुपान्तरण जुयावःगु । द्याना हःथें नेपालभाषा भाषी अप्वःस्यां हे भ्रीगु भाषाया पहःयात रुपान्तरण यानाः न्ववायेगु व च्वयेगु यानाहये धुंकल । नेपालभाषाय् प्राणीवाचक नां खँग्वः ब्वाय्सु खँग्वलय् सर्वनामिक विशेषण (Relative pronoun) छ्यलेबलय् जिमि मां, जिमिपासा आदि मछ्यसे अप्राणी वाचक खँग्वःयात थें 'जिगु छेँ', 'जिगु च्वसा' धाये थें जिगु मां, जिगु पासा धकाः आत्मियता क्यनेगु त्वहः तयाः मृत्युबोध यानाः क्यना हये धुंकल । थथे हे नेपालभाषा, यासु (क्रिया) या थःगु तसकं तःमि तःजि पहः दु । अजाःगु यासु (verb) यात खँय् भाय्या करणी यानाः लाकां पुनेगु, तपुलि न्ह्याय्गु, सिन्हः तय्गु आदि न्ववाय्गु व च्वय्गु याना मछिंका हये धुंकल । आः लः त्वनेगुयात लः नयेगु धया हयेत छु मानि ।

'निपात' या थःगु हे बिस्कं अर्थ मदु धाइ । नुगलं म्हःगु कथं अर्थयात जोड बीत, बः बीगु उद्देश्यं उगु खँग्वःया लिक्क च्वंवइ । अले सिसिया बाँकि कथं लःया बां लुइ थें उगु छ्यलागु निपातया स्वापू दुगु खँग्वःलिसे स्वायेगु लाकि मस्वाये ? गथे -छ हे अज्याःम्ह, मेपिन्त छु धायेगु / छहे अजाःम्ह...., छ ला गज्याःम्ह भाइ / छला गज्याःम्ह ....., का छ वा / का छ वा, छ का छ, मेपिं मखु / छका छ मेपिं मखु, छ निं वा / छनिं वा, का सा न्है, जि वने / कासा न्है आदि ।

थथे तुतिपाला 'य्' च ज स ल य व न सुलाच्वंथाय् जक मखु, मेवगु - मेगु, देलमा - देमा, देवगल - देगः कथं भ्री छ्यलाच्वनाःगु दु । थुपिं खँग्वलय् एकार तहाकः यानाः न्ववायेमा । आः अकारय् व आकारय् छुं आखः सुलाच्वंगु लिक्क लिफुति तयेगु (:) लाकि तुतिपाला य् तयेगु ?

हानं नेपालभाषाय् एकार धयागु ऱ्हस्व अले एक मात्रा जक खः । तर थन न्ह्यब्वयागु 'देमा', 'मेगु' व 'देगः' ब्याक्क खँग्वलय् एकार दीर्घ न्ववानाः निगू मात्राय् ल्याः खानाच्वनागु दु । मखुसा इ नाप खँग्वःया दक्के लिउने च्वंगु आखः 'प' पूवंक छगू मात्रा कथं न्वमवासे 'इनाप्' धकाः 'ना' आखलं सालाकाइगु 'प', बागः आखः थें जक जुइ ।

खँ छु धाल धाःसा सः स्यू जुयाः नं थःम्हं धाक्व सिक्व माःपिंसं यानाः स्यनाच्वन ला धया थें जू । अले नेपालभाषाया च्वमि व क्याम्पसय् ब्वंकाच्वंपिं प्राध्यापकपिसं च्वय्गुलिइ छुं हे च्यूताः मतःगुलिं थ्वया प्रभाव अथे हे लाइगु जुयाच्वन ।

लिपिलिसे स्वापू दुगु खँ

☞ शरद कसाः *

थौं स्वयाः न्याद्वः दँ न्ह्यवंनिसें संसारय् इतिहास शुरु जूगु माने याः । मेसोपोटामियाय् ई.पू. ३१०० दँ न्ह्यः लेखनकला शुरु जुल । मनूतय्‌गु प्राचीनता न्यागूलख दँ पुलां धकाः पुरातत्वं सीके फु । मनूतय्‌गु भौतिक अवशेषया आधारय् सीके फइगु खँयात पुरातत्व धाइ । इतिहास दय्‌त दकलय् महत्वपूर्ण भूमिका लेखनकलां म्हिताच्वंगु दु । सेमेटिक जातिं ई.पू. ३१०० दँ न्ह्यः लेखनकला शुरु याःगु धकाः धाइ ।

च्वय्‌गु कलाय् स्वताजि खँ वइ । थुपिं स्वताय् (१) Epigraphy (२) Palaeography (३) Calligraphy खः । graphy या अर्थ लेखन खः । Epi धाय्‌बलय् गुगुं वस्तुया द्यःनेया लेखन धकाः थुइकेगु याइ । थुकिइ छ्याःगु वस्तु गथे ल्वहं, अप्पा आदि दुथ्याइ । अले Palaeo धाय्‌बलय् पुलांगुयात थुइकेगु याइसा calli यात बुट्टा दुगु व बांलाःगु लेखन धकाः थुइकी । थुकथं Epigraphy धइगु अभिलेख, Palaeography धइगु पुरालेखन व Calligraphy धइगु सुलेखन खः ।

नेपाःया सन्दर्भय् रञ्जना व भुजिंम्वः लिपियात सुलेखन धकाः धाय्‌फु । संसारय् चिनिया लिपि व रोमन आखःयात नं सुलेखन धकाः नालातःगु दु । अभिलेख व पाण्डुलिपि Palaeography अन्तर्गत लाः वइ । मेसोपोटामियाय् न्हापान्हापा चाया प्लेटय् आखः च्वयाः छ्वयातइगुलिं व यक्व दँ तक सुरक्षित जुयाच्वं । अभिलेख तय्‌गु भ्वलय् चीनय् न्हापा क्वँचय् च्वय्‌गु चलन दु । भारतय् अशोकया अभिलेखयात पुरालेखन माने याः । नेपालय् निक्वः लिपिया प्रवेश जूगु दु, थ्व प्रवेश भारतं जूगु खः । छक्वः ई.पू. २५० दँ न्ह्यः निग्लिहवा व लुम्बिनीया अशोक स्तम्भय् छ्यःगु ब्राम्हीलिपि खःसा निक्वःगु प्रवेश मानदेवया पालय् सन् ४६४ स्वयाः न्ह्यः व उगु हे इलय् खनेदुगु लिच्छवि लिपि । थुगु निक्वःगु प्रवेशं थन लगातार अभिलेखया प्रादुर्भाव जुल, गुगु लिपा वयाः नेपाःया थःगु हे मौलिक लिपिया विकास जुल । थ्वयात गुप्तालिपि धाय्‌गु स्वयाः लिच्छवि लिपि धाय्‌गु पाय्‌छि जूवइ । गुप्तकालय् भारतं नेपाःपाखे लिपि प्रवेशया नाप नापं संस्कृतिया मेमेगु अंग नं प्रवेश जूगु दु ।

मनूतय्‌गु इतिहास सीकेत लिपिं ज्याब्यू । लिपि छुं नं देशय् याकःचा वइमखु, वया नापनापं संस्कृति नं वइ । इतिहास दय्‌केत निता चीजया आवश्यकता दु, छता (१) Written documents लिखित दस्तावेज व मेता (२) Chronology तिथिक्रम । मनूतय्‌सं उपभोग याये धुंकूगु अवशेष वा पुरातत्व वस्तुयात Prehistory कथं काइ । थुकिइ छुं नं लिखित दस्तावेजया दसि दइमखु । अथेहे लिखित दस्तावेज दु तर ब्वने मफुगुया कारणं थ्वयात इतिहास धाय्‌त अलमल यानाब्यूसा थुकियात Protohistory धकाः

* नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग त्रि.वि.या शिक्षण सहायक

धाइ। गथे सिन्धुघाटीया सभ्यता व हडप्पाया अभिलेख आदि। दसि दुगु अभिलेखं धाथेंया इतिहास वा History या निर्माण जुइ। थजा:गु अभिलेखया महत्व समसामयिक वा Contemporary जुइगुलिं दु। स्वयं अभिलेख हे छगू कलाकारिताया परिचायक ख:। अभिलेखं उगु ईया रंगीन किपा (colorfull picture) क्यनी। अभिलेखय् नं त्रुटि व कमजोरी दु, गथे - (१) अतिरञ्जित (२) काव्यात्मक व लाक्षणिक शैली (३) चमत्कारिक भाषाशैली (४) अपर्याप्त व असन्तुलित वर्णन (५) अशुद्ध वंशावली (वंश परम्पराया धल:) (६) लिपिक - लिपि च्वइम्ह कारिगरिं द्वंका: 'स्त्रिकर' च्वयेमा:थाय् 'स्त्रीकर' जूबलय् स्वंगू करया पलेसा मिसायाके काइगु कर थूवइ।

अभिलेख मूरुपं निताजिया दु - (१) राजकीय - शासक वा जुजुपिसं तइगु अभिलेखयात राजकीय अभिलेख धाइ। थुकिइ जुजुया प्रशारशासन (प्रशासकीय) खँ वइ, निगाहया वर्णन नं वयफु। अथेहे थज्या:गु अभिलेखय् थीथी खँग्व:त नं छ्यलात:गु दइ। गथे 'जातभत' थ्व कुथेर अन्तर्गतया कर्मचारी जुइफु धइगु धनबज्र बज्राचार्यया बिचा: दु। थुपिं कर्मचारीतय्सं छुं नं गामय् कर का:वनीबलय् दु:ख बीगु सीका: जुजुं जातभतया प्रवेश बन्द यानाबिउगु अभिलेख दु। राजकीय अभिलेख दुने दुतकया खँग्व: नापं सर्वदण्ड महानायक = पुलिसया प्रमुख, प्रतिहार = जुजुया न्ह्य:ने वने दुपिं कर्मचारी, महाप्रतिहार = प्रतिहारया नाय: आदि प्रशासकीय खँग्व: छ्यलाबुला जुयाच्वंगु खने दइ। प्रशासकीय अभिलेख लिच्छवि जुजु वसन्तदेवया पालंनिसें तिनि दत धका: धाइ। राजकीय अभिलेखय् दानपत्र व प्रसस्तिया विवरण नं ध्वदुइ। (२) व्यक्तिगत - थुकिइ शासकया मतलब दइमखु। थुकिइ नं दानपत्रया खँ व:। मेगु संस्मरणात्मक विवरण नं वइ। अशोकया लुम्बिनीया अभिलेख थजा:गु हे ख: धका: धाइ। व्यक्तिगतया दुने प्रभुकेश्वर शिवलिङ्गया पादपीठ, रणमुक्तेश्वर = रणबहादुर शाह मुक्ति जुइमा धका: तयात:गु अभिलेख वा अथेहे देग: निर्माणया खँ उप्व: खंके फु। मल्लकालीन अभिलेखय् लिच्छविकालया 'दुतक' या थासय् 'दृष्टसाक्षि' खँग्व: छ्य:गु खनेदु। अले थ्व इलय्या दानपत्र उप्व: सिज:पतिइ तयात:गु खनेदु।

लिपि व चित्रया स्वापू नं उतिकं हे दु। चित्र धइगु स्वताजि कथं च्वय्गु याइ। चित्र च्वय्गु (Drawing), रंग भरे याय्गु (Painting) व कुँडे याय्गु। पाषाणयुगया चित्रं लेखनय् ग्वाहालि जक बिल, तर थुकिया तप्यंगु स्वापू लेखनकला नाप मदु। दकलय् न्हापां ई.पू. ३१०० दँ न्ह्य: छगू चिं (चिन्ह), छगू खँग्व:पाखें आख: निर्माण जुल। सुमेरियाया सुमेरियन लिपिइ द्वलंद्व: खँग्व: वा पदार्थयात अलग चिं बीमफइगुलिं निगूगु चरणय् अ:पुकेत ल: व सुपाँय् थुइकेगु चिं ब्यूबलय् समुद्र थुइकेगु यानाहल। लिपा पदात्मक वा वर्णात्मक लिपि विकास यात। ई.पू. १५०० दँ न्ह्य: ग्रीकतय्सं सेमेटिक चिंपाखें छग: Vowel दय्कल। थ्वया नापं २२ ग: व्यञ्जन वर्ण दय्का: Alphabetical आख: दय्कल। Alpha, Beta, Gama आदिपाखें आख: दय्केगु न्ह्यात। थ्व इलय् आख: जवं खव वनीगुयात ग्रीकतय्सं खवं जवय् यंकूगुलिं चिं नं अ:ख: न्ह्य:ख: जुल।

ईस्वी सन् ३२० निसें ५०० तक भारतय् गुप्तकाल न्ह्यात। भारतय् जवं खवय् च्वइगु लिपि 'खरोष्ठी' नं चले जूगु ख:। लिपा 'ब्राम्ही' वसेंलि खवं जवय् च्वय्गु चलन हे उप्वल। गुप्तकालय् चलेजूगु लिपि छगू हे ख: धका: मिखा तिस्सिना: धाय्गु पाय्छि मजू। मनूतय्सं आख: च्वय् न्ह्य:या चित्रजक च्वइगुया ईयात प्राग्लेखन धाय्फु। लेखन शुरु जुइ न्ह्य: छुं नं खँ वा वस्तु लुमंके कथं थ:म्हेसिनं जक थुइकथं न्ह्यागुसां चिं दय्केगु या:। थ्व नं छगू लेखनकलाया प्रेरणा ख:। प्राग्लेखन धुंका: निगूगु चरणय् पुरा वा पूर्णलेखन शुरु जुइ। गुगु ध्वनिनाप

चिंया सम्बन्ध दइगु खः । उकियात शब्दात्मक धाइ । गथे चीनय् सेमेटिक लेखनं लिपिया विकास जूगु धाइ । थुकी ‘सिमा’ च्वयुत छगू लिपि व हाकनं उकी मेगु थपघट यानाः बगैंचा आदि खँग्वः दयुके ज्यू ।

ई.पू. २२००-१७०० या दुने सिन्धुघाटीया मनूतयुसं सुमेरियापाखें थःगु लिपि दयुकल । ई.पू. १३०० पाखे चिनीयातयुसं सुमेरियनपाखें लिपि दयुकल । मिश्रवासीतयुसं ई.पू. २००० पाखे दयुकूगु धकाः धाइ । मिश्रीतयुसं थःगु हे कथं स्वताजि लिपि विकास यात । (१) Heiroglyphic = पवित्राक्षर - थ्व लेखन धार्मिक ज्याय् व पिरामिडया दुने तयुत च्वइगुलिं पवित्रकथं नालातःगु खः । थ्व आखः च्वय् थाकुगुलिं जनप्रीय जुइमफु । उकिं लिपा पुरोहिततयुसं अःपुगु लिपि दयुकल । (२) Demotic = जनलिपि - साधारण मनू वा जनतायात आखः च्वकेत व छ्यलेत दयुकूगुलिं थुकियात जनलिपि धाःगु खः । (३) Heretic = सरल लिपि - ल्हाः लिमकाःसे छगू हे स्त्रोकं अःपुक च्वये ज्यूगुलिं थ्व आखःयात सरल लिपि धायुगु यात । लिपि विकास क्रमय् ल्हाः लिमकाःसे च्वयुगुलिं यक्व भूमिका म्हितूगु दु । छगू दसुया रुपय् काये, गथे ब्राम्ही आखःया ‘न’ च्वयुबलय् ध्वः छध्वः च्वयाः ल्हाः लिकयाः क्वय् हानं मेगु तप्यंक ध्वः सालेमाः अर्थात् ‘ ⊥ ’ थथे च्वयुमाः । लिपा थ्वहे आखः लिच्छवि लिपितक थ्यंबलय् ल्हाः लिमकाःसे छथुं च्वयुगु यात । अले आखलय् नं छुं परिवर्तन खनेदत अर्थात् ⊥ ⊥ ⊥ ⊥ थुकथं आखःया विकासक्रम न्ह्यात । छगू हे स्त्रोकं च्वयुगु आखलं लिपा ‘किलाक्षर’ आखः दत ।

पश्चिमीतयुसं अरमायुकया ग्वाहालिं खरोष्ठी ब्वन, खरोष्ठीया ग्वाहालिं ब्राम्ही । सुमेरियाय् निद्वः दँ न्ह्यः थीथी पौ, आँयुपापौ अथेहे चाया पाताय् आखः च्वयाः लिपा छुयातःगु चांगका चांग सफूया रुपय् दयुकल । यलम देशया मनूत सुमेरियाय् हुरिया जातितयुसं मिले जुयाः आखः अःपुकेत syllaberies जक कयाः आखः दयुकल । थ्व धइगु मिश्रीतयुसं जनलिपि दयुकाच्वंगु चरणलिसे ज्वःलाः । नापं थ्व फोनेसिया, हिब्रु जातिया मनूतयुथाय् नं लोकप्रीय जुल । थ्व धुंकाः तिनि Alphabetic चरण शुरु जुल । थुपिं आखः विकास जूगु करिब स्वद्वः दँ दत । थुकिया विशेषता स्वर व व्यञ्जनया स्पष्ट भेद सीदत । थ्व आखःया न्हापां प्रयोग याःपिं ग्रीकतयुत मानेयाः । ग्रीक धुंकाः ल्याटिन व ल्याटिन धुंकाः रोमन । लिपा सुमेरियनतयुसं नं ग्रीकयात नालाकाःगु खनेदु ।

भारतय् प्राचीन लेखनकलाया न्हापां मालेज्या याःम्ह मनू गौरीशंकर हिराचन्द ओभ्फायात माने याः । थ्वं लेखनकलाया सन्दर्भय् उप्वः हे अतिरञ्जित कथं धायुगु भ्वलय् वैदिक कालंनिसें दु धकाः चर्चा यानाबिल । वास्तवय् थ्व माने याये थाकु वेद मौखिकं शुरु जुल वा लेखनं ? १० औं शताब्दी न्ह्यःया प्राचीन वेद ग्रन्थ आःतकं मलूनिगुलिं नं थ्व खँय् शंका यायुथाय् दुगु खः । थुजाःगु खँ धयागु आः दुगु प्रामाणिकःया आधारय् जक कायुमाः नकि कन्हय् लुइगुया आधारय् । सिन्धुघाटी सभ्यताया लिपि ब्वने मफुगुला छगू पक्ष दु तर व लिपि छु तहयागु खः ? वहे धाय् मफुनि । सिन्धुघाटी सभ्यता वैदिककाल स्वयाः न्ह्यः जूगुलिं याउँक हे सिन्धुघाटीया लिपिं हे ब्राम्ही लिपि वःगु खः धकाः राजवडि पाण्डे धइम्हेसिनं पुलांगु यायुत स्वाःवन ।

पुरातत्वया दृष्टिकोणं मनूतय् पुलांगु लेखनया नमूना व अभिव्यक्तिया प्रस्तुति अशोकया अभिलेख हे न्हापांगु खः । बौद्धग्रन्थ व जातकय् भिक्षुतयुसं म्हय् आखः च्वयाः म्हिते मज्यू धकाः न्ह्यथनातःगु दु । बुद्धं नं सलांपाताय् च्वयाः आखः ब्वंगु उल्लेख दु । हिराचन्द ओभ्फां ऋग्वेदय् अष्टकर्ण गौ, यजुर्वेदय् गणक, छगू संहिताय् अयुता धइगु खँग्वः दुगुया आधारय् लेखनकला शुरु जुल धकाः उद्धाहरणया दसु ब्यूगु दु । नारदस्मृतिइ नं यदि ब्रम्हां चक्षु समान आखःया सृजना मयाःगु जूसा थ्व संसार बांलाक

न्ह्याइमखु जुइ धयातःगु दु। थ्व ईशाया न्यागूगु शताब्दिया मानेयाः। ग्रीकया थीथी विद्वानतय्सं भारतीयतय्सं सिमाया हः वा ख्वला व ल्वहंतय् आदि च्वय्गु याः धकाः धाय्गु याः। चिनीया यात्री हुयेन सांगं नं भारतीयतय्सं तसकं न्हापां निसें च्वय्गु यानावयाच्वंगु दु धकाः न्ह्यथंगु दु। ११ गूगु शताब्दीइ अलबेरुबी भारतय् वःगु दु। वं भारतया लोकबाखंया आधारय् ब्रम्हां न्हापां च्वय्गु शुरु यात, लिपा मनूतय्सं ल्वःमंकल व अनंलि हानं लिपा ब्यासपिसं लेखनपद्धति न्ह्याकल धकाः धाल। जर्ज बूलदं ईशा पूर्वया ८०० दँय् तक ब्राम्हीया आखः स्थीर जूवल धाल। बर्नेलं थुकियात ईशापूर्वया ५ गूगु शताब्दी मानेयाः। म्याक्सि मूलरं ४०० ईशापूर्वपाखे आर्यतय्सं च्वय्गु शुरु यात धयातःगु दु।

मनूतय्गु विकासक्रमय् आखःया नं विकास जुजुं वल। नेपाःया परिप्रेक्षय् अशोक स्वयाः न्ह्यः अर्थात् बुद्धकालीन अथेधइगु बुद्ध मदय्धुंकाः वसपोलया खरानी दुगु कलश खः धकाः ब्राम्हीं च्वयातःगु कपिलवस्तुइ लुयावःगु दु। लिपिया खँय् ब्राम्हीयात छध्वःसिनं ब्रम्हां सृष्टि यानातःगु खः धकाः धाइसा छध्वःसिनं थुकियात प्राकृत लिपि खः धकाः धाय्गु याः। छाय्धाःसा थ्व लिपिं च्वयातःगु अभिलेख दक्वं लुयावःगु प्राकृत भाय्या खः। प्राकृतभाय् धइगु संस्कृत स्यनाः दइगु खः। लिपा तर्क यानाः वनेबलय् प्राकृत धुंकाः संस्कृत वःगु खः धाइपिं नं दु। भारतय् लिपावनाः वंशया नां कथं लिपिया नां तय्गु चलन वल, गुकिया लिच्वः कथं गुप्त लिपि दत। नेपालय् नं थ्व प्रचलित जुयाः लिच्छवि लिपि नां ब्यूसां लुमंके माःगु छु दु धाःसा न्हापा जुजुतय्गु वंशया नामं लिपिया नां दुगुली लिपा देय्या नामं थन लिपिया नां नेपाललिपि धकाः च्वन। थ्वहे महत्वपूर्णगु खँ जुल।

नेपालभाषाया भविष्यया लँपुइ छुं पंगःत

☞ प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी *

१ परिचय

नेपालय् नेवाःतय् मांभाय्कथं ल्हाइगु भाय् नेवाःभाय् (नेपालभाषा) छगू राष्ट्रिय भाय् खः । चीन-सँय्भाय् खलकय् दुथ्याःगु थ्वया थःगु हे तःताजि लिपि व ताहाकःगु साहित्यिक परम्परा दु । थ्वया थःगु हे कोष व व्याकरण नं दु । थ्व स्वदेशी व विदेशी विद्वानतय् अध्ययन-अनुसन्धानया विषय नं जुयाच्वंगु दु । नेपाल रेडियो, टि.भि. च्यानलत, विविध एफ.एम.य् थ्व भाषं समाचार प्रसारण व मेमेगु ज्याभ्वः नं बियाच्वंगु दु । यलया नेपालमण्डलं नेवाः भाषं जक समाचार व तःताजि ज्याभ्वः न्ह्याकाच्वंगु दु । थ्व भाय्या दैनिक, साप्ताहिक, मासिक समाचार तथा साहित्यिक पत्रिका नं प्रकाशित जुयाच्वंगु दु ।

नेपालभाषाया माध्यमिक तगिनय् ऐच्छिक अध्यापन व उच्च शिक्षाय् १०+२ तगिनय् व त्रिभुवन विश्वविद्यालयस बी.ए., एम.ए. तगिनय् प्राध्यापन जुयाच्वंगु दुसा थ्व भाषाया माध्यमं विद्यावारिधि (Ph.D.) यायगु तक नं व्यवस्था दु ।

सन् २००१ या जनगणनाकथं नेवातय् जनसंख्या नेपालय् १२,४५,२३३ (५.४%) दुसा मांभाय्कथं नेवाःभाय् ल्हाय्सःपिं ८,२५,४५८ (३.०३%) जक दु । स्वनिगलं पिने नेवाःतय् वस्ति खास यानाः दोलखा, चित्लाङ, पोखरा, पाल्पा आदि थासय् यक्वः दु । थुपिं फुक्कं दया नं थ्व भाय् थां वनेगु लँपुइ आपलं पंगःत दंवःगु दु ।

२ पंगः -

२.१. थ्व भाय् व्यवसायमूलक (Job Oriented) **मजू**

क) नेपालभाषाया अध्यापन राणाकालय् नेपाली बाहेक मेगु छुं नं भाय् थकाय्गु धयागु सरकारी व्यवस्था मदु । ने.सं. १०७१ (वि.सं. २००७) सालया प्रजातन्त्रं लिपा ने.सं. १०७४ निसें पूर्वीय भाषा (Orienteal Language) कथं माध्यमिक तगिनय् नेवाःभाय् ब्वंकेगु व्यवस्था जुल ।

ख) नेपालभाषाया प्राध्यापन

ने.सं. १०८० (वि.सं. २०१७) निसें आइ.ए.लय् मूल विषयकथं पूर्णाङ्क २००या निगू पत्र मानविकी व स्थानीय भाय् (vernacular) कथं विभिन्न संकायस पूर्णाङ्क ५० या, ने.सं. १०८२ (वि.सं. २०१९) निसें स्नातक तगिनय् पूर्णाङ्क ३०० या स्वंगू पत्र ब्वंकेगु व्यवस्था जुल । पंचायती व्यवस्थाय् ने.सं. १०९१ (वि.सं. २०२८) वयाः नेपालभाषाया अध्यापन प्राध्यापनय् तःधंगु प्रहार जुल । माध्यमिक तगिनय्च्वंगु मूल विषय पूर्वीय भाषा लिकयाः संस्कृत, फ्रेञ्च, जर्मनी आदि १७ गू व मेमेगु अतिरिक्त गणित, भौतिकशास्त्र आदि ७ गू नापं यानाः २४ गूलि छगू यानाः ऐच्छिककथं तयहल, अथे हे विभिन्न संकायस स्यनाच्वंगु पूर्णाङ्क ५० या स्नानीय (vernacular) विषय लिकयाबिल ।

माध्यमिक तगिनय् अन्तराष्टि्रय भाय् व व्यवशायमूलक गणित, विज्ञान आदिया विकल्पय्

* *नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.या पुलांम्ह विभागीय प्रमुख*

ऐच्छिककथं लायवं थ्व विषय कयाः ब्वनीपिं छकलं पाः जुल । व्यवसायमूलक मजुइवं थ्व विषय कयाः मांअबुपिन्सं थः मस्तयत ब्वनेगुली प्रोत्साहन मबिल । मेगु खँ, ऐच्छिककथं माध्यमिक तगिनय् तयातःगु थ्व विषय स्यनीपिनिगु निर्तिं ब्याग्लं दरबन्दीया व्यवस्था मदय्काबिल । गुगुं विद्यालय थ्व विषय स्यनेगु व्यवस्था यात धाःसा सम्बन्धित विद्यालयं थःगु हे आन्तरिक श्रोतं विषयशिक्षकया तलब बीमाःगु जुल । व्यापारिक दृष्टिं संचालन यानाच्वंगु बोर्डिङ स्कूलय् निम्ह प्यम्ह विद्यार्थीया लागी अलग तलब बियाः द्यायमाय्क गनं मस्यं, सरकारं माक्वजक ध्यबा बिया संचालन याइगु गरीब स्कूलं आमतबरं थ्वयात दुथ्याके मफुत । गनं गनं छथाय्-निथाय् दुथ्याकातःसां अन नं ब्वनीपिं पाः जुजुं न्हापा सलंसः ब्वनीपिं दुगुलिं आः प्यम्ह खुम्हय् कय्कुं वन । प्राथमिक तगिनंनिसें नेवाःभाय्या विषय तयाः नेवाःभाषं हे स्यनीगु छगू जक विद्यालय धयागु यँय्च्वंगु जगतसुन्दर ब्वनाकुथि खः । गन जापानं बियातःगु छात्रवृत्तिं यानाः जक सम्भव जुयाच्वंगु खः ।

नेपालभाषाया विद्यालय तगिनय् स्यनीपिनिगु निर्तिं दरबन्दी मदुसां प्राध्यापनया लागि त्रि.वि.या उच्च शिक्षाय् स्यनीपिनिगु निर्तिं माक्व दरबन्दीया व्यवस्था दु । बरु आःजक त्रि.बि. इण्टरमेडियट कोर्स विश्व विद्यालयं चीकाः दरबन्दी मदुथाय् उच्च-माध्यामिकय् छ्वःगु दु । त्रि.वि. अन्तर्गत क्याम्पसय् विषय-शिक्षकपिनि आः आई.ए. तगिनय् स्यनेम्वाबलय् कार्यबोझ अझ याउँल तर उच्च माध्यामिकय् दरबन्दी मदुथाय् छ्वबलय् न्हापा माध्यामिकय् जक ब्वंमदु धयां आः आइ.ए. तगिनय् नं ब्वंमदुइगु जुल, द हे दःसां थःगु हे आन्तरिक श्रोतं मातृभाषाया महिमा धकाः स्यनीथाय् नगन्य रुपय् निम्ह-प्यम्ह जक विद्यार्थी दइगु सम्भावना दु । थौंकन्हय् जिं सीकं किपुली मंगल उच्च माध्यामिक विद्यालय छथाय् हे जक १०+२ या अध्यापन जुयाच्वंगु दु ।

ने.सं. १०८२ स स्नातक तगिनय् नेपालभाषा ब्वने दयाः १०८४ (वि.सं. २०२१) स्नातकोत्तरया लागि उत्पादन नापं जुइधुंकूसां ने.सं. १०९७ (वि.सं. २०३४) स शोधप्रबन्ध च्वयाः स्नातकोत्तर याय्गु व्यवस्था जुल । अनं प्यदँ लिपा ने.सं. ११०१ (वि.सं. २०३८) निसें स्नातकोत्तरया नियमित कक्षा नं संचालन जुल । नेपालभाषां शोधप्रबन्ध च्वयाः विद्यावारिधि याःपिं नं दत, नेपाल विषययात कया अंग्रेजी, जर्मन भाषां शोधप्रबन्ध च्वया विद्यावारिधि याःपिं स्वदेशी व विदेशी विद्वानत नं दत ।

क्वय् दयाच्वंगु व्यवस्था उथाय् स्यंकाः च्वय्धाःसा स्नातकोत्तर व विद्यावारिधिया नं व्यवस्था पञ्चायती व्यवस्थाय् हे जूगु खः । क्वय् स्यंकाः छैंय् तँछाय् थें खः, गुगुं इलय् नं दुना वय्फु । पंचायती व्यवस्थाय् नेवाःभाय् विरुद्ध गुगु षडयन्त्र जुल व पंचायती व्यवस्था फुनाः वि.सं. २०४६ स प्रजातन्त्रया पुनर्वहालि नं लिपा थौं देशय् गणतन्त्र वय्धुंकाः नं समस्या मज्यं, न्हापा थें हे ल्यनाच्वन । झीगु देशपिने सिक्किमय् नं नेवाःभाय् स्यनेगु व्यवस्था दु - झीथाय् क्वय् स्यंकाः च्वय् व्यवस्था जुल, अन क्वय् प्राथमिक तगिनय् नेवाःभाय् स्यनेगु दरवन्दी सिर्जना यासेंलि अन नेवाःभाय् स्यनीपिं शिक्षकपिं थन पद्मकन्या क्याम्पस व नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् तालिम काःवल । नेवाःभाय् जक मखु मानविकीया मेमेगु यक्व विषयलय् नं ब्वनीपिनि ल्याः न्हापास्वया आः यक्वः पाःजूगु दु । नेपालभाषाया एम्.ए. तगिनय् ब्वं मदयाः विघटनया स्थिति मवय्मा धयागु ल्याखं क्वय् (बी.ए., आइ.ए.) तगिनय् नेवाःभाय् कयाः मब्वंमसें नं अर्थात् न्ह्यागु संकाय नं स्नातक जूमसे नं नेपालभाषाया एम्.ए. तगिनय् ब्वने फु वा एम्.ए. परीक्षाय् सम्मिलित जुइफु । थ्व विषय नेपालभाषाया केन्द्रीय विभागं माग यात, त्रि.वि.या विद्या परिषदं स्वीकृति बिल । थुकिं यानाः बौद्धिक पक्षय् छुं मखुसां बिचाः तथा भाव प्वंकेगु भाषिक तथा व्याकरणिक पक्षय् कुतः याय्माःगु दु ।

ग) नेपालभाषाया वर्ण व्यवस्थाय् मतभेद :

नेपालभाषाया वर्ण-विन्यास छुं भचा गंजागोल जुयाच्वंगुलिं यानाः नेपालभाषा ला खः नि न्ह्याथे

च्वःसां छु जुइ थें जाःगु भावना ब्वलनाच्वंगु दु। नांदंपिं च्वमिपिनिसं नं शुद्धं च्वय्‌रिखे छत्ति कुतः मयाःसे अशुद्धं हे सफूत पिथनाच्वंगुलिं उजःगु भावना ब्वलनाच्वंगु खनेदु। मेरिखे नेपालभाषां च्वय्‌गु खँय् थीथी सिद्धान्तया प्रतिपादन जुयाच्वंगु दु। नंवाय्‌कथं च्वय्‌गुली बःबीम्ह महाकवि 'हृदय' मदुसेंलि साहित्यिक समाजय् सीदय्‌क अनेकथं च्वयावःगु ब्यवहार अप्वयावःगु खनेदु।

घ) शब्द चय्‌नय् पूर्वाग्रह

- कुन्हु/खुनु

"नेपालभाषा" 'दिन' थुइकीगु निगू रुप खः 'न्हु' व 'न्हि'। ल्याःखाय्‌बलय् 'न्हु' (गथेकि छन्हु, निन्हु, स्वन्हु इ.) व एकाइ थुइकीथाय् 'न्हि' (गथे कि 'न्हिच्छि' पूवंगु दिन नेपालीं 'दिनभर' अंग्रेजीं The whole day, all the day long) छ्यली। थुकी व्याकरणिक निगू तत्व दु - छगू 'न्हु' (Day) व 'कु' बा 'खु' (Particular) थुखुनु हे धकाः क्वछीगु ब्याकरणिक रुप। पुलांगु 'कुन्हु' बा न्हूगु 'खुनु' गुगु दिन क्वःछीगु खः वलिसे स्वानाः वइगु बद्धरुपया छगू वाक्यांश खः। गथे कि सँल्हखुनु, पंजराःखुनु इ.।

न्यासः दँ न्ह्यः छुं विशेष दिन क्वःछिना (कितान यानाः) धाइबलय् गुगु '-कुन्हु' धाइगु खः सः हिलाः आः '-खुनु' धाय्‌गु यात। थथे सः हिलीगु नियमयात विपर्यास (metathesis) धाइ। नेवाःभाषं थुकीत हिलाबुला धाय्‌छिं। थथे कालक्रमिक (diactroonic, historical) पहलं सः हिलीगु नियमया थ्व छगू बांलाःगु दसु खः। गन निगः आखः 'कु' व 'न्हु' स लिउनेच्वंगु 'न्हु' या 'ह' थाय् हिला न्ह्यनेच्वंगु 'कु' (ku) स च्वनाः खु (khu) जूवःगु दु। (Ku-nhu > Khu-nu)। न्हापा नंवाइबलय् कुन्हु धाइबलय् 'कुन्हु' च्वल, आः सः हिलाः 'खुनु' धाय्‌धुंका नं 'कुन्हु' च्वय्‌गु थ्व पुलांगु रुपप्रति आग्रह (पूर्वाग्रह) या दसु खः।

गुलिंसिनं थ्वयात 'खु (six)', न्हु days या ल्याखं 'खुन्हु' (six days) या अर्थय् कयाः on a particular day of या अर्थय् घाके माःगुया बाध्यतां कुन्हु च्वय्‌गु यानागु खः धकाः धाइपिं नं दु। तर व तर्क छाय् पाय्‌छि मजू धाःसा विभिन्नार्थक खँग्वःत नेपालभाषाय् जक मखु न्ह्यागु भाषाय् नं यक्व दु। खँग्वः विशेष छु अर्थय् छ्यःगु धयागु सन्दर्भ थुइकी। थ्व खँय् भाषा वैज्ञानिक ड्राभिड क्रिस्टल (१९८७:०६०) (David Crystal) जुं धयादी "The occurance of a unit e.g. a sound word is partly or wholly determined by its context, which is specified in terms of the unit's relation..."

नेपालभाषाय् हे मेमेगु नं यक्वः खँग्वःत दु गुकिया अर्थ सन्दर्भ यानाः पानाच्वनी। दसुया लागी छगः खँग्वः काय् 'वा' उकिया अर्थ खः teeth, rain, chapagaun - 'a valley in south patan', come, blend। 'भौ' धाय्‌बलय् cat खः वा daughter-in-law मेथाय् गनं पाके म्वाः, उखुनु व उकुन्हु जकः पाकेमाः धकाः उच्चारण स्वयाः च्वय्‌गु छाय् पाकेमाल ?

(आ) स्वरान्त धातुया आत्म अभुतया लितँसा -य्/ये स्वरान्त धातु (न-eat, धा-say, ख्व-weep etc) या आत्म अभूत (self non-past/non-past conjunct) नंवाय्‌बलय् नय्-, धाय्-, ख्वय्- खःसा नं च्वय्‌बलय् नये, धाये, ख्वये च्वइपिं नं यक्व दयावल। न्हापा नंवाइगु नं, च्वइगु नं नये, धाये, ख्वये हे खःसा नं आः सः पानाः सकसिनं नं वाय्‌बलय् नय्, धाय्, ख्वय् धाय् धुंकल। थ्व क्रियाय् जक मखु संज्ञाय् नं दु, गथे कि- काय् son, म्ह्याय् daughter, छय् grand son/grand daughter, त्वाय् bosom friend, ल्वय् disease। क्रियाय् नय् - नंवानाः नये च्वइपिनि छुँ धापु दु धाःसा क्रियारुप धयागु स्यंके मजिउ। धातु (क्रियाया मूल रुप) जक छगू हे जुइ, व स्यनीमखु अथवा स्यंके मजिउ, खः तर क्रियारुपला धातुइ लितँसा तयाः ज्यानातइगुलिं भूत, अभूत, पूर्वकालिक, आज्ञार्थक आदि क्रियारुप विविध रुपयागु हे जुइ। आत्म अभूत स्यंके मजिउ धकाः उच्चारण विरुद्ध 'नय्' मच्वसे 'नये' च्वइपिनि संअ/आकारान्तया थासय् उकारान्त जुल धाःसा याउँक हे क्रियारुप स्यंकी, गथेकि -

eg: *जिं भ्वं खुइ* *अन्तिम रुप*

I paper tear-out *I tear-out the paper*

छगू खँपु बःचाधंगु खँग्वः धुकुतिं (ने.सं. ११०७) काय् । "आःयात थुकी द्वंविद्वं दःसा सुधार याय्‌गुली अथवा सुझाव बीगुली थ्व खँग्वः धुकू छ्यलीपिन्सं मन तयाबी माल" ।

थन यायेगुली (नवाय्‌कथं याय्‌गुली) अथवा सुझाव बीगुली (यायेगुथे बिये जुइमाःगु खः, क्रिया रुप स्यंकाः थनं बी) छाय् जुल, अथे हे 'मन तयाबिये माल' च्वःथाय् 'बीमाल' मच्वसे छाय् 'बिये' जुल । 'य्' देवनागरी व नेपाल लिपी नं मदुगुलिं थथे दय्‌कातःगु स्वरवर्ण खः । थुकीत अंग्रेजी लिप्यांकन याय्‌बलय् 'e' जुइ, गथेकि धाये dhae, नय् næ, ख्वय् khwæ/khoe. भाषाविज्ञानय् थुकीया चिंयात उम्लावट (umlaut) धाइ । थ्व माग्वःया च्वय् निफुति थुकथं च्वइ - छय् (son in law) Chä, ग्वय् (nut) gö । जर्मन भाषाय् नेपालभाषाय् थें थ्व यक्व छ्यः (gö the institute) महाकवि 'हृदयं' थ्व विषयस यक्वः चिन्तन मनन् यानाः उम्लावट् नं छ्यला स्वयादीगु खः, तर देवनागरी लिपी पताः ब्वय्‌के थाय् थ्व छ्यले मजिउगुलिं करं क्यनाः तालब्य अर्धस्वर 'य्' च्वयाः हलन्त याय्‌गु यानादिल । थ्वयात ब्यञ्जन कथं मखु स्वरकथं वयाच्वंगु खः । नेपालभाषा स्वरान्त खँग्वःया भाय् (open syllabic language) खः । छकः भारतया विद्वान भदन्त आनन्द कौशल्यायन नेपाः वःबलय् नेपालभाषायात कयाः नेपालभाषाया क्रियारुप तस्सकं महत्वपूर्ण जू, थ्वयात स्यंके मजिउ धकाः धाःगु जुयाच्वन । वय्‌कलं धयादीगु अर्थ खः । थःगु हे क्रियारुप दय्‌कं मेगु भाषां खासयाना खय्‌भाषां त्यानाः छ्यलेमते धाःगु खः गथे कि -'द्वने' या 'भुलय् जुये' बा 'लोमने', 'दये' या थासय् 'लड्य् जुये' आदि तर वय्‌कःया व धापुयात मेकथं थुइकाः क्रियारुप स्यंके मजिउ धयागु हिसाबं नंवाय्‌कथं मिलय् मजुइक पुलांगु रुपं छ्यलावःगु जुयाच्वन । महाकवि 'हृदय'या प्रभावय् स्वरान्त धातुया आत्मअभुतय् अन्तिम 'य्' उथाय्‌या नांदंपिं ततःधंपिं नेपालभाषाया कवि लेखकपिनिसं छ्यलावःगु खः, तर महाकवि हृदय मदय्‌धुंकुसेंलि न्ह्यांपिनि न्ह्यांथे च्वय्‌गु यानाहल, छगू कथं भाषाय् अराजकता ब्वलन । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं सुधार याय्‌त स्वःसां याय् फयाच्वंगु मदु ।

ङ) रुपसन्धी विकृति :

नेवाःभाषाय् सन्धिया ब्यवहार मजू धकाः शास्त्री (वि.सं. १९८५, १६) धकाः च्वयादिल । तर नेपालभाषाय् थःगु हे पहःया सन्धि दु, गथे कि-

वयाः + च्वन > वयाच्वन > वैच्वन

धयाः + बि + इ > धयाबी > धैबी

थुपिं जुल क्रिया सन्धि गन निगू क्रिया रुपया सन्धि जुयाः निगूयां छगू संयुक्त क्रिया निर्माण जुल ।

लितँसा (प्रत्यय) नं छगू ब्याकरणिक रुप खः, मूल खँग्वलिसे स्वानाः गुगु रुप चलय् जुइ उकीत रुपसन्धि धाइ । क्रिया-रुपायनय् लितँसा स्वानाः गुगु रुप चलय् जुइ, संज्ञा-रुपायनय् लितँसालिसे मूल रुपया गुगु रुप चलय् जुइ इमितः नं रुपसन्धि धाइ, उखतं सन्धि जुयाच्वंगु रुपसन्धिया दसु -

मूल रुप	*लितँसा*	*रुपसन्धि जूगु अन्तिम रुप*
राम-(संज्ञा)	·	*रामं (सकर्मक कर्ता)*
राम- "	*यात*	*रामयात श्र रामैतः (कर्म/सम्प्रदान)*
वन्- (धातु)	*अ*	*वन (परभूत)*
	ई (श्व)	*वनी (परअभूत)*
	आ	*वना (आत्मभूत*

थ्वहे रुपसन्धिया खँय् च्यूता मतसे भ्रीसं उच्चारण नं मयाइकथं जन जिब्रोया नं वास्ता मयासे थौंकन्हय् थथे नं च्वय्‌गु यानाहल -

वनिइ goes पर अभूत

पनिइ stops पर अभूत

निगः व हे बा उथेंजाःगु निगः माग्वः नापलाय्‌व व छगः हे, तर दीर्घ रुपयागु जुइ । (Coalescence of similar sounds megere each other) वनिइ च्वय्‌बलय् थन सन्धि मजुल, सन्धि जूगु जूसा अन्तिम इ छगः जक दीर्घ रुपयागु जुइ । मेगु खँ 'वनि' मूल रुप बा धातु मखु गुकी खँग्वः ज्याय्‌त लितँसा च्वनी ।

अकें महाकवि हृदय' पिनिसं च्वयादी थें जाःगु रुपसन्धिया दृष्टिं शुद्ध रुप नं मखु, नेवाः मेचं पिज्वइकथंगु सःयागु शुद्ध रुप नं मखु ।

३ क्वचाःखँ -

ह्यूपालय् लिधनाः भाषा न्ह्याना नं च्वनी, म्वाना नं च्वनी । लिकुन कि लः थें भाय् नं स्यनावनी । उकिं परिवर्तनयात पनेगु धयागु हे भाय्यात सासः कुंकाः स्याय्गु थें जुइ ।

न्ह्यां वनेगुयात अग्रगामी (prograssive fore-going) धाइ, लिहां वनेगुयात प्रतिगामी (regressive)/अग्रगामी जुयाः न्ह्यां वनेत स्वय्गु हे भाय् थकाय्गु मुख्यगु लँपु खः । पिनेजक मखु स्वनिगलय् दुने हे नं मस्तसें मांभाय्कथं नेवाः भाय् ल्हाय्गु त्वःतावं हयाच्वंगु दु । मस्तसें मल्हाइगु भाय् ग्राइम्सं (Grimes) ब्वथःकथं स्यनावंगु eroding स्थिती लाः ।

नेवाःत १२ गू लाखं मयाक दया नं भाय् ल्हाइपिं ८ गू लाख व चाचू जक दुगुलिं क्राउसं (Krauss) ब्वथःकथं भिगू लाखं क्वय्लाःगुलिं तःधंगु संकटय् (endangered) लाः ।

भाषाय् गुगु हिउपाः वइ व सरलताया लँ लिनाः वइगुलिं वयात मान्यता बियाः ह्यूपालं क्यंगु लँ लिनाः वनेमाः । गद्यगुरु निष्ठानन्दं ल्हानाभासं च्वयाः च्वय् अःपुइका बिल । अस्तु !

सन्दर्भ धलः

जोशी, सत्यमेहन (सं), ने.सं. ७७, *बःचाधंगु नेवाः खँग्वः धुकू* । यें : लाकौल पिथना ।

जोशी, सुन्दरकृष्ण, ने.सं. १११८, *नेपाःया शिक्षाय् नेपालभाषा* । यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

ने.सं. ११२५, *नेपालभाषाको वर्ण व्यवस्था र लेखन प्रणाली* । २०६२ बैशाख ३० स नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानं ग्वसाः ग्वःगु विशेष गोष्ठी न्ह्यब्वःगु ज्यापौ ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति, ने.सं. ११२०, *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास* । किपू : नेपालभाषा एकेदेमी ।

दाहाल, बल्लभमणि र भीमनारायण, रेग्मी वि.सं. २०५८, "राष्ट्रभाषा र राष्ट्रिय भाषाहरुको सहयात्रा एवं विकासका उपेक्षाहरु" *प्रज्ञा,* ९५:९-३३

शास्त्री, शुक्रराज, वि.सं. १९८५, *नेपालभाषा व्याकारण* । कलकता : अम्बिका प्रसाद वाजपेयी ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर, ने.सं. ११११, *नेवाः लेखन प्रणाली* । यें : न्हसला प्रकाशन ।

'हृदय' चित्तधर, ने.सं. १०७२, *नेपालभाषा गय् च्वय्गु* । यें : नेपालभाषा परिषद् ।

Cristal, David 1983, *A First Dictionary of Linguastics & Phonetics.* London : Andrdeutsch

Grimcs, Barbara F, 2001, Global Language vitality in Sakiyama, Osamu (ed) *Endangered Languages of the pacific Rim*, Endangered Languages of the Pacific Rim : Lectures on Endaugered Languags: 2, From Kyoto Conference 2000 (Kyoto : ELPR 45-6.

Krauss, Michael, 2001, Mass Language Extinction and Documentation : The Race Against Time, in Sakiyama, Osamu (ed) Endangered Language of Pacific Rim Lecture on Endaugered Langauges : 2, From Kyotu conference Kyoto : ELPR : 19-39

कँचा

☞ *काजीमान डंगोल* *

चा धैगु छु ? थुकिया परिभाषा छु खः धकाः सुनानं न्ह्यसः तल धाःसा थीथी मनूतपाखें थीथी कथं लिसः वय्फु, छाय्धाःसा चाया बारे मनूतय् थीथी धारणा दयाच्वनी। छम्ह सडक इञ्जिनियरया दृष्टी चा धैगु अज्याःगु बस्तु जुइफु गुगु सडक निर्माणया भ्वलय् ज्याख्यलय् दइ। छम्ह कुम्हाःया मिखाय् थलबल छीत उपयुक्त बस्तु जुइफु। अथे हे छम्ह किसानया लागी बालिनालि बांलाक उत्पादन जूगु उत्पादनशील व उर्वरभूमि हे चा जुइ। चा विज्ञानकथं धाय्गु खःसा चा धैगु पृथ्वीया द्यःनेया छ्बः देबः खः गुगु भौतिक व रासायनिक प्रक्रियाया हुनिं चट्टानत ज्यलाः, तज्यानाः नचुयाः निर्माण जुयाच्वंगु बस्तु खः गुकी थीथी खनिज व जैविक पदार्थया लिसें लः, फय् व सुक्ष्म ब्याक्टेरिया, फंगस, प्रोटोजुवा आदि जीवाणुत नापनापं की, दम्बी आदि प्राणित दयाच्वनी। अले उकी घाँय्, स्वां, सिमा आदि बनस्पतित बुयावइ व ब्वलने फइ।

चा धैगु प्राकृतिक सम्पदा खः। प्रकृतिया वरदान खः। चा नाप भ्रीगु जीवन स्वानाच्वंगु दु। चाय् हे भ्रीगु जीवन निर्भर जुयाच्वंगु दु। संसारय् श्रृष्टि जुयाच्वंपिं फुक्क प्राणितय्गु जीवन प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपं चाय् हे निर्भर जुयाच्वंगु दु। चाय् हे उत्पादन जूगु अन्न, फलफूल नयाः भ्रीगु जीवन निर्वाह जुयाच्वंगु दु। चा धैगु थीथी प्रकारया दु। रंगया लिधंसाय्, बनौटया लिधंसाय् अले गठन (Texture) या लिधंसाय् चायात थीथी वर्गिकरण यानातःगु दु। अथेखःसां चाय् दैगु थीथी तत्वया लिधंसाय् चायात निब्वय् ब्वथले फु।

क) अजैविक चा (Inorganic Soil)

ख) जैविक चा (organic Soil)

क) अजैविक चा धैगु थीथी खनिज चट्टानत ज्यलाः निर्माण जुयाच्वंगु खनिज चा खः। प्राकृतिक रुपं निर्माण जुइगु अकार्वनिक बस्तु खः। थज्याःगु चाय् स्पटक (क्वार्ज) अभ्रक, ग्रेफाइट, टोपाज, टल्क, फेल्डस्पार, जिप्समथें ज्याःगु थीथी खनिज पदार्थ दयाच्वनी। थज्याःगु चाया मूब्व धैगु हे खनिज पदार्थत खः। उकिं थज्याःगु चाय् जैविक तत्वत म्हो हे जक दइ। जैविक तत्वत थुकी २०% स्वया म्हो हे जक जुइ।

ख) जैविक चा धैगु घाँय्, स्वां, सिमा, बनस्पति आदि प्रांगारीक पदार्थ तथा जीवजन्तु आदि प्राणित सिनाः ध्वगिना निर्माण जुयाच्वंगु चा खः। थुकी खनिज पदार्थ स्वयाः जैविक पदार्थत अप्वः दइ। उकिं थज्याःगु चाया मूब्व धैगु जैविक पदार्थ खः। थज्याःगु चाय् कार्वन हाइड्रोजन अक्सिजन, गन्ध अले छुं मात्राय् नाइट्रोजन नं दइ। थज्याःगु जैविक चा विशेषयानाः ताल, तलैया, धाप, पुखू आदि लः

* *धिमय् पौया कार्यकारी सम्पादक*

मुनीगु सिमसार लागाय् दइ । ताल तलैया, पुखूया लः सुनावन वा लःयात निकास दय्काः पिछ्वत धाःसा पुखूया तःलय् च्वंगु चा नाइसे च्वनी । मलिलो जुयाच्वनी । थ्व चा गन कि जैविक चा जुइ । थज्याःगु चाय् ८०-९०% तक नं जैविक चा जुइ । थज्याःगु चा बालि बिरुवाया लागि सौसाः जुइ । गुकिं बालि बिरुवाया लागि माःगु पौष्टिक तत्व प्राप्त जुइ, उत्पादन बांलाइ ।

नेवाःतय्सं थःगु हे पहलं थःगु हे शैलिं चाया थीथी नां छुनातःगु दु । सियूचा, म्हासुचा, ताकुचा, गिचा, खिचा, गथिचा, पंचा, कँचा आदि फुक्कं थीथी चाया नांत खः । थुपिं फुक्क चाया थःथःगु थासय् बिस्कं बिस्कं सांस्कृतिक तथा पेशागत महत्व दु । थुपिं थीथी चा मध्ये छगू इलय् स्वनिगःया नेवाः कृषि प्रणाली तसकं महत्वं जाःगु, महत्वपूर्ण थाय् कया वंगु चाः खः कँचा । रासायनिक साः दुहां मवःनिगु इलय् स्वनिगलय् नेवाः किसानतय्सं थीथी बालि पिइत साःया रुपय् प्रयोग याइगु चा खः कँचा । वि.सं. २०२१/२२ सालपाखे उत्पादन वृद्धि याय्गु तातुनां हरित क्रान्तिया अभियानकथं स्वनिगलय् रासायनिक साः ब्यापक छ्यला बुलाय् वसेंलि बुलुहुं कँ काय्गु चलन न्हनावन । अथे धैगु लगभग ५० दँ न्ह्यःतक कँ काय्गु चलन दनिगु खः । नेवाः समाजय् ब्याप्त किंबदन्तिकथं लखंलख दँ न्ह्यः स्वनिगः छगू पुखू खः । कालिदह खः । महाचीनं वःम्ह मञ्जुश्रीं थःगु चन्द्रहास खड्गं पालाः चोभाःया न्हसिकापं लः पिछ्वसेंलि उपत्यका बस्ति योग्य जूगु खः धैगु विश्वास यानातःगु दु । मंजुश्रीं चन्द्रहास खड्गं पालाः लः पिछ्वःगु खँय् विश्वस्त जुइ मफुसां उपत्यका छगू पुखू वा कालिदह खः धैगु खँ भूगर्भवेता तथा बैज्ञानिकतय्सं नं मानय् यानातःगु तथ्यगत खँ खः । "भूगर्भबेतातय् कथं उगु कालिदह निकः तक तज्यानाः थनया लः पिहांवंगु खः । न्हापांगु पटक १५ निसें छ लाख दँ न्हापा कटुवाल दह चालाः किर्तिपुर चोभार व सैंबु दक्षिण भाग सुक्खा जूवन अले निगूगु पटक ६ निसें २ लाख दँ न्ह्यः चोभारया गल्छी (न्हसिकाप) चालाः लः पिहां वनाः स्वनिगः हे सुक्खा जूवन । अथेहे जापानया शिक्षा व संस्कृति मन्त्रालयया ग्वहालिं संचालित जूगु स्वनिगःया उत्पतिया बारे जूगु अन्वेषणय् संलग्न छम्ह जापानी बैज्ञानिक डा. तेत्सुया साकाइया कथं स्वनिगःयात त्वःपुयातःगु चोभारया यक्व क्वय् महाभारत पर्वतमालाय् करिब २० लाख दँ न्ह्यः तलाउया सिर्जना जूगु खः । व ताल दकलय् न्हापां करिब ३० द्वः दँ न्ह्यः तःज्याःगु खः । तालया विष्फोट चोभारं क्वय् चलः वनाः सृजना जूगु प्राकृतिक बांध तज्यानाः जूगु खः । उकथं लःया सतह म्हो जुजुं वन । थिमिया सतहलय् थ्यनाः चिचिधंगु तालया निर्माण जूगु खः । बैज्ञानिक साकाइया कथं स्वनिगः त्वपुनाच्वंगु ताल म्होनं न्याकः तक तज्याःगु व उकिंयानाः जूगु भौगोलिक परिवर्तनया क्रमय् स्वनिगलय् चिचिधंगु गाःत दयावःगु खः । ताल हानं २४ द्वः दँ न्ह्यः व १० द्वः दँ न्ह्यः नापं यानाः न्याक्वः तक विष्फोट जुया तज्यानाः दकले लिपा उपत्यका उत्पत्ति जूगु खः । उगु पुचःया मेम्ह बैज्ञानिक डा. हिदेवो तावाताया कथं स्वनिगः त्वपुनाच्वंगु ताल यलया थेचो, वादेय्या उचाई (१४५० मि.) तक थ्यंगु खः । अले पटक पटक याना ताल तज्यानाः लः फुनावंगु खः (ताम्राकार, ११२२:२) ।

वहे कालिदह वा पुखूया तःलय् च्वंगु भ्यातनाः हे कँचा खः । पुखुलिइ दैगु थीथी घाँय् भ्याउ, लेउ, जलकुम्भि आदि बनस्पति, सिमाहः, सिँया कुचात व लखय् च्वनीपिं जल प्राणित सिना ध्वगिनाः निर्माण जुयाच्वंगु चा जूगुलिं कँ काइबलय् कँचाय् इलय् ब्यलय् अज्याःगु घाँय्, सिमाहः सिँया कुचातय्गु अवशेषत प्ययपुनाः च्वंगु प्रष्ट रुपं भ्रीसं खनाच्वनागु हे खः । कँ काय्गु ज्याय् जुइमाःपिं उगु ईया मनूतय्सं खनाच्वंगु हे खः । गुलिसिनं न्याँया क्वँय्, कँ आदि प्यपुनाच्वंगु वः धैगु नं खंपिन्सं कनेगु याः । अज्याःगु अवशेषत ध्वगिना चा जुयाच्वने धुंकीगु जुया उकिया बान्कि, रुप, आकार प्रष्ट दुसां लिकाय्जीगु धाःसा

मखु । इलय् ब्यलय् वइगु खुसिबाः, चलः (पहिरो), प्रलय, कम्पन आदि प्राकृतिक तथा दैवी प्रकोपया हुनिं भौगोलिक उथल पुथल जुया अज्याःगु दह, पुखू धाप ल्हानावनाच्वंगु खः । उकिं कँ कायृत जमिनय् गाः, सुरुङ्ग म्हुयाः काय्माःगु खः ।

कँ काय्गु ज्या

कँ काय्गु ज्या तसकं थाकुगु ग्यानापुगु व ज्यान पानाः याय्माःगु ज्या खः । जीवन निर्वाहया लागि माःगु अन्न, केँ, तरकारी आदि खाद्यबाली उत्पादनया लागि थाकुसां याय्माःगु ज्या खः । कँ काय्गु ज्या निम्ह प्यम्ह मनुखं याय्फइगु ज्या मखु । उकिया लागि च्यागू फिगू परिवार मिलय् जुइमाः । उकिं कँ काय्माःपिं मनूतय् थवं थवय् सहलह ब्याकाः च्यागू फिगू परिवार मिलय् जुया छगू पुचः दय्काः कँ काय्गु ज्या याइ । प्रत्येक परिवारं मिसा छम्ह मिजं छम्ह यानाः निम्ह निम्ह वनी । पुचलय् छम्ह कँगाः नायः दइ । नायःनं सकसितं कःघानाः च्वय्काः ब्वना यंकेगु याइ । नायःनं कँगाःया हेरबिचार याय्गु, मनूत खतन पतन याय्गु व माःथाय् माःगु सरसल्लाह बिइगु ज्या याइ । कँ काय्गु ज्याय् अनुभव दुम्ह मनूयात कँगाः नायः ल्ययातइ । कँ काय्गु ज्या दच्छिया निकः याइ । तू, आलु बालिया लागी मंसीर, पौषं काइ । अले वा बालिया लागि चैत्र, बैसाखं काइ । थ्व कँयात सौसाः कँ धाइ ।

कँचिउ वनेगु

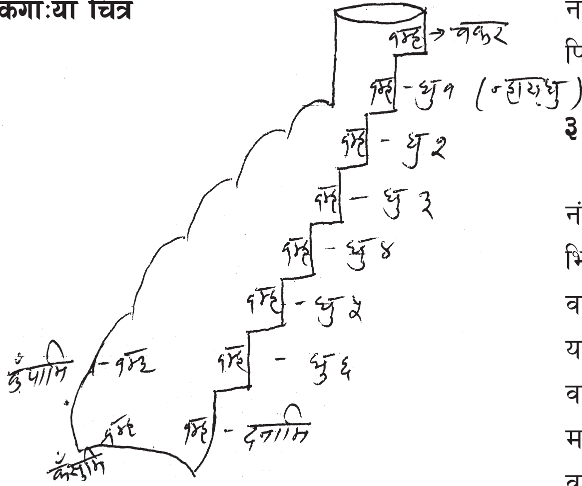
कँ काःवनेगु न्हापांगु दिन अर्थात् शुरु याःवनेगु दिनयात कँचिउ वनेगु धाइ । थ्वज्या अप्वः याना बृहस्पतिबार लाकाः वनेगु चलन दु तर मेमेगु दिनय् नं मयाइगु धाःसा मखु । थुगु दिनय् गनथाय् गाः म्हुइगु, गनथाय् म्हूसा बांलाइ न्हापा न्हापा कँ कयातःगु गाः गन गुथाय् लाः, वहे थासय् मलाइ कथं विचाः याना कँगाः म्हुइगु शुरु याइ ।

कँगाः

कँगाः म्हुइबलय् न्हापां तुंग्वः म्हुइबलय् थें तप्यंक क्वय् म्हुयावनी । अले बिस्तारं न्ह्यःनेपाखें म्हुम्हुं कुहां वनी । कुहां वंलिसे त्वाथः दइय्का यंकी । थज्याःगु त्वाथःयात **चकर** धाइ । थ्व त्वाथः मेमेगु त्वाथः स्वयाः चीधं व चीजाः जुइ । वयां क्वय्यागु त्वाथःयात **न्हाय्धु** धाइ । अनं क्वय्यागु त्वाथःत फुक्कयात "धु" धाइ । त्वाथःत अन्दाजि ४-५ फुट ति पाकाः तइ । प्रत्येक त्वाथः अर्थात् धुइ छम्ह छम्ह मनू च्वनाः पालाः हःगु चा, पंचा, ल्वहंचा आदि छम्हं मेम्हेसित बिया च्वय् छ्वइ । थज्याःगु धु थाय्स्वयाः गनं खुधु न्हय्धु कुहां वनीबलय् कँचा ध्वःदुइसा गनं च्याधु फिधु वनीबलय् ध्वःदुइ । गनं गनं फिंनिधु फिंस्वधु कुहां वने माःगु थाय् दु । अथे हे प्यधु न्याधु कुहां वनेवं हे ध्वःदुइगु थाय् नं दु ।

कँगाः म्हुइगु ज्या तसकं होस याना, होसियार जुया याय्माःगु ज्या खः । गाः म्हुम्हुं वनीबलय् गनं व्हाररर लः पिहां वय्यः । गनं चाकुतुं वयाः ल्हाय्यः । गनं पुलांगु गाः ध्वःदुयाः कुतुं वनेयः । गनं चासुतिहिं वया कँगाःया प्वाःहे चीप्वाः जुया दुने च्वंपिं पिहां वय् मजीयः । अथे प्वाः चीप्वाः जुइगुयात **सुंवइगु** धाइ । अथे जुया इलय् ब्यलय् चा छनाः च्वनेगु याइ । नायः अनुभविपिन्सं कँसू कथिं (नयागु कथि) सुयाः कँ दुला मदुला, पुलांगु गाः दुला मदुला आदि जाँच यानाच्वनी । भति भति लः पिहां वःसा चपौ, दंगः पाँय् तयाः पनेगु याइ । घःचा म्हुयाः लः छ्थाय् मुंकाः छुं थलं तुयाः थछ्वय्गु नं याइ । थज्याःगु ज्या फुक्क अवस्था स्वयाः याइ । गाः म्हुम्हुं वनाः कँचा ध्वःदुलकि तुकि मत च्याकाः बहनी लिबाक्क तक नं कँचा कयाच्वनी । सुथय् नं जा हे मनसे **कवला** वनाः ज्या याइ ।

कँगाःया चित्र

कँचाया प्रकार

सामान्यतया कँचा धैगु हाकुइगु जुयाः स्वय्बलय् फुक्क उथें च्वनाच्वनी तर कँचा खःसां उकि दुने नं भिन्नता दु । थीथी प्रकारया कँचात दु । अप्वः मनूतय्सं नाकँ व छाकँ यानाः निगू प्रकारया कँचा म्हसीकाच्वंगु दु, तर कँकाय्गु ज्याय् बिशेष ज्ञान दुपिं, अनुभव दुपिं मनूतय्गु धापूकथं कँचा स्वंगू प्रकारया दु ।

१) नाकँ

नाकँ धैगु नाइसेच्वंगु, प्यानुगु लसा दुगु कँ खः । थ्व कँ लखय् याकनं नायाः वंसां लःमदुगु थासय् धाःसा दाय्, तछ्याय् थाकुइगु, नचुके थाकुइगु कँ खः । उकिं थ्वइत थाकुरा कँ नं धाय्गु याः । थ्व कँ न्हापालाक ध्वःदुइगु कँ खः । थज्याःगु कँ थाय् अनुसार ८-१० फिट तक पिहां वः धाइ ।

२) थलाःकँ

थलाःकँ नाकँया तःलय् दइगु अर्थात् नाकँ फुतकि पिहां वइगु कँ खः । थ्व कँ नाकँसिकं बांलाःगु, भिंगु सौसाः लाःगु कँ खः धाइ । थ्व कँ नाकँथें प्यानु मजूसे छ्वासुइगु, फुलय् जुइगु, हलुका व याउँसे च्वनीगु कँ खः । थ्व कँ गनीबलय् दाय् अःपुइगु व याकनं नचुया वनीगु कँ खः । लखय् ला भन् याकनं नायाः वनी । थज्याःगु कँ थाय् स्वया ५-६ फिट तक पिहां वः धाइ ।

३) छाकँ

थलाःकँ फुतकितिनि पिहां वइगु थ्व कँ हाकुयाः नं वाउँ वाउँ धाइ । थ्व कँयात नाकँ व थलाःकँ सिकं भिंगु सौसाः लाःगु कँ कथं कयातःगु दु । थ्व कँ नाकँ व थलाःकँया तुलनाय् पाले नं अःपु, दाय्नं अःपु, ज्या याय्त अःपु धाइ । तर थ्व कँ ध्वःदुइत यक्वः कुहां वनेमाःगु जुया गुलिखे थासय् थ्व कँ ध्वःदुइक कुहां मवं धाइ । थ्व कँ नं थाय् स्वया ५-६ फिट तक पिहां वः धाइ ।

कँ काय्गु ज्याय् छ्यलीगु खँग्वःत ज्यावःत

१) *कँपामि* - कँ पालाः हइम्ह मनू ।

२) *कँसुमि* - पालाः हःगु कँचा मुना काइम्ह मनू । कँ पालीम्ह मनूया लिउने पुलिं चुयाः च्वनीम्ह ।

३) *दरमि/दनामि* - कँसुमिया लिउने दना च्वनीम्ह । कँसुमिं ब्यूगु कँचा कयाः धुइ च्वंम्ह मनूयात ल्ह्वना बिइम्ह मनू ।

४) *मूगाः* - शुरुंनिसें म्हुयाः वंगु गाः/मूलगु कँगाः ।

५) *बेखनागाः* - मू गालय् कँ मन्तकि दुने हाकनं मेखे मेगु गाः खनावनी । अज्याःगु गाःयात बेखनागाः धाइ ।

६) *खिगाः* - न्हापा कँ कयाः ल्हानातःगु पुलांगु गाः ।

७) *पोहेलाकँ* - आलु, तू बुंज्या याय्त काइगु कँ/पौष महिनाय् काइगु कँ ।

८) *सौसाःकँ* - वा पिइत काइगु कँ/फागुन, चैत्रं काइगु कँ ।

९) *सुंवइगु* - कँगाःया प्वाः चीप्वाः जुया वनीगु/सिइ मदय्क चा सुतिहिं वनाः जुइगु ।

१०) चकर - कँगाःया दकलय् च्वय्च्वंगु त्वाथः/ थुगु त्वाथः मेमेगु त्वाथःथें तःधं व तःजाः जुइ मखु। थुकी च्वनीम्हं कँ कुबिइपिन्त खमुली कँ कुथना बिइगु याइ।

११) न्हायधु - चकरया क्वसं च्वंगु त्वाथः।

१२) धु - न्हायधुयां क्वय् च्वंगु त्वाथःत पुक्क यात धु धाइ।

१३) कँसूकथि - नँयागु ३-४ फिट ति ताहाःकःगु कथि। कँ दु, मदु स्वयत तियाः, सुयाः स्वयत छ्यलीगु।

१४) कँपाकू - कँ पालेत जक छ्यलीगु कू। मेमेगु कू स्वयाः चीपुगु, चीफाःगु।

१५) खिपाकू - कँ ध्वःमदुतले मेमेगु चा, पंचा, खिचा, ल्वहंचा आदि पालेत छ्यलीगु कू।

१६) जाःकू - तःपुगु, तःफाःगु कू। बुँ पालेत, कँगाः ल्हायत छ्यलीगु कू।

१७) चौचा - कँगालं पिहां वइगु चा, ल्वहंचा कँचा आदि तया थछ्वइगु चिपागु चाकः लाःगु नालु, सुयागु खिपतं ह्वःह्वः तयाः थानाः तइगु खमू।

१८) चौखमू - कँगालं पिहां वइगु कँचा, खिचा आदि कुबियाः ल्ह्ययाः यंकेत प्रयोग याइगु नालु, सुया खिपतं ह्वःचा ह्वःचा तयाः थानातइगु खमू।

१९) चपौ - लःलुया वइथाय् पनेत प्रयोग याइगु गुंसि घाँय् सहितया चापाँय्।

२०) दंगःपाँय् - लःलुयाः वइथाय् पनेत प्रयोग याइगु ततः पाँय्गु चा। चाग्वारा।

२१) कँथः - कँगालं पिहां वःगु कँचा कुबिया यंकाः ६-७ फिट ब्या ३-४ फिट तःजाः याना ताःहाकः जुइक उतिन्यंक तयातइगु कँचायागु भ्वः (चाङ्ग)

२२) कँधलः - कँकाय्गु ज्या सिधलकि कँथः या कँ उति ग्यंक इनाः ब्वथलाः तःगु कँया ब्व। कँ इनीबलय् निम्हेसित छब्व यानाः इनीगु चलन दु।

२३) कँय्पूजा - कँ काय्गु ज्या सिधल कि थःथःगु चलन अनुसारया दिनय् क्वय्ना गणेद्यः, स्थानीय गनेद्यः आदि द्यःपिं पूजा यानाः भ्वय् नइगु।

लिधंसा

ताम्राकार, पूर्ण, ११२२, *हिसु दंगु सः*। यें : पलिस्था।

महर्जन, जोगलाल, ११२७ "इतिहासय् प्रयोगय् वःगु भुमिं लिकया तःगु कँचा", *धिमय् पौ,* ७:३४:१३-१४।

Brady, Nyle C., 1974, *The Nature and Properties of soils* (8th Edition). New York: Macmillan Publishing Co., Inc.

Raghava Kurup, (Ed.), 1967, *Haudbook of Agriculture*. New Delhi : Indian Council of Agricultural Research.

न्यनेकने : काजीलाल डंगाल, ८३, सुबहाल, यल
कृष्ण महर्जन, ८३, लुँखुसि, यल
कृष्ण महर्जन, ८०, बालकुमारी, यल।

ने.सं. ११३२ दँय् पिदंगु नेपालभाषाया ध्वानासफूया धलः

☞ *बिमल ताम्राकार* *

न्ह्यखँ :

नेसं १०९७दँय् पिदंगु नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां ध्वानासफूया धलः डा. कमलप्रकाश मल्लजुं मुनादीगु 'नेपालभाषाया ध्वानासफूया धलः ने.सं. १०२०-१०९७' खः । वया लिपा नेसं ११०४दँय् निगूगु ध्वानासफूया धलः 'नेपालभाषा ध्वाना सफूया धलः नेसं १०९८-११०४' पिदंगु खः । थ्व निगू ध्वानासफुतिइ न्हापांगु ध्वानासफू ७७दँ दुने पिदंगु नेपालभाषाया सफूया धलः दय्कातःगु दुसा निगूगु ध्वानासफूया धलखय् ६दँ दुने पिदंगु नेपालभाषाया सफूया धलः दय्कातःगु दु । थ्व निगू ध्वानासफूया धलः पिदनेधुंकाः मेगु ध्वानासफूया धलः पिदंगु खनेमदु । खला थज्याःगु ध्वानासफूया धलः दय्केगु ज्या न्यादँ अथवा झिदँया छकः जुइमाःगु खः, तर अथे जुइफयाच्वंगु मदु । भाजु शरद कसाःजुं कुतः यानादीगु दु । वय्कलं ने.सं. ११२०दँनिसें ने.सं. ११३१दँतक सन्ध्या टाइम्सया न्हूदँया लय्ताय् पिदनीगु विशेष तँसापतिइ व तँसापतिइ दच्छिदुने नेपालभाषां पिदनीगु सफूया नेपालभाषाया ध्वानासफूया धलः पिथनेगु यानाच्वंगु खः । सन्ध्या टाइम्सया विशेष तँसापौ पिदनेगु दीवं थ्व ज्या लिकुंवंगु दु । कुतः पिकाकःया पिथना धलः (ने.सं. ११११ निसें ११३१दँ) या नामं ने.सं. ११३१दँय् जि थम्हसिनं ध्वानासफूया धलः पिथनागु थन थाय् लुमंकेमाः थें ताः ।

नेसं ११३२दँय् ग्वःगू नेपालभाषाया ध्वानासफू पिदंगु दु थःके दुगु व आशा सफूकुथिं मालाः थ्व धलः दय्केगु ज्या पूवंकागु दु । थ्व धलखय् ब्याक्कं नेसं ११३२ दँया ६९गू सफू दुथ्याकागु दु ।

थ्व च्वसुयात स्वब्वय् थलागु दु । न्हापांगु द्याय् च्वमि, सफूया नां, थाय्बाय्, पिकाक, नेपाल सम्वत्, पौ, मू, विधा अले सफुतिइ छु दु उकिया संक्षेपं जानकारी च्वयातयागु दु । निगूगु द्याय् पिकाकया खँ दु । थुकिइ किपू, ख्वप, द्वल्खा, पन्ति, भ्वंत, यल, यँ, सक्व व सं.रा.अमेरिकापाखे ग्वःगू सफू पिदन व उकिया प्रतिशत न्ह्यब्वयागु दु । नेसं ११३२दँय् नेपालभाषाया सफू यँ देशं दकलय् अप्वः २४गूगु सफू पिदंगु दु । उकिया लिपा ख्वप देशं २०गू व यल देसं १९गू सफू पिदंगु खनेदु । अले किपू, द्वल्खा, पन्ति, भ्वंत, सक्व व सं.रा.अमेरिकापाखें छगू छगू सफू पिदंगु दु ।

देय्	पिकाकः	सफू	प्रतिशत
किपू	१गू	१गू	१.४५%
ख्वप	४गू	२०गू	८.९८%
द्वाल्खा,	१गू	१गू	१.४५%
पन्ति	१गू	१गू	१.४५%
भ्वंत	१गू	१गू	१.४५%
यल	७गू	१९गू	२७.५४०%
यँ	२०गू	२४गू	४.७८%
सक्व	१गू	१गू	१.४५%
सं.रा. अमेरिका	१गू	१गू	१.४५%
ने.सं. ११३२ दँय् पिदंगु सफूया ब्याक्कं ल्याः		६९गू	१००%

* *नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् अत्यन्त सक्रिय समर्पित व्यक्ति*

अले मेगु स्वंगूगु द्याय् विधागतकथं उपन्यास, काव्य, जीवनी, नाटक, निबन्ध, नियात्रा, बाखं, बौद्ध साहित्य, भाय्, समालोचना, संस्कृति व उगुंथुगुया १२गू विधाय् ब्वथलाः न्ह्यब्वयागु दु।

विधा	सफू	प्रतिशत
उपन्यास	५	७.२५%
काव्य	१५	२१.७४%
जीवनी	२	२.९०%
नाटक	१	१.४५%
निबन्ध	६	८.६९%
नियात्रा	२	२.९०%
बाखं	१०	१४.४९%
बौद्ध साहित्य	१३	१८.८४%
भाय्	३	४.३५%
समालोचना	१	१.४५%
संस्कृति	१	१.४५%
उगुंथुगुं	१०	१४.४९%
ब्याक्कं	६९	१००.००%

विधागत कथं धाययबलय् दकलय् अप्वः काव्य विधाया काव्य १५गू (२१.७४%) सफू पिदंगु दु। थुकीइ महाकवि सिद्धिदास महाजुया पिदनेत लिकुनाच्वंगु **सिद्धिरामायण (अयोध्या काण्ड व अरण्य काण्ड)** व **सिद्धिरामायण (सुन्दर काण्ड)** निगू काव्य सफू व महाकवि गिरिजाप्रसादया **हाकुगुँया न्हापांम्ह गायक**, **कविताचा** व **गिरिजाप्रसादया ताहा कविता** यानाः स्वंगू काव्य सफू पिदंगु दु। अथे हे आधुनिक कवि योगेन्द्र प्रधानया **सुलिमय् हलिमलि** व **हिलेमाःगु ह्यूपाः** निगू कविता संग्रह पिदंगु दु। थुकिइ **सुलिमय् हलिमलि** वयक:या काव्य साधनाया प्रारम्भिक ईया रचना खः।

बाखं विधाया १०गू सफू पिदंगु दु। नागार्जुन पब्लिकेशनपाखे थुगुसी नेपालभाषा साहित्यया न्यागू सफू पिदंगुलि प्यंगू सफू ला बाखं विधा दु। प्यंगू बाखं सफुतिइ लक्ष्मण राजवंशीया **क्वदःगु यःसिं**, रीना तुलाधरया **सच्छि व नीछगुलिं पिज्वःगु ...**, शशीकला मानन्धरया **निप्ययग्‌ु जा**, बद्री बेदनाया **टु-लेट क्यानभास** खः। थुगुसीया मेगु बाखं विधाया उपलब्धी धयागु नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानपाखे सं. रीना तुलाधर व स.सं. लोचनातारा तुलाधरपिनिगु सम्पादनय् पिदंगु ३०म्ह नेपालभाषाया मिसाच्वमिपिनिगु बाखं मुना **दनावयाच्वंगु लबु** तसकं उपलब्धीमूलक जूवंगु दु। थुगुसी हे बाखंमि व उपन्यासकार भाजु मथुरा सायमिजुया **ह्याउँ-मिला** प्रकाशित जूगु दु। छपु जक बाखंया सफू दय्का सितिकं इनेगु ज्या जुल। थ्व सफू तःम्ह हे ब्वमिपिनि ब्वनेगु ह्वःताः चूलात।

बौद्ध साहित्य अन्तर्गत दुण्डबहादुर वज्राचार्यजुं पालि जातक अट्ठकथायात नेपालभाषां अनुवाद यानाः **जातक बोधिसत्वया बाखं** नामं खुगू ब्व यानाः पिदंगु दु। थ्व नेपालभाषाया बौद्ध साहित्य ख्यलय् तःधंगु उपलब्धी खः।

निबन्ध विधा अन्तर्गत ६गू सफू पिदंगु खनेदु। थुगुसी श्रेष्ठ सिरपाः त्याका नं पिहां वय्त तसकं आयबुयाच्वंगु आधुनिक कवि व निबन्धकार भाजु पूर्ण वैद्यजुया **जि छगू अभिव्यक्ति युगया** निबन्धमुना पिदंगु दु। अथे हे निबन्धकार व ख्यालःच्वमि भाजु पद्मरत्न तुलाधरजुया **बाथरुम व मेमेगु निबन्ध** मुना नं पिदंगु दु।

उपन्यास विधाअन्तर्गत न्यागू उपन्यास सफू पिदंगु दु। महाकवि गिरिजाप्रसादया **बुँख्याःचा** नांगु उपन्यास थुगुसी पिदंगु दु। अथे हे उपन्यासकार भाजु मल्ल के. सुन्दरजुया **नसना** उपन्यास पिदंगु तःदँ लिपा **व लँपु : थ्व पलाः** उपन्यास पिदंगु दु। अथे हे जासुसी उपन्यासकार भाजु राज सायमिया नेपालभाषाया स्वंगूगु जासुसी उपन्यासकथं **ग्यानापुगु छेँ** नं पिदंगु दु। मेम्ह उपन्यासकार नजरराम महर्जनजुया थः जेल लाःबलयया घटनायात कयाः **थः सु कतः सु** उपन्यास व वर्तमान राजनैतिक

नेतातयग् खँयात कयाः च्वयातःगु उपन्यास **व सु** नांगु नं पिदंगु दु ।

अथे हे भाय् अन्तर्गत डा. तुयुबहादुर महर्जनजुया **नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक अध्ययन** व उपेन्द्र प्रधानया **द्वाल्खाया नेपालभाषाया खँ कुठी** (शव्दकोष) नं पिदंगु न्ह्यथनेबह जू ।

जीवनी विधा अन्तर्गत रत्नसुन्दर शाक्यया **कविकेशरी चित्तधर हृदय** व रिना तुलाधरया **गुरुदक्षिणा** नं न्ह्यथनेबहः जू । समालोचनात्मक कृति वरिष्ठ समालोचक भाजुया हाइकु सम्बन्धि छगूयां छगू जक सफू **झी हाइजिन : झीगु हाइकु** पिदंगु दु । अले नियात्रा अन्तर्गत निगू जक सफू पिदंगु दुसा राजेन मानन्धरया **न्यामिसाया देसय्** नेपालभाषाया नियात्राया ख्यलय् छगू न्हूकथं न्ह्यइपुक ब्वने यइपुक च्वयातःगु सफू खः । अथेहे मुनीन्द्ररत्न बज्राचार्यजुया **बमं ल्हाये मफुगु जीन्दगी** धकाः थः राष्ट्र संघं शान्तिया ज्याय् वंबलय् थम्हं यानागु अनुभवयात बःचाबःचाहाकलं च्वयातयादीगु दुसा गुगु ब्वने न्ह्यइपुसे च्वं । युद्धया इलय् गज्याःगु गज्याःगु अनुभव जुइ धयागु खँ झीसं नं महसूस यायफु । उगुंथुगुं अन्तर्गत राजितबहादुर श्रेष्ठजुया **नेपाललिपि प्रकाशन** नांगु नेपाललिपिं पिदंगु पत्रपत्रिका लगायत नेपाललिपिं पिदंगु सम्पूर्ण सफूया म्हसीका न्ह्यब्वयादीगु तसकं उल्लेखनीय जू । अथे हे काशीनाथ तमोट व राजितबहादुर श्रेष्ठं पुलांगु हस्तलिखितग्रन्थया आधारय् च्वयातःगु च्वसु मुना **अभिलेख** व **दशावतार नाटक** सफू पिथनादीगु नं च्वछाय्बह जू ।

१. ध्वानासफूया धलः

अमात्य, सिद्धिदास	**सिद्धिरामायण (अयोध्या काण्ड व अरण्य काण्ड)** । यँ : थौंकन्हे प्रकाशन, ने.सं. ११३२, पौ ५८, मू ७५।- तका, काव्य (महाकाव्य), सिद्धिदास महाजुया महाकाव्य रामायणया निगू काण्ड अयोध्या काण्ड (१८२पु सिलः) व अरण्यकाण्ड (११९पु सिलः) याना ब्याकं ३०१पु सिलः दुथ्याः ।
अमात्य, सिद्धिदास	**सिद्धिरामायण (सुन्दर काण्ड)** । यँ : थौंकन्हे प्रकाशन, ने.सं. ११३२, पौ २+क-ङ+१-१२७, मू ७५।- तका, काव्य (महाकाव्य), सिद्धिदास महाजुया महाकाव्य रामायण सुन्दर काण्ड (१०१पु-७३४पु सिलः) दुथ्याः ।
आसा, श्याम	**ल्ह्वंगु ल्हाः** । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ४०, मू १०।- तका, काव्य (कविताचा), गिरिजाप्रसादया २९पु चिनाखँचा दुथ्याः ।
गिरिजाप्रसाद	कविताचा । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ४०, मू १०।- तका, काव्य (कविताचा), गिरिजाप्रसादया २९पु चिनाखँचा दुथ्याः ।
गिरिजाप्रसाद	**गिरिजाप्रसादया ताहा कविता** । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं.११३२, पौ ३६, मू ३०।- तका, काव्य (ताहा कविता), गिरिजाप्रसादया प्यपु ताहाकःगु चिनाखँ दुथ्याः ।
गिरिजाप्रसाद	**बुँख्याःचा** । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ४०, मू ३०।- तका, उपन्यास, निर्जीव वस्तु प्रति आकर्षित जुइगु क्यनातःगु उपन्यास । मनूप्रति विश्वास म्ह्व जुया वना च्वंथाय् बुँख्याःचाप्रति आकर्षित जुइगु खँ ब्वयातःगु दु ।

गुभाजु, अष्टमुनि (सं.) **श्री जिलं अजिमा सहित हारीति देगः व सानेपाःया द्यःमां (सिद्धाचारी भिक्षुणी)** । ने.सं. ११३२, पौ १६+५५+६, प्रबन्ध ।

गुभाजु, अष्टमुनि (सं.) व देवदास मानन्धर

लक्ष्मीदास-लक्ष्मीदेवी लुमन्ति पुथि (निक्वःगु ज्याःजंक्वया लसताय्) । यँ : भद्रकुमार व मेमेपिं, ने.सं. ११३२, मू ०।- तका, पौ १४+२०+२२४+१२, थीथी (लुमन्ति सफू) ।

जोशी, श्रीभक्त **ल्वाकःब्वाकः** । सक्व : मणिचूड युवा क्लब, ११३२, पौ १८+६२, बाखं ।

तमोट, काशीनाथ व राजितबहादुर श्रेष्ठ (सं)

दशावतार नाटक । यल : न्हू हिसु पुचः, ने.सं. ११३२, पौ ९५, मू १५०।- तका, नाटक (पुलांगु) ने.सं. ८३४दँय् यलया जुजु श्री निवास मल्लं च्वःगु प्याखं ।

ताम्राकार, बिमल **शरद्या मिला** । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ १२+५६, मू १००।- तका, काव्य (हाइकु), ९८पु चिनाखँ दुथ्याः ।

ताम्राकार, विश्वनाथ **न्हुगु पलाः** । पन्ति : चण्डेश्वरी ताम्रकार, ने.सं. ११३२, पौ ६२, मू ५०।- तका, काव्य (चिनाखँ), ४३पु चिनाखँ दुथ्याः ।

तुलाधर, पद्म, **बाथरुम व मेमेगु निबन्ध** । यल : बखुंद्यः, नागार्जुन पब्लिकेशन, ने.सं. ११३२, पौ ८+१२०, मू २००।- तका, निबन्ध, २१पु निबन्ध दुथ्याः ।

तुलाधर (वानिया), रीना, **गुरु दक्षिणा** । यँ : धर्मकीर्ति प्रकाशन, ने.सं. ११३२, पौ ४+३४, मू धर्मदान, थीथी (जीवनी) ।

तुलाधर (वानिया), रीना, **सच्छि व नीछगुलिं पिज्वःगु ...** । यल : बखुंद्यः, नागार्जुन पब्लिकेशन, ने.सं. ११३२, पौ १०+११५, मू धर्मदान, थीथी (जीवनी), भिक्षु अश्वघोषया जीवनी ।

तुलाधर, रीना (सं.) व लोचनतारा तुलाधर (स.सं.) **दनावयाच्वंगु लबु** । यँ : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, ने.सं.११३२, पौ १२+१४२, मू २३०।- तका, बाखं (न्हूबाखं), ३०म्ह मिसा बाखंमिपिनिगु बाखं दुथ्याः ।

तुलाधर, सुवर्णमान **थःथम्हं नेवाःभाय् सयेके** । यँ : नेवाः देय् दबू, ने.सं. ११३२, पौ १०+१-१२६, मू १५८।- तका, थीथी (भाय् सयेकेगु सफू), थः थम्हं नेवाःभाय् सय्केफइकथं दयेकातःगु सफू खः ।

थकू, तीर्थभक्त **पासा** । ख्वप : विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन गुथि, ने.सं. ११३२, पौ ४+क-ध+५८, मू ३०।- तका, काव्य (कविता), पासा शीर्षकय् ५८पु चिनाखँ चिनातःगु दुथ्याः ।

ने.सं. ११३२या दान्यहिरा सिरपाः DANYAHIRA AWARD म्हसीका । किपू : नेपालभाषा आकादेमि, पौ २१, थीथी (म्हसीका) ।

नेवाः, बुद्ध — **वँगुगु सर्गः** । ख्वप, कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ४८, मू ३०।- तका, काव्य (हाइकु), १०८पु हाइकु दुथ्याः ।

प्रधान, उपेन्द्र — **द्वाल्खा नेपाल भाषाय खँ कुठी (शब्दकोष)** । द्वाल्खा : द्वाल्खा नेपाल भाषा खलक व ग्रामीण सामुदायिक विकास परिषद्,, ने.सं. ११३२, पौ १-८८, मू १००।- तका, थीथी (खँग्वःधुकू), नेपालभाषाया छगू भाषिकाया खँग्वःधुकू ।

प्रधान, मन्दिरा — **लुमन्तिया किपा** । यें, जमः, ईलोहं प्रकाशन, ने.सं.११३२, पौ १०२, मू १००।- तका, काव्य (चिनाखँ), ८०पु चिनाखँ दुथ्याः ।

प्रधान, योगेन्द्र — **सुलिमय् हलिमलि** । ख्वप, कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ क+न, ९८, मू ५०।- तका, काव्य (८०पु पद्य चिनाखँ), सुलिं शीर्षकया ३०पु, छन्त शीर्षकया १८पु, थीथी शीर्षकया ३२पु याना ने.सं. १०८०दँनिसेंया ने.सं. १०८५दँ तकया दुथ्याः । थ्व चिनाखँ कवि योगेन्द्र प्रधानया प्रारम्भिक ईया रचना खः ।

प्रधान, योगेन्द्र — **हिलेमाःगु ह्यूपाः** । ख्वप : विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन गुथि, ने.सं. ११३२, पौ १२+१००, मू १२५।- तका, काव्य (चिनाखँ), थुकिइ ने.सं. १११४दँनिसेंया ने.सं. ११३१दँ तकया ६०पु आधुनिक कविता दुथ्याः ।

बज्राचार्य, चुन्दा (डा.) — **नेपालमण्डल व नेवाः** । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं.११३२, पौ ४४, मू ३०।- तका, निबन्ध (च्वसु), ५पु च्वसु दुथ्याः ।

वज्राचार्य, दुण्डबहादुर — **जातक बोधिसत्वया बाखं (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) न्हापांगु भाग** । ललितपुर : अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं, ने.सं. ११३२, पौ ६२+४३२, मू खुगू सेटया मू ..... , धर्म (जातक) । न्हापांगु भागय् १५०पु जातक बाखं दुथ्याः ।

वज्राचार्य, दुण्डबहादुर — **जातक बोधिसत्वया बाखं (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) निगूगु भाग** । ललितपुर : अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं, ने.सं. ११३२, पौ २८+३२२, मू खुगू सेटया मू ..... , धर्म (जातक) । निगूगु ब्वय् जातक बाखं १५१पु निसें ३००पु तक यानाः १४९पु जातक बाखं दुथ्याः ।

वज्राचार्य, दुण्डबहादुर — **जातक बोधिसत्वया बाखं (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) स्वंगूगु भाग** । ललितपुर : अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं, ने.सं. ११३२, पौ ३०+३६८, मू खुगू सेटया मू ..... , धर्म (जातक) । स्वंगूगु ब्वय् जातक बाखं ३०१पु निसें४३८पु तक यानाः १३७पु जातक बाखं दुथ्याः ।

वज्राचार्य, दुण्डबहादुर — **जातक बोधिसत्वया बाखं (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) प्यंगूगु भाग** । ललितपुर, अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं, ने.सं. ११३२, पौ २२+३४२, मू खुगू सेटया मू ..... , धर्म (जातक) । प्यंगूगु भागय् जातक बाखं ४३९पु निसें ५२०पु तक यानाः ११९पु जातक बाखं दुथ्याः ।

वज्राचार्य, दुण्डबहादुर **जातक बोधिसत्वया बाखं (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) न्यागूगु भाग ।** ललितपुर : अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं, ने.सं. ११३२, पौ २२+३४२, मू खुगू सेटया मू ..... , धर्म (जातक) । न्यागूगु ब्वय् ५११पु निसें ५३७पु तक यानाः २६पु जातक बाखं दुथ्याः ।

वज्राचार्य, दुण्डबहादुर **जातक बोधिसत्वया बाखं (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) खुगूगु भाग ।** ललितपुर : अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं, ने.सं. ११३२, पौ २२+४९५, मू खुगू सेटया मू ..... , धर्म (जातक) । खुगु ब्वय् ५३८ निसें ५४७ पु ९पु जातक बाखं दुथ्याः ।

बज्राचार्य, सत्यताराबज्र **नेवाः बौद्ध समाजय् मृत्यु संस्कारया व्यवस्था ।** यँ : नानिमय्जु बज्राचार्य, ११३२, पौ १६+१०४, बौद्ध साहित्य (प्रबन्ध) ।

वज्राचार्य, मुनीन्द्ररत्न **बमं ल्हाये मफुगु जिन्दगी ।** नीरमती वज्राचार्य, ने.सं. ११३२, पौ ६+२+९६, मू १००।- तका, थीथी(यात्रा), राष्ट्र संघं शान्तिया ज्याय् वंबलय् च्वमिं थम्हं याःगु अनुभवया खँयात च्वयातःगु सफू खः । थुकिइ ३३पु च्वसु दुथ्याः ।

बज्राचार्य, फणीन्द्ररत्न **बुद्ध वन्दना** । यँ : भ्वाःबहाः, रत्न पिथना, ने.सं. ११३२, पौ ६+४८, मू ४०।- तका, काव्य (तुतः) थीथी च्वमिपिसं संस्कृत भाय्या तुतःया भाय्हिला, १५म्ह च्वमिपिं दुथ्याः ।

बज्राचार्य, बर्ण बज्र (स्वं) **दीर्घरथाबदान (नाला करुणामयया बाखं)** निकःखुसि । भ्वंत : ताराहर्ष बज्राचार्य, ११३२, पौ ७+२७, बौद्ध साहित्य ।

बज्राचार्य, रत्नकेशरी **जिगु खँ** । यँ : रत्न पिथना, ने.सं. ११३२, पौ ६+५२+८, उगुंथुगुं (लुमन्ति) ।

बज्राचार्य, शान्त श्री **रत्नबज्रयान पूजाविधि संग्रह** । यँ : शान्त श्री रत्न बज्राचार्य, ने.सं. ११३२, पौ १२+१८३, बौद्ध साहित्य (पूजा विधि) ।

बैद्य, पूर्ण **जि छगू अभिव्यक्ति युगया** । ख्वप : नेपाल साहित्य मन्दिर, ने.सं. ११३२, पौ ४+२०+६+१२६, मू २००।-, निबन्ध, ने.सं. ११०१दँया निबन्धय् श्रेष्ठ सिरपाः त्याःगु जि छगू अभिव्यक्ति युगया, थुकिइ १८पु निबन्ध दुथ्याः ।

भिक्षु अमृतानन्द (अनु.) **धम्मपद** । यँ : रत्नदेवी प्रजापति साहित्य ट्रष्ट, ने.सं. ११३२, पौ १२+१४१, बौद्ध साहित्य ।

मल्ल, के. सुन्दर **व लँपु : थ्व पलाः** । यँ : भावना पिथना, ने.सं. ११३२, पौ ६+११२, मू २००।- तका, उपन्यास ।

महर्जन, अमृता **म्हय्पि अजिमा** । यल : न्हू हिसु पुचः, ने.सं. ११३२, पौ ९+७९, मू १००।- तका, प्रबन्ध । नेपालभाषा एम.ए. तगिं निगूगु दँया च्यागूगु पत्र पूवंकेत याःगु म्हय्पिया सांस्कृतिक अध्ययन खः ।

महर्जन, तुयुबहादुर (डा.) **नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक अध्ययन** । यल : लुमन्ति दबू, ने.सं. ११३२, पौ ६+१२२, मू १३०।-तका, थीथी (भाषाविज्ञान) नेपालभाषा एम.ए. निगूगु दँया नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक धाँचां याइगु विशेष अध्ययन ।

महर्जन, नजरराम **थः सु कतः सु** । ख्वप, कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ १००, मू ७५।- तका, उपन्यास, च्वमि जेलय् लाःबलय्या खँयात यकाः च्वयातःगु उपन्यास खः ।

महर्जन, नजरराम **व सु** । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ६४, मू ५०।- तका, उपन्यास, कुतःया ९/१४४गू पिथना,नेपाःया नेतातय्गु ख्वाःपाः उइकेगु ज्या यानातःगु उपन्यास ।

महर्जन, पन्नारत्न (सं.) **खँल्हाबल्हा** । यें : ज्यापु महागुथि यें महानगर समितिया निर्तिं विभास बासुकला, ने.सं. ११३२, पौ ६+१५४, मू १००।- तका, उगुंथुगुं (च्वसु मुना) ।

महर्जन, पन्नारत्न (सं.) **पोखरा मुना निसें भिंतुना तक** । यें : ज्यापु महागुथि यें महानगर समितिया निर्तिं विभास बासुकला, ने.सं. ११३२, पौ ६+४२, मू ५०।- तका, उगुंथुगुं (च्वसु मुना) ।

महाकवि गिरिजाप्रसाद **हाकुगुँया न्हापांम्ह गायक** । यें : देगः म्हिचा सफू, ने.सं. ११३२, पौ ४+१-२५, मू तका, काव्य (ताहा कविता । नेपालभाषाय् दकले ताहाकगु कविता खः ।

मानन्धर, आर. **कुलांया थिया** । यें : अर्थ पिथना प्रकाशन प्रा.लि., ने.सं. ११३२, पौ ६+८९, मू १००।- तका, काव्य (निबन्ध) ।

मानन्धर, डा. भगवानदास **भिं-मनू** । रामकुमारी मानन्धर, ने.सं. ११३२, मू धर्मदान स्वरुप, पौ २०+२२४+१२, थीथी (धर्म सम्बन्धि च्वसु) ।

मानन्धर, राजेन **न्यामिसाया देसय्** । यल : लिबि च्वसा दबू, ने.सं. ११३२, पौ १७५, मू १२५।- तका, थीथी (नियात्रा), २८गू शीर्षकय् डेनमार्कय् वंगु भ्वलय् च्वयातःगु यात्रा सम्बन्धि खँ दुथ्याः ।

मानन्धर, शशीकला **निप्ययग्‌गु जा** । यल, बखुंद्वः, नागार्जुन पब्लिकेशन, ने.सं. ११३२, पौ १०+१२०, मू २००।- तका, बाखं (न्हूबाखं), १८पु बाखं दुथ्याः ।

मानन्धर, सुनिता **अजा अजिं कनातःगु बाखं** । यें : युवा बौद्ध पुचः, ११३२, पौ १०+११२, उगुंथुगुं (लुमन्ति) ।

माली, इन्द्र **भ्री हाइजिन : भ्रीगु हाइकु** । ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ६०, मू ३०।- तका, समालोचना, कुतःया ४/१३९गू पिथना, निम्ह हाइजिनया व्यक्तित्व व न्यागू सफूया भूमिका दुथ्याः ।

राजवंशी, लक्ष्मण **क्वदःगु ल्यसिं** । यल : बखुंद्वः, नागार्जुन पब्लिकेशन, ने.सं. ११३२, पौ १२+१०८, मू २००।- तका, बाखं (न्हूबाखं), २७पु बाखं दुथ्याः ।

लाछि, गणेशराम **छन्त लुमनेवं** । सं.रा.अमेरिका : नेपालमण्डल फाउण्डेशन, ने.सं. ११३२, पौ ४+४७, मू १०।- डलर, काव्य (चिनाखँ), ३१पु थीथी चिनाखँ दुथ्याः ।

वेदना, बद्री — **टु-लेट क्यानभास**। यल, बखुंद्वः : नागार्जुन पब्लिकेशन, ने.सं. ११३२, पौ ६+३+४+९०, मू २००।- तका, बाखं (चिबाखं), ३०पु चिबाखं दुथ्याः।

शाक्य, अनिश — **लिसः मदुगु न्ह्यसः**। ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, काव्य (गद्य कविता), पौ क-ड+३८, मू २५।- तका, कुतः १३/१४८गू पिथना, १६पु गद्य कविता दुथ्याः।

शाक्य, मिलन — **भ्फी पत्रिकादुने मिसाच्वमिपिं**। ख्वप, कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ १६, मू १०।- तका, थीथी (धलः), कुतःया ३/१३८गू पिथना,भ्फी पत्रिकाय् थीथी विधाय् च्वयातःगु मिसाच्वमिपिसं च्वयातःगु च्वसुया धलःपौ।

शाक्य, मिलन — **सुथया खसु**। ख्वप, कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ३२, मू २५।- तका, काव्य (हाइकु), कुतःया ३/१३६गू पिथना, ५०पु हाइकु दुथ्याः।

शाक्य, रत्नसुन्दर — **कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'**। ख्वप : नेवाः गुथि याछें कचा, ने.सं. ११३२, पौ २०+३६, मू २५।- तका, थीथी (जीवनी), कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'या जीवनीयात कया च्वयातःगु दु।

शाक्य, 'सुगत' — **जिगु नुगलय् लाःगु मातृत्वया लाय्लामा**। ख्वप : नेवाः गुथि, ख्वप कचा, ११३२, पौ ८+३९, बाखं (चिबाखं)।

शाक्य, सुवर्ण — **यँयाः (इन्द्रजात्रा)**। यँ : ओलम्पस क्लब, ने.सं. ११३२, पौ २+क-भ+७२, मू ५०।- तका, संस्कृति।

श्रेष्ठ (न्याछ्र्यों), **निजिरोस नेवाः नखः व नसा**। यल : विजय प्रकाश, ने.सं. ११३२, पौ १२७, मू १००।- तका, प्रवन्ध।

श्रेष्ठ, राजितबहादुर — **अभिलेख**। यल : तापाहिति : न्हू हिसु पुचः, ने.सं. ११३२, पौ ८८, मू १००।- तका, उगुंथुगुं (अभिलेख), थ्यासफू सम्वन्धि जानकारी।

श्रेष्ठ, राजितबहादुर — **नेपाललिपि प्रकाशन**। यल : तापाहिति, न्हू हिसु पुचः, ने.सं. ११३२, पौ ७९, मू १२५।- तका, थीथी उगुंथुगुं (धलः), प्रचलित नेपाल लिपिं नेपालभाषा पिदंगु सफू, पौ, वर्णमाला, ब्वनापौ, हनापौ थीथी खँ दुथ्याः।

श्रेष्ठ, रेणु — **पिमज्वःगु सः**। यँ : ईलोहं प्रकाशन, ने.सं. ११३२, पौ ८+४०, मू ५०।- तका, बाखं (चिबाखं), २०पु चिबाखं दुथ्याः।

सायमि, मथुरा — **ह्याउँ-मिला**। ख्वप : कुतः पिकाक, ने.सं. ११३२, पौ ७२, मू २०।- तका, बाखं (छपु), ह्याउँ-मिला व हिरा काजी शाक्य निम्ह बाखंम्वःतय्गु बाखं खः। अविवाहित ह्याउँ-मिलाया हिराकाजी शाक्य नापंया छखे लिउगु मतिना ब्वयातःगु दु।

सायमि, राज — **ग्यानापुगु छेँ**। यँ : न्हूजः गुथि, ने.सं. ११३२, पौ १०+१५०, मू ७५।- तका, उपन्यास (जासुसी)।

सुवाल, अनुपसिं (सं.) — **ज्याथा प्रजापति गुथि, संस्कार व म्हसीका**। यँ : ज्याथा प्रजापति गुथि, ने.सं. ११३२, पौ ५२, उगुंथुगुं (च्वसु मुना)।

२. पिकाक

२.१ पिकाक, च्वमि व सफूया नां

किपू

नेपालभाषा आकादेमि,

१. ने.सं. ११३२या दान्यहिरा सिरपाः DANYAHIRA AWARD म्हसीका। पौ २१, थीथी (म्हसीका)।

ख्वप

कुतः पिकाक,

१.आसा, श्याम ल्ह्वंगु ल्हाः।
२. गिरिजाप्रसाद कविताचा।
३. गिरिजाप्रसाद गिरिजाप्रसादया ताहा कविता।
४. गिरिजाप्रसाद बुँख्याःचा।
५. ताम्राकार, बिमल शरद्या मिला।
६. नेवाः, बुद्ध वँगुगु सर्गः।
७. प्रधान, योगेन्द्र सुलिमय् हलिमलि।
८. बज्राचार्य, चुन्दा डा. नेपालमण्डल व नेवाः।
९. महर्जन, नजरराम थः सु कतः सु।
१०. महर्जन, नजरराम व सु।
११. माली, इन्द्र भ्की हाइजिन : भ्कीगु हाइकु।
१२. शाक्य, अनिश लिसः मदुगु न्ह्यसः।
१३. शाक्य, मिलन भ्की पत्रिका दुने मिसाच्वमिपिं।
१४. शाक्य, मिलन सुथया खसु।
१५. सायमि, मथुरा ह्याउँ-मिला।

नेपाल साहित्य मन्दिर, ख्वप।

१. बैद्य, पूर्ण जि छगू अभिव्यक्ति युगया।

नेवाः गुथि याछें कचा, ख्वप।

१. शाक्य, 'सुगत' जिगु नुगलय् लाःगु मातृत्वया लाय्लामा।
२. शाक्य, रत्नसुन्दर कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'।

विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन गुथि,

१. थकू, तीर्थभक्त पासा।
२. प्रधान, योगेन्द्र हिलेमाःगु ह्यूपाः।

द्वाल्खा

द्वाल्खा नेपाल भाषा खल व ग्रामीण सामुदायिक विकास परिषद्,

१. प्रधान, उपेन्द्र द्वाल्खा नेपाल भाषाय खँ कुठी (शब्दकोष)।

पन्ति

१. ताम्राकार, विश्वनाथ न्हुगु पलाः।

भ्वंत

बज्राचार्य, बर्ण बज्र (स्वं) दीर्घरथाबदान (नाला करुणामयया बाखं) निकःखुसि।

यल

अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं,

१. वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, जातक बोधिसत्वया बाखँ (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) न्हापांगु भाग।
२. वज्राचार्य, दुण्डबहादुर ,जातक बोधिसत्वया बाखँ (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) निगूगु भाग।
३. वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, जातक बोधिसत्वया बाखँ (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) स्वंगूगु भाग।

४. वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, जातक बोधिसत्वया बाखँ (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) प्यंगूगु भाग।

५. वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, जातक बोधिसत्वया बाखँ (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) न्यागूगु भाग।

६. वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, जातक बोधिसत्वया बाखँ (पालि जातक अट्ठकथा नेपालभाषाय्) खुगूगु भाग।

नागार्जुन पब्लिकेशन,

१. तुलाधर, पद्म, बाथरुम व मेमेगु निबन्ध।

२. तुलाधर (वानिया), रीना, सच्छि व नीछगुलिं पिज्वःगु ...।

३. वेदना, बद्री — टु-लेट क्यानभास।

४. मानन्धर, शशीकला — निप्यय्गु जा।

५. राजवंशी, लक्ष्मण — क्वदःगु ल्यसिं।

न्हू हिसु पुचः,

१. तमोट, काशीनाथ सं. व सं. राजितबहादुर श्रेष्ठ दशावतार नाटक।

२. महर्जन, अमृता — म्हय्पि अजिमा।

३. श्रेष्ठ, राजितबहादुर — अभिलेख।

४. श्रेष्ठ, राजितबहादुर — नेपाललिपि प्रकाशन।

बिजय प्रकाश

१. श्रेष्ठ (न्याछ्यों), निजिरोस नेवाः नखः व नसा।

लिबि च्वसा दबू,

१. मानन्धर, राजेन — न्यामिसाया देसय्।

लुमन्ति दबू, यल

१. महर्जन, डा. तुयुबहादुर नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक अध्ययन।

श्री जिलं अजिमा मन्दिर संरक्षण

गुभाजु, अष्टमुनि (सं.) श्री जिलं अजिमा सहित हारीति देगः व सानेपाःया द्यःमां (सिद्धाचारी भिक्षुणी)।

यँ

अर्थ पिथना प्रकाशन प्रा.लि., यँ ।

१. मानन्धर, आर. — कुलांया थिया।

ईलोहं प्रकाशन, यँ ।

१. प्रधान, मन्दिरा — लुमन्तिया किपा।

२. श्रेष्ठ, रेणु — पिमज्वःगु सः।

ओलम्पस क्लब, यँ ।

१. शाक्य, सुवर्ण — यँयाः (इन्द्रजात्रा)।

ज्याथा प्रजापति गुथि

१. सुवाल, अनुपसिं (सं.) ज्याथा प्रजापति गुथि, संस्कार व म्हसीका।

ज्यापु महागुथि यँ महानगर समिति

१. पन्नारत्न महर्जन (सं.) खँल्हाबल्हा।

२. महर्जन, पन्नारत्न (सं.) पोखरा मुनानिसें भिंतुना तक।

थौंकन्हे, यँ

१. अमात्य, सिद्धिदास — सिद्धिरामायण (अयोध्या काण्ड व अरण्य काण्ड)।

२. अमात्य, सिद्धिदास — सिद्धिरामायण (सुन्दर काण्ड)।

देगः म्हिचा सफू, यँ ।

१. महाकवि गिरिजाप्रसाद् हाकुगुँया न्हापांम्ह गायक।

धर्मकीर्ति प्रकाशन, यैँ

१. तुलाधर (वानिया), रीना, गुरु दक्षिणा।

नानिमय्जु बज्राचार्य

१. बज्राचार्य, सत्यताराबज्र नेवाः बौद्ध समाजय् मृत्यु संस्कारया व्यवस्था।

नीरमती वज्राचार्य, यैँ ।

१. वज्राचार्य, मुनीन्द्ररत्न बमं ल्हाये मफुगु जिन्दगी।

नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, यैँ ।

१. तुलाधर, रीना सं. व लोचनतारा तुलाधर स.सं. दनावयाच्वंगु लबु।

नेवाः देय् दबू, यैँ ।

१. तुलाधर, सुवर्णमान थःथम्हं नेवाःभाय् सयेके।

न्हूजः गुथि, यैँ ।

१. सायूमि, राज ग्यानापुगु छैँ।

भद्रकुमार व मेमेपिं, यैँ

१. गुभाजु, स. अष्टमुनि व देवदास मानन्धर लक्ष्मीदास-लक्ष्मीदेवी लुमन्ति पुथि (निक्वःगु ज्याःजंक्वया लसताय्)।

भावना पिथना, यैँ ।

१. मल्ल, के. सुन्दर व लँपु : थ्व पलाः।

युबा बौद्ध पुचः

१. मानन्धर, सुनिता अजा अजिं कनातःगु बाखं

रत्न पिथना, यैँ ।

१. फणीन्द्ररत्न बज्राचार्य बुद्ध वन्दना।

२. रत्नकेशरी बज्राचार्य जिगु खँ।

रत्नदेवी प्रजापति साहित्य ट्रष्ट

१. भिक्षु अमृतानन्द (अनु.) धम्मपद।

रामकुमारी मानन्धर, यैँ ।

१. मानन्धर, डा. भगवानदास भिं-मनू।

शान्त श्री रत्न बज्राचार्य

१. बज्राचार्य, शान्त श्री रत्न बज्रयान पूजाविधि संग्रह।

सक्व

जोशी, श्रीभक्त ल्वाकःब्वाकः।

सं.रा.अमेरिका

नेपालमण्डल फाउण्डेशन

१. लाछि, गणेशराम छन्त लुमनेवं।

२.२ पिकाक व सफूया ल्याः

किपू

१. नेपालभाषा आकादेमि, १

सथिकं १ १.४५%

ख्वप

१. कुतः पिकाक, १५

२. नेपाल साहित्य मन्दिर, १

३. नेवाः गुथि याछें कचा, २

४. विराट नेपालभाषा साहित्य सम्मेलन गुथि, २

सथिकं २० २८.९८%

द्वाल्खा

१. द्वाल्खा ने.भा.खलक व ग्रामीण सा.वि. परिषद्, १

सथिकं १ १.४५%

पन्ति

चण्डेश्वरी ताम्रकार १

सथिकं १ १.४५%

भ्वंत

ताराहर्ष बज्राचार्य १

सथिकं १ १.४५%

यल

१. अशोकरत्न वज्राचार्य व मेमेपिं, ६

२. नागार्जुन पब्लिकेशन, ५

३. न्हू हिसु पुचः, ४

४. बिजय प्रकाश १

५. लिबि च्वसा दबू, १

६. लुमन्ति दबू, १

७. श्री जिलं अजिमा मन्दिर संरक्षण १

सथिकं १९ २७.५४०%

यें

१. अर्थ पिथना प्रकाशन प्रा.लि.,	१
२. ईलोहं प्रकाशन,	२
३. ओलम्पस क्लब,	१
४. ज्याथा प्रजापति गुथि	१
५. ज्यापु महागुथि यें महानगर समिति	२
६. थौंकन्हे, यें	२
७. देगः म्हिचा सफू,	१
८. धर्मकीर्ति प्रकाशन,	१
९. नानिमय्जु बज्राचार्य	१
१०. नीरमती वज्राचार्य,	१
११. नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान,	१
१२. नेवाः देय् दबू,	१
१३. न्हूजः गुथि,	१
१४. भद्रकुमार व मेमेपिं,	१
१५. भावना पिथना,	१
१६. युवा बौद्ध पुचः	१
१७. रत्नदेवी प्रजापति साहित्य ट्रष्ट	१
१८. रत्न पिथना,	२
१९. रामकुमारी मानन्धर,	१
२०. शान्त श्रीरत्न बज्राचार्य	१
सथिकं	**२४ ३४.७८%**

सक्व

मणिचूड युवा क्वल	१	
सथिकं	**१**	**(१.४५%)**

सं.रा.अमेरिका,

नेपालमण्डल फाउण्डेशन	१	
सथिकं	**१**	**(१.४५%)**

ने.सं. ११३३दँय् पिदंगु		
सफूया ब्याक्कं ल्याः	**६९**	**१००%**

३. विधागतकथं ध्वानासफू

३.१ विधा व सफूया नां :

उपन्यास
१. ग्यानापुगु छेँ। - उपन्यास (जासुसी)
२. थः सु कतः सु। - उपन्यास
३. बुँख्याःचा। - उपन्यास
४. व लँपु : थ्व पलाः। - उपन्यास
५. व सु। - उपन्यास

काव्य
१. कविताचा।
काव्य (कविताचा),
२. गिरिजाप्रसादया ताहा कविता।
काव्य (ताहा कविता),
३. छन्त लुमनेवं।
काव्य (चिनाखँ)
४. न्हुगु पलाः।
काव्य (चिनाखँ),
५. पासा।
काव्य (कविता)
६. लिसः मदुगु न्ह्यसः।
काव्य (गद्य कविता)
७. लुमन्तिया किपा।
काव्य (चिनाखँ)
८. वँगुगु सर्गः।
काव्य (हाइकु)
९. शरद्या मिला।
काव्य (हाइकु)

१०. सिद्धिरामायण (अयोध्या काण्ड व अरण्य काण्ड)।
काव्य (महाकाव्य),
११. सिद्धिरामायण (सुन्दर काण्ड)।
काव्य (महाकाव्य),
१२. सुथया खसु।
काव्य (हाइकु)
१३. सुलिमय् हलिमलि।
काव्य

१४. हाकुगुँया न्हापांम्ह गायक ।
काव्य (ताहा कविता)

१५. हिलेमाःगु ह्यूपाः ।
काव्य (चिनाखँ)

जीवनी

१. कविकेशरी चित्तधर 'हृदय' ।
जीवनी

२. गुरु दक्षिणा ।
जीवनी

नाटक

१. दशावतार नाटक ।
नाटक (पुलांगु)

निबन्ध/प्रबन्ध

१. कुलांया थिया ।
निबन्ध (काव्यात्मक)

२. जि छगू अभिव्यक्ति युगया ।
निबन्ध

३. नेपालमण्डल व नेवाः ।
निबन्ध (च्वसु)

४. नेवाः नखः व नसा ।
प्रबन्ध

५. बाथरुम व मेमेगु निबन्ध ।
निबन्ध

६. म्हयूपि अजिमा ।
प्रबन्ध

नियात्रा

१. न्यामिसाया देसय् ।
नियात्रा

२. बमं ल्हाये मफुगु जिन्दगी ।
यात्रा

बाखं

१. क्वदःगु ल्यसिं ।
बाखं

२. जिगु नुगलय् लाःगु मातृत्वया लाय्लामा
बाखं (चिबाखं)

३. टु-लेट क्यानभास ।
बाखं

४. दनावयाच्वंगु लबु ।
बाखं

५. निप्ययूगु जा ।
बाखं

६. पिमज्वःगु सः ।
बाखं (चिबाखं)

७. ल्वाकःब्वाकः ।
बाखं

८. ल्ह्वंगु ल्हाः ।
बाखं (चिबाखं)

९. सच्छि व नीछगुलिं पिज्वःगु ... ।
बाखं

१०.ह्याउँ-मिला ।
बाखं

बौद्ध साहित्य

१. जातक बोधिसत्वया बाखँ न्हापांगु भाग ।
जातक

२. जातक बोधिसत्वया बाखँ निगूगु भाग ।
जातक

३. जातक बोधिसत्वया बाखँ स्वंगूगु भाग ।
जातक

४. जातक बोधिसत्वया बाखँ - प्यंगूगु भाग ।
जातक

५. जातक बोधिसत्वया बाखँ - न्यागूगु भाग ।
जातक

६. जातक बोधिसत्वया बाखँ - खुगूगु भाग ।
जातक

७. दीर्घरथाबदान (नाला करुणामयया बाखं)
निकःखुसि - बाखं

८. धम्मपद
धर्म

९. नेवाः बौद्ध समाजय् मृत्यु संस्कारया व्यवस्था ।
प्रबन्ध

१०.बज्रयान पूजाविधि संग्रह
पूजाविधि

११.बुद्ध वन्दना ।
काव्य (तुतः)

१२.भिं-मनू ।
निबन्ध (धर्म सम्बन्धि च्वसु)

१३.श्री जिलं अजिमा सहित हारीति देगः व सानेपाःया द्यःमां (सिद्धाचारी भिक्षुणी) प्रबन्ध

भाय्

१. थःथम्हं नेवाःभाय् सयेके ।
भाय् (भाय् सयेकेगु सफू)

२. द्वाल्खा नेपाल भाषाय खँ कुठी (शब्दकोष) ।
भाय् (खँग्वःधुकू)

३. नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक अध्ययन ।
भाय् (भाषाविज्ञान)

समालोचना

१. भ्रूी हाइजिन : भ्रूीगु हाइकु ।
समालोचना

संस्कृति

१. यँयाः (इन्द्रजात्रा) ।
संस्कृति ।

उगुंथुगुं

१. अजा अजिं कनातःगु बाखं
उगुंथुगुं (लुमन्ति)

२. अभिलेख ।
उगुंथुगुं (अभिलेख सम्बन्धि)

३. खँल्हाबल्हा
उगुंथुगुं (च्वसु मुना)

४. भ्रूी पत्रिकादुने मिसाच्वमिपिं ।
उगुंथुगुं (धलः)

५. जिगु खँ ।
उगुंथुगुं (लुमन्ति)

६. ज्याथा प्रजापति गुथि, संस्कार व म्हसीका ।
उगुंथुगुं (च्वसु मुना)

७. ने.सं. ११३२या दान्यहिरा सिरपाः म्हसीका ।
उगुंथुगुं (म्हसीका) ।

८. नेपाललिपि प्रकाशन ।
उगुंथुगुं (धलः)

९. पोखरा मुना निसें भिंतुना तक
उगुंथुगुं (च्वसु मुना)

१०.लक्ष्मीदास-लक्ष्मीदेवी लुमन्ति पुथि ।
उगुंथुगुं (लुमन्ति सफू) ।

३.२ विधा, सफू ल्याः व प्रतिशत :

विधा	सफू	प्रतिशत
उपन्यास	५	७.२५%
काव्य	१५	२१.७४%
जीवनी	२	२.९०%
नाटक	१	१.४५%
निबन्ध	६	८.६९%
नियात्रा	२	२.९०%
बाखं	१०	१४.४९%
बौद्ध साहित्य	१३	१८.८४%
भाय्	३	४.३५%
समालोचना	१	१.४५%
संस्कृति	१	१.४५%
उगुंथुगुं	१०	१४.४९%
ब्याक्कं	६९	१००.००%

मूति

नेसं ११३२दँय् नेपालभाषां दकलय् अप्वः २४गू सफू यैं देय्या १५गू संस्था व ५गू व्यक्तिपाखें पिदंगु दु । अले प्यंगू जक पिकाक संस्था जूसां २०गू सफू ख्वप देया पाखें पिदंगु दुसा यलपाखें ६गू संस्था व १म्ह व्यक्तिपाखें यानाः १९गूगु सफू पिदंगु दु । अथे हे किपू, द्वल्खा, सक्व, सं.रा.अमेरिकाया संस्थापाखे

छगू छगू नेपालभाषाया सफू पिदंगु दुसा भ्वंत व पन्तिया छम्ह छम्ह व्यक्तिपाखें छगू छगू सफू पिथनेत तालाःगु दु । ख्वपया कुतः पिकाकपाखें थुगु दँय् दकलय् अप्वः ल्याखय् १५गू नेपालभाषाया सफू पिदंगु दु । ९गू थासं याना थुगुसी ६९गू सफू पिदन । दच्छिया ६९गू सफू धाय्बलय् लच्छिया ६गूया ल्याखं सफू पिदनाच्वंगु दु ।

विधागत कथं दकलय् अप्वः काव्य विधाया १५गू सफू (२१.७४%) पिदंगु दुसा वयालिपा बौद्ध साहित्यया १३गू सफू (१८.८४%) पिदंगु दु । वया लिपा बाखं विधाया १०गू सफू (१४.४९%), उगुंथुगुं १०गू सफू (१४.४९%) सफू पिदंगु दु । थुगुसी नेसं ११३२दँय् धार्मिक सफू १३गू सफू पिदंगु दुसा लौकिक सफू ५६गू पिदंगु खनेदु । धार्मिक सफू १३गुलिइ नं दक्वं हे बौद्ध धर्मया लानाच्वंगु दु । डा. कमलप्रकाश मल्लजुया निगू ध्वानासफूया धलः स्वय्बलय् उबलय् लौकिक सफू स्वयाः अप्वः धार्मिक सफू पिदनी । आः अःखः जुयाः धार्मिक सफू स्वयाः लौकिक सफू पिदनेगु याःगु खनेदु । थौकन्हय् बौद्ध धर्मया सफू नेपालभाषां स्वयाः मेगु भासं पिथनेगु पाखे नेवाःत वनाच्वंगु क्यं ।

खला, दच्छिया नेपालभाषाया ६९गू सफू पिदने धयागु ख्याःखँ ला मखु । तर भ्री नेवाःत स्वनिगलय् दक्वं साधन श्रोतं सम्पन्न थासय् लानाच्वना नं आस याना ति सफू पिदनाच्वंगु खनेमदु । आःतक नेपालभाषां सफू थःगु मांभाय् धयागु भावनां जक पिदनाच्वंगु दु । नेपालप्रज्ञा प्रतिष्ठानं दनावयाच्वंगु लबु नांगू बाखं सफू पिथना बीगु त्वःता नेपाल सरकारपाखें मेगु छगू हे सफू पिदंगु मदु । ६८गू सफू ला जनस्तरं पिदंगु सफू खः । थुकियात भ्री नेवाःतय्सं म्ह्वचा ताय्केगु तःधंगु द्वं जूवनी । नेसं ११३२दँ ६९गू जक नेपालभाषां सफू थःके दुगु व आशा सफूकुथिइ च्वंगु ने.सं. ११३२दँया सफू माला थुगु धलः दय्केगु ज्या यानागु खः । थ्व स्वयाः नं अप्वः सफू पिदंगु दय्माः । त्वफिउगु सफू दुसा हानं भिंका पिथने । द्वंबिद्वं क्षमा ।

नेपालभाषाय् यात्रासाहित्यया थाय्

☞ *राजेन मानन्धर* *

१ पृष्ठभूमि

यात्रा मानव सभ्यताया न्हापांगु पलाःत मध्ये छगू खः । मनूत न्हापां जङ्गलय् नसा मालेत, न्हून्हूगु थाय् सीकेत अले थःगु प्राणया रक्षा यायत नं उखें थुखे, थुखें उखे जुइगु यात । व हे इलय् छम्हस्यां थःगु यात्राया भ्वलय् खंगु छुं अद्‌भुतगु वा ज्याख्यलय् वःगु छुं वस्तु वा जन्तु खनकि उकिया जानकारी मेपिन्त बीगु नं स्वभाविक जुल । ई हिलावंलिसे मनूतय्‌गु सीकेगु परिधि तब्या जुयावन, अथे हे उत्सुकता झं झं अप्वयावन । समयकालं भाषाया विकास याकल, सञ्चार अझ सहज व व्यवस्थित जुल । कनेगु माध्यम नं झन् झन् सशक्त जुयावन । साहित्य थुकथं हे विकसित जुजुं वन जुइ धकाः अनुमान तक यायफु ।

पश्चिमय् ला साहित्य धयागु हे यात्रा साहित्यपाखें विकास जुल धकाः विश्वास याइपिं दु । विश्वय् यात्रासाहित्यया विकासक्रमयात ब्वय्‌गु थन सम्भव मदु । थुखे नेपालय् हे नेपाली (खस नेपाली) भासय् नं यात्रा साहित्यया यक्व विकास जूगु खनेदु । थुकियात उमिगु छगू उन्नत व यक्व ब्वँमि दूगु विधा धकाः उमिसं काः ।

थ्व मिखाकुलिं स्वय्‌बलय् नेपालभाषाय् धाःसा थ्व विधां अझ नं स्वतन्त्र साहित्यया विधाया रुप तकं काय्‌मखनाच्वंगु आभास जुयाच्वंगु दु । उकिं थ्व विधाया बःचाहाकःगु सैद्धान्तिक पक्षया विवेचना व नेपालभाषाय् यात्रासाहित्यया अवस्थायात कुलेगु तातुनाः थ्व चर्चा याय्‌माःगु जुल । नेपालभाषा साहित्यय् यात्रासाहित्य गुकथं प्रवेश जुल, सफूया आकार बियादीपिं लेखकपिनिगु कृतिया सामान्य परिचय व मुख्य साहित्यिक पत्रपत्रिकाय् यात्रासाहित्यया रुपय् खनेदुपिं च्वमिपिनिगु नां उल्लेख याय्‌गु जुइ ।

२. परिचय

अःपुक धाय्‌गु खःसा यात्रासाहित्य छगू कथंया गद्य लेखन खः, गुकिया आधार गुगुं नं कथंया यात्रा जुइ । लेखक छथासं मेथाय् वंबलय् अले न्हूगु थाय् व परिवेशय् थःत लुइकीबलय् वयागु मनय् गज्याःगु भावनात वइगु खः उकिया सृजनात्मक व सदृष्य वर्णन सहित निजात्मक रसपूर्ण ढंगं प्रस्तुत यानातःगु वृतान्त खः ।

यात्रा यक्वस्यां याइ । यात्रा लेखन विभिन्न किसिमं जुइफु । छम्ह यात्री आवश्यकता अनुसार दैनिकी, प्रतिवेदन, ल्याःचाः च्वइ । उकी साहित्यिक गुण वा रस ल्वाकज्यात कि उकियात यात्रासाहित्य धाइ । थुकिं विशेष यानाः छम्ह यात्रीं थःगु यात्राया दौरानय् मुंकूगु थीथी आनन्द व संघर्ष आदि अनुभवया

* *वरिष्ठ पत्रकार*

ल्याःचाः तइ, अले थुकियात साहित्यिक ढंगं ब्वमिपिनि रुचिया ख्याल यानाः न्ह्यब्वइ। थाय् व परिस्थिति अनुसार थ्व छगू संस्कृतिं मेगु संस्कृतिइ व छगू देशं मेगु देशय् पलाः तय्बलय् खनेदइगु, लुयावइगु भावना व ज्ञानयात न्ह्यब्वइ।

नेपालभाषाया छम्ह साहित्यकार माधवलाल कर्माचार्यं मंगलमान शाक्यया सफूया भूमिका च्वय्गु सिलसिलाय् बियादीगु यात्रा व यात्रासाहित्यया बारे बिचाः थन सान्दर्भिक जुइ। वय्कःया कथं -

"यात्रा धयागु हे सियाच्वंगु थासं मस्यूगु थासय् न्ह्याःवनेगु खः। अथे वनेबलय् न्हून्हूगु खँ खने दयावइ, न्हून्हू अनुभव याना वने मालावइ। अभ्यस्त मजूगुलिं व गुगुं खँ भीत अजू चायापुगु जुइ, अथवा सुखकर जुइ, वा असुखकर व दुःखकर नं जुइ, अथवा गज्वःगु हे भवितव्यं यानाः खतरापूर्ण नं जुइ। न्हूगु थासय् थः धायेपिं यक्को मदुगु अवस्थाय् लाइबलय् म्हय् ज्यू मदयेक ग्यायेमाःगु अथवा संघर्ष यायेमाः कथंयागु अथवा संघर्षपूर्ण अवस्थाय् नं लाःवनी। थुज्वःगु फुक्क अवस्थायागु वर्णन न्ह्याइबलय् उज्वःगु यात्रावृतान्त ब्वनी न्यनीपिं भुक्तभोगिपिं हे जूसां वयागु थःगु हे मौलिक अनुभूति व भावाभिव्यञ्जनां यानाः पाठक वा श्रोतापिंके छगू, अले छु जुइगु, गथे जुइगु धयागु उत्सुकता वा कौतुहल धाये किसिमयागु भावनां सालायंकाच्वनी। थम्हं उज्वःगु अवस्था भोगय् यानाः उज्वःगु हे कौतुहल व उत्सुकताया भावना अनुरुप यानाः वयेधंकूगुलिं व वृतान्त कनीम्हसें व हे कथंयागु व उकिं हे पिज्वःगु शंलीं सहज रुपं कने हयाच्वनी।" (शाक्य,११२०:ङ)

२.१ विश्व परिवेश

संसारय् साहित्यया सृजना/विकास छाय् गुकथं जुल धइगु विषयय् तःता बिचाः, परिकल्पना वा सिद्धान्त दु। छखलः मनूतय् बिचाःकथं मनूत स्वभावतः छथासं मेथाय् वनाच्वनी, चाःहिलाच्वनी अले थ्व हे चाःहिला न्हूगु थाय् खंगु मेपिन्त कनेगु मनूया चाहनां साहित्यया विकास जुल धाइ। थ्व ल्याखं स्वय्गु खःसा यात्रासाहित्य मानव सभ्यताया दकलय् पुलांगु साहित्य विधा जुल।

ईशापूर्व ८गू शताब्दीया ग्रीक कवि होमरया छगू महाकाव्य "ओडिसी"यात समालोचकतय्सं यात्रा साहित्यया न्हापांगु प्रारुप कथं काः। उगु महाकाव्यय् नायक ओडिसियसया ट्रोजन युद्धय् बुइवं ट्रोयनिसें थःगु छेँय्तक वंगुया वर्णन जुयाच्वंगु दु। ईशापूर्व २गू शताब्दीया मेम्ह ग्रीक भूगोलविद् पौसानियन्सयागु "ग्रीसया वर्णन"यात मेगु महत्वपूर्ण यात्रासाहित्य धकाः कयातःगु दु। अले नेपाःया प्रसंग समेत उल्लेख याःम्ह ईशाया ४गू शताब्दीया चीनियाँ भिक्षु फाहियानयागु भारत व श्रीलंकाया भ्रमण मेगु ऐतिहासिक यात्रा विवरण खः। अज्याःम्ह मेम्ह चीनिया यात्री खः ईशाया ७गू शताब्दीयाम्ह हुएनसाङ्ग, गुम्हसिया भारत व नेपालया यात्राविवरण थौं नेपाःया इतिहास, समाज व धर्मया अध्ययन याइपिनिगु महत्वपूर्ण सामाग्री जूगु दु। थुखे ईशाया ११गू शताब्दीया फारसी यात्री लेखक नशिर खुस्रायागु "सफरनामा" अज्याःगु यात्रा विवरण खः गुगु वं न्हयदं बिकाः दर्जनौं शहरया बाबांलाःगु थाय्या वर्णन यानाः च्वल। हानं पश्चिमय् १३ गू शताब्दीइ इटलीया मार्कोपोलों "संसारया आश्चर्यतय्गु सफू"मार्फत थः चीन वनागु वर्णन प्रकाशय् हय्वं तिनि पूर्वया महान् सभ्यतालिसे पश्चिम परिचित जुइखन।

१८ गू शताब्दीइ जोनाथन स्वीफ्टं मस्तनिसें बुरापिन्त तकं यःगु "गुलिभरया यात्रा"या प्रकाशन सन् १७२६य् प्रकाशन याय्वं थुकिं छगू न्ह्यथनेबहगु मोड काल। काल्पनिक यात्राया बहकयाः वं मानवीय प्रवृति व सभ्यतायात हे व्यंग्य बिल। सन् १८३९य् प्रकाशित चार्ल्स डार्विनया दक्षिण अमेरिकानिसें अष्ट्रेलियातकया यात्रा विवरण "बिग्लया जहाजी यात्रा" थ्व विधाया मेगु महत्वपूर्ण कडी खः। उपन्यासकार चार्ल्स डिकन्सयागु "अमेरिकन नोट्स"

सन् १८४२य् पिदन गुकी लेखकं अमेरिकन समाजया आलोचना यायां यात्राया वर्णन यात । उकथं हे सन् १८७९य् पिदंगु रबर्ट लुइ स्टेभन्सनयागु “खच्चरलिसे सभानाजया यात्रा” पिदनेवं सहासिक यात्रा साहित्यया न्हूगु लँपु चाल ।

२०गू शताब्दीइ डि.एच. लरेन्सं सन् १९२१य् “समुद्र व सार्डियाना” च्वल, महापण्डित राहुल संस्कृत्यायनं सन् १९४४य् “भोल्गानिसें गंगातक” च्वल । थ्व विधां झन् झन् परिष्कृत रुप काल । २१गू शताब्दीइ थुगु विधा झं ब्यापक जुल । अप्वः धयाथें बेस्टसेलर सफूत थ्व हे विधां वइगु जुल । आःया निम्ह प्यम्ह नां कायबहःपिं यात्रा लेखकत खः – टम मिलर, लरेन्स मिलिमन, रोरी मक्लीन, जेफरी टेलर, ताहिर शाह आदि । निद्वःदँया दुने यात्रा साहित्यया विकास निभ्वः च्वयां पूवनीमखु । थुगु हे कथं थुकिया संसारभर विकास जुयावनाच्वन धकाः अनुमान यायछिं । सामान्यतयाः यात्रा साहित्ययात थुकथं ब्वथलेगु व थःथवय् स्वापू तयगु याइ

यात्रा सफू Travel book	← ग्वाकीगु → Evocative ↑	यात्रा साहित्य Travel literature
↑ विवरणात्मक ← Descriptive ↓	↖ ↗ यात्रा लेखन Travel writing ↙ ↘	↑ → ब्याख्यानात्मक Narrative ↓
गाइड सफू Guide book	↓ ← स्यनीगु → Instructive	यात्रा दैनिकी Travel journal

यात्रा लेखन थुकथं स्वयबलय् प्यताजि दु – यात्रा सफू, यात्रा साहित्य, गाइड सफू व यात्रा दैनिकी । यदि व विवरणात्मक व जगे याइगु जुल कि उकियात यात्रा सफू धाइ, विवरणात्मक व स्यनीगु जुलकि गाइड सफू धाइ, व्याख्यात्मक व स्यनीगु जुलकि यात्रा दैनिकी धाइ । अले जगे याइगु व व्याख्यात्मक जुलकि उकिं यात्रासाहित्यया रुप काइ । (www.wikipedia.org)

पश्चिमी, विशेष यानाः अंग्रेजी भाय्या यात्रासाहित्य आः तसकं विकसित व उकिया लिसें विविधतां जाः । औसत ब्वमिपिन्त उमिगु जीवनशैली व जीवन दर्शन स्वयाः पाःगु जीवनलिसे सतिकीगु विधा हे थ्व खः । उकिं थुकिया माग दु । उमिसं थःगु यात्राय् रोमाञ्च न्ह्यंकी, जीवन, यथार्थ, कल्पना, पश्चिमी सभ्यता स्वयाः पाःगु दर्शन इत्यादियात रोचक ढंगं न्ह्यब्वइ । अले ब्वमिया रुचीयात ध्यान तयाः माःमाःकथं व्याख्यान स्वयथ्यायगु नं याइ । अले यात्रासाहित्य गन गुलि उपन्यास जूवनी धकाः हे धायफइमखु । गथेकि किम स्टेनली रोबिन्सनयागु “इस्केप फ्रम काठमाण्डू” यात्राया आधारय् च्वयातःगु फ्यान्टासी उपन्यास खः ।

पश्चिमय् यात्रासाहित्य थौंकन्हय् गुकथं विकास जुयाच्वन धइगु खँ व्याख्या यायगु थ्व चिकीहाकःगु लेखनय् सम्भव मदु । तर थुलि धाःसा धायफु, कि थ्व अन निबन्धया रुपय् छपु लेख वा नियात्रा वा यात्रासंस्मरणया रुपय् छपाः सफूया रुपय् जक विकास जुयाच्वंगु मदु । थ्वला आः चलनचल्ती वःगु थीथी विधाया मिश्रणकथं न्ह्याःवयाच्वंगु दु । छपाः हे सफुती रिपोर्ट, यथार्थ वर्णन, कल्पना, उपन्यासिकता, फ्यान्टासीया अभूतपूर्व मिश्रण जुयाच्वंगु दइ । अले गन यथार्थ विवरण व गन लेखकया कल्पनाया उडान खः धकाः तकं धाय् फइमखु । ब्वमिया ज्या लेखकया उडानय् ल्यूल्यू जक वनेगु जुयाबी । लेखकया तर्कपूर्ण द्वन्द्व धाःसा जुयांच्वनी । उलि जक मखु आःला थ्व सफू हे जक नं मजुसे सचित्र वर्णनया लागी फिल्म वा डकुमेन्ट्रीया रुपय् नं थ्व विकास जुयाच्वंगु झीसं ल्वःमंके मज्यू ।

नामंनिसें हे थुकिया व्यापकता दूगु व हरेक च्वमि व वयागु भाषिक, सामाजिक व साँस्कृतिक लागाकथं थुकिया परिभाषा पानाच्वंगु जक मखु कि तसकं हे द्रुत गतिं थुकिया विकास जुयावनाच्वंगुलिं थ्व हे यात्रासाहित्य खः धकाः ल्वहंतय् च्वयथें धायगु

अवस्था आःयात मदुनि । उकिसं थ्व मेमेगु विधा स्वयाः नं थः हे स्वतन्त्र विधा जूगुलिं थुकियात परिभाषा व सिद्धान्तया दायरा दुने कैद याय्गु तकं प्रतिउत्पादक जुइगु सम्भावना दु ।

अंग्रेजी साहित्यया ल्याखं यात्रा सफूया परिचय थज्याःगु दु : A dictionary of Literary Terms - Travel book: a neglected and much varied genre of treat antiquity to which may famous, more or less professional or 'full-time' writers have contributed, but which has also been enriched by a nuber of ocassionl writers (J A Cuddon,1979:175)

सामान्यतयाः अंग्रेजीइ क्वय् बियातःगु खँग्वः छ्यलेगु जुयावयाच्वंगु दु :

1. Travelgue
2. Travel account
3. Travel essay
4. Memmoir/travel memoir
5. Travel account
6. Travel remenisense
7. Travel narrative
8. Travel literature
9. Outdoor literature

२.२ नेपालया परिवेश

पूर्वी साहित्यया संसारय् नं यात्राया प्रवेश यक्व न्ह्यः दुहां वय्धुंकल । रामायण व महाभारत थज्याःगु पौराणिक ग्रन्थय् नं यात्राया प्रसंगत ब्वनेगु दु ।

थ्व विधालिसे नेपाः परिचित जूगु नं यक्व दय्धुंकल । थज्याःगु उन्मुक्त विधाया छगू जक आधिकारिक परिभाषा सम्भव मजूसां निगू प्यंगू परिभाषा न्ह्यब्वय्गु सान्दर्भिक तायका ।

- **नेपाली बृहत् शब्दकोशः** नियात्रा –

  १.यात्रानिबन्धया औपन्यासिक वा उपाख्यानात्मक रूप २. यात्रा वर्णनबारे कथात्मक शैलीं च्वयातःगु निबन्ध (पोखरेल व मेमेपिं २०५२:७३४) ।

- बालकृष्ण पोखरेल : सत्यया जक वर्णन दुसा यात्रा विवरण व आनन्द नं ल्वाकज्याःसा नियात्रा धाइ (पोखरेल २०३४: ख) ।

- तारानाथ शर्मा : नियात्रा धाय्बलय् यात्रावर्णनय् निजात्मक अनुभूतिया सफल समावेश जूगु निबन्ध धकाः थुइकी । 'जि' यात प्रधानता बियाः यात्राया भौतिकतालिसें संस्मरण, ज्ञान, विवेक व कल्पनानाप तरङ्गित जुइगु हे नियात्रा च्वय्गु खः (शर्मा,२०५९) ।

- ईश्वर बराल : विधाया दृष्टिं विवेचना याय्गु खःसा साहित्यसीमा उत्तीर्ण जुइकथंया भ्रमणवृत्तान्त हे यात्रा सहित्य वर्गय् लाइ उकिं कोरा, तप्यंगु, छ्याकःगु, गंगु भ्रमणवृत्तान्त साहित्यश्रेणीइ दर्ता जुइमखु । साहित्य अभिधेय जुइगुलिं भ्रमणवृत्तान्तया निम्ति रमणीयता सौन्दर्यविधा, नन्दनतत्व व रसात्मकताया परिपाकं सिद्ध मजिमगाःगु खँ खः (बराल,२०४३:१६) ।

- डा. केशवप्रसाद उपाध्याय : यात्रावृत्तान्तयात नेपालीइ नियात्रा धाय्गु याइ । यात्रा वृत्तान्त संस्मरणदुने हे लाः, अले थ्व आत्मपरक शैलीं च्वइ । अथेसां थ्व स्वतन्त्र रुपं विकसित जूगुलिं थुकियात नियात्राया रुपय् पृथक विधा धकाः धाय्फु । यात्रासाहित्य तसकं रोचक व शिक्षाप्रद जूगुलिं विश्व साहित्यय् थुकियात यक्व महत्व बी (उपाध्याय,२०३०:२१०) ।

- निर्मोही व्यास : यात्राया गतिलिसें प्रवाहित जुजुं याथार्थपरक ढंगं लेखकीय आत्मरागया समन्वयया नापं गद्यात्मक रुपं लिपिबद्ध यात्रानुभूतिया सौन्दर्यमय अभिव्यक्ति यात्रासाहित्य खः (व्यास,२०१२:११) ।

- भीष्म उप्रेती : सामान्यतः यात्रा याइम्ह मनू, यात्रा याइगु थाय् व उगु थाय्या सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक व राजनीतिक

जीवनया अभावय् यात्रावृत्तान्त रचना यायफइमखु। थज्याःगु खँय् अझ चिन्तन-शीलता व अनुभूतिया निजात्मकता तन कि व यात्रानिबन्ध जुइ (उप्रेती,२०५५:७)।

नेपालीइ (व हिन्दीइ) क्वय् बियाकथंया शब्द सामान्यतः छ्यलातःगु खंकेफु :

१. यात्रासाहित्य	२. यात्रावृत्त
३. यात्रावृत्तान्त	४. भ्रमणवृतान्त
५. यात्रासंस्मरण	६. यात्राविवरण
७. यात्रानिबन्ध	८. भ्रमणवृत्तान्त
९. यात्रासाहित्य	१०. नियात्रा

थ्व दक्व नांयात यात्रासाहित्यया पर्यायवाची शब्दया रुपय् हे कायगु याःसां दक्वं छता धाःसा मखु। कमसेकम यात्रासाहित्यया विकासय् स्वंगू तगिंयात पार यायधुंकूगु खनेदु।

क. **यात्रा वृतान्त** : न्हापान्हापा थः न्हूगु थासय् वनेबलय् उगु थाय् वनागुया प्रमाण वा परिचय स्वरुप थम्हं थ्व थ्व याना धकाः धलः वा विवरणया अभिलेखीकरण याइ। थज्याःगु प्राविधिक व वर्णनात्मक लेखनयात यात्रा वृतान्त धाइ। साहित्यया भ्वलय् वयधुंकाः नं भाव वा रस स्वयाः वस्तुगत विवरणय् जक सीमित जुइकथंया लेखनयात थ्व धलखय् तयगु याइ।

ख. **यात्रा संस्मरण** : अप्वःयाना साहित्यकारपिं विभिन्न प्रसंगय् यात्रा याइबलय् उमिसं च्वइगु यात्रा वृतान्तय् साहित्य ल्वाकज्यानाच्वनी। थज्याःगु लेखनय् यात्रा वृतान्तया विवरण ला दया हे च्वनी, उकिया लिसें थन साहित्यया सवाः नं भचाभचा वयाच्वनी। लेखन निजात्मक जुयाच्वनी। निबन्ध ब्वनेथें जुयाच्वनी। समग्ररुपं धायगु खःसा थ्व छगू कथंया संस्मरण खः।

ग. **नियात्रा** : यात्रा संस्मरणया थ्व छगू उत्कृष्ट ताजि खः। नियात्रा धइगु छगू अज्याःगु विशिष्ट प्रकारया आत्मपरक निबन्ध खः, गुकिं भावनाया लिसें यात्राया अनुभव, संघर्ष व अन्तिमविन्दु थ्यंगुया आनन्द नं धीचिनाः अभिव्यक्त जुयाच्वंगु दइ, साहित्यिक भाषां। थ्व थथेयानाः वनेगु अथेयानाः वनेगु धकाः स्यनीगु ट्राभल गाइड वा पत्रकारया रिपोर्ट नं मखु अले कविया भावुक उडान जक नं मखु। थुकी भावना व तथ्य नितां दइ, ब्वमियात थः ल्यूल्यू ब्वनायंकी। ब्वमियात वं थम्हं मिखां खंगु दृष्य व घटनाया सविस्तार ब्याख्या जक याइमखु कि उकियालिसें वा वसिकें अनथाय् लेखकया नुगलय् दासिवयाच्वंगु भावनायात कविताथें कस्सिक चिनातःगु भासं न्यंकी, ब्वमियात थःगु भावनाया खुसिइ नापनापं लालकायकी।

अथेजूगुलिं थुलितक धायफइ कि छम्ह साहित्यय् कलम न्ह्याःम्ह, सिर्जनाय् मन क्वसाःम्ह मनू न्हूगु थासय्, न्हूगु परिवेशय् अले थःगु स्वयाः पाःगु मौसमय् यात्रा यायबलय् वं थम्हं खंगु थाय्, अनया वातावरण व मौसम, नापलाःपिं मनूत, भोगे याःगु परिस्थिति, अले रोचक घटनायात सवाः वयक प्रस्तुत याइ, व नं निजात्मक, थःगु विवेक व भावनायात छ्यलाः। थ्व हे खँया गद्यात्मक साहित्यिक प्रस्तुति हे अन्ततः यात्रासाहित्य/नियात्रा जूवइ।

अथेनं गुम्हगुम्हस्यां यात्रासाहित्य व नियात्राय् भेद क्यनाच्वंगु दनि। गथेकि वेदव्यास उपाध्यायया कथं सुं सृजनशील यात्रीं यात्राया भ्वलय् खंगु-भोगे याःगु विविध परिदृश्य, घटना-प्रसङ्ग व मुंकूगु अनुभवयात निजात्मक रङ्गं रँगेयानाः भावना व कल्पनाया यथोचित समन्वयया लिसें मनोहारी शैलीं आत्मपरक ढङ्गं लिपिबद्ध यानातःगु यथार्थपरक गद्य कृति हे यात्रासाहित्य खः अले नियात्रा चाहिं यात्राकारया प्रगाढ आत्मरागरञ्जित व अनुभूतिप्रबल

यात्रावर्णन खः, गुकी यात्रागत वस्तुतथ्य लेखकीय आत्मपरकतालिसें एकाकार जूगु दइ (उपाध्याय, २०६६:५१)।

अझ गुलिं गुलिं ला दक्व यात्रा संस्मरणयात नियात्राया रुपय् कायत तयार हे मदु। डा. तारानाथ शर्मा दक्वकथंया यात्रा संस्मरणयात नियात्रा धकाः धाःगुयात भूल तायकादी। वय्कलं धयादी – झी ब्वमिपिं जक मखु अल्याख च्वमिपिन्सं व सम्पादकपिन्सं नं सामान्य यात्रा वर्णन (यात्रा वृत्तान्त, भ्रमणवृत्तान्त वा पर्यटकीय व्याख्या अर्थात् तप्यंगु भौगोलिक स्थिति, सवारीसाधन, आवास, भोजनप्राप्तिया सुचं)यात हे भ्रमवश नियात्रा धयाहःगु दु। नियात्रा यात्रावर्णनया पर्यायवाची खहेमखु। गुगुं नं यात्रावर्णनं नियात्राया स्तरय् थ्यनेत कृत्रिम व वस्तुगत व्याख्यायात त्वःताः बाखं, उपन्यास वा निबन्धं थें हे नितान्त निजी अनुभूतियात महत्व बीमाः, गुगु थाय्या व स्थितिया बयानय् गथे लेखक वहे थाय् व स्थितिलिसे निजात्मक रुपं पूवंक आत्मसात् जूगु दइ व वयात ब्वँब्वं वनेबलय् ब्वमिं थःत पूवंक ल्वःमंकाः लयवद्ध व गतिमय जुयाः च्वमि हे थः थें जुयाः अनुभूतिइ डुबे जुइमाः (शर्मा, २०६७)।

नेपाली साहित्यय् विशेष रुपं नियात्रा धइगु न्हूगु नांयात यक्वस्यां यय्कूगु खनेदु। दक्व खँग्वः आखिरय् संस्कृतया तत्सम हे जूगुलिं नेपालभाषाय् थ्व विधायात म्हसीकेत थःगु हे कथंया, दक्वस्यां यइकथंया खँग्वः मलूतले न्ह्याग‍ु शब्दयात काःसां ज्यू। नेपाली साहित्यकारपिनि यःगु व चिकीहाकःगु जूगुलिं नेपालभाषा साहित्यय् नं नियात्रा धइगु खँग्वः हे काःसां मपाइगु खनेदु। अय्सां गुगु निबन्ध वा सफू पुलांगु कथंया व गुगु न्हूगु कथंया धकाः ल्याःखानाः ब्वथलेगु संभव मदु छाय्धाःसा न्हापान्हापा च्वयातःगु संस्मरणय् नं भावयात निषेध यानातःगु मदु, अले आः नं विवरण विना नियात्रा च्वय्गु संभव मदु। थ्व नितान्त व्यक्तिगत शैली व छम्हसिया हे अवस्था व कृतिया लम्बाइलिसे स्वापू दूगु प्राविधिक खँ नं जूगुलिं विवरण व भावया सन्तुलनयात निबन्धात्मक स्वतन्त्रता धकाः कायछिं।

नां न्ह्याग‍ु हे बियातःसां थुकिं थ्व यात्रालिसे सम्बन्धित अले साहित्यिक धकाः क्यं। अले स्वभाविक रुपं थ्व पद्यात्मक स्वयाः गद्यात्मक जुइ। थ्व सुख्खा, प्राविधिक व आय्बुसेच्वंगु वर्णन जक मखसे लेखकया निजात्मक भावना, भनुभूति, धारणा व विचारलिसे नं स्वापू दयाच्वनी धकाः लगभग दक्व लेखक समालोचकपिं सहमत जू। तर उकी गुलि प्रतिशत वर्णन अले गुलि प्रतिशत भाव दइ धइगु खँय् धाःसा ई, विषयवस्तु, लेखकीय स्वभाव वा शैलीं निर्णय याइ।

यात्रासाहित्यया विकास उलिमछि जुइधुंकाः नं थ्व अलग्ग विधा खः लाकि निबन्ध हे जक खः धइगु धारणां समालोचकपिन्त ज्वनाच्वंगु खनेदु। गुलिं गुलिं समालोचकत आः नं थुकिया अलग्ग अस्तित्व स्वीकार याय्त तयार खनेमदुनि। आधुनिक साहित्यय् थ्व विधा गन लाः धइगु छलफल जुयाच्वंगु आपाः दत। थ्व स्वयम् हे छगू कथंया निबन्ध जूगुलिं थ्व निबन्धया छगू भेद जुयाच्वनेगु लाकि थुकियात न्हूगु अलग्ग विधाया रुपय् विकसित यानायंकेगु धइगु थौंया मुद्दा खः। निवन्ध थः हे ब्यापक विधा जूगुलिं अले हानं थ्व नं उतिकं ब्यापक खयाः नं यात्रालिसे गबलें मबाइगु स्वापू दूगुलिं थुकियात थःगु कथं हे पहिचान बीगु कुतः थीथी साहित्यकारपिं पाखें जुयाच्वंगु दु।

२.३ नेपालय् यात्रासाहित्य

नेपाली साहित्यय् यात्रासाहित्य विसं १५५०य् च्वयातःगु धयातःगु "राजा गगनीराजको यात्रा" (प्रकाशित २०३९साल) लिसें विकास जुल धाय्गु चलन दुसां विसं १९१० च्वयातःगु "जङ्गबहादुरको बेलायत यात्रा"यात थ्व विधाया महत्वपूर्ण आलेखया रुपय् न्ह्यब्वय्गु याः।

भवानी भिक्षुं 'सिमलासम्म' (१९९९, शारदा) च्वयुवं यात्रा सहित्य आधुनिक कालय् दुतिन धाइ। वयांलिपा फलेन्द्रविक्रम राणाया 'भेडाबारी यात्राको एक झलक' (१९९९, शारदा), लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाया 'पहाडी जीवन' (लक्ष्मी निबन्ध सङ्ग्रह, २००२), लैनसिंह वाङदेलया युरोपको चिठी (२०१४), धर्मराज थापाया मेरो नेपाल भ्रमण (२०१६) आदिया प्रकाशन जूबलय् तक थुकिं यक्व शैलीगत विकास नं यात। जुजुं २०२६सालय् तारानाथ शर्माया यात्रासाहित्यिक रचानातयुगु मुना "बेलायततिर बरालिंदा" पिदनेवं थुकिं छगू न्हूगु आयाम हल अले गति नं काल। आः ला साझा प्रकाशनं जक हे २६गू यात्रासाहित्यया सफू पिथनेधुंकल। लिसें मधुपर्क व गरिमा लगायतया साहित्यिक पत्रपत्रिकां नियात्रा विषेशाङ्क नं तःकः पिथनेधुंकल।

थनतकया यात्रा साहित्यया विकासं नेपाली भाषाय् छगू स्पष्ट ध्वः कियावंगु खनेदु। न्हापां न्हापां यात्रासाहित्यया नामय् सामान्य वर्णन वा जानकारी बीगु जक ज्या जुयाच्वंगु खःसा आः अन थज्याःगु वर्णनयात साहित्यय् थाय् बियाच्वंगु मदु। अथवा, न्हापा वस्तुगत वर्णनया चमत्कारं ब्वमिपिन्त लोभे याय्गु धार प्रचलित जुयाच्वंगु खःसा आःवयाः च्वमिं अन छु खन व स्वयाः अज्याःगु दृष्य खनेवं वा अज्याःगु परिस्थितिइ थः लाय्वं वयागु नुगलय् गज्याःगु भावना ब्वलन उकियात महत्व बीगु धार वःगु दु, अले साहित्यं नं थुकियात महत्व बियाहःगु स्पष्ट खनेदु।

समसामयिक नेपाली नियात्राकारपिनिगु नां काय्बलय् क्वय् बियातयापिं साहित्यकारपिनिगु नां न्ह्यःने दंवइ - लैनसिंह बाङदेल, तारानाथ शर्मा, देवीचन्द्र श्रेष्ठ, जनकलाल शर्मा, यादव खरेल, रमेश विकल, मञ्जुल, गङ्गाप्रसाद उप्रेती, विजय चालिसे, भीष्म उप्रेती, श्रीओम श्रेष्ठ रोदन, युवराज नयाँघरे, ध.च. गोतामे व घनश्याम राजकर्णिकार आदि।

३. यात्रासाहित्यया तत्व

भाय् दक्वं वाङ्मय मखु अले वाङ्मय दक्वयातं साहित्य धाय्मज्यू। साहित्ययात जीवन व जगत्या हे कलात्मक वा सौन्दर्य बिलिबिलि जाःगु अभिव्यक्ति धाइ। अथेजूगुलिं गन सत्य, शिव व सुन्दर दइ, अन साहित्य दइ धकाः धाय्गु चलन दु। उकिया द्यःने आः साहित्य जीवनया निंतिं जूगुलिं ब्वमिपिनिगु जीवनयात कुलाब्यूसा जक साहित्य जुइ धकाः नं धाय्गु चलन दु। छुकियात साहित्य धाय्गु व छुकियात साहित्य मधाय्गु ? थ्व चर्चा अनन्त कालतक न्ह्याना हे च्वनी।

च्वय् धयाथें नियात्राय् छु छु तत्व दइ, वा छु छु तत्वत त्वःमफितकि उकियात नियात्रा धाइ अले छु छु तत्वया अभावय् सुयागुं छुं साहित्यिक कृतिं थःत नियात्रा खः धकाः दाबी याय्फइमखु धकाः थ्व ख्यलय् धाय् फइमखु। निवन्ध थः स्वयम् हे नं स्वतन्त्र विधा जूगुलिं थ्व मिखाकुलिं स्वय्बलय् सामान्यतयाः निबन्धय् दइगु तत्वत – गथेकि निजात्मकता, अनुभूतिमयता, आत्मीयता, स्वच्छन्दता, अनौपचारिकता, कल्पना, रसात्मकता, रोचकता, चित्रात्मकता, अनुभव, चिन्तन, कौतूहल, हार्दिकता व भावनाया उच्छलन आदि – थुकिइ दय्माः। थुकिं हे छुं रचनायात नियात्रा दय्कीगु मखुसां थुकिं सुयागुं कृतिइ साहित्यिक रङ्ग थनेगु ज्या याइ, साहित्यानुरागी ब्वमिपिनिगु मनयात चिनातय्त सफल जुइ।

तर नियात्रा धइगु सामान्य निबन्ध स्वयाः पाः। अथे जुयाः थुकि निबन्धय् दय्माःगु गुण ला मजिमगाःगु हे जुल, उकिया लिसें क्वय् बियागु गुण वा तत्वत नं दतधाःसा उकिं यात्राया सुवास तनी, सामान्य निबन्धयात नियात्रा दय्की।

(१) गतिशीलता : यात्राकार छथासं मेथाय् वनेमाः। विना यात्रा नियात्रा, यात्रासंस्मण वा यात्राविवरण छुं नं तयार जुइफइमखु। यात्रा धइगु मिहेनत खः, संघर्ष खः, म्वाय्गु कोशिस खः। थुकिया आधारय्

तयार जूगु साहित्य जक यात्रासाहित्य जुइफइ। यात्राया भ्वलय् नं छथाय् हे यक्व दिंतक च्वनाया विवरणं ब्वमियात आय्बुइकी। गुलि यक्व चाःहिल उलि यक्व विवरण दइ, उलि यक्व न्हून्हूगु अनुभूतिं नुगलय् बाय् काइ, उकिया प्रस्फुटन हे नियात्रा जुयाबिइ।

(२) **स्थानीयता** : गन गन यात्रा याना, अन अनया स्थानीय प्रकृति, समाज, संस्कृति व राजनीतिया सवाः ब्वमिपिन्त बिइमाः। यात्रु व न्हूगु थासय् थ्यनीगु ला स्वभाविक हे जुल। उकिया लिसें वं नियात्रा च्वय्गु धइगुया उद्देश्य वया ब्वमिपिन्त नं व थासय् यंकेगु खः। अथेजूगुलिं लेखक व थाय्या बारे जानकार जुइमाः, अले अनया स्थानीय विशेषता छता छता ब्वमियात न्ह्यःने तयाबीमाः। यात्रु लँय् न्यासि वनागु वर्णन च्वय्बलय् थःलिसें लिसें वया ब्वमिपिं नं ल्यूल्यू वयाच्वंगु दु धकाः ल्वःमंके मज्यू।

(३) **तथ्यात्मकता** : यात्रा हे यासेंलि ब्वमिपिं लेखक लिसे लिसें वइ, उकिं वयात कोरा कल्पनाया उडान जक मबिसें थाय्या यथार्थ जानकारी नं माल। ब्वमियात चाःहिइके यंकेगु हे जुसेंलि अनया इतिहास, भूगोल, कला, संस्कृतिया बारे भचा भचा तथ्य ला माः। व मन्त धाःसा ब्वमिं थः अन थ्यंगु व न्हूगु छुं लुइकागु अनुभव याय्फइमखु।

निबन्धय् लेखकया उपस्थिति अनिवार्य धाइ। थन ला यात्राया मूपात्र लेखक स्वय् जुइ हे माल अले वं थःगु अनुभव प्रथम पुरुष वा “जि” मार्फत हे ब्वय्माल। अथे धइगु नियात्रा आत्मपरक जुइमाल। उकिया लिसें यात्रासाहित्ययात सुन्दर व रुचिपूर्ण दय्केत उकी पात्रया उपस्थिति माल, व पात्रतलिसे लेखकया हार्दिक सामिप्य माल, इलय् ब्वयलय् खँल्हाबल्हा माल। थन खँल्हाबल्हा याय्बलय् राजनीतिक थज्याःगु गंभीर व संवेदनशील विषयया खँ उपिं पात्रपिनिगु म्हुतुं नमवाकूसा बांलाइ। अज्याःगु व्यक्तिगत खँल्हाबल्हा नियात्राय् उलाबीगु अधिकार लेखकय् दइमखु। यात्रा ज्वःछिया चाकुगु व खायुगु अनुभव माल, थाकुगु व अःपूगुया मिश्रण माल, परिश्रम व उपलब्धि माल। मौसम व परिस्थितिया वर्णनं ब्वमियात सालाच्वनी, ब्वमिं थःच्वनेगु थाय् स्वयाः पाःगु अनुभिूति यानाच्वनी। उकी औपन्यासिकता तनेगु ज्या यानाः ब्वमियात मेगु हे विधाया सवाः नं थुकी बीफइ। गुम्हस्यां उद्देश्यविहिन यात्राया लेखन ओजपूर्ण जुइमखु धाइ, गुम्हस्यां उद्देश्य तयाः यानातःगु यात्राया लेखनय् साहित्यिकता म्हो जुइ धाइ।

लेखकं थःगु थाय्बाय् ल्वःमंकेमज्यू। अथे थःगु स्वयाः बांलाःगु थासय् थ्यनाः उकिया रमझमय् जक भुले जुल धाःसा वयागु लेखकीय धर्म डगमगे जुइ। वयागु विवेकं अज्याःगु अवस्थाय् झन् वयात थःगु देय् परिवेशं लितुमतुलिनाच्वनी अले स्वभाविक रुपं वं थःगु परिवेश व आः खनाच्वंगु परिवेशयात लनाच्वनी। गनं गनं थःगु देय् उभनं बांमलाःगुया कारण नं मालाच्वनी वयागु विवेकं।

नियात्रा थपाय् हाकः जुइमाः धइगु मदु। सामान्य निगू स्वंगू पेजया निबन्ध निसें निसः-स्वसः पेजयागु सफू दक्वं नियात्रा हे जुइ। छुकियात गुलि ताहाकः याय्गु धइगु लेखकीय स्वतन्त्रता दुने लाः। ब्वमियात सालायंके फुसा तःहाकः याय्गु बेश जुइ। चिकीहाकःगु नियात्रां अधिकांश ब्वमिया प्याचाः लनीमखु, लेखकं नं थःगु अनुभूतियात गहिराइलय् थ्यंक मालाः माःहने फइमखु, सरसरी वर्णन जक जुइ। थुकी गपाय् हाकःगु यात्रा धइगु खँ नं निर्णायक जुइफु। निन्हु चाःहिलागु यात्राया सछिपौ दूगु सफू अले स्वलातक झिगु देय् चाःहिलागुया नियात्रायात झिगू पेजया निबन्धं न्याय याय् फइमखु।

विषयवस्तु लेखकया निंतिं यातायातया साधन खः। सुं लेखक निरुद्देश्य साइबेरियाया निर्जन फाँटय् प्यलातक चाःहिलाच्वन धाःसा उकिया विवरणं ब्वमितय्त यक्व चिनातय् फइमखु। अले विनाकारण

तःधंगु शहरय् न्हिंन्हिं लिहां थिहां जक जुयाच्वंगु वर्णन नं ब्वमियात पाच्य जुइमखु। उद्देश्य तःगु जुइफु – अध्ययन, पासा वा थःथिति नापलायुगु, धार्मिक तीर्थयात्रा, सेमिनार, उपचार आदि। उकिया च्वः ज्वनेफतसा जक ब्वमि च्वमिप्रति सहानूभूत जुयाच्वनी।

धयाच्वने माली मखु, भाषा साहित्यया ज्यान खः। भाषिक सरलता व सौम्यता मन्त कि ब्वमिया जा नय्बलय् फि वइ, साःसां नय् फइमखु। हानं दूगु यात्राया अनुभव व अनुभूतियात गथेयानाः, गुगु शैलीइ प्वंकेगु धइगु लेखकीय स्वतन्त्रता दया ला च्वनी, तर नं उकिया व्यवस्था मजुल कि ब्वमिं गुगु काय्माःगु खः व काय्गु पाखें वन्चित जुइ। थुकिया शैली आख्यानात्मक, विवरणात्मक संस्मरणात्मक जुइफु तर थ्व निरस व प्राविधिक मजुइमा धकाः बिचाः याय्माः। थुकिइ थःगु भाव चिट्ठीमार्फत उलाक्यनेगु ज्या चित्तधरजुं बासःदँ न्ह्यः हे यानाः क्यनेधुंकूगु भ्रीसं खनाच्वना।

४) यात्रासाहित्यया ब्वथला : वर्गीकरणया चर्चा याय्गु जायज खःसां थ्व यक्व हे प्राविधिक खँ खः। अले छम्ह लेखकं जिं थ्व वर्गय् लाःगु नियात्रा च्वयाच्वना धकाः सचेत जुयाः च्वय्गु स्वयाः थःम्हं थःगु विषयया प्रकृति स्वयाः सिर्जना यानायंकूसा बांलाः। लिपा थुकिया वर्गीकरण याय्गु जिम्मा समालोचकपिनिगु जुइ।

यायूत ला समालोचकपिन्सं आन्तरिक यात्रा व अन्तर्राष्ट्रिय यात्रा धकाः नं वर्गीकरण याय्गु चलन दु। तर गन वनेगु धइगु मूख्य खँ मखु। येँय् लाय्कुली च्वंम्ह छम्ह यात्री लेखकया निंतिं डल्लु, डडेलधुरा, दिल्ली वा डेनमार्क दक्वं गन्तब्य जुइ। तर ब्वमि स्वभाविक रुपं थःगु थाय्बाय् व संस्कृति स्वयाः पाःगु थाय्या, मनूतय्गु बारे ब्वने इच्छा याइ। हानं गद्यात्मक व पद्यात्मक धकाः नं यात्रासाहित्ययात ब्वथले छिं। तर यात्रा साहित्यया सवालय् धाःसा पद्यात्मक प्रयोगात्मककथं छम्ह निम्हस्यां च्वयास्वःगु जक खनेदुसां थुकिया सवाः ला गद्यय् हे दु।

अथेसां थीथी विद्वानतय्गु बिचाः त्याय्कयाः यात्रा साहित्ययात छ्वासुक्क थथे धकाः वर्गीकरण याय्छिं :

१. **भौगोलिक** : न्हूगु थाय्या भौगोलिक अवस्थाया वर्णन व उकी लेखकया थःगु अनुभूति दुथ्याःगु, अप्वः धयाथें नियात्रा थज्याःगु हे जुइ। भौगोलिक अवस्थाया खँ मदुसा ब्वमिपिन्त न्हूगू थाय्या यात्रा यानाच्वनाथेंया अनुभूति बीफइमखु। अथेसां गुलिं गुलिं नियात्रा थुकी जक तक्यनाच्वनेयः।

२. **ऐतिहासिक** : न्हूगु थासय् वनेबलय् अनया ऐतिहासिकताय् दुनाः च्वायातःगु। छुं बांलाःगु व पुलांगु सभ्यता दूगु थासय् यात्रा याय्बलय् अनया ऐतिहासिक खँयात कुलाः क्यनेगु विशेष खँ मखु, तर गुलिं गुलिं लेखकतय्सं थःगु सम्पूर्ण ध्यान अनया प्राचीन वा ऐतिहासिक खँया वर्णन याय्यः।

३. **सामाजिक** : न्हूगु थाय्या सामाजिक बनोट व अनया सामाजिक जनजीवन व थःगु परिवेशया तुलना जुयाच्वंगु। अधिकांश लेखकपिन्सं न्हूगु थासय् वनेबलय् अनया समाजलिसे साक्षात्कार याइ, अले अनया समाज व थःगु समाजय् यक्व भिन्नता दुसा उकिया चर्चा थःगु समाजया मिखाकुलिं स्वस्वं याइ।

४. **धार्मिक** : विशेष यानाः छगू धर्मलिसे सत्तिम्ह यात्री उगु धर्मया तीर्थय् वनीबलय् वइगु श्रद्धाभाव व उगु तीर्थया आस्था ल्वाकज्याःगु वर्णन दूगु। विशेष यानाः धार्मिक तीर्थयात्रा वनेबलय् अनया देगः, पूजाविधि, दानदक्षिणाया चलन, व धार्मिक सम्प्रदायया जीवनशैलीया बारे अध्ययन व चर्चा याइ। थज्याःगु चर्चा विशेष यानाः व हे धार्मिक सम्प्रदायया ब्वमिपिन्त लक्ष यानाः च्वयाच्वनी।

५. **साहित्यिक** : खयूत ला दक्व नियात्रा साहित्यिक हे खः, अय्सां गुगुं यात्रा साहित्यिक जुयाच्वनी।

साहित्यकारपिंलिसे यायुगु यात्रा वा गनं तापाक्क मेपिनिगु साहित्यिक ज्याभ्वलय् ब्वति का:वनाबलय्यागु अनुभव दयाच्वंगु । गथे कि गनं राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय साहित्य सम्मेलनय् ब्वति का:वनेबलय् अनया साहित्यिक वातावरण व साहित्यकारपिंलिसे जूगु साहित्यिक चर्चाया विशेष वर्णन यानाच्वनी ।

६. **साहसिक** : साहस, अदभुत् यात्रां ब्वमियात सालाच्वनी । उमिसं थम्हं याय्मफुगु ज्या लेखकं या:गु ब्वने इच्छा यानाच्वनी । थुकिया पूर्ति साहासिक यात्रासाहित्यं याइ । विषम भौगोलिक अवस्था, गथेकि सगरमाथाया च्वकाय् वनागु, शिकार यानागु, धुँया म्हुतुं बचे जुया: वनागु, वाफय् व:गु, खुसिं खुसिं वनागु, नय्पित्या: सहयानागु इत्यादिया वर्णन दूगु ।

थुकथं स्वय्बलय् हानं हरेक बांला:गु नियात्राय् थ्व दक्व हे तत्व दयाच्वनी धा:सां पाइमखु ।

५. **नेपालभाषाय् यात्रासाहित्य** : नेपालभाषा साहित्य विश्वया हे छगू नां काय्बहगु साहित्यया रुपय् नेपालभाषा समालोचकपिन्सं इलय् ब्यलय् न्ह्यब्वय्गु या: । सामान्यततया: नेपालभाषायात सन् १११५ (नेसं २३५) निसें स्वतन्त्र अभिव्यक्तिया माध्यमकथं छ्यलेगु यात धाइ । अले सन् १३७४ (नेसं ४९४) निसें नेपालभाषाय् ग्रन्थ वाङमयया परम्परा शुरु जुल धाइ । साहित्यिक रचनाय् नेपालभाषां सन् १५०५ (नेसं ६२५) निसें पला:त:गु प्रमाणित जुल । अथेख:सां विशेष याना: मल्लकालय् राज्य व्यवस्थाया हे तिब: दूगुलिं नेपालभाषा साहित्यया यक्व विकास जुइखन । थीथी धार्मिक बाखं, म्ये व नाटकया च्वज्या थ्व इलय् विद्वान जनपिंपाखें जक मखु स्वयम् जुजुपिं पाखें हे जुयावन । तर स्वनिगःयात सन् १७६८य् पृथ्वीनारायण शाहं त्याका: काय्वं बुलुहुँ थुकिया प्रभाव नेपालभाषा साहित्यया विकासय् नं ला: वन । लिपा राणाकालय् ला सन् १९४०पाखे नेवा:भासं च्वइपिं सर्जकतय्त थीथी त्वह तया: जेलय् तकं तल । हानं पञ्चायत कालय् नं नेपालभाषायात क्वत्यलेगु जुयाच्वंगुलिं साहित्य सिर्जना नं म्हो जक जुल । लिपा सन् १९९०य् देशय् बहुदलीय प्रजातन्त्र वय्वं तिनि नेवा:तय्त थ:गु भासं च्वय्गु स्वतन्त्रता दूगुलिं थ: यसें थुकिया विकास याय्खन ।

नेपालभाषा साहित्यय् यात्रा साहित्यया पदार्पण यक्व न्ह्य:निसें हे जूगु खनेदु । धार्मिक बाखंत सिंहसार्थबाहु व बुंगद्यः नेपालय् ह:गु बाखनय् यात्राया प्रसंग दु । लोकम्ये सिलुम्ये व सितला माजुया म्ये आदि म्येय् नं विषय प्रसंगय् थीथी थाय्या वर्णन आवश्यकता कथं जूगुयात नं थन न्ह्यथनेबह जू । थीथी जुजुपिन्सं थ:गु शिलालेखय् थ:गु यात्राया वर्णन यानाथकूगु दु ।

५.१. नेपालभाषा यात्रासाहित्यया छुं सफूत :

नेपालभाषाय् साहित्यया पुर्नजागरण जुइवं थन थीथी विधा दुहां वल । अझ झीगु भासय् छु छु विधा मदु व व अभावपूर्ति याय्माल धका: मात्तुमाला: च्वय्गु, च्वकेगु तकं जुल । तर यात्रासंस्मरण, यात्रानिवन्ध व नियात्रा धा:सा तसकं हे म्हो जक सिर्जना, प्रकाशन जुल । हरेक यात्रा सफूया प्रकाशन लिसें उकिया भूमिका वा मन्तव्य च्वय्गु भ्वलय् समालोचक वा प्रकाशकं थ्व विधाय् झीथाय् यक्व सफू मदु, च्वय्माल धइगु बिचा: प्वंकादी, तर थुकिया गति धा:सा गथे ख: अथे हे जक जुयाच्वन ।

नेपालभाषाया इतिहासय् दकलय् न्हापां यात्रा साहित्य धाय्बहगु सफू च्वयाबिज्या:म्ह जुजु प्रताप मल्ल जूव:गु दु । वसपोलं नेसं ७७८ (इसं १६६९)य् थ: देशविदेशय् तीर्थयात्रा वना: वय्धुंका: उकिया अभिलेख तय्गु उद्देश्यं थ्व सफू “तीर्थजात्रा”या रचना यानाबिज्या:गु खनेदु (पन्त,२०६९:१) । आ: थुकिया धाथेंम्ह रचनाकार वसपोल थ: स्वयम् हे ख: वा वसपोलया सेवाय् वइपिं अनया विद्वानत ख: धयागु धा:सा वसपोलं च्वयाबिज्या:गु धयावयाच्वनागु यक्व सफूतय्गु विषयय् थें मदभेद दय्फु, दया नं च्वनेमा: ।

जुजु प्रताप मल्लया तीर्थयात्रा १६६९ ई.सं. धइगु नां बियाः ख्वपय्च्वंगु राष्ट्रिय कलासंग्रहालयया शोकेसय् छगू सफू तयातःगु दु धकाः थ्व सफूया विस्तृत अध्ययन महेशराज पन्तजुं पूर्णिमा ल्याः १२७य् पितबियादीगु दु। वकथं थुकीइ ४१गू देशावरया तीर्थया नां थ्व तीर्थजात्राय् दुथ्यानाच्वंगु दु। हानं ४६गू तीर्थया नां थ्व तीर्थजात्राय् विभीषणसिद्धितीर्थ दुने वःगु दु धकाः नं वय्कलं धयादीगु दु (पन्त,२०६९:१४)। वयां क्वय् हानं ५६गू तीर्थया नां वयाच्वंगु खनेदु (पन्त,२०६९:१६)। तीर्थनामस्तुति धुंकाः वसपोलं न्हूपुखूलिइ महास्नान यायत तयार यानातःगु सङ्कल्पवाक्य दुथ्याकातःगु दु। अनं ६४ लिङ्गया नां व थाय्बाय् च्वयातःगु दु। वाङ्मयया यात्रा ल्याखं थ्व नेपालभाषाया छगू कोसल्वहं खः। यात्रा धइगु वनावयाः मेपिन्त उकिया बारे सुसूचित याय्गु, जानकारी बीगु अले उकिया अभिलेख तय्बहगु ज्या खः धकाः थ्व थ्यासफुतिं थौं स्वयाः ३४४ दँ न्ह्यः हे जुजु प्रताप मल्लं क्यनाबिज्याःगु खँय् सन्देह मदु। थुकियात नेपालभाषा साहित्यकारपिन्सं प्रेरणा व मार्गनिर्देशन कथं काःगु दु, काय्माः। अथेसां थुकी यात्राया वर्णन, अनुभव वा पथप्रदर्शनया छुं अंश नं उकियात कयाः च्वयातःगु लेखय् खनेमदुगुलिं थ्व सफू थन यात्रासाहित्यया सफूया धलखय् दुथ्यानाच्वंगु मदु।

थन नेपालभाषां यात्रासाहित्य धाय्ल्वःगु सफूतय्गु जक जानकारी बीगु जुइ। लिसें यात्रा प्रसंग दुथ्याःगु छगू निगू सफूया बारे नं खँ ल्ह्वनेगु जुइ।

संभवतः नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां यात्रा साहित्ययात प्रकाशन धर्मोदयं नेसं १०६८ (विसं २००३)य् यात अश्वघोष श्रामणेरया "श्रीलंका व परिवेण" नांगु निबन्ध पिथन। सफूया रुपय् धाःसा धर्मालोक स्थविरं महाचीन यात्रा पिथनाः थुकिया धकिं उलादिल।

(क) धर्मालोक स्थविरया "महा चीनयात्रा" (नेसं १०७०)

सन् १९५० (नेसं १०७०/विसं २००६)य् पिदंगु धर्मालोक स्थविरया "महा चीनयात्रा" सम्भवतः नेपालभाषाया न्हापांगु आधुनिक यात्रासाहित्य जुइ। इन्द्र मालीजुं नं झीगु साहित्य ख्यलय् यात्रा साहित्यया प्रारम्भ थ्व हे सफूनिसें जूगु संकेत यानादीगु दु (माली,११३२:ग)।

थ्व धइगु भवानी भिक्षुयागु "सिमलासम्म" (शारदा, वर्ष ८, अङ्क १, विसं १९९९ वैशाख), व लैनसिंह वाङदेलयागु **युरोपको चिठी** (विसं २०१४) पिदंगु दथुयागु ई खः। अथे ईया ल्याखं नेपालीइ यात्रा साहित्यं आधुनिक रुप कयाच्वंगु हे इलय् थुकिया प्रकाशन जुल। थ्व ल्याखं नेपालभाषाया यात्रा आधुनिक यात्रासाहित्य नेपाली स्वयाः यक्व क्वकालि मजू।

धर्मोदय सभा, कालिम्पोङ्ग, दार्जिलिङ्ग प्रकाशनयाःगु थ्व सफुतिइ १५८ पौ दु।

उगु इलय् छम्ह धार्मिक व्यक्तिं थपाय्जि विस्तृत यात्रावृतान्त च्वय्गु धइगु सामान्य खँ मखु। थुकिं नेपालभाषा साहित्य जगतयात हे छपु न्हूगु लँ क्यनाबिल। यात्रासाहित्ययात नं नेपालभाषाया छगू साहित्यिक विधाया कथं स्थापित यानादिल, वय्कलं चाय्कं मचाय्क। वय्कःया लेखन शैली सरल जुयाः नं रोचक जू।

महापण्डित राहुल संस्कृत्यायनयात हेलम्बु वनेगु व्यवस्था मिलेयानाब्यूबलय्यागु छगू घटनाया सजीव चित्रणया छगू दसु : "आः गथे याना वनेगु धयागु मती वया सुं मनू दुसा कुब्वीका हे यंके मालि धका पसले वना स्वः वनेबलय् दैवसंयोगं अन पसले साप बलाःम्ह तःधिकःम्ह तामाङ्ग छम्ह च्वना च्वन। वयाके छं मनू छम्ह कुबिया हेलंबु तक तया बी फुला धका न्यनाबले गुलि ज्याला बी धका धाल। छं गुलि काय् धका धयाबले नया न्हिं छतका धाल अथ्य

जूसा ज्यू नु धका जिं धया। कुबीम्ह मनू गन दु धका न्यन। क्वे दु धकाः धया। स्वे धका धाल। नु धका क्यने ब्वना हया। वया स्वत। अपाय्धिकःम्ह राहुलजीयात कुबिया स्वत। वं धाक्व ज्याला बियागुलिं नहीं मधास्य ज्यू जिं कुबिया यंके धाल। वया नं खुशी भ्री नं खुशी, निम्हसियां खुशी जुल" (स्थविर,१०७०:६)।

वय्कःया मेगु न्ह्यथनेबहगु प्रसंग धयागु वय्कःया मञ्जुश्री नापलाय्गु कुतः खः। "न्हापां अनया मूलगु श्री महामञ्जुश्री बिज्याकातःगु गुम्बाय् वना, अन थ्यसेंलि गुम्बाय् सकभनं स्वया। अबले जिगु मने अन स्वाम्ह हे मञ्जुश्री दै धैगु। मञ्जुश्री गुरु गो धका न्यना।"(स्थविर,१०७०:१०६)

थ्व हे इलय् थीथी थासं नेपालभाषां पत्रपत्रिकात पिथनेगु ज्या जुल। अन नं साहित्यकारपिन्सं भाषानुरागं व साहित्यानुरागं थीथी कथंया निबन्धया लिसें यात्रासाहित्यय् नं च्वसा न्ह्याकायंकल। नेसं १०७३या नेपाल ल्याः १०य् सिद्धिचरणया सक्व जात्राया बारे "द्यो थाहाँ बिज्याइगु" निबन्ध पिदनाच्वंगु दु गुकिइ जात्रा व साहित्य गोष्ठीया लिसें यात्राया सवाः नं वयाच्वंगु दु। धर्मोदय आदि अबलय्या पत्रपत्रिकाय् फुटकर निबन्ध यात्रालुमन्तिया कथं ला पिदनाच्वन तर अज्याःगु लुमन्ति च्वइपिं निबन्धकारपिन्सं थुकियात विशेषीकरण यानाः छपाः सफूया रुप बियामदी वा उलि बीत गाक्क च्वयामदी।

(ख) वर्णवज्र वज्राचार्यया "मुक्तिनाथ यात्रा" (नेसं १०८१)

धर्मया सफू च्वयादीम्ह वर्णवज्र वज्राचार्यं २०१७ फागुण २३ गते मुक्तिनाथया यात्रा यानादिल। भोंदेशं भ्राःपिनिगु पुचलय् २४म्ह दुजःपिं दु।

वय्कलं मुक्तिनाथया दर्शन यानागु थुकथं न्ह्यब्वयादिल – "११ गते सुथ सच्छि व च्याप्‌ १०८ हिति मोल्हुया मुक्तिनाथ दर्शन याना। पाताल गङ्गा स्वया। नरसिंह गुम्बा तःधं गुम्बा स्वया। ज्वालामाई दर्शन याना। एकविंशति तारा पुजा याना। अनतुं बाय च्वना।" (वज्राचार्य,१०८१:७)

नेसं १९८१य् भ्वँतं लेखक थः व मेमेपिं प्रकाशक जुयाः थ्व सफू पिथनादीगु दु।

मुकं ८ पौ दूगु थ्व सफूयात डा. कमलप्रकाश मल्लजुं थःगु "नेपालभाषाया घ्वानासफूया धलः" सफुतिइ धार्मिक यात्रा धकाः ब्वथलादीगु दु। नेसं १०९७ तकया दुने नेपालभाषा साहित्यय् खनेदूगु व सूचिकृत जूगु निगू यात्रा साहित्यमध्ये छगू जूगु ल्याखं थ्व सफूया महत्व नेपालभाषा यात्रासाहित्यया अध्ययन अनुसन्धान याइपिनिगु निंतिं महत्वपूर्ण जू।

(ग) चित्तधर हृदयया "महाचीने नेपाल संस्कृति" (नेसं १०८४)

वयांलिपा थ्व ख्यलय् चित्तधर हृदयया नां वइ। वय्कः सन् १९५६ जुलाइ ४ (नेसं १०७६ तछला गाः ११) खुनु चीन भ्राल नेपाःया छगू प्रतिनिधि मण्डलया दुजः जुयाः। अले उकिया हे लिच्वःकथं वय्कःया यात्रा संस्मरण "महाचीने नेपाल संस्कृति" नेसं १०८४य् पिथना दिल।

चीनया विभिन्न शहरय् खंगु बाबांलाःगु व न्ह्यइपुगु अलय् विशेष यानाः बौद्ध संस्कृति व स्मारकत खनाः प्रभावित जुयाः वय्कलं च्वयादीगु थ्व सफू खः। दैनिकी व पत्रात्मक शैलीइ वय्कलं थःगु यात्रायात साहित्यया रुप बियादिल। मेगु सामान्य संस्मरण हे खःसां थुकिया त्वःफिकेमज्यूगु खँ धयागु वय्कलं थः जहान ज्ञानप्रभायात होटल आदि थासं च्वयाज्यूगु पौत खः। उकिइ उगु थाय्यात कयाः थःगु निजात्मक अनुभूति उलाज्यूगु खःसा उकिया लिसें यःम्ह नाप बायाः चाःहिलाया छुं मू मदु धकाः थःगु वियोगयात नं ब्वयादीगु दु।

थम्हं खंगु खँ वय्कलं थथे वर्णन यानादी –

"मेगु तँय् का, कपाय्, काप:, कमीज, ब्लाउज, छिनात:गु, छापेयानात:गु काप:, उनी कस्मेरा, रग, कारपेट, गलैंचा, नालुया प्रकार - बोरा, खिप: इत्यादि, रेसम की, रेसम का, रेसम काप:, लाकां त्वायलेट गुड्स, बिस्कुट पिपरमेन्ट व सरवत् आदि त्वनेगु वस्तु, मेनो, हारमोजियम, बेहला, कारनेस, कनाठ आदि संगीत वाद्य, साइकल, किाप, पेन्टीङ्गया सामान, खेलकूदया सामान व स्टेशनरी पर्यन्त ब्वयात:गु ।" (हृदय,१०८४:पौ) ।

यात्राया भ्वलय् वय्कलं जहान लुमंसे वलकि जहानयात पौ च्वयादी, थज्या:गु भावुकतां जा:गु पौ हे नं वय्क:या यात्रा संस्मरणया त्व:फिकेमज्यूगु ब्व जुइ । वय्क:या पौया छगू दसु – "छगू खँ, थन न्ह्याथाय् स्व:सां ज्ञानया थेंगु ला उन, अज्यागु हे मिखा, म्हुतु इत्यादि खनेदु, ख:, ज्ञान थें ज्या:पिं सुं मखना, हानं ज्ञानया थेंगु बोलि ! व ला दइगु हे मखुगु जि हे जिल ।"(हृदय,१०८४:२२)

थ्व सफूयात कया: फणिन्द्ररत्न वज्राचार्यं थथे च्वयादिल, "थ: चीन भ्रमण वनाबलय्सियागु यात्रा वर्णन जक लिकया: "महाचीने नेपाल संस्कृति" नामं त:पा:मछि किपा तया: सफू पिकयादिल । भिक्षु धर्मालोक महास्थविरया "महाचीन यात्रा" लिपा नेपालभाषाय् चीन यात्राया वर्णन दुगु थ्व "महाचीन नेपाल संस्कृति" निगुगु यात्रासाहित्य ख: ।" (वज्राचार्य,११२६:२६६) ।

चित्तधर थम्हं प्रकाशन यानादीगु थ्व सफुतिइ ७२ पौ दु ।

थनं लिपा नेपालभाषा साहित्यया तसकं विकास जुल । विभिन्न विधाय् सफूत पिदन, साहित्य सम्मेलन नं जुल । तर वय्क: धुंका:या तसकं च्वन्ह्या:गु नेपालभाषा साहित्य ख्यलं थुगु विधायात ल्व:हे मंकल मधासे मगा: । निबन्ध विधां थ्व लिपाया इलय् बांलाक विकास या:सां, थीथी निबन्ध सफू पिदनेगु व सिरपा: कायगु ज्या जूसां समस्त रुपं धाय्गु ख:सा नेपालभाषा ख्य: थ्व विधाय् सफूया रुपय् लुइके फइगु अवस्था त:दँ तक मवल । विषेश याना: २०२२सालय् नेपालभाषा साहित्यया गतिविधि ला जुल तर थुकिं यात्रासाहित्यया छगू नं सफू पित बीमखन ।

उगु इलय् छम्ह निम्ह च्वमिपिन्सं थ:गु सफुतिइ यात्राया खँ स्वानात:गु न्ह्यथनेबह जू । शुशिला शाक्यं "अनागारिका धर्मचारी तथा उपाासिकारामया संक्षिप्त-परिचय" (नेसं १०९९)य् अनागारिकाया जीवनी च्वय्गु भ्वलय् वसपोल बुद्धगया, कलकत्ता व वर्मातक बिज्या:गु खँया विवरण दुथ्याकादीगु दु । नेसं ११०१य् फणीन्द्ररत्न वज्राचार्यं "पौ सुख-दुखयागु" पिथनादिल । थुकी २०३६।३।१६य् च्वयादीगु फोक्सुन्दो वनावयागु धैगु पौ यात्रानिबन्धया रुपय् दुतिनाच्वंगु दु । भिक्षु सुशोभनया लुमन्ति सफू "म्हिग:या लुमन्ति" (नेसं ११०९)य् नं पोखरा, तानसेन, थाइल्याण्ड, सिंगापुर आदि यात्राया खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

(घ) भिक्षु अश्वघोषया "पेकिङ स्वास्थ्य निवास" (नेसं १०८४)

भिक्षु अश्वघोषया थ: क्षयरोगया बिरामी जूबलय् चीनया पेकिङ वना: वास: याकेमा:गु अवस्था वल । चीन वनेगु नं वय्क:या छगू म्हगस जुयाच्वन । थ्व हे भ्वलय् वय्कलं अनया भ्रमण व अनुभवयात कया: ब:चाहाक:गु सफू हे च्वयादिल नेसं १०८४य् ।

यात्राया विषययात कया: सफू च्वय्गु प्रेरणा मदूगु इलय् थ्व नं छगू त:धंगु पला: हे ख: । विषेश याना: धर्मया ख्यलय् ल्हा: न्ह्याकादीम्ह अले थ:गु स्वास्थ्यया यक्व बिचा: यायमा:गु अवस्थाय् नं थ: हे प्रकाशक जुया: थ्व सफू पिकयादिल । थुकी १५ पौ दु धका: डा. मल्लजुं थ:गु सफू धलखय् दुथ्याकात:गु दु ।

डा. मल्लजुं थ:गु अध्ययनय् यात्राया निगू सफू धयादीसां धलखय् धा:सा स्वंगू यात्रा सफू उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

अध्ययनया अन्तय् तक थ्व सफूया प्रति उपलब्ध मजुयाच्वन । बरु थुकिया नेपाली रुपान्तर धाःसा "पेइचिङ स्वास्थ्य निवास र मेरो चौथो चीन भ्रमण"या नामं ११३० सालय् प्रकाशित जूगु धाःसा उपलब्ध जुल । थुकी धयातःगु दु, "थ्व पुस्तिकाया न्हापांगु संस्करण सन् १९६२य् पिदंगु खः ।... जिं थ्व पुस्तिका जिगु थःगु हे मांभाय् नेवाःभासं च्वयागु खः ।" थः हे प्रकाशक जुयादीगु थ्व सफुतिइ मेमेगु लेख नापं यानाः मुकं ४८ पौ दु ।

(ङ) मल्ल के सुन्दरया "लुमन्ति किचः" (नेसं ११०९)

यक्व लिपा सन् १९८९ (नेसं ११०९)य् मल्ल के सुन्दरया "लुमन्ति किचः" पिदन । थ्व वय्कःया थीथी इलय् पत्रपत्रिकाय् पिदंगु निबन्ध मुना खः । इन्द्रमालीजुया भासं धाय्गु खःसा थुकिया प्रकाशनं न्हूगु संभावना चाल, "महाचीन यात्रा"या लागायात त्वाथलाः भ्रीत पाश्चात्य देशया परिवेश, संस्कृति, विकास व रहनसहननाप तय्जु याकाबिल । थुकिं भ्रीगु यात्रा साहित्यय् "महाचीन यात्रां" त्वःताथकूगु पलाःयात हाचांगायाः न्हूगु लँपुइ हयाब्यूगु स्वीकार मयासे मगाः ।" (माली,११३२ःग) ।

जर्मनीइ मनूतय् लः मत्वँसे कोक वा बियर त्वनाः प्याचाः लंकेगु यानाच्वंगु खनाः लेखकया प्रतिक्रिया : "ओहो ! नेपामिया जीवन स्तर ! युरोप व नेपाः, सर्गः व पाताः थें भिन्नगु थ्व जीवन । तर थ्व अज्ञानता मखु अभाव खः । थ्व बेबकुफी मखु, बाध्यता व विवशता खः । फलफुलया रस व बियरया ग्लासय् लाल काये त्वःताः भ्यातनलय् म्वःल्हुइ भ्रीत नं मयः । अथे नं जीवनया थ्व विषमता, विपन्नतां जितः ही चाय्कल ।" (मल्ल, १९८९ः६३) ।

थुकिया पिकाकः भावना पिथनां नं थ्व सफूया थःगु धाय्गुलिइ यात्रा साहित्ययात "भ्रीगु भाषा ख्यलय् तस्सकं म्हति जुयाच्वगु" (मल्ल,१९८९ः) धकाः स्वीकार यानातःगु दु ।

वथें जुही सुवालयागु "पलाखय् लूगु लुमन्ति" (नेसं १११५) मेगु न्ह्यथनेबहगु सफू खः । मुकं व्यक्तिगत लुमन्ति वा संस्मरण खयाः नं यात्रालिसें स्वापू दूगु "महोत्तरी जिल्लाया छगू लुमन्ति" नांगु यात्रालिसे स्वापू दूगु निबन्ध नं थुकी दु । उपन्यासकार मय्जु शशिकला मानन्धरं न्हूगु कथंया उपन्यास पितबियादिल "जल्ल थिइगु लँपु"। बेलायतया छगू होस्टलय् अध्ययनया क्रमय् खुलातक च्वनादीगु अनुभवयात कयाः च्वयादीगु थ्व सफूयात उपन्यास नां बियादिल वय्कलं । यात्रा वा विदेश बसाँइपाखें प्रभावित थुगु सफुतिं नं यात्रासाहित्ययात तःमि हे याय्गु कुतः जूवंगु दु ।

प्रकाशित हे मजूनिसां सन् १९९९ (नेसं १११९)य् नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिंया च्यागूगु पत्रय् सिर्जनात्मक कृति कथं सुलोचना धिताल मानन्धरं लुमन्ति निवन्ध मुना "लुमन्तिइ लेहेँबुगु जिगु अनुभूति" पेश यानादीगु दु ।

थ्व वय्कः जापान व चीनया दक्षिणी भाग स्यामनपाखें संघाइलय् तकया जहाजयात्रा आदिया लुमन्ति खः । उकिया लिसें थुकी वय्कःया अजि, तिसा व न्हिपं ताःहाकःगु नगु थज्याःगु बारे निजात्मक निबन्ध नं दुथ्यानाच्वंगु दु । थुकिया प्राक्कथनय् वय्कलं "गनं थ्व यात्रायात संस्मरणयात बः कयाः जिं थःगु अनुभूति व अवधारणायात निबन्धया रुपय् न्ह्यब्वयागु दु । उकें थ्व निबन्धय् जिगु जीवनयात्राया किपा नं खनेदय्फु गनं लुमंके मफुगु लुमन्तिया किचः सिइदय्फु" धकाः थःगु सिर्जनाया परिचय बियादिल (धिताल,१९९१ः११) ।

वय्कःया शैली थ्व निभ्वलय् खंकेफइ : "यात्राय् न्ह्याइपुकेत वैम्ह जि, तर यात्राया क्रमय् हे थ्व थासं पलाः मन्त्याकिबलय् मृत्युबोधं जितः स्वतक्क चिनाब्यूथें तायावइ । थ्वपाखें मुक्त जुइ याकनं याकनं पलाः न्ह्याकेत स्वय् भ्रन् जक पलाः तःतः मतः क्यनी । व इलय् जितः सुयागुं ग्वहालि माः ।" (धिताल,१९९१ः८-९)

(च) धर्मरत्न शाक्य "त्रिशुली"या "जिमिगु म्यानमार(वर्मा) यात्राया संक्षिप्त संस्मरण (११११९)

सफूया रुपय् नेपालभाषाय् यात्रा साहित्य पिमदनाच्वंगु इलय् तीर्थयात्रायात पृष्ठभूमि दय्काः बुद्धधर्मया लेखक धर्मरत्न "त्रिशुली" म्यानमार यात्राया संस्मरण ज्वनाभ्काल। धार्मिक सफू तःगु हे च्वयादीम्ह शाक्यजुया थ्व न्हापांगु यात्रा सफू खः। यात्रा, अनया अनुभव व धार्मिक स्थलया जानकारी नं बीगु उद्दश्यं थ्व सफूया रचना जूगु दु। अथेसां गुलिखे चाकुगु खायुगु व भावुक दय्काबीगु अनुभव थुकी प्वःचिनातःगु दु। सामान्य वर्णनात्मक शैली खःसां थुकी च्वमिया निजात्मकता बांलाक पिलूवःगु दु।

वय्कःया लेखन शैली थथे खनेदु – "बहनीया ध्यान च्वनेगु सिधेका स्वयाबलय् जिनरक्खित (रत्नमान) मखना वैगु टर्चलाइट नं अन हे दुगुलिं गनं दैला धका प्रतिक्षा याचाच्वना, उजुं मवसेंलि उखेंथुखें स्वया गनं मदुसेंलि टर्च ज्वना कुटी वनाबले अन नं मदु। लिपा अमुल्य व ज्योतिपिसं जित सयादो-याथाय् ब्वनायंकल। मने छुं आकस्मिक दुर्घटनाया शंका जल । अन थ्यंका स्वयाबले जिनरक्खित ला चीवर तोता रत्नमान हे जुया गृहस्थी वस्त्रं पुनातःगु खन। कारण न्यनाबले अनया माँ नेपाले सिकिष्ट बिरामी जूगुलिं छेँच्वंपिसं तुरन्त वा धयाहल धकाः ऊरआसभारचार सयादो व मामामियां छम्ह मंत्रीणीया कार ज्वनाः काःवोगु जुयाच्वन। रत्नमान व जिपिं सकसियां मन भ्क्यातुल, अथे नं मेगु उपाय मदुगुलिं बिदा बी हे माल।" (शाक्य,१११९:३०)

थ्व सफूया मेगु महत्वपूर्ण पक्ष धइगु थुकी दुथ्यानाच्वंगु पद्यात्मक यात्रा संस्मरण खः। संभवतः थ्व नेपालभाषाया न्हापांगु पद्ययात्रासंस्मरण खः। अःपूगु पद्यात्मक रचनां नं वय्कलं यात्राया थीथी सवाःयात लुमंकेगु कुतः थुकथं यानादीगु दु –

"कन्हेखुनु सुथन्हापां, बगां तोता न्ह्याना वना।
पोप्पा धैथाय् पहाडे च्वे, च्वंगु चैत्य दुथाय् वना॥
सकलें च्वे थाहां वन, जि जक क्वे च्वनाच्वना।
उगुथासे देव देवी, यक्व हे दुगु धैतल॥
पाठ याना दुगु पुण्य, देव देवी सहित व।
दक्व प्राणीपिंगु निंतिं, पुण्यानुमोदना जुल॥

(शाक्य,१११९:४)

(छ) मंगलमान शाक्यया "महाचीन यात्रा" (नेसं ११२०)

नेपालभाषा यात्रासाहित्यया ल्वःमंकेमफइगु नां जुयाच्वंगु, धर्मालोक महास्थवीरयागु सफू "महा चीनयात्रा"या नां लिसा कयाः मंगलमान शाक्यजुं नेसं ११२०य् मेगु यात्रा सफू ज्वनाः भ्काल। नेसं ११०८ पोहेलागा पारु निसें चीन राष्ट्रिय यान्त्रिक व उपकरण आयात निर्यात संस्थान (सि एन एम आइ ए सि)या निमन्त्रणाय् लेखक नेपाःया प्रतिनिधिकथं थःपासापिंलिसे चीनया हङकङ, क्यान्टन, संघाइ, बेइजिङ आदि थाय् चाःहिलादीगु वर्णन थ्व सफुतिइ जुयाच्वंगु दु। यात्राया भ्वलय् खंगु ताःगु खँयात गथे खः अथे न्ह्यब्वयादीगु दु, लेखकं थःगु अनुभवयात नं ल्वाकछ्यानाः।

यात्राया उद्देश्य नं चीनया मुद्रण व्यवसायलय् जुयाच्वंगु विकासया जानकारी काय्गु व लेखकया थःगु हे नं व्यवसाय जूगुलिं थुकिइ यक्व धयाथें प्रेसया भ्रमणया वर्णन जुइगु अस्वभाविक मखु। वय्कलं खंकादीगु छगू प्रेसया अनुभव थज्याःगु दु – "जिमित छसीकथं क्यँक्यं यनाच्वन। वेभ अफसेट मेशीन दयेकीगु थाय् व ज्यासलय् छकः मिखा ब्वया। ज्यासःया जाः ४० फीटति ब्या दु। १०० फिटति दइ। भदाय्गवःगु नयागु सतरी तयाः ग्वयातःगु दु। न्यंकभनं लिग तरीकां चिकिचाग्वःगु जीप मोटर थें मनू च्वनाच्वंगु दु। उके मोटरय् थें स्टेरिङ नं दु। क्वथ्यंक याताप्यातां जुइक क्रेन, मेशीनयागु ततःधंगु

पार्टस्त ल्हा:तं ल्ह्वनेमोक क्रेन कताका: गन माल अन यंकाबिइगु ज्या व च्वय् च्वना: हे लिग लिगं मोटर थें उखेंथुखें न्ह्याका: क्वय् च्वंगु सामानत यंकाबियाच्वनीगु जुयाच्वन। " (शाक्य,११२०:३८)

सफूया भूमिकाय् सत्यमोहन जोशीजुं धयादी – चित्रणयात सजीव याना: ल्वयेक अभिव्यक्ति प्वंकेगु च्वमि भाजुया थ्व छगू क्वातुगु लेखन शैलीया न्ह्यब्वयेबह:गु दसु जूगु दु। लिसें वय्कलं भ्रीगु नेपालभाषा साहित्यस अतिकं म्हो जुयाच्वंगु यात्रा साहित्य (Travelogue) यात शाक्यजुं थुथु सफू च्वया: यात्रा वृतान्तयागु उपादेयतायात न्ह्यब्वया बिज्यात, थ्व छगू भ्रीगु निम्तिं त:धंगु उपलब्धि सत्य साबित जूगु दु धका: नं धयादीगु दु (शाक्य,११२०:ग)।

लिसें थ्व सफुतिइ माधवलाल कर्माचार्य व राजा शाक्यया मन्तव्य नं दुथ्यानाच्वंगु दु। ८१ पौ दूगु थ्व सफुतिइ उकिया लिसें १४ पौ लेखक व वय्क:या सहभागी पासापिनिगु रंगीन किपात लानाच्वंगु दु। प्राविधिक कथं बांला:गु चुलुगु भ्वं व ख्वातुगु जिल्ला दूगु थ्व सफू नेपालभाषाया सफूया प्राविधिक गुणस्तरया नं छुमां ख:।

(ज) कृष्णदेवी वज्राचार्यया "बौद्ध तिर्थयात्रा, जिगु छगू अनुभव" (नेसं ११२३)

नेपालभाषा यात्रा साहित्य ल्याखं हे म्हो उकिसं मिसाच्वमिपिं ला खने हे मदु। अज्या:गु अवस्थाय् दंभ्राल कृष्णदेवी वज्राचार्य। बौद्ध उपासक जुया: विहारय् वनेगु, भन्तेपिन्त दान आदि याय्गु ज्याय् नुग: क्वसाय्कादीम्ह वज्राचार्यजुया छक: ११२० थिंलागा द्वितीया खुनु लुम्बिनी लगायत बौद्ध चारधाम धयात:गु प्यंगू तिर्थयात्रा याय्गु अवसर चूलात। उकियात वय्कलं सय्केगु सीकेगु जक मखु सफू हे च्वय्गु अवसर कथं नं कयादिल।

पिनेया वातावरण व वैचारिक मन्थन मयासे अ:पुक यइपुक थ:गु अनुभव गथे जुल अथे सरल भासं यात्राया वर्णन यानात:गु दु। वर्णनया लिसें चा:हीकेयंका विज्या:म्ह डा. अनोजा गुरुमामं कनाबिज्या:गु बाखं नं कथहं कनादीगुलिं थ्व विशेषयाना: बौद्धमार्गी अले बाखं ब्वनेगु न्यनेगु यानाच्वंपिन्त यइकथंया शैलीं च्वयादीगु दु। थन वय्क:या लुम्बिनी, कुशीनगर, श्रावस्ती, पिलिभिता, हरिद्वार, दिल्ली, आगरा, इलाहबाद, बनारस, सारनाथ, बुद्धगया, राजगिरी, नालन्दा, पटना व बैशालीया यात्राया वर्णन जुयाच्वंगु दु।

वय्क:या शैलीया छगू दसु – "थौं सुथय् सिद्धार्थ राजकुमार बोधिसत्वं दुष्कर चर्या याना: तपस्या याना बिज्या:गु थाय् क्यने यंके धया बिज्या:गुलिं सकलें बसय् च्वंवना। अले उरुबेल बन स्वया वना। व थाय् जिपिं च्वनागु विहारं बसं छघौति हे वनेमा:। १५/२० मिनेट पहाड गयेमा:। सकलें पहाड गया: थाहां वना। च्वय् थ्यन। अन भ-हाय् ग्व:गु ल्वहंया गुफा छगू दु। व गुफाय् द्वाहां वनेगु लुखा चिकिचा जा:गुलिं क्वछुना: द्वाहां वनेमा:। नीम्हति मनूत द्वाहां वंबलय् चित्तुच्युं कात्तुका:। अने दुने कँलाय् जुयाच्वंपिं बोधिसत्व निम्ह दु। अले अन दुने गुरुमांपिं फ्यतुना बिज्यात। मेपिं नं च्याम्ह, भ्रिम्हति फ्यतुल। फ्यतुइ मछिंपिं कात्तुका:सां छिंछिंथे दना:सां च्वना। बछि मनूत ला पिनेतुं का। अले गुरुमांनं बुद्धपुजा सुरु याना बिज्यात।"(वज्राचार्य,११२३:७६-७७)

ल्याय्म्ह ल्यासेपिं च्वमिपिं हे भ्रासुलनाच्वंगु अवस्थाय् ७०दँया उमेरय् च्वयादीगु थ्व सफू न्हून्हूपिं व पुलांपिं च्वमिपिनिगु लागी हे प्रेरणा जुल। मदुम्ह जहान परमानन्द वज्राचार्ययात पद्यात्मक कवितां देछानात:गु अले लिसें थ:गु हे स्वपु कविता नं थुकी देछानात:गु जुगुलिं नं थ्व सफू भ्रन् महत्वपूर्ण जूगु दु।

थाय् थासय् प्रसंगयात ल्वय्क चिचिपागु किपात नं तनात:गु दु। मुकं १२८ पेज दूगु थ्व सफूतिइ च्वमिया अनुभवया लिसें भिक्षु सुमेधया मंगल कामना, भिक्षुणी अनोजाया भिंतुना अले नेपालभाषा मिसा खल:या मन्तव्य नं दुथ्यानाच्वंगु दु।

उखे तीर्थ नारायण मानन्धरं नेसं ११२७ य् थःगु संस्मरण सफूः "यैं देय् म्हिगः व थौं"लय् बौद्धतीर्थयात्रा व व्यापारया सिलसिलाय् कलकत्ता वनागुया वर्णन नं थन उल्लेखनीय जू। थज्याःगु थःगु सिर्जनाय् यात्राया प्रसंग दुथ्यानाच्वंगु ला नेपालभाषा साहित्यय् यक्व हे दइ, दु – थ्व निगू स्वंगू दृष्टान्तत जक खः। नेपालभाषा साहित्यय्, विशेष यानाः जीवनी च्वय्गु झ्वलय् मूपात्रया यात्रासंघर्षया वर्णन अधिकांश थासय् जुयाच्वंगु दु। स्वतन्त्र विधाया कथं विकास जुइ मफुसां थुकिया विकास वा प्रयोग धाःसा नेपालभाषा साहित्यय् जुया हे च्वन।

(झ) धर्मरत्न शाक्य "त्रिशुली"या "जिमिगु श्रीलंका भ्रमण" (नेस ११२७)

नेसं ११२९य् न्हापांगु यात्रा सफू पितबियादीम्ह धर्मरत्न शाक्य "त्रिशुली"जुं हानं थःगु श्रीलंकाया तीर्थयात्रायात विषयवस्तु दय्काः मेगु सफू ज्वनाः झाल। वय्कःया थ्व सफूती २०६२ बैशाख २९ गते निसें २०६२ जेठ २७ गते तक जूगु लुम्बिनी व श्रीलंका भ्रमणया संक्षिप्त वर्णन जुयाच्वंगु दु। उकियालिसें लँय् लाःगु गोरखपुर, रेलयात्रा, मद्रास आदिया प्रसंग नं थुकी दुथ्याः।

श्रीलंकाय् धार्मिक स्थलया वर्णनया लिसें अनया समुद्री भूकम्पं याःगु विनाशयात नं वय्कलं खंकादिल। थथेयानाः वय्कलं अनया विनाशया अनुभवयात सफुतिइ दुथ्याकादिल – "चिकुला बले वर्षा निगू इले नं थःगु सीमा पुला वइमखुगु समुद्रँ थुगु सालँ वोगु समुद्री भूकम्पं आधाघण्टाया समयया भित्रै श्रीलंकाया थुगु भागे जक नं थुलि विनाश याई धकाः कल्पनाहे याइमखु ज्वी। लँय् थासंथासे आःतक नं सीपिं न्याँ नवयाच्वंगु दनि।"(शाक्य,११२७:२७)

मदुम्ह स्व. पुष्पमाया शाक्ययात समर्पण यानातःगु थ्व सफुतिइ वय्कःया जीवनी दुथ्यानाच्वंगु दु। तर लेखकीय व प्रकाशकीय मदुगुलिं छु पृष्ठभूमिं थ्व सफू पिदन धकाः धाय् छिनाच्वंगु मदु।

नेपालभाषाय् यात्रा साहित्य च्वःमदु अले च्वःपिन्सं नं सवाः जक काय्के थें छगू छगू स्वयाः अप्वः सफू थ्व विधायात बीमफयाच्वंगु अवस्थाय् थ्व हे विधाय् निगू सफू ज्वनाझाःम्ह शाक्यजु छम्ह हे जक च्वमि खः। अथेखःसां शाक्यजुं थःत थ्व सफूया संग्रहकर्ताकथं जक म्हसिका बियादीगु दु - शायद लिउने निगू प्यंगू बौद्ध सूत्रत नं दुथ्याकादीगुलिं खःला। अले सफूया प्रकाशन जूगु तिथि मिति समेत तयामदीगुलिं थ्व सफू थबलय् हे पिदंगु धकाः धाय्गु आधार मालेमाः। समर्पण यानातःम्ह मयुजु शाक्य २०६३ आश्विन १५ गते मदुगुलिं थ्व सफू वयां लिपा अर्थात् ११२७य् पिदन जुइ धकाः अनुमान जक यायृछिं।

(ञ) शेषराज दलीया "हिरानाप देजला" (नेसं ११२८)

समालोचक इन्द्र मालीजुं नेसं ११२८य् शेषराज दलीया "हिरानाप देजला" पिदंगु खँ न्ह्यथनादीगु दु। छगू लुमन्ति कथं जक पिदंगु थ्व सफुतिं यात्रा लुमन्ति साहित्यया ल्याःचालय् छपलाः न्ह्याकाबिल धइगु मालीजुया धापु दु। वय्कःया कथं थःगु जीवनय् थाय् थासय्यागु धार्मिक स्थलया यात्राय् नेपाली भाषाय् पिदंगु केदारमणि दीक्षितया यात्रा साहित्यसिकें ग्यसुग्यंगु, इमान्दारीपूर्वक सत्यतथ्य ब्वय्गुली च्वन्ह्यानाच्वंगु दु (माली, ११३२:घ)।

अध्ययनया इलय् तक थ्व सफूया प्रति उपलब्ध मजूनि।

(ट) विमलप्रभा वज्राचार्यया "बेलायतया लुमन्ति" (११२९)

विमलप्रभा वज्राचार्यं थ्व नेसं ११२९य् "बेलायतया लुमन्ति" ज्वनाः नेपालभाषा यात्रासाहित्यया न्हूम्ह च्वमिकथं दंझाःगु दु। थः परिवारलिसे यानागु बेलायत व फ्रान्सया यात्रायात कयाः वय्कलं उकिया संक्षिप्त जानकारी बीगु ल्याखं थ्व सफू च्वयादीगु दु।

वय्‌कलं थः म्याडम टुसाड संग्रहालयय् वनाबलय्‌याग‌ु अनुभवयात थुकथं वर्णन यानादिल, “कमैनं दय्‌कातःगु मूर्तित गुम्ह मनू खः व हे मनूया सँ, ख्वापाया उन, म्हधिकः, गंसि, ल्व्वं गथे खः अथे हे च्वं । धात्थेंम्ह मनुखं गुज्वःगु लं, लाकां वा मेमेगु छु छु बस्तु छ्यलीगु खः उज्वःगु हे मूर्तिइ छ्यलाः धात्थेंम्ह थें च्वंकातःगु दु । ब्वया तःगु मूर्तित न्ववाना हइला धइथें च्वंक जीवन्त जू । थन ब्वयातःगु मूर्तित भिंगु ज्या यानाः नां जाःपिनिगु जक मखु बांमलाःगु ज्या याना कुख्यात जूपिं मनूतय्‌गु तकं मूर्ति ब्वयातःगु दु ।”(वज्राचार्य,११२९:४७)

थःगु हे सफूया बारे वय्‌कलं थथे धयादी – “बेलायत व फ्रान्स वनागु न्हिखँ धाये बाय् अनया लुमन्तिया खँ धाये थ्व सफू च्वयेगु ह्वःताः धइगु अन वने खंगुलिं खः । थुकिया भूमिकाय् प्रेमशान्ति तुलाधरं थथे च्वयादिल – मय्‌जु विमलं थ्व सफुती आत्म अनुभूति ब्वयेगु स्वया नं बस्तुगत तथ्ययात शूक्ष्म तथा सही रुपं ब्वयेगु यानादीगुलिं वय्‌कःया अध्ययनशीलता वय्‌कःया स्मरण शक्ति, थःगु अनूभूतियात स्यल्लाक ब्वयेगु शिल्प थ्व सफुतिं ब्वयाब्यूगु दु ।”

धरणीन्द्र कुथिं पिकाःगु थ्व सफुतिइ ८६ पौ दु ।

(ठ) मुनीन्द्ररत्न वज्राचार्यया “बमं ल्हायेमफुगु जिन्दगी” (११३२)

संयुक्त राष्ट्रसंघया शान्ति कायम याय्‌गु ज्याभ्वलय् तःदँ तक देश-विदेश चाःहिलेखंम्ह मुनीन्द्ररत्न वज्राचार्यया मुकं यात्रासम्बन्धी च्वसुमुना “बमं ल्हायेमफुगु जिन्दगी” ११३२य् पिदन । थुकी ३३पु निबन्धत वय्‌कलं इन्डोनेशिया, भियतनाम, क्याम्बोडिया, जापान, पूर्वीटिमोर व अफगानस्तानया भ्रमणय् मुंकादीगु अनुभवत दुथ्याः । थुकी यक्व धयाथें निबन्धत थीथी इलय् पत्रपत्रिकाय् पिदनेधुंकूगु खः ।

अफगानिस्तानया डायरी च्वय्‌गु भ्वलय् वय्‌कलं धयादीगु दु, “अफगानिस्तान स्वीदँ मल्याक युद्धय् लानाच्वंगु देश खः । छचाःखेर जमिनं घेरेयानातःगु थ्व देसय् न्ह्याब्लें धुफ्वः दनाः थनया वातावरण स्वच्छ जुइमफयाच्वन । विदेशी हस्तक्षेप, आन्तरिक वैमनष्यता, आर्थिक अनियमिततां यानाः देश बेहाल जुयाच्वंगु दु ।”(वज्राचार्य,११३२:६४)

नेपालभाषाया च्वमिपिं इलय् ब्यलय् नेपाः पिने वनाच्वंगु न्यनेब्वने दुसां तसकं म्हो च्वमिपिन्सं जक अनया अनुभवयात सिर्जनाया विषयवस्तु दय्‌कूगु खनेदु । थ्व ल्याखं वज्राचार्यजुया थ्व सफू नेपालभाषा च्वमिपिन्त हानं छकः मिखा कंकेगु कुतः जूवंगु दु । वय्‌कःया अनया विषम परिस्थिति व विश्व राजनीति थुइकेगु प्रयासया दसु कथं थ्व सफू झीगु साहित्य भण्डारय् दनाच्वंगु दु ।

(ड) राजेन मानन्धरया “न्यामिसाया देसय्” (११३२)

राजेन मानन्धरया “न्यामिसाया देसय्” ११३२य् पिदन । च्वमिं सन् १०११या अगस्टय् डेनमार्कया कोपनहागेनय् जूगु एस्पेरान्तो विश्व महाधिवेशनय् ब्वति काय्‌त डेनमार्क व जर्मनीया यात्रा यानादीगुया लुमन्ति खः थ्व सफू ।

वय्‌कः लिहांवय् न्ह्यःयागु मनस्थितियात थथे ब्वयादिल – “पासापिं धइगु हे बाय्‌त खःसा पासापिं नं द हे मदुसां ज्यू नि । अले यात्रा धयागु हे लिहाँ वनेगु खःसा गनं यात्राय् मवंसा ज्यूनि । तर थीथी रंगया थीथी विशेषता, जीवनय् नं थीथी मोडया महत्व दइ । थथे तापानाया म्हाइपु मजुइगु खःसा नापलानाया न्ह्याइपुया नं ला महत्व दइमखु जुइ नि । नापलाय्‌गु धइगु बाय्‌त, बाय्‌गु धइगु हानं नापलाय्‌त मखुसा मनू मनूया दथुइ गुगुं कथंया स्वापूया नं मू दइमखु ।” (मानन्धर,११३२:१६४)

थुकिया भूमिकाय् इन्द्रमालीजुं “झीगु यात्रा साहित्यया ख्यलय् “न्यामिसाया देसय्” सफुलिं गुगु

पलाः छित, भाषा शैलइयात त्वःताः आत्मीयता, कल्पनाशीलता, सौन्दर्यदृष्टि, संवेदना, ज्ञान सम्पदा, अनुभव व अभिव्यञ्जनाया लिधंसाय् दुवालाः मूल्यांकन याय्बलय् थुकिं छगू न्हूगु मोड हय्त कुतः जूवंगु दु " धकाः धयादिल (माली,११३२:घ) ।

लिबि च्वसा-दबुलिं प्रकाशन याःगु थ्व सफुतिइ १७६ पौ दु ।

०००

आःतक नेपालभाषा ख्यलय् यात्रासाहित्यय् पुस्तकारय् खनेदूगु कृतित थुलि हे खनेदु । थन यात्राया आधारय् यात्रालिसे सम्बन्धित सफूत दक्वं दुथ्याकेगु वा धलः खाकेगु कुतः जूगु स्वीकार याना । अथेसां यात्राया भ्वलय् रचना यानातःगु कवितात वा यात्राया प्रसंग वःगु मेमेगु साहित्यया सिर्जनायात धाःसा दुमथ्याका । थ्व स्वयाः अप्वः गनं सुनांनं दुसा उकिया बारे च्वमि, समालोचकपिन्सं यथाशक्य विवेचना याय्माल । अले थुकी दुने, थन उल्लेखित सफूत गुकथं गुगु द्यामय् लाः व हानं मेपिं समालोचकपिन्सं ब्वथलादी धइगु भलसा कया ।

प्रेमशान्ति तुलाधरजुं थःगु सफू "नेपालभाषा साहित्यया इतिहास"य् यात्रासाहित्ययात अलग विधाकथं स्वीकार यानामदी, निवन्धया थीथी प्रकार मध्ये "यात्रा विवरण सम्बन्धी च्वखँ" धकाः क्यनादिल । वय्कलं थःपिनिगु चीन भ्रमणया संस्मरणया रुपय् च्वयातःगु भिक्षु धर्मालोकया "महाचीन यात्रा", चित्तधरया "चीन लुमना" अथे हे सत्यमोहन जोशीं "चिकंलापाया छेँ" नांगु च्वखँनिसें थज्याःगु प्रवृतिया शुरुवात जुल धाय्माः धकाः धयादिल । लिसें वय्कलं क्वय् बियातयापिं लेखकपिनिगु नां नेपालभाषाया यात्रा सम्बन्धी च्वखँया च्वमिपिं कथं बियादिल : कृष्णचन्द्र सिंह, मल्ल के सुन्दर, जूहि सुवाल, सुलोचना मानन्धर, घनश्याम राजकर्णिकार आदि ।

शैलीया विषयय् "थःपिनि यात्राया वर्णन याय्गु थज्याःगु निबन्धया मू ध्येय खयाः नं स्वअनुभूति ब्वय्गुया नापं थौंया स्थिति प्रति टिका-टिप्पणी याय्गु ज्याय् नं थ्व प्रवृतिया च्वमित उलि हे सक्रिय सशक्त जूगु दु" धकाः धयादीगु दु । अले यात्रा विवरण सम्बन्धी च्वखँ नेपालभाषाय् तसकं म्हो जक वाःचाय्कादीगु दु । वय्कलं चित्तधर हृदयया "महाचीने नेपाल संस्कृति" व मल्ल के सुन्दरजुया "लुमन्तिया किचः" (लुमन्ति किचः)यात निबन्ध सफू धकाः धयादीगु दु । (तुलाधर,११२०:२१५)

पूर्णप्रसाद अमात्यजुं थःगु नेपालभाषा वाङमय सूचीइ यात्रासंस्मरणया च्वमिपिंकथं क्वय् बियातयापिं च्वमिपिं व वय्कःपिनिगु कृतिया धलः थथे दुथ्याकातःगु दु :

- भिक्षु धर्मालोध – महाचीन यात्रा । कालिम्पोङ : धर्मोदय सभा, नेसं १०७०, १६८ पौ ।
- मल्ल के सुन्दर – लुमन्ति किचः । कान्तिपुर : भावना पिथना, नेसं ११०९, ११४ पौ ।
- साय्मि, मथुराकृष्ण – लुमन्ति । कान्तिपुर : प्रदीप्त प्रकाशन, नेसं १०८३, ७४ पौ ।
- ▪ – लमि : लुमन्तिया तँसा । कान्तिपुर : भरतलाल प्रधान, १०८८, ६६ पौ ।
- सिंह हंसमान – लुमन्ति ५ पासः । यँ : प्रकाशमान सिंह, ११११, ७९ पौ । (अमात्य,१११७:२५३)

तर अध्ययनया भ्वलय् साय्मिजुया निगुलिं सफू यात्रासंस्मरण मखसे व्यक्तिगत संस्मरण जक जूगु खनेदत । हानं थ्व सूचीइ वर्णवज्र वज्राचार्यया "मुक्तिनाथ यात्रा" (नेसं १०८१) व चित्तधरया "महाचीने नेपाल संस्कृति" (नेसं १०८४) यात थ्व धलखय् दुथ्याका मतल । थुकियात फणिन्द्ररत्न बज्राचार्यजुं सम्पादन यानादीगु "चित्तधर हृदयया जिगु जातः" धाःसा यात्रासाहित्य धकाः वर्गिकरण यानातःगु दु । हानं प्रेमहिरा तुलाधरजुं नेलाप ऋतुपौ

५४:२ लय् थुकियात निबन्ध संग्रहया कथं न्ह्व्वयादीगु नं न्ह्यथनेबह जुइफु ।

मेखे डा. कमलप्रकाश मल्लजुं थःगु "नेपालभाषा घ्वानासफूया धलः"खय् यात्रा साहित्ययात थाय् बियादीगु खनेमदु । अझ वय्कलं ला गैरसाहित्यिक सफूया जि धकाः दय्कादीगु धलखय् यात्रायात नं दुथ्याकाः अज्याःगु साहित्यिक मखुगु सफू निगू दूगु उल्लेख यानादीगु दु (मल्ल,१०९९:३२) । धलखय् धर्मालोक स्थविरयागु "महाचीन यात्रा"यात व भिक्षु अश्वघोषया "पेकिङ स्वास्थ्य निवास"यात यात्राया विधाय् व वर्णबज्र बज्राचार्यजुयागु "मुक्तिनाथ यात्रा"यात धार्मिक यात्रा विधा अन्तरगत तयातःगु दु (तर चित्तधर हृदयया "महाचीने नेपाल-संस्कृति"यात निबन्ध कथं न्ह्यब्वयादीगु दु) । यद्यपि वय्कलं १०२० निसें १०९७ तकया ७७दँ दुने लौकिक सफू अन्तर्गत मुकं १३७गु गैरसाहित्यिक सफू, ३४४ गू साहित्यिक सफू व ३३गू बालसाहित्य सफूया पिदंथाय् यात्रासाहित्य मुकं निगू जक दु धकाः अबलय् हे (आः स्वयाः ३३दँ न्ह्यः हे) क्यनादीधुंकूगु खँ थन न्ह्यथनेबह जू ।

५.२ नेपालभाषा यात्रा साहित्यय् फुटकर निबन्ध व च्वमिपिं

सफूकथं यात्रा सफू यक्व पिदंगु खनेमदुसां नेपालभाषाय् यात्रा साहित्यया च्वमिपिन्त थीथी साहित्यिक पत्रपत्रिकां थाय् बीगु खनेदु । सफू आकारय् पिदनेमलाःगु वा मफुगु अले थीथी सफुतिइ तकं दुमथ्याःगु यात्रा संस्मरण इत्यादियात थज्याःगु पत्रपत्रिकां थाय् बियाः वय्कःपिनिगु रचना ब्वँमिपिन्थाय्तक थ्यंकाबीगु दुसा व हे कथं थज्याःगु फुटकर लेखयात नं समालोचकपिनिगु मिखा न्ह्यःने तक तयाः नेपालभाषा साहित्यया विविधताया परिचय नं बीगु दु ।

थीथी इलय् थीथी थासं नेपालभाषाया पत्रपत्रिकात पिहां वयाच्वंगु जुल । उकी ई व थाय् स्वयाः थीथी लेखकपिन्सं यात्राया लुमन्तियात निबन्धया रुपय् च्वयादीगु दु । थन स्वंगू साहित्यिक पत्रिकाय् पिहां वःगु रचनात व उकिया लेखकपिनिगु बारे सामान्य जानकारी बीगु जुइ ।

(क) धर्मोदय : नेपालभाषां नेपालय् च्वय्त, सफू पिथनेत बर्जित हे यानातःगु अवस्थाय् भारतया सारनाथय् नीस्वनातःगु संस्था धर्मोदय सभां नेसं १०६७य् धर्मोदय नांगु पत्रिका पिथन । थुकिं नेवाःभाय्या आपलं च्वमिपिनिगु जन्म याःगु जुल । वथेंतुं थन यात्रा लुमन्तिया निवन्धयात नं थाय् बीगुलिं थ्व विधापाखे नं यक्व च्वमिपिन्सं कलम न्ह्याकूगु खनेदत । थन जक ४७पु यात्रा च्वसु पिदंगु खनेदु ।

धर्मोदय पत्रिकाय् यात्रा निबन्ध च्वयादीपिं च्वमिपिं थुकथं दु : बुद्धवीरसिं उपासक, रुपरत्न उपासक, कुल धर्मरत्न, चक्रमान चालक, डमर बहादुर, ताम्राकार पूर्णकाजी, नविन कुमार, न्हुच्छे बहादुर, पूर्णकाजी, पूर्णकृष्ण, विमला देवी, आनन्द कौशल्यायन भदन्त, अनिरुद्र भिक्षु, भिक्षु अमृतानन्द, भिक्षु अश्वघोष, महानाम भिक्षु, जीतबहादुर मानन्धर, न्हुच्छेबहादुर बज्राचार्य, धुयास्वां सायमि, फत्तेबहादुर सिंह, धम्मालोक स्थविर, स्वयम्भूलाल (ताम्राकार,१९९१:१४५-१४६) ।

नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां यात्रा साहित्ययात प्रकाशन याय्गु श्रेय धर्मोदययात वंगु खनेदु । धर्मोदयया ल्याः ५, अथेधइगु नेसं १०६८ सिल्ला (धर्मालोक स्थविरया "महा चीनयात्रा" पिदने निदँ न्ह्यः अश्वघोष श्रामणेरया "श्री लंका व परिवेश" नांगु निवन्ध पिदन ।

वसपोलं श्रीलंकाया भाषिक अधिकारया बारे कनाः नेवाः ब्वमिपिन्त भाषाया खँय् सजग यानादीगु दु –"साधारणतः च्वे कना थें लंका देशे स्वंगुभाषाया चलन दु - अंग्रेजतय् अंग्रेजी भाय्, ड्राविडतय् ड्राविड भाय् व सिंहलीतय् सिंहली भाय् । स्कूल व कालेज विद्यार्थीतय्सं राजभाषां हे खँ ल्हाय्माः धैगु मदु ।

गुम्हसिनं गुगु सः उगुलिं ल्हाय्ज्यू। सुयागुं भाषा क्वत्यला छुवय धैगु भावना थनया सरकारयाके मदु।"

जापान यात्राया बारे जक हे कुल धर्मरत्न (ल्याः १०७), विमलादेवी (ल्याः १३७), न्हुच्छेबहादुर बज्राचार्य (ल्याः १४०, १४१), पूर्णकृष्ण (ल्याः १४६) स्वम्हस्या ल्हाःवंगुलिं थ्व विधाय् च्वमिपिं अबलय् हे आकर्षित जूगु खनेदु।

(ख) सितु : नेसं १०८४य् प्रेमबहादुर कसाःया सम्पादनय् पिदंगु सितु निला-पतिइ नं इलय् ब्यलय् यात्रा लुमन्ति साहित्य पिदनाच्वंगु खनेदु। ल्याः ७७तक यानातःगु अध्ययनय् ७म्ह च्वमिपिनिगु १०पु निवन्ध पिदनाच्वन। थन थःगु च्वसा थ्व ख्यलय् न्ह्याकादीपिं खः – नरेन्द्रप्रसाद उपाध्याय, कनक तुलाधर, दान, दीपक, भिक्षु अश्वघोष, मल्ल के. सुन्दर, फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य व शान्ति शाक्य (तुलाधर,१११०:६९)।

(ग) पासा : नेसं १०७३य् पिदंगु पासा बाःछि पतिइ थीथी इलय् यात्रासाहित्य पिदनाच्वंगु खनेदु। उकिया च्वमिपिं थथे दु : केशरलाल, परमानन्द व आलन फाल्कनर (मानन्धर,११२०)।

लेखकपिनिगु ल्याःया ल्याखं म्हो खनेदुसां ल्याः १ निसें ल्याः १०तकया दुने पासाय् रचना धाःसा ततःहाकःगु जूगु खनेदु। गथेकि केशरलालयागु "जिगु जापान यात्रा" प्यंगू ल्याः तक न्ह्याःगु दु।

(घ) खेलुइताः : खेलुइताः पत्रिकां इलय् ब्यलय् यात्रा साहित्ययात थाय् बीगु दु। २६ ल्याःतकया दुने १६पु यात्रा विषय् निबन्ध पिदंगुयात बांलाःगु विकासया छुमांकथं काय्माः, विधागतरुपं सामालोचना तकं जुयामच्वंगु अवस्थाय्। थुकी यात्रासाहित्य च्वयाः योगदान यानादीपिं च्वमिपिं थथे दु : छत्रबहादुर कायस्थ, मंगला कारंजित, तेजेश्वरबाबु, ग्वंगः, कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, नर्मदेश्वर प्रधान, के बी महर्जन, धर्मरत्न यमि, बज्राचार्य मुनीन्द्ररत्न, जनकलाल वैद्य, ओमकृष्ण श्रेष्ठ (शाक्य,२००९:४५)।

थुकथं हे मेमेगु पत्रपत्रिकाय् नं यात्रा निबन्धत प्रकाशित जुयाच्वंगु दु। सन्ध्याटाइम्सथें ज्याःगु न्हिपौ लगायत नेपाःसः, नःलि, ईल्वहँ, थाय्भु इत्यादि नेपालभाषाया पत्रपत्रिकाय् इलय् व्यलय् यात्रानिबन्ध वा नियात्रायात थाय् बियावयाच्वंगु ल्वःमंके फइमखु। समयाभावं थ्व लेखय् व फुक्कया अध्ययन विश्लेषण याय् संभव मजुल। थ्व ज्या लिपा नेपालभाषा साहित्यया विद्यार्थीपिन्सं यानावनेमाःगु खनेदु।

उकिया लिसें थन न्ह्यथने बहःगु छता खँ दु। न्हापां नेपालभाषाया थःगु मौलिक सिर्जना मखयाः नं मेगु भाय्या यात्रासफू नेपालभाषाय् भाय् हिलाः वयाच्वंगु दु :

१. जोनाथन स्विफ्टया "गलिभरया यात्रा"यात अमर बहादुर तबः बिएजुं अनुवाद यानादिल। थुकिया प्रकाशन नेसं १०८५य् जुल।
२. कनकमणि दीक्षितया "भक्तप्रसाद ब्यांया नेपाः चाःहिला"यात उकेश भुजुजुं अनुवाद यानादीगु दु। थुकिया प्रकाशन नेसं १११९य् जुल।

थ्व निगुलिं सफू धाथें यात्रु हे यात्रा यानाः उकिया वर्णन यानातःगु मखु, निगुलिं यात्राया लिधंसाय् मानवीय चरित्र क्यनीगु आख्यान खः। थज्याःगु सफुतिं यात्राया आधार कयाः मेमेगु विधाय् नं ल्हाः न्ह्याकेजिउ धकाः छुमां बी। मेमेगु भासं च्वयातःगु सफू नेपालभाषां पिहां वय्वं नेवाःच्वमि व ब्वमिपिन्त थ्व विधाया बिस्कं सवाः दत जुइ धकाः अनुमान याय्फु।

६. निष्कर्ष

थुकथं स्वय्बलय् संसारय् द्वलंद्वः दँ न्ह्यःनिसें यात्रासाहित्यया परम्परा न्ह्यानाच्वंगु खनेदु। विश्वय् जक मखु नेपालय् नं यात्रा साहित्यया परम्परा न्ह्याःगु यक्व दय्धुंकल। उलिजक मखु नेपालभाषा साहित्यय् हे नं थ्व परम्परा न्ह्याःगु यक्व दय्धुंकल। नेसं

१०६८य् धर्मोदयय् पिदंगु अश्वघोष श्रामणेरया "श्रीलंका व परिवेण"यात नेपाभाषाया आधुनिक यात्रा साहित्यया न्हापांगु निबन्धकथं जक काय्गु खःसां भ्रीगु भाषाय् थ्व विधाया पदार्पण जूगु ६५ दँ दत । अबलय्निसें थीथी पत्रपत्रिकाय् यात्राया विषययात कयाः यक्व हे संस्मरणात्मक निबन्धत पिदंगु खः, पिदनाच्वंगु नं दु । अथेसां अधिकांश यात्रानिबन्धत भावतत्वय् स्वयाः वर्णनय् यक्व तक्यनाच्वंगु खनेदु । विधागत रुपं क्रमिक सुधार जुया हे मच्वंगु धाःसा मखु ।

वय्कःपिं मध्ये अधिकांश लेखकपिं नेपालभाषा साहित्य सिर्जनाय् दुसां यात्रासाहित्यय् धाःसा वय्कःपिनिगु ल्हाः लिपातक नियमित न्ह्यानाच्वंगु खनेमन्त । छम्ह स्वयाः अप्वः लेखकपिन्सं छगू स्वयाः अप्वः यात्रासाहित्यया सिर्जना याःगु मदुनि । अथे धयागु दक्वसिया निंतिं हे थ्व विधा थियास्वय्गु विषय जक जुयाच्वंगु दु । अथवा, थ्व विधाय् कलम न्ह्याकेधुंकाः बांलाःगु पाठक प्रतिक्रिया मवःगु वा समालोचकपिन्सं सकारात्मक रुपं कयामबीगुलिं हानं हानं थुकीइ ल्हाःतय्त च्वमिपिं उत्साहित मजूगु निष्कर्ष नं पिकाय् मछिनेमाःगु मदु ।

हानं उलिमछि यात्रासाहित्य सिर्जना जूलसां अबलय्या प्रकाशक वा साहित्यिक संघसंस्थां उगु विशेष प्रकारया निबन्धतय्त पुचःया रुपय् पुस्तकाकारय् पितबी मखन, गुकिं यानाः अबलय्या ब्वमिपिन्सं थज्याःगु साहित्यिक विधाया बिस्कं सवाः लुमंके, अले उकिया नेपालभाषा साहित्यय् याःगु योगदानयात उकथं लुमंके मखन ।

विश्वय् जक मखु नेपाली साहित्य ख्यलय् तकं थुकिया तसकं विकास जुइधुंकूगु सन्दर्भय् नेपालभाषा ख्यलय् जक थ्व थौं नं निबन्ध विधाया छगू बेवास्ता यानातःगु उपविधाकथं दनाच्वंगु दु । छम्ह निम्ह निबन्धकारपिनि यात्रा याय्गु अवसर चूलाइबलय् जक ब्वमिपिनिगु मन तय्गु लँ जुयाच्वंगु दु । अभ्र सफूया रुपं ला ६३दँया दुने च्यागू हे जक पिदंगु खनेदत । नेपाःया हे उन्नत धयावयाच्वनागु नेपालभाषाया साहित्य ख्यलय् थ्व पक्का नं लसताया खँ मखु । थ्व विधाया विकास याय्त च्वमि, ब्वमि व समालोचकपिनि ध्यान मवनाच्वंगु खँयात मखु धाय्थाय् मदु ।

नेपालभाषा च्वमिपिं मेमेगु भाषाया साहित्यलिसे गुलि भ्यलय्पुं वा नेपाली साहित्यलिसे गुलि परिचित जुइगु मौका दत धइगु मेगु अध्ययनया विषय जुइफु । तर नेपालभाषा साहित्यय् जक थ्व विधां हा काय्मफुगुया कारण मालेगु आवश्यकता दु ।

नेपालभाषासाहित्यया विकास साहित्यिक पत्रपत्रिकापाखें हे जूगु खः । तर नं अज्याःगु पत्रपत्रिकां यात्रासाहित्ययात विशेषाङ्कया रुपय् पिथनाः च्वमिपिन्त थुखेपाखे ध्यानाकार्षण याःगु खनेमदु । थ्व विधाय् समग्र नेपालभाषा च्वमिपिनि ल्याः मगानाच्वंगु ला ख हे खत, उकिसं मिसा च्वमिपिं अभ्र नं म्हो तिनि । यक्व लेख व सफूया सिर्जना तीर्थ यात्रायात बह कयाः च्वयातःगु खनेदूगुलिं थ्व छगू ल्वःमंकेमजीगु विशेषता जूवन । यात्राया थीथी उद्देश्यत मध्ये तीर्थ यात्रा नं छगू जूवंगुलिं थ्व नं यात्रालेखनया हिसाबं उत्पादनशिल हे जूवःगु दु नेवाः च्वमिपिनिगु लागी । मेगु कथं धाय्गु खःसा तीर्थयात्रां नं लेखकपिनिगु जन्म याःगु दु, यात्रा साहित्यया विधाय् जक जूसां ।

मेखे नेपालभाषाया समालोचकपिन्सं नेपालभाषाया साहित्ययात प्रारम्भकालनिसें मार्गनिर्देश बियाच्वंगु भ्री दक्वस्यां स्यू । प्रखर समालोचकपिनिगु हौसला, प्रोत्साहन व मगाः मचाःथाय् माःकथं आलोचना यानाबीगुलिं हे नेपालभाषाया साहित्य थौं थ्व अवस्थाय् थ्यंगु खः । प्राचीनकालया खँ निसें आधुनिक व उत्तरआधुनिकया खँय् ब्वमिपिनिगु ध्यान सालीपिं नेपालभाषा समालोचकपिन्सं थ्व ख्यःयात धाःसा न्याय यानाच्वंगु खनेमदु । आःतक पिदंगु निबन्धयात निबन्धकथं व सफूयात सफूकथं

पिदनेधुंकाः भूमिका च्वय्गु भ्र्वलय् वा समालोचना वा समीक्षा याय्गु भ्र्वलय् थ्व विधाया बारे छुं भचा कुलेगु व थ्व विधाय् भ्री कमजोर तिनि धकाः धाय्गु बाहेक थ्व बिधायात समालोचकीय दृष्टिं विवेचना याय्गु व थ्व विधां गुकथं नेपालभाषाय् थाय् कयावयाच्वंगु दु धकाः सुं समालोचकं नं स्वतन्त्र अध्ययन यानादीगु खनेमदुनि । गनं नं सुं समालोचकं थ्व विधाया सैद्धान्तिक खँ, विश्वय् वयाच्वंगु लहर व प्रकाशित यात्रानिबन्धतय्त जक कयाः दुग्यंक खँ वालादीगु, क्यनादीगु ब्वने मखंनि । थुलि तःहाकःगु यात्रा च्वमिपिनिगु यात्रायात समालोचकपिनिगु तिबः मदइगु धइगु गुगुंकथं नं सुखदायी खँ मखु छगू भाय्या साहित्यया विकासया निंतिं । थ्व हे कारणं थ्व विधाय् न्हूपिं लेखकपिन्सं ल्हाः मतःगु अले न्हापा च्वयाच्वंपिं लेखकपिं तकं थ्व पाखें तापानावनाच्वंगु खःला धकाः अनुमान याकाबीगु दु ।

नेपालभाषा साहित्यय् यात्रासाहित्ययात कयाः थ्व बःचाहाकःगु अध्ययन याय्धुंकाः निता प्यता खँ निष्कर्षय् वल :-

- नेपालभाषा साहित्यय् थौं नं यात्रासाहित्य तसकं म्हो ।
- यात्रासाहित्यय् जक विशेषीकरण यानावनाच्वंपिं च्वमिपिं मदुनि ।
- तीर्थयात्रा, विशेषयानाः बौद्ध तीर्थयात्रा, नेपालभाषा यात्रासाहित्यया लँपु चाय्काबीगु खःसा थज्याःगु हे यात्राया भ्र्वलय् मेमेगु नं यात्रा लेख, सफूया सिर्जना जूगु दु ।
- नेपाः दुने व नेपाः पिनेया यात्रायात उतिकं च्वमिपिन्सं थःगु विषयवस्तु दय्कादीगु दु ।
- न्हापा सामान्यतयाः डायरी टिपोट वा वर्णनय् जक केन्द्रीत जुइगु परम्परा जुयाच्वंगु नेपालभाषाया यात्रा साहित्य आः बुलुहुँ भावपक्षयात ग्वाकाः यात्राया दौरानय् यात्रुया मनय् जुइगु अन्तरद्वन्दयात नं ब्वय्गु परम्पराया थालनी जुयावःगु दु ।
- मेमेगु विधाय् थें थ्व विधाय् मिसा च्वमिपिनिगु अभाव दु ।
- यात्रासाहित्ययात कयाः नेपालभाषा समालोचकपिन्सं सैद्धान्तिक सफू, लेख च्वयादीगु खनेमदुनि । वय्कःपिन्सं यात्रासाहित्य नेपालभाषाय् गन थ्यनाच्वन धकाः विवेचना यानातःगु तकं मलूनि ।

* * *

आभार – थ्व लेख तयार याय्तसफू सफू उपलब्ध यानादीगुलिं, त्रिविवि केन्द्रीय पुस्तकालय व नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, आशा सफूकुथिया लिसें भाजुपिं इन्द्र माली, शाक्य सुरेन, नरेशवीर शाक्य व पवित्र वज्राचार्यप्रति आभारी जुयाच्वना ।

लितँसाः

आःतक पिदंगु नेपालभाषा यात्रासाहित्यया धलः

१. १०७० महा चीनयात्रा	धर्मालोक स्थविर	कालिम्पोङ्ग धर्मोदय सभा	
२. १०८१ मुक्तिनाथ यात्रा	वर्णवज्र वज्राचार्य	भ्वँत	वर्णवज्र वज्राचार्य व मेमपिं,
३. १०८४ महाचीने नेपाल-संस्कृति	चित्तधर हृदय	यँ	चित्तधर हृदय,
४. १०८४ पेकिङ स्वास्थ्य निवास	भिक्षु अश्वघोष	यँ	भिक्षु अश्वघोष
५. १९८९ लुमन्ति किचः	मल्ल के सुन्दर	यँ	भावना पिथना,
६. १११९ जिमिगु म्यानमार (वर्मा) यात्राया संक्षिप्त संस्मरण	धर्मरत्न शाक्य "त्रिशुली"	यँ	अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र
७. ११२० महाचीन यात्रा	मंगलमान शाक्य	यँ	शाक्य जः

८. ११२३ बौद्ध तिर्थयात्रा, जिगु छगू अनुभव	कृष्णदेवी वज्राचार्य	यें	नेपालभाषा मिसा खलः
९. ११२७ जिमिगु श्रीलंका भ्रमण	धर्मरत्न शाक्य "त्रिशुली"	लुम्बिनी	अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाज
१०. ११२८हिरानाप देजला	शेषराज दली		
११. ११२९ बेलायतया लुमन्ति	विमलप्रभा वज्राचार्य	यें	धरणीन्द्र कुथी
१२. ११३२ बमं ल्हायेमफुगु जिन्दगी	मुनीन्द्ररत्न वज्राचार्य	यें	नीरमती वज्राचार्य
१३. ११३२ न्यामिसाया देसय्	राजेन मानन्धर	यल	लिबि च्वसा-दबू

सन्दर्भ सफू :

अमात्य, पूर्णप्रसाद, नेसं १११७, *नेपालभाषाया वाङमय सूची*। यें : नेपालभाषा एकेदमि ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद, विसं २०३०, *साहित्य प्रकाश*। यें : साझा प्रकाशन ।

उपाध्याय, वेदव्यास, विसं २०६६, *नेपाली यात्रासाहित्यको प्रवृत्तिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन,* (अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधपत्र) । यें : त्रिवि नेपाली केन्द्रीय विभाग ।

उप्रेती, भीष्म, 'यात्रानिबन्ध, यसको विकास र नेपाली यात्रा निबन्धको वर्तमान स्थिति' *मधुपर्क* विसं २०५५, वर्ष ३१, अङ्क ९ ।

धिताल, सुलोचना मानन्धर, नेसं ११११, *लुमन्तिइ लेहेँबुगु जिगु अनुभूति* (अप्रकाशित, स्नातकोत्तर शोधग्रन्थ) । यल : त्रिवि, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

ताम्राकार, बेलमाया, नेसं ११११, *नेपालभाषा साहित्यय् धर्मोदय लय्‌पौया देन व उकिया च्वसु धलः* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) । यलः त्रिवि नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति, नेसं ११२०, *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास*। यें : नेपालभाषा एकेदमि ।

तुलाधर, सरस्वती (सं), नेसं १११०, *सितु निला-पौया च्वसुधलः*। यें : ओमी शर्मा (टाइपराइटरय् टाइप यानातःगु फोटोकपी प्रति प्रकाशन जूगु) ।

पन्त, महेशराज, विसं २०६९ 'प्रताप मल्लको तीर्थजात्रा' । पूर्णाङ्क २३७ ।

पोखरेल, बालकृष्ण, विसं २०३४, *यी नियात्राबारे, बेलाइततिर बरालिंदा,* तारानाथ शर्मा, ते.सं. । यें : साझा प्रकाशन ।

पोखरेल, बालकृष्ण व मेमेपिं, विसं २०५२, *नेपाली बृहत् शब्दकोश*। यें : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान ।

बराल, ईश्वर, विसं २०४३ 'नेपाली यात्रासाहित्यमाथि विहङ्गमी दृष्टिनिपेक्ष', *मधुपर्क*। वर्ष १९, अङ्क ११ ।

मल्ल, कमलप्रकाश, नेसं १०९९, *नेपालभाषाया ध्वानासफूया धलः*। यें : लय्‌ताः दबू ।

मल्ल, के सुन्दर, नेसं ११०९, *लुमन्ति किचः*। यें : भावना पिथना ।

माली, इन्द्र, नेसं ११३२, *न्यामिसाया देसय्* (भूमिका) । यल : लिबिच्वसा-दबू ।

मानन्धर, पूनम, नेसं ११२०, *पासा बाःछिपौया च्वसु धलः व उकिया नेपालभाषाय् योगदान* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) । यल : त्रिवि नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

मानन्धर, राजेन, नेसं ११३२, *न्यामिसाया देसय्*। यल : लिबि च्वसा-दबू ।

वज्राचाय, कृष्णदेवी, नेसं ११२३, *बौद्ध तिर्थयात्रा, जिगु छगू अनुभव*। यें : नेपालभाषा मिसा खलः ।

वज्राचार्य, फणिन्द्र, नेसं ११२६, "जिगु जातः"या लिपा चित्तधर हृदयया खँत', *चित्तधर हृदयया जिगु जातः*। यें : नेपालभाषा परिषद् ।

वज्राचार्य, मुनीन्द्ररत्न, नेसं ११३२, *बमं ल्हायेमफुगु जिन्दगी*। यें : नीरमती वज्राचार्य ।

वज्राचार्य, वर्णवज्र, नेसं १०८१, *मुक्तिनाथ यात्रा*। भ्वँत : वर्णवज्र वज्राचार्य व मेमपिं ।

वज्राचार्य, विमलप्रभा, नेसं ११२९, *बेलायतया लुमन्ति*। यैं : धरणीन्द्र कुथी ।

व्यास, निर्मोही विसं २०१२, *नेपाली नियात्रा (खण्ड १)*, सं. व्याकुल पाठक । यैं : रत्नपुस्तक भण्डार ।

स्थविर, धर्मालोक, नेसं १०७०, *महा चीनयात्रा*। कालिम्पोङ्ग : धर्मोदय सभा ।

शर्मा, तारानाथ, विसं २०५९ 'नियात्रा', *नेपाल*। वर्ष २, अङ्क २० ।

शर्मा, तारानाथ, विसं २०६७, *मधुपर्क : प्रतिनिधि नियात्रा* (भूमिका) । यैं : गोरखापत्र संस्थान ।

शाक्य "त्रिशुली", धर्मरत्न, नेसं १११९ *जिमिगु म्यानमार (वर्मा) यात्राया संक्षिप्त संस्मरण*। यैं : अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र ।

शाक्य "त्रिशुली", धर्मरत्न, नेसं ११२७, *जिमिगु श्रीलंका भ्रमण*। लुम्बिनी : अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाज ।

शाक्य, मंगलमान, नेसं ११२०, *महाचीन यात्रा*। यैं : शाक्य जः ।

शाक्य, मणिकलक्ष्मी, नेसं ११२९, *खेलुइताः पत्रिकाया च्वसुधलः व उकिया योगदान* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) । यल : त्रिवि, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

हृदय, चित्तधर, नेसं १०८४, *महाचीने नेपाल-संस्कृति*। यैं : चित्तधर हृदय ।

www.wikipedia.org/wiki/Travel_literature (access date : 2013.04.26)

Cuddon, J A 1979 *A Dictionary of Literary Terms*, Penguin Books.

बिम्बया ताजि

☞ उपप्रा. ईश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ *

पाश्चात्य जगतय् आधुनिक कविताया नी जूगु ई सन् १९१२ यात नालातःगु दु। पुलांगु छ्यलाय् वयाच्वंगु परम्परायासिबें न्हूगु लँपु मालेगु ज्या अभियानकथं बिम्बवादी आन्दोलनं शुरु जूगु धकाः माने यानातःगु दु। बिम्बवादी कविया रुपय् नां जाःम्ह कवि एज्रा पाउण्डं न्हूगु बिम्ब छ्यला कविता च्वइपिनिगु जमातया आन्दोलन थौंसिबें सच्छिदँ न्ह्यरुरुरु हे याय् धुंकूगु खः। थ्व आन्दोलनयात बिम्बवादी आन्दोलन धाइ। पश्चिमी साहित्यय् आधुनिकता हय्गु अथवा वय्गु भ्वलय् यक्व वाद सिर्जना जुल, व सिर्जना छुं ई लिपा पुलां जुल अर्थात् वयां ल्यू मेगु छुं न्हू वाद वा सिद्धान्त वय्वं वयां न्ह्यःयागु वाद किचलय् लात। थुकथं विश्वसाहित्यय् आपालं हे वादया सिर्जना जुल। गथेकि उत्तरआधुनिकवाद, बिम्बवाद, यथार्थवाद, अतियथार्थवाद, दादावाद, भविष्यवाद, अस्तित्ववाद, प्रतीकवाद, प्रभाववाद, अभिव्यञ्जनावाद आदि आदि। गुलिं वाद इतिहास जक जुयाच्वन धाःसा गुलिं वादयागु अस्तित्व वर्तमानय् नं क्वात्तुक ल्यनाच्वन। वर्तमानया साहित्यय् नं क्वात्तुक हा कया ल्यनाच्वंगु वाद मध्ये छगू बिम्बवाद नं खः। थुकिया प्रभाव बिम्बवाद शुरु जूगु देशय् जक मखु हलिं न्यंक हे न्यनावना बल्लाक ल्यनाच्वंगु दु। यद्यपि निगू दशकतक जक बय्बय् जुया लिपा बुलुया वंगु थ्व वादं व देशया पिने आपालं थासय् प्रभाव लाका आःतक नं उकिं हा कयाच्वंगु व उकिया छ्यलां थःथःगु सिर्जनात जीवन्त याय्गु कुतः जुयाच्वंगु खनेदु।

न्हापांगु विश्वयुद्धया पूर्वसन्ध्याय् शुरू जूगु थ्व साहित्यिक आन्दोलनं अमेरिकी एवं अंग्रेजी साहित्य-जगतय् आधुनिकवादया शुरूवाट जुल, गुकियात रोमाण्टिक युग व भिक्टोरियाकालीन परम्परानापया बाःगु धाइ। थ्व आन्दोलनं उत्तर-प्रतीकवादी व युद्धया पूर्व-सन्ध्याकालय् गठन जूगु सङ्गठनयात थुइकी। थ्व वादं अमेरिकी व ब्रिटिश निगुलिं कविताय् आधुनिकताया शुरूवात जूगु चिं क्यं।

बिम्बवादी कविताय् तीब्र, प्रष्ट व खनेदइगु कथंया किपातय्गु प्रस्तुती जुइ। बिम्बवादीपिंन्सं कवितायात सर्वोत्कृष्ट व म्हो खँग्वलं स्पष्ट याना क्यनातःगु अवस्था धकाः म्हसीकेगु याइ। निगू दशकतक जक बय्बय् जुया आःतक्क नं काव्य जगतय् क्वातुक्क हा कयाच्वंगु थ्व बिम्बया ताजि (प्रकार) थुलि हे दु धकाः क्वःछी अःपू मजू। बिम्बया प्रकार वा वर्गीकरणया सम्बन्धय् विद्वानतय्गु छगू हे मत जूगु खनेमदु। बिम्बया ताजि क्वःछीगु ज्या उकीया विधायक तत्वतय्गु लिधँसाय् याय् फै। बिम्बयात निश्चित रुपं थुलि हे लिधँसाय् वर्गीकरण याय्माः अथवा याय्फै धैगु निश्चित आधारत खनेमदु। अप्पो यानाः विद्वानपिन्सं ऐन्द्रियिकता, कल्पना, प्रेरक अनुभूति, काव्यदृष्टि, मनोवैज्ञानिकता, बौद्धिकता,

* *नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् कार्यरतलिसें छम्ह सफल कवयित्री*

रचनाप्रक्रिया, विषयवस्तु, प्रभावक्षमता आदि थीथी लिधँसाय् बिम्बयात ब्वथलेगु याःगु खनेदु । अले थज्याःगु ब्वथलाय् बिम्बया आपालं ताजि अन्तर्निहित जूगु खंके फयाच्वनी ।

सी.डी. लेविसं थःगु काव्यबिम्ब धाःगु ग्रन्थय् बिम्बयात ब्वथलेगु भ्वलय् प्रभावक्षमतायात लिधँसा दय्का सजीव बिम्ब व निर्जीव वा खण्डित बिम्ब यानाः निगू ब्वय् ब्वथःगु दु । कलानुभूतिया निंतिं समर्थवान बिम्बयात सजीव बिम्ब व कलानुभूतिया निंति पाय्छि मजूगु व अक्षम बिम्बयात लेविसं निर्जीव वा खण्डित बिम्ब धाःगु दु ।

रविन स्केल्टनं बिम्बयात स्थूल व सूक्ष्म रूपय् ब्वमथःसे गुंगू ब्वय् ब्वथला स्वःगु दु । वयागु ब्वथलाय् छुं निश्चित आधार खनेमदुसां व्यापकता धाःसा खनेदु । स्केल्टनं ब्वथःगुकथं स्वय्गु खःसा गुंगू बिम्बत थुकथं दु - सरल बिम्ब, संयुक्त बिम्ब, मिश्रित बिम्ब, प्रतिभाशून्य संयुक्त एवं मिश्रित बिम्ब, तात्कालिक बिम्ब, विश्रृङ्खलित बिम्ब, प्रतिभाशून्य वा अमूर्त बिम्ब, रूपात्मक बिम्ब व लाक्षणिक बिम्ब (डा. माटा, सन् १९९८:१०३) ।

थुकथं हे कार्यया लिधँसाय् स्केल्टनं थःगु 'दि पोएटिक पाएटर्न' धैगु कृती प्यथीकथं बिम्बया वर्गीकरण याःगु खँ प्रा. वासुदेव एम.ए. नं 'काव्य में बिम्ब-विधान' धाःगु च्वसुइ न्ह्यथंगु दु । मनूतय्गु इन्द्रियजन्य ज्ञानयात उला क्यनीगु साधारण बिम्ब, मनूतय्गु नुगःदुने भावना थनाबीगु भावनाजन्य बिम्ब, रूप, रस, शब्द, गन्ध, स्पर्शथें जाःगु पञ्चतत्वनाप सम्बन्धित तात्कालिक बिम्ब व युग्म खँग्वःपाखें निर्माण जुइगु छगू संयुक्त बिम्ब यानाः प्यंगू ताजिया बिम्बयागु बारे न्ह्यथंगु दु (वासुदेव, सन् १९८७: ७७) ।

जे.आर. क्रेन्जरं थःगु काव्यतत्व धैगु ग्रन्थय् बिम्बयात ऐन्द्रियिकताया लिधँसाय् ब्वथला ऐन्द्रियिक तत्वया रूपय् बिम्बया प्यंगू भेद क्यनाब्यूगु दु । थुपिं खः - घ्राणबिम्ब, स्वादबिम्ब, ध्वनिबिम्ब व चाक्षुषबिम्ब । मेम्ह विद्वान होप पार्करं विषयवस्तुया लिधँसाय् भावात्मक बिम्ब, बौद्धिक बिम्ब व मिश्रित बिम्ब याना स्वंगू ब्वय् ब्वथःगु दु (वासुदेव, सन् १९८७: १०२,१०३) । थ्व ब्वथलाकथं भावनाया चित्रण जुइगु बिम्ब भावात्मक, विचारया चित्रण जुइगु बिम्ब बौद्धिक व भावना व विचार निगुलिं चित्रण जुइगु बिम्ब मिश्रित बिम्ब खः ।

हेनरी वेलेकं थःगु 'साहित्यसिद्धान्त' धाःगु ग्रन्थय् बिम्बया न्हय्गू (७) भेद दु धकाः माने यानातःगु खनेदु । थुकथं सज्जापरक वा आलङ्कारिक बिम्ब, लुप्तबिम्ब, उग्रबिम्ब, मूलाश्रयी बिम्ब, तीक्ष्णबिम्ब, विस्तारमूलक बिम्ब व समृद्धबिम्ब (भण्डारी, २०४५: ६६३) ।

आइ. ए. रिचार्ड्सया बिम्बसम्बधी विचाःत ब्वया डा. वासुदेव त्रिपाठीं रिचार्ड्सं याःगु बिम्बवर्गीकरणयात नं मोटामोटी रूपं क्यनाब्यूगु दु । चित्रकलायागु अभिप्राययात क्यनेगु भ्वलय् साहित्यअनुभूतिया अभिप्राययात खुगू ब्वय् ब्वथला क्यनाब्यूगु दु । बिम्बयागु हे ब्वथलाया रूपय् दुगु थ्व ब्वथलायात डा. त्रिपाठीं थुकथं न्ह्यथंगु दु ।

दृश्य संवेदना : मुद्रित आखःया चाक्षुषसंवेदना, सम्बद्ध बिम्बत : श्रुतिबिम्ब व उच्चारणबिम्ब (शब्दबिम्ब), मुक्तबिम्ब : मनोबिम्ब, अभ्युद्देशन : विविध वस्तुप्रति अभ्युद्देशन चिन्तन, संवेग : संवेग अर्थात् संवेगात्मकता, अभिवृत्ति : रागात्मक सङ्कल्प-नात्मक अभिवृत्ति (त्रिपाठी,२०४९:३९५, ४०२) ।

डा. नगेन्द्रं प्रेरक अनुभूतिया लिधँसाय् बिम्बयात ब्वथला थुकियागु प्यंगू भेद दु धकाः नालाकाःगु दु । नापं स्थूल वर्गीकरणया भ्वलय् बिम्बयात न्यागू वर्गय् ब्वथला क्यंगु दु । न्हापांगु वर्गय् ऐन्द्रियिक न्यागू बिम्ब, निगूगु वर्गय् लक्षित व उपलक्षित निगू बिम्ब, स्वंगूगु वर्गय् सरल व संश्लिष्ट निगू बिम्ब, प्यंगूगु वर्गय् खण्डित व समाकलित निगू बिम्ब नापं न्यागूगु वर्गय् वस्तुपरक व स्वच्छन्द याना निगू बिम्बयात न्ह्यब्वःगु दु । प्रेरक अनुभूतिया लिधँसाय् वर्गीकृत प्यंगू भेद दु : सरल बिम्ब, मिश्र बिम्ब, जटिल बिम्ब व पूर्ण वा समाकलित बिम्ब । अथे हे मेगु थासय् डा. नगेन्द्रं रचनाप्रक्रियाया दृष्टिकोणं स्मृतिबिम्ब व कल्पनाबिम्ब याना निगू कथं बिम्बयात ब्वथलातःगु दु (डा. नगेन्द्र, सन् १९९०:६१३) ।

डा. कुमार विमलं ऐन्द्रियिकताया लिधँसा व मेमेगु लिधँसाय् नं न्यागूकथं ब्वथःगु दु । कलात्मक अभिव्यक्तिपरक बिम्ब, काव्येतर बिम्ब, ऐन्द्रियिक बिम्ब, संवेदनात्मक बिम्ब व उदात्त बिम्ब । अथे हे मेगु थासय् डा. विमलं विनियोजनया लिधँसाय् प्राथमिक, विकसित व व्युत्पन्न याना: स्वंगू ब्वय् ब्वथलातःगु दु धैगु खँ न्ह्यथनातःगु दु (माटा, सन् १९९८:१०२) । बिम्बया थ्व ब्वथलाय् च्वमिं थुपिं बिम्बदुने मेगु आपालं बिम्ब समाहित याःगु खनेदु । वकथं ग्राह्य, धारणात्मक व तथ्यपरक बिम्ब प्राथमिक खः । असम्प्रेष्य एव काल्पनिक बिम्ब विकसित व मिश्र, संश्लिष्ट वा बिम्बं उत्पन्न जुइगु बिम्ब व्युत्पन्न बिम्ब खः ।

हिन्दी साहित्यया बिम्बवादी आलोचक एवं कवि डा. केदारनाथ सिंहं बिम्बयात छुं छगू निश्चित आधार कया वर्गीकरण याःगु खनेमदु । वं आधुनिक हिन्दी कविताया विकासक्रमिक अनुरेखाङ्कन व हिन्दी कविताया धारागत प्रवृत्तियात आधारविन्दु दयका बिम्बया स्थूल वर्गीकरण जक याःगु दु । वयागु वर्गीकरणअनुसार समग्रय् बिम्बया थ्यंमथ्यं निगू दर्जनति प्रभेदत खनेदइ । थीथी आधारय् बिम्बयात स्थूल व सूक्ष्म वर्गीकरण याइम्ह डा. नगेन्द्र खः । डा. रमेश कुन्तक मेहरं मिथकीय बिम्ब, धार्मिक बिम्ब व ब्रह्माण्ड बिम्ब याना: स्वंगू प्रकारया बिम्बयागु वर्गीकरण याःगु व उकीदुने आपालं उपभेद दुगु खँ राजेन्द्र भण्डारीं थःगु 'बिम्ब अनि नेपाली कविताको सन्दर्भ' धैगु च्वसुइ न्ह्यथनातःगु दु (भण्डारी,२०४५:६६४) ।

थुपिं थीथीकथंया वर्गीकरण थीथी विद्वानपिन्सं थीथी खँयागु लिधँसा कया याःगु खनेदु । थुपिं छुं नं सूक्ष्म वर्गीकरणयात सार्वभौम वर्गीकरण धाय् फैमखु नापं थुपिं फुक्क बिम्बयात स्थूल-सूक्ष्म वर्गीकरण धाय् नं पायुछि मजू । थ्व बाहेक बिम्बया मेमेगु आपालं भेदउपभेद दु । थुकथं थीथी आधारय् स्वयुबलय् बिम्ब थुलि हे दइ व थुकथं हे वर्गीकृत जुइ धैगु छुं नं निश्चित आधार खनेमदु । संवेदनात्मक चाक्षुष, शब्द, घ्रातब्य, स्पृश्य, आस्वाद्य, समसामयिक, प्रतीकात्मक, यौन, छायात्मक, पारदर्शी, निजन्धरी पौराणिक, मिथकीय, वैदिक/औपनिषदक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, स्मृति, शिशु, ग्राम्य, सांस्कृतिक, भाष/व्याकरणिक, विज्ञान, गणितीय, सरल, मिश्र, प्रणय, क्रान्ति आदि विविध भेदत छ्यलीगु व चर्चापरिचर्चा वयाच्वंगु आपालं भेदत खः धाःसा पक्षीबिम्ब, कृषिबिम्ब, खेलबिम्ब आदि आदि असंख्य भेद नं खनेदु । ज्ञानविज्ञानया गुलि नं विषय, क्षेत्र व भेदत दु उपिं फुक्कपाखें बिम्ब काय्फैगु जूगुलिं बिम्बया आपालं आपाः भेदउपभेदत खनेदयाच्वनी । बिम्ब पाश्चात्य अवधारणा जूगुली संस्कृत काव्यशास्त्रय् धाःसा सैद्धान्तिक मान्यता वा सामान्य परिभाषिक शब्दया रूपय् नापं बिम्ब छ्यलातःगु खनेमदु । तर दृष्टान्त, निदर्शना, उपमा आदि अलङ्कारयागु चर्चाया सन्दर्भय् बिम्ब शब्दया न्ह्यथनातःगु धाःसा खनेदु । तर पूर्वीय अर्थालङ्कार व बिम्ब छगू हे खः धैगु खँ चर्चाय् वःगु दु । थुपिं थीथी सूक्ष्म वर्गीकरण व भेदयात समग्रय् नेपालभाषा कविताय् छ्यलातःगु बिम्बया लिधँसाय् थुइके फइ । समकालीन नेपालभाषा कविताय् छ्यलातःगु बिम्बतय्गु सामान्य लिधँसाय् स्थूल वर्गीकरणया भ्वलय् क्वय् न्ह्यथनाकथं बिम्बत लुइके फइ ।

संवेदनात्मक बिम्ब

प्रत्यक्ष व ऐन्द्रियिक प्रभावतय्त चित्रबद्ध याइगु तं, ईर्ष्या, दुख, चिन्ता, लसता आदि मानवीय संवेग व संवेदनातय्त उला क्यनीगु व चित्रण याइगु बिम्ब हे संवेदनात्मक बिम्ब खः । मानवीय संवेगतय्त नं चित्रबद्ध याइगु जुइ थज्याःगु बिम्बत संवेदनात्मक बिम्बया रूपय् खने दः वइ । थुकीदुने ऐन्द्रियिक बिम्ब व गुलिखे प्राकृतिक विम्बत नं लाःवइ । कविताय् प्रकृतियात मानवीकरण याय्गु भ्वलय् व प्रकृतिया मनोव्यञ्जनात्मक चित्रणया भ्वलय् थज्याःगु बिम्बत खनेदइ । गथेकि नेपालभाषा कविताया ख्यलय् कवि केदारमान व्यथितया कृति-ख्वबिं प्याःगु म्ये, सिद्धिचरणया 'मां' कविता नापं आधुनिक कविपिं पूर्ण वैद्य, केशवमान शाक्यपिनिगु कविताय् थज्याःगु

बिम्बत छ्यलाःतःगु खनेदु । खयत्‌ःला थ्व बिम्बया प्रकृति स्वय्‌बलय्‌ पद्य, गद्य आदि फुक्ककथंया कविताय्‌ आपालं छ्यलीगु बिम्ब संवेदनात्मक बिम्ब हे खः । धाय्‌ सामूहिक रुपं अर्थात्‌ समसामयिक रुपं दुथ्यानाच्वनीगु बिम्ब धैगु संवेदनात्मक बिम्ब हे खः । यद्यपि थ्व बिम्ब छ्यलातःगु कवितादुने मेमेगु कथंयागु बिम्बत नं लुयावइगु अर्थात्‌ छ्यली धैगु अस्वाभाविक मखु । बिम्बया ब्वथलाया भ्वलय्‌ धात्थें धाय्‌माल धाःसा फुक्क धैथें कविताय्‌ दुथ्यानाच्वनीगु बिम्ब संवेदनात्मक बिम्ब हे खः । छाय्‌धाःसा कविता धयागु हे नुगः दुनेया संवेदना(अनुभूति) यात अभिव्यक्त याइगु कला खः । यद्यपि व पद्यं जुइमा, छन्दोवद्ध जुइमा वा गद्यं हे जुइमा । अले व कला गुलितक क्वात्तु, बांलाः, नासलं ली धैगु खँ बिम्ब छ्यलीम्हेसिया नुगलय्‌ हा कयाच्वनी, च्वसां पिल्ह्वयाच्वनी । थ्व हे भ्वलय्‌ नेपालभाषाया गुलि नं माध्यमिक व आधुनिककालया कविपिनिगु कविताय्‌ मू हा कयाच्वंगु बिम्ब धैगु संबेदनात्मक बिम्ब हे खः ।

श्रव्य बिम्ब

इन्द्रियसंवेद्यताया शब्दतत्वनाप सम्बद्ध बिम्ब श्रव्य बिम्ब खः । थुकियात नादबिम्ब, ध्वनिबिम्ब, शब्दबिम्ब, श्रुतिबिम्ब आदि नं धाय्‌गु याः । अंग्रेजी भाषाय्‌ थुकियात अडिटरी इमेज धाइ । थ्व बिम्ब छन्दोबद्ध व गीतिकाव्यय्‌ अप्पोयाना छ्यलातःगु खनेदु । छुं सजीव वा निर्जीव वस्तुया सः बिम्बया रूपय्‌ कविताय्‌ प्रतिध्वनित जुइगु श्रव्य बिम्बया मूल अभिलक्षण खः । थज्याःगु श्रव्य बिम्बयात मालेबलय्‌ चित्तधर हृदयया कृतिदुने लुइके फइ । नापनापं नेपालभाषाया जनकवि गीतिकवि दुर्गालाल श्रेष्ठयागु आपालं कवितात दु । आपालं जनतय्‌सं ध्वाथुइक नुगः दुनेथ्यंक दुहाँवंक थ्व बिम्ब छ्यला आपालं गीतिकाव्य जनताया निंतिं काव्य रचना यानादीगुलिं वय्‌कःयात जनस्तरं झःझः धाय्‌क जनकवि धैगु उपाधिं छाय्‌पिया हंगु खँ लुमंके बहजू ।

रूपबिम्ब वा चाक्षुषबिम्ब

इन्द्रियसंवेद्यताया दृश्य तत्वनाप सम्बद्ध बिम्बयात चाक्षुषबिम्ब धाइ । थुकियात रूपबिम्ब वा दृश्यबिम्ब नं धाइ । थज्याःगु बिम्बत साकार (आकारवान) व मूर्त जुइगुलिं थ्व तप्यंक हे चक्षुसंवेद्य जुइ । कविताय्‌ थ्व बिम्ब आपालं छ्यःगु खनेदु । प्रायः प्रकृतिपरक कविताय्‌ थज्याःगु बिम्बया आधिक्य दइ । नेपालभाषाया कवि केदारमान व्यथितया 'छ्वास' कविताय्‌ थ्व बिम्ब खनेदु । वय्‌कःया कृति 'छ्वास' ब्वनेबलय्‌ कविताय्‌ न्ह्यथनेत्यंगु खँ झीगु न्ह्योने किपाःथें लुयावः ।

रसबिम्ब वा आस्वाद्य बिम्ब

इन्द्रियसंवेद्यताया मे(जिह्वाः) स्वाद तत्वनाप सम्बद्ध बिम्बयात रसबिम्ब वा आस्वाद्य बिम्ब धाइ । आस्वाद्य वस्तुत बिम्बया रूपय्‌ दइगु रसबिम्बया अभिलक्षण खः । थुकिया रसतत्वनाप सम्बन्ध जुइ अले स्वादसंवेद्य बिम्बया रूपय्‌ थ्व खनेदइ । सौन्दर्यतत्वया रसास्वादनया प्रयुक्ति व सन्दर्भय्‌ आस्वाद्य बिम्ब चाक्षुषविम्ब व ध्वनिबिम्ब नं समीकृत जुया खनेदःवइ । क्यातुगु सः, साल्लुसेच्वंगु ख्वाःपाः, आदि थज्याःगु हे दसु खः । थ्व बिम्बया मेगु दसुकथं क्वय्‌ न्ह्यथनाकथंया विषययात नं काय्‌फै । गथेकि : पाउँ लुमनकि म्हुतुइ ई वइगु, मादक पदार्थ ज्वना छ्वय्‌का छ्वल धैगु बुखँ न्यनेबलय्‌ वा स्वय्‌बलय्‌ उकियागु गन्धया महशूस जुइगु आदि ।

गन्धबिम्ब/घ्रातव्य बिम्ब

इन्द्रियसंवेद्यताया घ्राणतत्वनाप सम्बद्ध बिम्बयात घ्राणबिम्ब वा घ्रातव्य बिम्ब धाइ । थुकिया सम्बन्ध गन्धतत्वनाप जुइ । गन्धकल्पनाया लागि प्रयुक्त बिम्बत थुकिदुने लाइ । गन्धतत्वया रागात्मक प्रतिक्रियास्वरूप कविताय्‌ थज्याःगु बिम्बत छ्यलेगु याइ । थज्याःगु घ्राणबिम्बत वस्तुगत चित्रणसिबें मानसिक प्रतिक्रियाया चित्रणय्‌ अप्वः स्पष्ट जुयावइ । रसबिम्ब रूपबिम्बनाप सम्बन्धित खनेदुथें

घ्राणबिम्बया नं आस्वाद्य बिम्बनाप सम्बन्ध दयाच्वनी । क्वःगु गन्ध, नवःगु सः, आदि थुकिया दसुत जुइफु ।

स्पर्श वा स्पृश्य बिम्ब

इन्द्रियसंवेद्यताया स्पर्शतत्वनाप सम्बद्ध बिम्बयात स्पृश्य वा स्पर्शबिम्ब धाइ । ऐन्द्रियिकताया लिधँसाय् थ्व स्पर्शसंवेद्य जुइ । स्पर्शजन्य संवेदनायागु समन्वयपाखें थज्याःगु स्पर्शबिम्बतय्गु सिर्जना जुइ । ऐन्द्रियिक स्तरय् दकसिबे प्रत्यक्ष व स्थूल बिम्बया रूपय् स्पर्शबिम्ब खनेदइ । थुकिया थीथी स्वरूपत दु । गथेकि, नाइसे, छाःगु, ख्वाउँगु, क्वाःगु क्वाचुगु, चिल्लो आदि थीथी विशेषणत थज्याःगु बिम्बया रूपय् प्रयुक्त जुइफु । नेपालभाषाया आधुनिक कविपिं योगेन्द्र प्रधानया लुमधंगु लकस कृतिदुने, सुन्दर मधिकःमिया न्हूदँया लसताय् धैगु कविताय् बिम्ब छ्यलातःगु खनेदु । थज्याःगु बिम्ब मेमेपिं आधुनिक कविपिनिगु कविताय् नं छ्यलातःगु खनेदु ।

समसामयिक व यथार्थ बिम्ब

समसामयिक वा समकालीन युगजीवनपाखे कयातःगु यथार्थपरक बिम्बतय्त समसामयिक व यथार्थपरक बिम्ब धाइ । विशेषयानाः प्रयोगवादी एवं आयामेली कविताय् व वर्तमान समसामयिक धाःया कविताय् थज्याःगु बिम्ब लुइके फइ । वर्तमान युगजीवनया विकृति, विसङ्गति व विविध ख्यःया यथार्थपाखे ग्रहण यानातःगु बिम्बत थ्व बिम्बदुने लाःवः । नेपालभाषाया काव्यख्यःदुने स्वय्गु खःसा थज्याःगु बिम्ब आपालं हे आधुनिक कविपिनिगु कविताय् खनेदु । गथेकि : केदारमान व्यथितया 'छ्वास', नारायणदेवी श्रेष्ठया नारी जीवन कविता, प्रतिसरा साय्मिया जि छकू नालिस भों कविता, बुद्ध साय्मिया मां मालाच्वना कविता, भगतदास श्रेष्ठया खबरदार कविता, योगेन्द्र प्रधानया कथित विकासया न्ह्यपुइ धाःगु कविता नापं मेमेपिं कविपिनिगु आपालं कविताय् थ्व बिम्ब स्पष्टरुपं खनेदयाच्वनी ।

पारदर्शी बिम्ब

यच्चुसे च्वंगु लः वा न्हाय्कंथें च्वंगु छुं पारदर्शी वस्तुत बिम्बया रूपय् उपस्थित जुइगु पारदर्शी बिम्बया अभिलक्षण खः । थज्याःगु बिम्बत प्रस्तुत अप्रस्तुत निगुलिं रूपय् खनेदइ । प्राकृतिक चित्रणया भ्वलय् नं थज्याःगु बिम्बत वयाच्वनी । आपालं यथार्थ व गथे खः अथे हे प्रतिबिम्बात्मक रूपय् नापं थज्याःगु बिम्बया उपस्थिति दयाच्वनी । न्हाय्कनं छुं प्रतिबिम्बयात क्यनाच्वंथें थुपिं पारदर्शी बिम्बत छायात्मक जुयाच्वनी । थज्याःगु बिम्बयागु छ्यलां कविताय् वस्तुता व स्पष्टता खनेदइ । नेपालभाषा काव्य साहित्यय् आधुनिक काव्यधाःया प्रवर्तककथं नालातःम्ह कवि पूर्ण वैद्यया 'लः लः खः' काव्यकृति दुनेच्वंगु आपालं कविताय् थ्व बिम्ब खनेदु ।

प्रतीकात्मक बिम्ब

बिम्ब छ्यलाया भ्वलय् दकसिबें अप्वः खनेदइगु बिम्ब प्रतिकात्मक बिम्ब खः । प्रतीक अन्तर्गर्भित जूगु बिम्ब हे प्रतीकात्मक बिम्ब खः । थज्याःगु बिम्बय् धाःसा उलि निश्चितता व निर्दिष्टता धाःसा दइमखु । प्रत्येक बिम्ब स्वयं हे प्रतीक जुइफु, तर हरेक प्रतीक स्वयं बिम्ब जुइमखु । उकिं प्रतिकात्मक बिम्ब धयागु प्रतीकया रूपय् नापं प्रयुक्त बिम्ब खः । कविताय् थज्याःगु बिम्बयागु लागा दकले अप्पो चकंगु खनेदु । प्रतीकात्मक बिम्ब् सङ्केतमूलक चित्रात्मकता दयाच्वनी । थज्याःगु प्रतीकात्मक बिम्ब आपालं कविपिनिगु कविताय् दुथ्याःसां यच्चुसेच्वंक श्यामसुन्दर सैंजुयागु कविताय् खनेदु । वय्कःया कविताय् प्रतिकात्मक बिम्ब स्वरुप मृत्युयात कयातःगु दु ।

यौनबिम्ब

यौनअनुभूति व मांसलचित्रण जूगु बिम्बत यौनबिम्ब खः । मतिनाया सूक्ष्मानुभूति व मांसल प्रेमानुभूतिया अभिव्यक्तिया लागि थज्याःगु बिम्बत छ्यली । गनंगनं पूर्वस्मृतिया रूपय्, गनं सजीव एवं यथार्थ चित्रणया रूपय् व गनं अनुकाल्पनिक

छायाकृतिया रूपय् थज्याःगु बिम्बत काव्यय् प्रयुक्त जुयाच्वनी । न्ह्यागु हे रूपय् यौनबिम्बयागु प्रयुक्त जूगु खनेदुसां वासना अन्तर्गर्भित जूगु खनीगु थुकिया विशेषता खः ।

छायात्मक बिम्ब

कविता ब्वनेबलय् जब अस्पष्ट आकृतियागु बुलूगु भाव ब्वनिम्हेसिया मनमस्तिष्कय् उपस्थित जुइ, तब वपाखें छायात्मक बिम्बया सिर्जना जुइ । उकिं काव्यानुभूतिया छगू धुमिल भाव ब्वमिया दिमागय् हय्गु व छुं स्पष्ट मूर्ति न्ह्योने मवःसे अस्पष्ट कल्पना जक मनय् उपस्थित जुइगु धैगु छायात्मक बिम्बया मुख्य अभिलक्षण खः । छायात्मक बिम्बया विशेषता छुं मूर्त प्रतिच्छवियागु नं छायात्मकता वा अस्पष्टता जक क्यनेगु खः । उकिं छायात्मक बिम्ब कम मात्राय् अमूर्त जुया सम्मूर्तनय् छुं भचा न्यूनता खनेदयाच्वनी । नेपालभाषाया माध्यमिककाल दुने लाःगु कविताय् थज्याःगु बिम्बत छ्यलातःगु लुइके फै । छाय्धाःसा थ्व इले तत्कालीन व्यवस्थाया निरंकुशतां याना तप्यंक धाय् मज्यूगु खँत किचलं ल्हाकाः धाय्गु यानातःगु दु ।

निजन्धरी बिम्ब व लोकबिम्ब

लोकसाहित्य, संस्कृति, लोकमान्यता, लोकविश्वास आदिया प्रतिबिम्बन जूगु, दन्त्यकथात्मक, जादुपरक व गनंगनं पौराणिकतायागु समेत क्यनाबीगु बिम्बयात नेपाली व हिन्दी निजन्धरी बिम्ब धैगु नां बियातःगु दु । थुकियात अंग्रेजीभाषां लेजेण्डरी इमेज धाइ । थज्याःगु बिम्ब लोकबिम्बया अतिकं हे सतिक लाइगुलिं गुलिखय् सन्दर्भय् निजन्धरी बिम्ब व लोकबिम्बयात बिस्कं तय् फइमखु । झीगु लोकप्रचलित विश्वास व परम्परागत रीतिरिवाज बिम्बमय जुया उपस्थित जुइगु थज्याःगु बिम्बया अभिलक्षण खः । थज्याःगु बिम्ब प्रायः अतिमानवीय चरित्र व मानवेतर रहस्य एवं विश्वासं जायाच्वंगु जुयाच्वनी । नापनापं ऐन्द्रियजाल तिलस्मी रहस्य प्रस्तुत जुइगु थज्याःगु बिम्बया मूल अभिलक्षण खः । थज्याःगु बिम्बय् पौराणिक आख्यान व चरित्र नं खनेदइ । थुकथं निजन्धरी लोकबिम्बत कौतूहल, मनोरञ्जन व वैचित्र्यपूर्ण काल्पनिक लोकयागु सिर्जनाय् सहायक जुइ ।

मनूतय्गु अवचेतन मनदुने लोकविश्वास व लोकमान्यतापाखें कयातःगु बिम्बतय्त प्रत्ययबिम्ब वा लौकिक बिम्ब धाइ । थुपिं प्रत्यय वा लौकिक बिम्बत नं थ्वहे निजन्धरी वा लोकबिम्बदुने लाःवइ । गथेकि म्हय् म्हालिकाचा लाइगु, म्हगसय् वा कुतुंवइगु, सँ चाइगु, भौचां लँ त्वाःथलाबीगु, को हालीगु, आदि थीथी कथंया बांलाःगु, बांमलाःगु विश्वास व मनूतय्गु अवचेतन मनया आदर्श कल्पनातपाखें निर्मित बिम्ब हे लोक वा प्रत्यय बिम्ब खः । नेपाली लोकमान्यताया भ्वलय् द्यःप्रति भाकल, वंगलसिमा, थीथी लोकदेवताया सन्दर्भ आदि नं थ्वहे लोक वा प्रत्ययबिम्बदुने समाहित जुइ । लोकबिम्बया तसकं सतिगु प्रत्ययबिम्ब आदिम लोकविश्वास व मान्यतायागु अभिव्यञ्जनाया दृष्टिं लोकबिम्बपाखे अलग जुइ धइगु बिशुद्ध लोकबिम्ब लोकसाहित्यपाखे अभिभूत जूगु खनेदु । नेपालभाषाया गुलिखे कविताय् थज्याःगु बिम्बत छ्यलाःतःगु खनेदु ।

मिथकीय बिम्ब

मिथकीय बिम्बयात आदिम बिम्ब वा आद्यबिम्ब नं धाय्गु याः । अंग्रेजीया मिथकीय बिम्ब माइथोलोजिकल इमेज न आद्यबिम्ब आर्कटाइपल इमेजया रूपय् प्रयुक्त जूगु खनेदु । उकिं मिथकीय बिम्ब, आद्यबिम्ब वा आदिम बिम्बया आपालं रूपत दु । पौराणिक बिम्ब, यातुधार्मिक(तान्त्रिक) बिम्ब, निजन्धरी बिम्ब, ब्रह्मण्डबिम्ब, किमाकारबिम्ब (आद्भुतिक) आदि बिम्बतय्त थ्वहे मिथकीय बिम्बदुने समाहित याना ब्वथलेगु याःसा थुकिदुनेया बिम्बत स्वतन्त्र अस्तित्वया खनेदइ । यद्यपि थुपिं बिम्बतय्गु दथुइ समानता लुइकेफइ व पाःगु खँ लुइकेगु आधारत नं उलि खनेमदु । थन मिथकीय बिम्बयात पुराकथात्मक बिम्बया रूपय् काय्फु । मानवजीवनया सार्वकालिक उद्वेगतय्सं अवचेतनया तंय् तच्वःगु

प्रभाव त्वःतावनाच्वंगु दइ व उकिं मनूयात आदिम यथार्थपाखे लिफः पुइकाबी । थ्व लिधँसाय् मिथकीय बिम्ब आदिमतापरक बिम्बया रूपय् खनेदु । मिथकीय बिम्बदुनेया प्रभेदतयृत थुकियात अलग तइगु मूल आधार छु धाःसा मिथकीय बिम्ब आपालं रूढ व छुं भचा अमुर्तथें खनेदइ व थुकिया प्रभेदय् अप्वः सम्मूर्तन जुइ । यद्यपि विषयगत दृष्टिं थुकि समानता दयाच्वनी । थुकिया निजी विशेषता छु धाःसा थुकि निर्वैयक्तिक अर्थसाङ्केतिकता दइच्वनी । डा. केदारनाथ सिंहं आद्यबिम्ब, मिथकीय बिम्ब व निजन्धरी बिम्बयात छथाय्सं तुं तयाः अध्ययन याःगु दु अले थुपिं फुक्कसित आदिम बिम्ब नां ब्यूगु खनेदु । थुपिं थीथी लिधँसाय् छु धाय्फु धाःसा पौराणिक, ऐतिहासिक व अन्य विविध पुराकथात्मक बिम्बत हे मिथकीय बिम्ब खः । गुलिखे सन्दर्भय् समसामयिक युगजीवनया विविध मिथकतय्गु प्रयुक्ति नं कविताय् जुयाच्वनी व थज्याःगु मिथकत नं मिथकीय बिम्ब दुने हे अन्तर्भूत जुयाच्वनी । थज्याःगु मिथकीय बिम्ब योगेन्द्र प्रधानया कविताय् नापनापं मेमेपिनिगु कविताय् नं खनेदु ।

पौराणिक बिम्ब

देवाख्यान वा देवदेवीतय्गु चरित्रय् आधारित, गम्भीरता व उदात्तता युक्त एवं लोकविश्वास व आस्थासमेत दुगु बिम्बत पौराणिक बिम्ब खः । धार्मिक अभिव्यञ्जनायागु चित्राङ्कन जुइगुलिं थज्याःगु बिम्बयात धार्मिक बिम्ब नं धाय्गु याः । निजन्धरी व पौराणिक बिम्बय् छु भिन्नता दु धाःसा निजन्धरी बिम्बत प्रायः मनोरञ्जनात्मक एवं तिलस्मी जुइ व पौराणिक बिम्बत प्रायः औपदेशिक, आदर्शपरक व उदात्तसमेत जुइ । वर्तमानया विविध अभिव्यक्ति प्रस्तुत याइगु पौराणिक चरित्रया बिम्बतय्गु महत्वपूर्ण भूमिका दुगु खनेदु । रामायण, महाभारत आदिपाखें कयातःगु बिम्ब नं थ्वदुने हे लाः । समकालीन नेपालभाषा काव्यय् पौराणिक व विशेषतः महाभारतया दुर्योधन, शकुनि, अश्वत्थामा, धृतराष्ट्र, युधिष्ठिर, भीष्म, द्रौपदी, कर्ण आदि विविध चरित्र बिम्बया रूपय् प्रयुक्त जूगु खनेदु धाःसा पाश्चात्य पौराणिक पात्रत व घटनात नं पौराणिक बिम्बया रूपय् प्रयोग जूगु खनेदु । थज्याःगु पौराणिक बिम्ब आधुनिक कवि पूर्ण वैद्यया कविताय् खनेदु ।

वैदिक/औपनिषदिक

पुराणय् सिबें वेदउपनिषद्य् अप्वः प्रयुक्त जुइगु विविध पात्र व सन्दर्भतपाखें कयातःगु बिम्बत वैदिक एवं औपनिषदक बिम्ब खः । पौराणिक व वैदिक/औपनिषदिक बिम्बय् समानता दःसां भिन्नता नं छु दु धाःसा वैदिक/औपनिषदक बिम्ब प्रायः आख्याननिरपेक्ष खनेदइ धाःसा पौराणिक बिम्बत आख्यानसापेक्ष जूगु खने दयाच्वनी । गुलिखे बिम्बत वेद, पुराण व उपनिषद् फुक रूपय् नं खनेदइ । थज्याःगु वैदिक/औपनिषदिक बिम्बत अधिकांशतः शब्दबिम्ब व पात्रबिम्बया रूपय् प्रयुक्त जूगु दु ।

यातुधार्मिक वा तान्त्रिक बिम्ब

विशेषतः विविध प्रकारया तन्त्रशास्त्रनापं स्वापुदुगु बिम्बयात यातुधार्मिक बिम्ब धाइ । तान्त्रिक परिवेशपाखें कयातःगु बिम्बत थ्वदुने लाइ । तन्त्रशास्त्रयागु हिंसापरक व अन्य विविध कर्मकाण्डीय सन्दर्भपाखें वःगु थज्याःगु बिम्बतय्गु आयोजनाय् पूर्वीय भयानकरसयागु अवस्थिति दयाच्वनी । तर फुक्क भयानक रसय् यातुधार्मिक बिम्बत दइमखु । पूर्वीय-पाश्चात्य तन्त्रशास्त्रया कर्मकाण्डीय विधि व मारण, मोहन, वशीकरण, स्तम्भन, उच्चाटन आदि तान्त्रिक विधिदुने प्रयोग याइगु ऊँ क्लीं क्लीं क्लीं फट् फट् फट् हुं हुं हुं' आदि तन्त्रमन्त्रत नं कविताय् बिम्बया रूपय् प्रयुक्त जूगु खनेदु ।

ब्रह्माण्डबिम्ब

थलया भाग पृथ्वी खः, जलया भाग समुद्र खः व रूढार्थय् जलथल निगुयां भाग पृथ्वी नं खः, तर उलि जक मखु, जलथलया फुक भाग व कल्पित विविध लोकतय्गु समेत समष्टि भाग ब्रह्माण्ड खः । ब्रह्माण्ड धाय्सातं भूगोल, खगोल, भूगर्भ, इतिहास,

सृष्टिचक्र, कालप्रवाह, ग्रहनक्षत्र आदि फुक खँत दुथ्याइ अले सृष्टिचक्रया ह्यूपाः नं थुकीदुने हे लाइ। उकिं थुपिं फुक क्षेत्रपाखें कयातःगु बिम्बतय्‌त ब्रह्माण्ड बिम्ब धाइ। थ्व नं मिथकीय बिम्ब नापंच्वंगु बिम्ब खः, थ्व बिम्बया विविध स्वरुप मेमेगु बिम्बय् नं लुइके फइ। थज्याःगु बिम्ब आधुनिक कवि सुरेशकिरणया कविताय् खनेदु।

किमाकार वा आद्‌भूतिक बिम्ब

आद्‌भूतिक व ग्यानापूगु परिवेशया चित्रण एवं भावाभिव्यञ्जना प्रस्तुत याइगु बिम्बयात आद्‌भुतिक वा किमाकारबिम्ब धाय्‌गु याः। अंग्रेजी भाषां ग्रातेस्क्यू इमेज नां बियातःगु दु। थज्याःगु बिम्ब असाधारण विलक्षणता व अकल्पनीय खँतय्‌गु द्योतन याइ। थज्याःगु बिम्बया प्रयुक्तिइ पूर्वीय भयानकरस व अद्‌भुतरसयागु सम्मिश्रण दयाच्वनी। गुलिखे सन्दर्भय् थ्व बिम्बयात निजन्धरी बिम्बया नापं तय्‌फु। निजन्धरी बिम्ब दैत्य वा दानव, राक्षस, भूत-प्रेत, पिशाच, सैतान, किचकन्या आदि सन्दर्भपाखें ग्रहण यानातःगु जुइ।

प्राकृतिक बिम्ब

प्रकृति जगतपाखें कयातःगु बिम्बयात प्राकृतिक बिम्ब धाइ। मानवनिरपेक्ष सौन्दर्यसत्ताया रूपय् प्रकृतियात अवलोकन याना उकीं हे काव्यय् छगू सौन्दर्यचेतनाया चित्रात्मकता उपस्थित याय्‌ग हे प्राकृतिक बिम्बआयोजना खः। प्रकृतियागु दृश्यपटल वा चाक्षुषरूप व मनोव्यञ्जना एवं इन्द्रियसंवेद्यताया आधारय् प्राकृतिक बिम्बत नं वर्गीकृत जुइ फु। प्रकृतिया ऋतुचक्र, नदी, वन, पर्वत, सन्ध्या, वनस्पति, तलाउ, झरना, हिमशिखर आदि व उकिया अनुभूतिजन्य भावतपाखें कयातःगु बिम्बत हे प्राकृतिक बिम्ब खः। नेपालभाषाया काव्यय् दुवाला स्वय्‌गु खःसा थज्याःगु बिम्ब केदारमान व्यथितया छ्वास काव्यं निसें लिपा लिपायापिं आपालं आधुनिक कविपिन्सं छ्यःगु दु।

ऐतिहासिक बिम्ब

इतिहासया विषयवस्तु, घटना, पात्र, परिवेश वा स्थान व सन्दर्भत कविताय् बिम्बमय जुया उपस्थित जुइगु ऐतिहासिक बिम्बया अभिलक्षण खः। थज्याःगु बिम्बय् प्रायः ऐतिहासिक पात्रत हे बिम्बमय जुया उपस्थित जुइ व गुलिखे बिम्ब प्रतीकात्मक बिम्बया रूपय् नापं प्रयुक्त खने दयाच्वनी। अधिकांशतः ऐतिहासिक पात्र व विषयवस्तु हे बिम्बया रूपय् दयाच्वंगु खनेदु।

स्मृतिबिम्ब

कल्पना निष्क्रीय जुया जब स्मृतिपाखें बिम्बया सिर्जना जुइ, तब थज्याःगु बिम्बत स्मृतिबिम्बया रूपय् खनेदइ। थज्याःगु स्मृतिबिम्बत अतीतयागु लुमन्ती आधारित जुइ। नापं थज्याःगु बिम्बं एकाकीपन व शून्यतायागु आभास बी। थ्वहे एकाकीपन व शून्यतायागु अभिव्यञ्जनायागु हे भ्वलय् काव्यय् थज्याःगु बिम्बत छ्यलाच्वनी धाःसा उदासीपना, निराशा, कुण्ठा, प्रेमया घनीभूत विप्रलम्भता, चिन्ता, पीर, दुख, एकाकीपनथें जाःगु विविध संवेदनातय्‌गु अभिव्यञ्जनाया भ्वलय् काव्यय् थज्याःगु स्मृतिबिम्बत प्रयुक्त जुइ। छगू हे वाक्यय् धाय्‌गु खःसा छुं अनुपस्थित वा अप्रस्तुत वस्तुयागु सम्झना वा स्मृतिपाखें प्रतिबिम्बन हे स्मृतिबिम्ब खः। नेपालभाषा काव्यया ख्यलय् थज्याःगु स्मृतिबिम्ब अप्पोयाना जेलकालीन कविपिनिगु कविताय् छ्यलातःगु खनेदु।

शिशुबिम्ब

मस्तय्‌गु कार्यव्यापार, गति, बोली व अन्य विविध स्थितिया आभास बीगु बिम्बत शिशुबिम्ब खः। शिशुसंवेद्य फुक्क वस्तु, दृश्यजगत् आदि विविध खँत, मस्तय्‌गु न्ह्यवःसा, भुतुमाली, कतांमरी, लुइत्यंगु सुर्य, नगुत, तिमिला आदि विविध सन्दर्भय् बिम्बया रूपय् प्रयुक्त जुइगु हे शिशुबिम्बया अभिलक्षण खः। नापं बालबोलीया गुलिखे सन्दर्भसमेत बिम्बया रूपय्

प्रयुक्त जुइगु नं शिशुबिम्बया अभिलक्षण खः । थज्याःगु शिशुबिम्बं जब मनूतय्गु नुगःदुनेथ्यंक थी, वपाखें कविताय् जीवनया विविध आयाम व जटिलतायागु उदघाटित जुइ । थुकिं छु स्पष्ट खनेदु धाःसा थुपिं शिशुबिम्बत बालकविताय् जक सीमित जुइमखु । मचासाहित्यय् ल्हाः च्वन्ह्याःपिं कविसाहित्यकारपिनिगु कविताय् थज्याःगु बिम्बत छ्यलातःगु खनेदु । गथेकि :- दुर्गालाल श्रेष्ठ, गणेश अपार, राजभाइ जकःमिपिनिगु मचाकविताय् थज्याःगु बिम्बत छ्यलातःगु खनेदु ।

घनात्मक बिम्ब

विशिष्ट अनुभूति, गहन अभिव्यक्ति व चित्रकलापाखें प्राप्त घनत्वयागु अभिव्यक्तिया भ्वलय् घनात्मक बिम्बत उपस्थित जुयाच्वनी । घनात्मक बिम्बय् अमूर्त/मूर्त चित्रकलायागु प्रभाव दइगुलिं थज्याःगु बिम्बत स्वतःचित्रात्मक जुइ । भावनाया संयमितता, एकोहोरो अनुभूति व मूर्तता घनात्मक बिम्बया थःगु विशेषता खः । नेपालभाषा साहित्यया उत्तरकालीन आधुनिककालया आधुनिक कविपिनिगु कविताय् घनात्मक बिम्बत छ्यलातःगु खंकेफै ।

ग्राम्यबिम्ब

ग्राम्यबिम्ब प्रायः शिब्दबिम्बयागु हे रूपय् दयाच्वनी, अथेसां गुलिखे सन्दर्भय् कार्यव्यापारया रूपय् नं खनेदयाच्वनी । ग्राम्यशब्द, पदावली व वाक्पद्धति नाप उखानतय्गु समेत बिम्बमय उपस्थितियात ग्राम्यबिम्बया रूपय् कायफु व गुलिखे कार्यव्यापारया अभिव्यक्ति नं ग्राम्यबिम्बमय जुया खनेदयाच्वनी । विशुद्ध ग्रामीण परिवेशया वर्णन/चित्रण छुं नं छुं रूपय् बिम्बमय जुया कविताय् वइबले ग्राम्यबिम्बया सिर्जना जुइ ।

सांस्कृतिक बिम्ब

सामाजिक व सांस्कृतिक रागयात अभिव्यक्त याइगु बिम्बत सांस्कृतिक बिम्ब खः । झीगु प्राचीन संस्कार व रीतिरिवाजत, झीगु विविध सांस्कृतिक मूल्य व मान्यतायागु एवं झीगु अवचेतनाय् दयाच्वंगु पारस्परिक संवेदनात, गुकि झीगु प्राचीन संस्कारत अन्तर्गर्भित जुयाच्वंगु दु, थुपिं फुक्कसिगु अभिव्यक्ति बीगु बिम्बयात सांस्कृतिक बिम्बया रूपय् उपस्थापित याय् फु ।

स्वप्नबिम्ब/मनोबिम्ब

मनोवैज्ञानिक वा मनोविश्लेषकतय्गु धापुकथं अवचेतन मनया वास्तविक प्रतिबिम्बन स्वप्नय् जुइ व अवचेतन मनया स्वप्निल संवेदनात काव्यय् बिम्बमय जुया वइ धाःसा उज्याःगु बिम्बयात स्वप्नबिम्ब/मनोबिम्ब धाइ । फ्रायडया स्वप्नसिद्धान्तअनुसार फुककथंया स्वप्नप्रक्रियातय्गु फुक्क विशेषतात अवचेतन मनया प्रकटीकरणय् सहयोगी जुइ । अवचेतन मनया थ्वहे स्वप्निल तन्तुत जब बिम्बमय जुया वइ, तब स्वप्नबिम्बया सिर्जना जुइ । स्वप्नबिम्बया प्रत्यक्षीकरण याकनं व निर्बाध रुपय् जुइ । म्हगस खनाच्वंम्ह मनूया दिमागया स्नायुत थुलि प्रबल जुइधाःसा जागृत अवस्थाया समेत मनूतय्सं उकियात प्रतिरोध याय् फैमखु । उकिं हे स्वप्नबिम्ब मनोबिम्बया रूपय् खनेदइगु अनुभव यायफु । थुकिं छु थुइकेफु धाःसा स्वप्नबिम्बया सिर्जना मनूतय्गु अवचेतन मनपाखे जुइ व स्वप्नबिम्ब व मनोबिम्बयात लगभग छगू हे रुपय् स्वय्फु । मनोविश्लेषकतय्गु मिखाय् स्वप्नबिम्बत बाह्य यथार्थय् आधारित जुयाच्वनीमखु, थुपिं ला छगूकथं मनोबिम्बयागु हे रुपय् प्रस्तुत जुइ । मानवमनया अवचेतनस्तर कल्पनाया उद्गमबिन्दु खः व थ्वहे उद्गमबिन्दुपाखें मनोबिम्ब व स्वप्नबिम्बयागु सृष्टि जुइ । थ्वहे मनोबिम्बया स्तरय् स्रष्टां थःगु सिर्जनाय् सफल बिम्बया निर्माण याइ । मनोबिम्बया सन्दर्भय् मेगु छु खँ खनेदु धाःसा थुकिं यौनबिम्बनाप नं समता तइ । उकिं मनोबिम्बयागु यौनबिम्बनाप नं स्वापु खनेदयाच्वनी, गुकियात दमित इच्छाया प्रकटीकरणया रूपय् फ्रायडं काःगु दु ।

आलङ्कारिक बिम्ब

आलङ्कारिक बिम्बं पूर्वीय अलङ्कारनापं सतिगु स्वापु तःगु दु। थ्व बिम्बया अभिलक्षणया आधारय् काव्यया लागि बिम्ब साध्यसिबें अप्पो साधन खः। पूर्वय् अलङ्कारयात काव्यया शोभाकारक तत्व मानेयाःथेंतुं सज्जापरक वा आलङ्कारिक जुया वइगु बिम्ब आलङ्कारिक बिम्ब खः। थुकीयात हिन्दीं सज्जापरक वा सज्जात्मक बिम्ब धाइ धाःसा अंग्रेजी भाषां थुकियागु शाब्दिक अर्थ डेकोरेटिभ इमेज नां बियातःगु दु। गुगु बिम्बीय तत्वं काव्ययात अलङ्कृत याइ, थुपिं बिम्बत आलङ्कारिक बिम्ब खः। थज्याःगु बिम्बं भावक(पाठक)यात वास्तविक काव्यानुभूतिया गहिराइतक थ्यंकेफइमखु व सतही रुपं हे विचरण याकेगु याइ। थज्याःगु बिम्बपाखे भावचमत्कृती उलि स्पष्टता वइमखु, तर बाह्य सौन्दर्य धाःसा तप्यंक खनेदयाच्वनी। पूर्वया उपमाअलङ्कार, उत्प्रेक्षाअलङ्कार व रूपकअलङ्कार यात आलङ्कारिक बिम्बया रूपय् माने यायफइ। आलङ्कारिक बिम्ब काव्यया वस्तुगत पक्षसिबे शिल्पगत पक्षनाप सतिनाच्वनी।

भाषा/व्याकरणिक बिम्ब

भाषिक क्षेत्रपाखें ग्रहण यानातःगु बिम्बयात भाषा/व्याकरणिक बिम्ब धाइ। नेपाली कविता थज्याःगु बिम्बत आपालं कम मात्राय् प्रयुक्त जूगु खनेदु। गन ध्वनि, भाषा, शब्द, शब्दार्थ व व्याकरण एवं भाषासम्बन्धी विविध सन्दर्भत स्वयं बिम्ब जुया वइ, अन भाषावैज्ञानिक वा व्याकरणिक बिम्बया सिर्जना जुइ। थ्वकथं बिम्बय् प्रत्यक्षता मदइगु जुया थुकियात विद्वानतय्सं अमूर्त बिम्ब नं धाय्गु याः। थज्याःगु बिम्बतय्गु प्रयोग कविताय् वस्तुता क्येगु सन्दर्भय् छ्यःगु खनेदु। शब्दतय्गु देशय् सर्वनाम ध्वनि आदि शब्दत थज्याःगु बिम्बया रुपय् प्रयुक्त जूगु खनेदु।

विज्ञानबिम्ब

विज्ञानप्रविधिपाखें कयातःगु बिम्बयात विज्ञानबिम्ब धाइ। थज्याःगु बिम्बत प्रायः शब्दबिम्बया रुपय् खनेदइ। भूगर्भविज्ञान, रसायनबिज्ञान, भौतिक विज्ञान, जीवविज्ञान, चिकित्साविज्ञान आदि विविध प्राविधिक क्षेत्रय् प्रयुक्त जुइगु प्राविधिक शब्द, शब्दावलीत बिम्बया रुपय् प्रयुक्त जुइगु विज्ञान-बिम्बया अभिलक्षण खः। गुलिखे सन्दर्भय् थ्व बिम्ब ब्रह्माण्डबिम्ब नाप सतिनाच्वनी। विज्ञानबिम्ब व ब्रह्माण्ड बिम्बया मुख्य भिन्नता छु दु धाःसा विज्ञानबिम्बय् प्राविधिक क्षेत्रया फुक विषयया शब्दत बिम्बमय जुया वइ धाःसा ब्रह्माण्ड बिम्बय् सृष्टिचक्र इतिहास आदिनिसें कया ब्रह्माण्डयागु भौतिकता-सम्बन्धी फुक्क शब्द व घटनासन्दर्भत नं बिम्बया रुपय् वइ।

गणितीय बिम्ब

गणितीय क्षेत्रपाखें ग्रहण यानातःगु बिम्ब गणितीय बिम्ब खः। थज्याःगु बिम्बय् ज्यामितीय आकार प्रकार वा चिन्हत, बीजगणितीय सङ्केत व मेमेगु गणितीय अङ्क एव सङ्केतनाप लाःवइ। =, +, - आदि सङ्केतयात थ्व रुपय् कायफइ। गनं संख्याबोधक शब्दतनं गणितीय बिम्बयागु हे रुपय् प्रयुक्त जुयाच्वनी।

सरल बिम्ब

पूर्वापर सम्बन्धपाखें मुक्त व स्वतन्त्र रुपं वःगु बिम्बयात सरल बिम्ब धाइ। थज्याःगु बिम्बत सरल अनुभूतिपाखें प्रेरित जुइ व प्रायः शब्दबिम्ब, पात्रबिम्ब व प्राकृतिक बिम्बया रुपय् वयाच्वनी। सरल बिम्बयात एकल बिम्ब, स्वतन्त्र बिम्ब वा मुक्तबिम्ब धकाः नं धाय्गु याः।

मिश्रित वा संश्लिष्ट बिम्ब

समगं इन्द्रियसंवेद्यतायुक्त व मिश्रित अनुभूतिपाखे प्रेरित बिम्बयात मिश्रित बिम्ब धाइ। इन्द्रियसंवेदनाया रुप, रस, गन्ध, शब्द व स्पर्शतत्वपाखें छकलं हे वा नापनापं अनुभूति जुइगु वा अन्य बिम्बतय्गु छकलं संश्लिष्ट रुपय् प्रयोग जुइगु व बिम्ब परस्परय् मिले जुया बिम्बबहुलताया

सिर्जना जुइगु मिश्रित बिम्बया अभिलक्षण खः । जब थीथी बिम्बत छगू हे थासय् प्रयुक्त जुइ जटिल अनुभूति बी, तब मिश्रित बिम्बया सिर्जना जुइ। थज्याःगु बिम्बयात जटिल बिम्ब नं धाइ। मेकथं धाय्गु खःसा मिश्रित बिम्ब निगू वा वसिबें अप्वः बिम्बतय्गु संश्लिष्ट रुप खः व थुकियात हे संश्लिष्ट बिम्ब धाइ । अथे हे छगू बिम्बपाखें मेगु बिम्बयागु सिर्जना जुइगुयात जटिल बिम्बयागु स्थिति धाय्फु । नाप मिश्रित वा जटिल बिम्बय् संवेदनातय्गु नं मिश्रण जुया बिम्बसम्प्रेषणीयतायात जटिल स्तरय् थ्यंकाब्यूगु खनेदु ।

क्रान्तिबिम्ब

काव्यकृतिइ क्रान्तिचेतनाया समुद्घोषण याइगु बिम्बत हे क्रान्तिबिम्ब खः । विशेषतः कविताय् प्रयुक्त शब्दबिम्बतय्सं क्रान्तिमय परिवेशयागु सिर्जना याइबले व मानसपटलय् क्रान्तिया बिम्बचित्र उपस्थित याकीबले क्रान्तिबिम्बया सिर्जना जुइ। क्रान्तिचेतना, क्रान्तिकारी भावया अभिव्यक्ति, क्रान्तिसन्दर्भया पदपदावलीया प्रयोग आदिपाखें नं कविताय् क्रान्तिबिम्बया प्रयोग जूगु खनेदु। गनं थज्याःगु क्रान्तिसूचक पदावली व वाक्यत प्रतीकात्मक रुपय् अभिव्यक्त जुयाच्वनी धाःसा गनं अभिधार्थय् हे क्रान्तिचेतना प्रकट जुयाच्वनी। उग्रराष्ट्रवाद, राजनीतिक परिवर्तनया सन्दर्भ, ऐतिहासिक क्रान्तिसन्दर्भ आदि क्रान्तिबिम्बया उपजीव्य स्रोत खः । मेगुकथं धाय्गु खःसा परिवर्तन, स्वतन्त्रता, मुक्ति, प्रजातन्त्र आदियागु भावाभिव्यक्तिया रुपय् नं थज्याःगु बिम्ब प्रयुक्त जू । न्ह्यागु हे थजु क्रान्तिचेतनायागु भाव उद्‌बुद्ध याय्गु थज्याःगु बिम्बया विशेषता खः । थज्याःगु बिम्ब कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठ नापं आपालं मेमेपिं कविपिनिगु कविताय् छ्यलातःगु खनेदु ।

प्रणयबिम्ब

प्रणयराग अभिव्यञ्जित याइगु बिम्बत हे प्रणयबिम्ब खः । थज्याःगु बिम्बय् मूलतः विपरीतलिङ्गी (नारीपुरुष) या दथुइ उदात्त प्रणयभावयागु अभिव्यञ्जना प्रकट जुइ । थज्याःगु प्रणयबिम्बय् जब वासनायागु चित्रण जुइ, उकिया अर्थ ध्वनित जुइ व मांसलचित्रण जुइ, वपाखें यौनबिम्बयागु सिर्जना जुइ । उकिं प्रणयबिम्ब नारीपुरुषया प्रणयकेन्द्रय् जक सीमित मजू अथेसां अधिकांश प्रणयपरक कविताय् नारीपुरुषया प्रणयअनुरागत अभिव्यञ्जित जुयाच्वनी । रोमान्स, भावुकता, आलम्बन व उद्दीपनया प्रयोग, श्रृङ्गारिकता, गनं गनं स्मृतिबिम्बयागु उपस्थिति ऐकान्तिकता आदि प्रणयबिम्बया मूल विशेषता खः । गीत गजल व श्रृङ्गारपरक अधिकांश छन्देली कविताय् प्रणयबिम्बया प्रयोग अप्वः जूगु खनेदु धाःसा गद्यकविताय् कम जक दु । मानसपटलय् रागात्मक भावया सिर्जना याइगु थज्याःगु प्रणयबिम्बया केन्द्रीय विशेषता खः । वात्सल्यभाव दुगु कविताय् नं प्रणयबिम्ब खनेदु । थज्याःगु प्रणय बिम्ब नारायणदेवी श्रेष्ठया प्रेम कविता, सिद्धिचरणया स्वप्नरानी आदि कविताय् छ्यलातःगु खनेदु ।

निजी बिम्ब

पूर्वप्रयुक्त वा परम्परित बिम्बसिबें अलग किसिमयागु बिम्बतय्त निजी बिम्बया रुपय् स्वय्गु याइ । थज्याःगु बिम्बत स्वनिर्मित बिम्बया रुपय् नं म्हसीके फु । खय्तला फुक बिम्बत स्रष्टापाखें निर्मित जुइगु जुया फुक्क हे स्वनिर्मित बिम्बदुने हे लाःवइ । अथेसां कविताय् बिम्बया प्रयोग वा बिम्बसिर्जनायात पुनःसिर्जन मानेयाःगु दु । बिम्ब सिर्जन मखु, पुनःसिर्जन खः धयातःगुलिं थुपिं पुनःसिर्जित बिम्बयात निजी बिम्ब धाःगु खनेदु । पुनः पुनः सिर्जित बिम्बत धाःसा पारम्परिक जुइ । जब छगू हे बिम्ब आपालं प्रयोग जुइ व रुढ जुयावनी अले प्रतीकया रुपय् जक ल्यनाच्वनी । स्रष्टां विम्बसिर्जना याइगु इलय् जब अग्रभूमि निर्माण याना वनी व बिम्बत सिर्जना यायां वनी, उपिं बिम्बत निजी बिम्बया रुपय् खनेदइ धाःसा पश्चभूमि निर्माणया क्रमय् सिर्जना जूगु बिम्बत पारम्परिक जुइ । गुलिखे पुलांगु वा पारम्परिक बिम्बयात नं स्रष्टां बिस्कं, बिशिष्ट व न्हूगु रुपं

प्रयोग याइ, उकी बिम्बयात नं प्रयोगक्षमताया आधारय् निजी बिम्ब धाय्फइ। स्रष्टां ज्ञानविज्ञान, सामाजिक व अन्य प्रविधि विषयक्षेत्रपाखें बिम्ब ग्रहण याना प्रथमतः प्रयोग याइगु बिम्बयात नं सामान्यतया निजी बिम्ब धाःगु खनेदु। थज्याःगु निजी बिम्बत कल्पित व प्राथमिक बिम्ब न धाय्गु याः। छम्ह स्रष्टां सिर्जना याइगु निजी बिम्बयागु हे आधारय् व मेपिंसिबें अलग जुइ व थःगु हे विशिष्ट म्हसीका दय्की। वं छ्यःगु बिम्बया आधारय् स्रष्टा म्हसीकेफत धाःसा थज्याःगु बिम्बयात सहज रुपं हे वयागु निजी बिम्ब धाय्फै। निजी बिम्बयागु सिर्जना याइबले स्रष्टां थःगु जीवनवृत्त व परिवेशपाखें नं बिम्ब ग्रहण याय्फु। उकिं जीवनीपरक समालोचनाय् धयातःथें स्रष्टायात बांलाक मथुइकं, सिर्जनायात बांलाक थुइके फइमखु। उकिं बिम्बसिर्जनाया सन्दर्भय् काव्यय् निजी बिम्बया महत्व आपालं दु। निजी बिम्बत कविया थःगु हे विशिष्ट परिचायक तत्व नं खः। नेपालभाषाया आपालं आधुनिक कविपिन्सं थ्वज्याःगु बिम्बत छ्यला कविता चिनातःगु खनेदु।

थुकथं बिम्बया स्थूल वर्गीकरण याय्बले छगू खँ छु स्पष्ट जू धाःसा सूक्ष्म रुपय् नेपाली कविताय् बिम्बआयोजनाया अवलोकन याय्बले उपर्युक्त बिम्बया स्वरुपत प्राप्त याय्फइ। उपर्युक्त स्थूल वर्गीकरणदुने वःगु अधिकांश बिम्बत न छुं नं छुं रुपय् छगू बिम्बय् समाहित जुइ व बिम्बया प्रकारत कम खनेदइ। तर थ्वकथं सूक्ष्म वर्गीकरण वा छगू बिम्बीय सत्तादुने मेगु बिम्बयात अन्तर्गर्भित याना स्वय्बले नं नेपाली कविताय् प्रयुक्त फुक्क बिम्बत समाहित जुइ फैमखु। उकिं नं उपर्युक्त स्थूल वर्गीकरण समकालीन नेपाली कविताया सन्दर्भय् व नेपालभाषा कविताया सन्दर्भय् नं सापेक्षताय् उपयुक्त खनेदइ।

बिम्बया भेद वा प्रकारत असंख्य दइ व ज्ञानविज्ञानया आपालं विषय व जीवनजगतया आपालं विषयक्षेत्रपाखें बिम्बग्रहण याय्फैगु जूगुलिं बिम्बया थुलि हे प्रकार दइ धकाः क्वःछि फैमखु। बिम्ब न्ह्यागग हे दःसां कविताय् बिम्बविधानया सर्वोच्च लक्ष्य धयागु सौन्दर्यमूलक सत्ययागु दृश्य प्रस्तुत याना काव्यसौन्दर्यया समुद्घाटन याय्गु खः।

थुकथं तःताजिकथं ब्वथला स्वय्ज्यूगु बिम्बयात थन सैद्धान्तिक रुपं बिम्बया ताजि न्ह्यब्वय्गु भ्वलय् दसुकथं न्ह्यथनाबले तस्सकं म्हो कवितायात जक न्ह्यथनागु जुल। बिम्बया बारे वृहत रुपं अध्ययन यानावनेगु भ्वलय् लिपालिपायागु च्वसुइ नेपालभाषा कविपिनिगु कविताय् दुगु बिम्बयात न्ह्यब्वय्गु कुतः जुइ। अर्थात थथे धयागु तात्पर्य छु धाःसा लिपालिपायागु च्वसुइ नेपालभाषाया कवितायात अप्वः महत्व बियाः उपिं कवितादुनेया हे बिम्बयात ब्वथला स्वय्गु कुतः जुइ। सुभाय्।

सन्दर्भ धलः

गौतम, लक्ष्मणप्रसाद, विसं २०६०, *समकालीन नेपाली कविताको बिम्बपरक विश्लेषण*। काठमाडौं : साझा प्रकाशन।

प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह, नेसं १११६, *पलाःचिं लिना*। यें : नेपालभाषा एकेडमी।

भट्टराई, गोविन्दराज, विसं २०४९, *काव्यिक आन्दोलनको परिचय*। काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान।

भण्डारी, राजेन्द्र, विसं २०४५, *बिम्ब अनि नेपाली कविताको सन्दर्भ, बृहत समालोचना*। सिक्किम : गान्तोक प्रकाशन।

माटा, चन्द्रकला, सन १९९८, *भारतीय एवं पाश्चात्य सौन्दर्यशास्त्र*। आगरा : वाइ.के. पब्लिसर्स।

मिश्र, भगीरथ, सन १९९६, *पाश्चात्य काव्यशास्त्र*। वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

सिंह, केदारनाथ, सन १९९४, *आधुनिक हिन्दी कविता में बिम्बविधान*। दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन।

नाटक साहित्यय् पिदंगु थीथी प्रवाह व प्रवृत्ति

☞ *प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर* *

पृष्ठभूमि

साहित्यया पुलांगु विधामध्येय् दृश्य काव्यकथं नालातःगु नाटक नं छगू खः । मनुखं जन्मंनिसें हे अनुकरण प्रवृति ज्वनावःगु दइ । थ्व हे अनुकरण प्रवृति व आत्माभिव्यक्तिपूर्ण मनोवृत्तिं हे नाटकया जन्म जूगु खः (मल्लिक,१९९४:३) । च्वमि, ब्वमि व रंगकर्मी स्वखलकं नाटकय् सम्वन्धित जुइगुलिं त्रिआयामिक स्वरुप हे नाटकया प्रमुख विशेषता जूगु दु ।

विश्वया आपालं भाषाया साहित्यय् धयाथें नाटकया विकास धार्मिक नृत्य व संगीतं जूगु खनेदु । संस्कृताचार्य भरतमुनिं नाट्यशास्त्रया उत्पत्ति दैवी शक्तिं जूगु व थुकिया सम्वन्ध प्यंगू वेदनाप दुगु खँ न्ह्यथंगु दुसा, पश्चिमी सभ्यताया प्राचिन केन्द्रविन्दु जुयाच्वंगु ग्रीसय् नं नाटक उत्पतिया पृष्ठभूमि धार्मिक अनुष्ठान, अर्चना व ऋतुपर्वनाप स्वानाच्वंगु खनेदु । अथे हे नेपालभाषा साहित्यय् नं नाटकया प्रारम्भ धार्मिक अनुस्थानपाखें हे जूगु खनेदु ।

संस्कृत साहित्यय् नाट्य सिद्धान्त तयार यानाः नाटकयात परिभाषित याःम्ह न्हापांम्ह आचार्य **भरतमुनि** खः । नांजाःगु कथावस्तु उदात्त नायक, पायछिगु अंग व प्रवेशक, थीथी रस, सुखदुःखमूलक भावया ब्वज्या हे नाटक खः (मल्लिक,१९९४:४) धकाः भरतं नाटकसम्वन्धी थःगु धारणा ब्वयावंगु दु । संस्कृत साहित्यय् काव्यषु नाटक रम्यम् धकाः नाटकयात दकलय् न्ह्याइपुगु साहित्यिक विधाकथं कयातःगु दु । संस्कृत साहित्यय् भिंगुसः दँ न्ह्यः हे आचार्य **भासं** स्वप्नवासवदताथें ज्याःगु उच्च कोटियागु नाटक रचना याय्धुंकूगु खः । चिनिया साहित्यय् नं दकलय् पुलांगु साहित्यिक विधा नाटक हे जूगु दु । नेपालभाषा साहित्यय् थौं स्वयाः स्वसः दँ न्ह्यः मूलदेवशशीदेव, कात्ती प्याखंथें ज्याःगु नाटक रचना जुइधुंकूगु इतिहास दु ।

अथे हे पाश्चात्य जगतय् न्हापां नाटकयात कया सैद्धान्तिक रुपं चर्चा याय्गु ज्या अरिस्टोटलं याःगु खः । थौं स्वयाः नीस्वसः दँ न्ह्यः हे अरिष्टोटलं थः स्वयाः न्हापायापिं नाटककारपिं– **एस्किलस, सोफोक्लिज, युरिपिडीज** थेंज्याःपिनिगु नाटक व्वनाः थुकिया हे आधारय् नाटकसम्वन्धी थःगु मान्यता काव्यशास्त्र सफुती (***poetics***) न्ह्यब्वःगु खः । अरिस्टोटलया कथं नाटक धयागु हे जीवनया अनुकरण खः । नाटकयात त्रासदी व कमेदी धकाः निब्वय् थलाः त्रासदीयात साहित्यया दकलय् उत्कृष्ट विधा नालाः त्रासदीया विस्तृत चर्चा अरिस्टोटलं थःगु काव्यशास्त्र सफुती यानाथकूगु दु । अरिस्टोटलया कथं –त्रासदी नाटक स्वतः पूर्ण, निश्चित आयाम दुगु छुं नं ज्याया अनुकरण खः, थुकी थीथी थासय् थीथी कथंया अलंकृतयुक्त

---

* *नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.या निवर्तमान प्रमुख व भाषाथुवाः पदवीं विभूषित*

खँल्हाबल्हा अभिव्यक्त जुयाच्वनी, थ्व वर्णित मजुसे अभिनित जुयाच्वनी अले थ्वं करुणा व भय थनाः मनोविकारया विरेचन याइ (नगेन्द्र, विसं २०१४:१९)। अरिस्टोटलं कमेदीयात धाःसा उलि तःजिगु साहित्यकथं मनासे निम्न वर्गया मनूया निम्न ज्याया हास्यप्रद धगं वर्णन जुइ धकाः परिभाषित याःगु दु। त्रासदीसम्वन्धी अरिष्टोटलया मान्यता मध्ये गुलिखय् मान्यता नाटक लेखनया ज्याय् ताःईतक सर्वमान्य, सर्वकालीक धैथें जुयावन। थज्याःगु सिद्धान्त, मान्यतायात नालाः नाटक च्वःम्ह विश्वया महान नाटकार **शेक्सपिएर** नं खः। अरिस्टोटलया त्रासदीसम्वन्धी गुलिखय् मान्यतायात पालन यासें शेक्सपिएरं आपालं विश्वप्रसिद्ध नाटक च्वयावनसा लिपाया मेपिं नाटककारपिनिगु निंतिं शेक्सपिएर छम्ह नमूना (classics) थें हे जूवन ।

नाटकया मूलभूत तत्व :

प्रौढ व प्राचीनताया दृष्टिं अतिकं तःजिगु नालातःगु संस्कृत नाटकया न्हापांगु लक्षण ग्रन्थ भरतमुनिया नाट्शास्त्र खः। थुकी नाट्यशास्त्रया मूलभूत तत्व कथं –कथावस्तु, पात्र, रस, रंगमञ्च, प्याखंम्वःतय्गु भेशभूषा, संगीत, अभिनय, भाषा आदिया विषयस चर्चा यानातःगु दु। अले थज्याःगु प्राचीन नाटकय् धर्म तथा मनोरञ्जन हे नाटकया मू प्रयोजन जूगु खनेदु। अथे हे भरतया नाट्शास्त्रया लिपा पिदंगु छगू मूवंगु नाटकसम्वन्धी संस्कृत साहित्यया मूवंगु सफू विश्वनाथया साहित्यदर्पण नं छगू खः, गुकी वस्तु, नेता, रसया नापं अभिनय व युक्तियात नं नाटकया मू तत्व कथं नालातःगु दु। पूर्वीय देय्या थीथी भाषाया साहित्यय् प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपं थुमित हे आधार नालाः तःगू शदितक नाटक च्वय्गु ज्या जुल। नेपालभाषाया प्राचीन नाटक साहित्य नं थज्याःगु हे शास्त्रीय परम्परां विमुख मजुल यद्यपि थःगु नं विशिष्टता मदुगु मखु।

पाश्चात्य जगतय् काव्यशास्त्रया प्रणेता अरिष्टोटलं–कथानक, चरित्र चित्रण, विचारतत्व, पदरचना, दृश्यविधान, गीत यानाः खुगू तत्वयात त्रासदिया संरचनाया निंतिं मूलभूत तत्व कथं न्ह्यब्वःगु दुसा कार्यव्यापारया श्रृंखलावद्ध विकास, ज्या, थाय् व ईया एकान्विति (Unity of action place & time), विरेचनयात (Cathersis of emotion) नं अनिवार्य तत्वकथं काःगु दु। एरिष्टोटलं न्ह्यब्वःगु त्रासदीया थुपिं तत्वतय्त पाश्चात्य साहित्यय् एरिष्टोटलया उत्तरवर्ती नाटककार **होरेस, शेक्सपिएरपिसं जक मखु अभ्र हेनरिक इव्सन, बनार्ड शां, चेखोवंपिसं** तकं प्रत्यक्षरुपं मखुसां परोक्षरुपं आधार नासे नाटक च्वय्गु यात। एरिष्टोटलं त्रासदी धयागु गम्भीर स्वयम्पूर्ण व निश्चित आयामयुक्त ज्याया अनुकरण जूगलिं त्रासदीया कथावस्तु नं गम्भिर स्वयमपूर्ण व निश्चित आयामयागु जुइमाः धयागु धारणा ज्वसे कथावस्तुयात महत्वपूर्ण थाय् बीगु यात। अथे हे त्रासदी उच्च वर्गयाम्ह मनूया तःधंगु ज्याया वर्णन् जुइगुलिं त्रासदीया कथानक सरल मखु जटिल (*Complex*) जुइमाः धयागु अरिस्टोटलया धारणा खः, तर अरिष्टोटलं लिपाया नाटककारपिं –**शेक्सपिएर, निकोलज, मार्लो**, थेंज्याःपिं नाटककारपिसं कथावस्तुयात स्वयानं चरित्रयात अप्वः महत्व बीगु यात। नाटकया मू पात्र संस्कृत नाटकय् थें धीर, वीरम्ह द्यः वा जुजु हे जइमाः धैगु मदुसां उच्च कुलयाम्ह औचित्यपूर्णम्ह जुइमाः धैगु धारणा ब्वलन। तर नाटकया नायः उच्च कुलयाम्ह धीरवीरम्ह खयाः नं छुं हे दोष मदुम्ह मजुसे, मानवीय छुं कमजोरी नं दुम्ह अले व थःगु हे निगतिगु कमजोरीं यानाः पटन जुइमाःम्ह यानाः क्यनेगु ज्या शेक्सपिएरं यात। थुकथं नाटकय् नायकयात थःगु मनोभाव, संवेग, कल्पनायात मुक्त रुपं छ्यलीम्ह स्वतन्त्र व्यक्ति पात्र कथं न्ह्यब्वय्गु जुल। अथे हे शेक्सपिएरं नाटकया कथावस्तु थःम्हं सिर्जना याय्गु मयासे तत्कालीन, इतिहास, पुराण पाखें काय्गु यानाः नं थःगु समय,

समाज तथा तत्कालीन मूल्य मान्यता भावनायात ल्वय्क थःगु नं छुं कल्पना तनाः (Re creation) नाटकयात तत्कालीन समाजय् तसकं लोकप्रिय जुइके बिल । फलत शेक्सपिएरया नाटक मेपिं नाटककारपिनिगु निति छगू नमूना हे जुयाबिल । शेक्सपियरया थें ज्याःगु नाटकया प्रभाव नेपालय् नं अवश्य थ्यन । नेपाली भाषाय् बालकृष्ण समं मुटुको व्यथा, थें ज्याःगु नाटक च्वयाः पाश्चात्य शैलीया नाटक दुतहय्गु यातसा नेपालभाषाय् सुदर्शन श्रामणेरं अम्वपाली (नेसं १०७५), हेमलाल जोशीया– खड्गसिद्धि (नेसं १०७६) थें ज्याःगु नाटक च्वयाः पाश्चात्य परम्पराया नाटक (मुक्कं शेक्सपिएर कथंया मखुसां) प्रादुर्भाव यात । थज्याःगु पाश्चात्य परम्पराया नाटक शुरु जुसांनिसें नेपालभाषाय् आधुनिक नाटकया प्रारम्भ जुल धाय्गु यानावःगु दु ।

थुकथं साररुपं काय्बलय् चाहे पूर्वीय साहित्यय् जुइमा वा पाश्चात्यय् हे, नाटक धयागु हे नायकं याःगु छुं ज्याया वर्णन वा नायकयात जूगु छुं घटनाया चित्रण जुलसा नाटकया आधार श्रोत धार्मिक कथा, पुराण, इतिहास आदि जूगु खनेदु । अले नाटकया सफलता धयागु हे दर्शक वा पाठकपिंत थःगु थासं नाटकया संसारय् थ्यंकेगु वा नाटकय् च्वंपिं पात्रतय्गु सुख दुःखनाप एकाकार याकेगु जूवन । थुकथं प्याखंया पात्रत घटना दृश्यलिसे संवेगात्मक रुपय् छधी जुइफत अले दर्शकतय्त नं प्याखनं संवेगात्मक रुपं गुलि प्रभावित याय्फत उलि हे नाटक सफल जुइगु जुल । तर नाटकं थथे धर्म आनन्द, नैतिकताया शिक्षा बीगु याःसां आम जनताया घातप्रतिघात तथा भावना, सिद्धान्त नाप धाःसा थज्याःगु नाटकं छुं सरोकार तःगु खनेमदु ।

नाटक साहित्यया ख्यलय् पिदंगु विविध आयाम

१८औं शदिनिसें युरोपय् प्रबोध युग (Enlightenment Age) शुरु जूगु नालातःगु दुसा १८९० या थुखेया समयावधियात आधुनिक युग (Modern Age) मानेयानातःगु दु । थ्व युगय् भौतिक विकासया ख्यलय् जक मखु, साहित्यया ख्यलय् नं ह्यूपाः वल । थज्याःगु हे प्रभाव स्वरुप भिंगुंगू शदीया अन्तपाखे नाटक साहित्यया विकासय् छगू तःधंगु ह्यूपाः नर्वेया हेनरिक जोन इब्सनं (ईसं १८२८ - १९०६)या कतांमरीया छैं ***(Doll's house***) नाटकं हयाबिल । नाटकया विषयवस्तुनिसें प्रस्तुतिकरणया माध्यम, धारणा, फुक्क फुक्क न्हापाया परम्परागत नाटक नाप पात । नारी समस्यायात कयाः च्वयातःगु थ्व नाटकं नाटकया ख्यलय् जक मखु मिसाप्रतिया तत्कालीन संकीर्ण मूल्यमान्यताप्रति नं न्ह्यसः थनेगु यात । **नाटकय् रोमाञ्चकारी, चमत्कारी, कार्यव्यापारया थासय् यथार्थतायात थाय् बीगु जुल ।** घटनाया **पलिसा छगू तःधंगु वर्ग वा समूहया समस्यायात ब्वय्गु जुल । द्यः, जुजु, भारदारपिनिगु पलेसा साधारण मनूयात नं नाटकय् थाय् बीगु जुल । तर व साधारण मनूसां छगू वर्ग वा छगू समूहया प्रतिनिधित्व याइम्ह जुइ । दबुली घटनाया पलेसा समस्याया छलफल याय्गु जुल । निगू शक्तिया पलेसा निगू विचारधाराया द्वन्द्व क्यनेगु जुल । पुलांगु संस्कार, बन्धनयात उपेक्षा याय्गु जुल । फलत नाटकं नुगःयात थीगु स्वयाः नं न्ह्यपुयात कुलाबीगु जुल** । दबुली घटनाया छलफल जक क्यनेगु जुसेंलि छु दबुली क्यने ज्यू वा छु मज्यू धैगु समस्या नं मन्त । नाटक न्ह्याथाय्, न्ह्याबलें न्ह्यागु समस्यायात कयाः नं क्यने फैगु जुल । थज्याःगु नाटकया प्रभाव नर्वेय् जक लिकुना मच्वंसे विश्वया फुक्क साहित्यय् न्यनावन । इव्सनं न्ह्याकूगु थज्याःगु आधुनिक नाटकया प्रवाहयात वर्नाड शा थें ज्याःपिं नाटककारपिसं अनुसरण जक याःगु मखुसे ***Quintessence of Ibsenism*** धकाः सफू समेत प्रकाशित यातसा विलिएम आर्थर, एडमण्ड गसडिनपिसं नं इव्सनवादी नाटकया प्रचार प्रसारय् नं आपालं तिबः विल । तर शानं इव्सनया लँपु लिनाः नं इव्सनं थें नाटकया पात्रतय्त स्वभाविक

यथार्थिक यानाः ब्वय्‌गु स्वया नं थःगु विचारधारा ब्वइपिं पात्रत कथं छ्यलेगु यात । वर्नाड शा थःगु नाटकया छगू भूमिकाय्‌ च्वःगु नं दु *I write my plays with deliberate intension of turning the whole nation into my ideas . For art's sake I will not write a single sentence, I have no lisure***.** फलत शाया नाटकया पात्रत वैयक्तिक पात्र मजूसे लेखक निर्देशित पात्र जूवन । समस्या न्ह्यब्वय्‌गु हे नाटकया मू विषय जूबलय्‌ थौंया मनूयात जुयाच्वंगु न्ह्यागु नं समस्या ब्वय्‌गु नितिं नाटक छगू प्रभावकारी साधन जूवन । थज्याःगु इव्सनवादी नाटकया प्रभाव नेपालय्‌ नं दुथ्यन । नेपाली भाषाय्‌ गोपालप्रसाद रिमालं मसान नांगु नाटक च्वयाः इव्सनवादी नाटकया प्रयोग यानाक्यनाबिलसा नेपालभाषाय्‌ ईश्वरानन्दं फसंपू लप्ते, पसूका, थःगु छैं, फिल्कुतिं थें ज्याःगु नाटक च्वयाक्यन । लिपा **वाशुशशी, गिरिजाप्रसाद जोशीपिं** आदिपिं नं थज्याःगु हे यर्थाथवादी समस्यामूलक नाटक ज्वनाः न्ह्यःने खनेदय्‌कः वल । नाटकया विषय सामाजिक समस्या, मिसासमस्या आदी जक केन्द्रीत मजुसे मनोवैज्ञानिक समस्या, वर्गीय समस्या, भाषिक समस्या, राजनैतिक समस्या आदियात नं कयाः नाटक च्वय्‌गु ज्याय्‌ **दुर्गालाल, पद्मरत्न, दिनेश भुजु, प्रकाशकुमारी, राजभाई जकःमि, शशिकला, रमेशकाजि, पुष्परत्न तुलाधर, सुरेश किरण** आदिथें ज्याःपिं च्वमिपिं नं न्ह्यच्यूगु खनेदत ।

समयया ह्यूपाःलिसें पाश्चात्य जगतय्‌ **ज्याक डेरिदा, मिशेल फुको , जाँवोद्रियार** थें ज्याःपिं विचारकत पिदन । आधुनिककालय्‌ सत्यया गुगु सर्वकालिकता, सार्विकताय्‌ विश्वास याःगु खः, उत्तर आधुनिककालय्‌ वयाः थ्वयात थुनेगु जुल । **थन छुं नं स्थीर मदु निरन्तर थन परिवर्तन जुयाच्वनी न्हून्हूगु निमार्ण जुयाच्वनी धैगु विचालं** थाय्‌काल । फलत साहित्यय्‌ नं गुगु नं विधायात निश्चित नियमय्‌ जक सीमित यानाः स्वय्‌गु चलन विघटन जुजुं वन । निवन्धय्‌ बाखं, बाखनय्‌ नाटक, नाटकय्‌ कविता ल्वाकछ्यानाः च्वय्‌गु अन्तर विधात्मक प्रयोगत नं खनेदयावल । फलत नाटकयात अप्वः प्रभावकारी जुइकेगु नितिं नाटकया प्रस्तुती वा रचनाय्‌ थीथी विधाया गुणयात नं त्यासा काय्‌गु जुल । नाटकया संरचनाय्‌ नं कविताया थीथी हलंज्वलं छ्यलेगु चलन खनेदत । अथे हे शोधया किचः नं सीदय्‌क नाटकय्‌ लात । फलत नाटककारं थःगु विचाः, सिद्धान्तयात प्रभावकारी रुपं ब्वय्‌गु झ्वलय महाकाव्य नाटक (Epic drama), शोध नाटक (Thesis Drama), पूर्ण नाटक (Total Theatre), कविता नाटक (Poetic Drama) आदि थें ज्याःगु नाटक नं पिदन ।

महाकाव्य नाटक (Epic drama)

नाटक छगू वस्तुगत कला खः । उकिं नाटकय्‌ लेखकया उपस्थिति प्रत्यक्ष जुइमखु । गुलि नं लेखकं धाय्‌माःगु खँ खः पात्रपाखें न्वाकेगु याइ । तर महाकाव्य नाटकय्‌ थ्व विधि जक मछ्यसे महाकाव्यय्‌ छ्लीगु विवरणात्मक विधिया नं प्रयोग जुयाच्वनी । नाटकय्‌ कार्यव्यापार मखु द्वन्द्वया मू थाय्‌ दयाच्वनी, विचार दर्शण नाटकया आत्मा जुयाच्वनी । अले थज्याःगु विचाः दर्शणपाखे पाठक वा दर्शकपिंत प्रभावित याय्‌गु नितिं पात्रतय्‌गु जक भर मकासे स्वयम्‌ आख्यानकार हे विचय्‌ विचय्‌ वयाः हस्तक्षेप याय्‌गु जुइसा नाटकय्‌ समूह गान, म्ये, फिल्म, प्लेकार्ड, भेषभुषा, विजुली, मत अझ अनेक वैज्ञानिक उपकरण तकं छ्यलाः नाटकयात फयांफक्व प्रभावकारी याय्‌गु कुतः जुइ । नाटकपाखें दर्शकतय्‌त संवेगात्मक प्रभाव लाकेगु स्वयाः वौद्धिक विवेकशील प्रतिक्रिया लाकेगु कुतः जुइ । दर्शकतय्‌सं नं प्याखंपाखें हार्दिकता मखु वौद्धिक उपलब्धि प्राप्त याइ । जर्मन नाटककार **वरतोल्ट बेक्ट** (Bertolt Bredht) थज्याःगु नाटकया प्रसिद्ध च्वमि खः ।

शोध नाटक (Thesis Drama)

थज्याःगु नाटकय् पात्रत नाटकया कथावस्तु नाप लुप्त जुइपिं मजुसे लेखकया विचाः सिद्धान्त न्ह्यब्वइपिं प्रतिनिधि पात्रत जुयाच्वनी। विचारया द्वन्द हे नाटकया केन्द्र यानाः निगू पक्षया विचाःयात नं नाटकारं उलि हे बांलाक पितबीगु याइ। पात्रतय्गु सम्वाद ततःहाकःगु जुयाच्वनी। नाटकया मू चेष्टा नाटकया सन्देश पाठकपिंत प्वंकेगु जक मखु पुंकेगु जुइ। **बर्नाड शाया** प्याखं थज्याःगु हे प्याखं खः। नेपालभाषाय् थज्याःगु प्रवृति भिक्षु सुर्दशनया प्याखनय् नं खनेदु। थज्याःगु नाटकय् प्याखंम्वःतय्सं प्याखं दुने थःत तंका आरोपित यानाच्वनी मखु। हलुका कथं थःत छ्यलेगु जक याइ ।

पूर्ण नाटक (Total Drama)

नाटकया मू सन्देश, दर्शक पाठक समक्ष थ्यंकेगु नितिं मूल पाठयात छिं कथं हीकेत तकं निर्देशकं लिफः स्वइमखु। अथे हे नाटकयात प्रभावकारी याय्गु नितिं नाटकय् परम्परागत विधि जक मछ्यसे – संगीत, नृत्य, सर्कश, कतांमरी, कार्टुन अभ्र दर्शकयात तकं छ्यलेगु याइ। थुकथं दर्शकतय्त प्रभावित याय्त फुक्क धयाथें माध्यम तथा साधन छ्यलेगु याइगुलिं हे थज्याःगु नाटकयात पूर्ण नाटक धाःगु खः। थज्याःगु नाटकविधिया योजनाकार जर्मनया **वालटर कोर्पियस** (Walter Corpious) खःसा थज्याःगु विधियात छ्यलाः निर्देशन याय्गु ज्या १९२० पाखे **इर्वीन पिस्केटरं** (Erwin Piscater) याःगु खः।

कविता नाटक (Poetic Drama)

खय्तला नाटक साहित्यया इतिहासय् नाटकयात काव्यया छगू अंग हे नालातःगु खः। नेपालभाषाय् नं **जुजु जयप्रकाश मल्लयागु** रत्नेश्वरया प्रार्दुभाव, **श्री निवास मल्लयागु** दशअवतार आदि पद्य भाषां हे च्वयातःगु नाटक खः। तर पद्यात्मक भाषां च्वय्वं हे कविता नाटक जुइमखु। थौंया युग द्वन्द्व तनावं ग्रस्त जुजुं वनाच्वंगु युग खः। युगीन यथार्थयात ब्वय्गु खःसा तप्यंक गद्यात्मक भाषा छ्यलां जक मगाः कारण सामान्य भाषा पर्याप्त मजू। विशेष भाय्या लिधंसा काय्माः। इलं म्हःगु विशेष भाय् काव्यात्मक भाय् खः। थज्याःगु काव्यात्मक भाय्या उपकरणत खः - विम्व, प्रतिक, रुपक, व्यङ्ग्य, विरोधावास, अतिशयोक्ती आदि। काव्य नाटकय् थज्याःगु उपकरणत छ्यला अलङ्कार, सौन्दर्य, कला चमत्कार, प्रदर्शन नितिं जक जुइमखु। नाटकया सन्देश बांलाक, प्रभावकारी जुइक दर्शक वा पाठकपिंत संम्प्रेशित याय्गु हे थज्याःगु भाय् छ्यलाया मू आजु खः धैगु धारणां हे कविता नाटकया जन्म जूगु खः। काव्यात्मक भाषां जक यथार्थयात मनय् थीक पितबिइफै धैगु प्रसिद्ध कवि, समालोचक, काव्य नाटककार **टी.एस.इलेटया** धापू खः। थज्याःगु काव्यात्मक नाटकया बांलाःगु दसु शेक्सपिएरया नाटक खः।

अथें हे तप्यंक धाय्बलय् स्वयाः गिजय् यानाः, ध्याचू नकाः धाय्बलय् थःगु खँ अप्वः प्रभावकारी जुइक तय्फैगु ताय्काः गुलिखेय् नाटककारपिसं थ्व विधियात नं छ्यलेगु याःगु दु। खय्तला पाश्चात्य साहित्यय् कमेडी, संस्कृतय् प्रहर्षण नेपालभाषाय् ख्यालःया रुपय् हास्यव्यंगयात नं छ्यलेगु मजूगु मखु, तर आधुनिक नाटकय् अभ्र परिमार्जित याना थज्याःगु विधियात छ्यलेगु जूगु दु। अमेरिकी प्रसिद्ध नाटककार **आर्थरमिलरया** *Death of Sale's Man, All my Sons* आदि थज्याःगु नाटकया दसु खः गुकी ध्येबाया लागी न्ह्यागु नं याय्त तयार जुइगु थौंया बुर्जुवा समाजयात हास्यप्रधान सिर्जना मार्फत स्याचुक ध्याचू नकातःगु दु। अथे हे नेपालभाषाय् पद्मरत्न, रामशेखर आदिपिसं नं समाजय् विद्यमान विसंगति असंगतियात हास्यव्यंगया प्रयोग मार्फत ब्वय्गु यानावःगु दु। यथार्थ खँ कनेत अयथार्थ पात्रत प्रस्तुत यानाः नं यथार्थ न्ह्यब्वय्गु याइसा व्यंगयात नं छिं

कथं छ्यलेगु याइ । थज्याःगु नाटकय् छ्लीगु कविताया उपकरणत केवल साधन जक जुइ, साध्य नाटकया मूख्य सन्देश जुइ, तर अथेखया नं थ्व निथी नं छथी हे जुयाः नाटक न्ह्यायगु याइ । टि.एस. इलेट (T. S . Elate) थज्याःगु नाटकया छम्ह सफल प्रयोक्ता खः ।

अभिनय नं यानाः क्यनीगु जूगुलिं मेमेगु साहित्यिक विधा स्वयाः थौंया क्लिष्ट जीवनया अनेक समस्यायात ब्वयगु नितिं थौं नाटक छगू उपयुक्त माध्यम जूबलय् थज्याःगु समस्यायात अफ प्रभावकारी धगं ब्वयगु नितिं थीथी प्रयोग, थीथी विधित नं छ्यलेगु जुलसा मेखेर थौं उतरआधुनिकवादं हःगु नवकेन्द्रया निमार्ण, नवचेतना, नव दृष्टिकोण नव वातावरण तथा बहुलता, विविधता, मिश्रीतता-प्रतिया विश्वासया अवधारणाया प्रत्यक्ष प्रभाव नाटक विधाय् नं लात । थ्व हे कथं दबू छगू सः पिमज्वःपिनिगु सः न्यंकेगु थाय् जुल । उकिं म्हिगःतक वहिष्कृत, सिमांकृत जुयाच्वंपिं अपांग, दलित, तेश्रोलिंगी आदितयगु समस्या क्यनेत नं नाटकयात छ्यलेगु जुल । नेपाःया गुरुकुल नाट्यशालाय् मिसा समस्यायात कयाः च्वयातःगु पुतलीको घर, अपांगतयगु समस्यायात कयाः च्वयातःगु दोषि को ?, तेश्रोलिंगीतयगु समस्यायात कयाः च्वयातःगु अव परिवर्तन हुनु पर्छ, थेंज्याःगु प्याखं मञ्चन जूगू थुकिया दसु खः । थुलि जकमखु थौं समाजय् सचेतना थनेगु नितिं नं नाटकयात छगू प्रवल ज्याबःकथं छ्यलेगु जुल । नाट्यशालाय् वनाः प्याखं स्वःवनीपिं मखुपिं, मफुपिं जनतायात हे दकलय् अप्वः चेतना थनेगु जागरण हयमाःगु हुनिं सर्वनाम थेंज्याःगु संस्थां फिलां थुइके मफइगु खँ फिगू मिनेटं थुइकेगु चेष्ठाया नितिं सतक नाटक विधिया गुगु प्रयोग यात, थौं गाकं लोकप्रिय व व्यापक जुयावःगु दु । खयतला नेपालय् थज्याःगु सतक नाटकया पुलांगु प्रयोग कथं गुंपुन्हीया ख्यालःयात नं कायफु तर थ्व मुक्कं सूचनामूलक जुइगु स्वया नं मनोरञ्जन थुकिया मुख्य अभिप्राय जूगु दु । नेपालय् सतक नाटकया न्हापां प्रयोग सर्वनाम संस्थां क्यंगु अशेष मल्लया हामी वसन्त खोजिरहे छौं (२०३८) खः । जनयुद्धया कालय् नं गां गामय् जनतायाके राजनैतिक चेतना थनेगु नितिं थज्याःगु सतक नाटकया प्रयोग प्रचुररुपं जूगु दुसा थौं सरकार, तथा थीथी संघ संस्थां जनता समक्ष –स्वास्थ्य, स्त्री शिक्षा, नागरिक अधिकार, महिला बेचविखन विरुद्ध सचेतना थनेगु आदिथें ज्याःगु ज्याया नितिं सतक नाटकयात छगू अत्यन्त प्रभावकारी ज्यावःकथं छ्यलेगु यानाहःगु दु ।

नाटकय् थीथी दर्शनया प्रभाव

थौं अनुभूतिया एकत्वप्रतिया विश्वासयात उत्तरआधुनिकवादं गुगु थुनेगु याःगु खः, थ्व हे कथं थौं नाटक थुइकेत नं थीथी नाटकय् प्रयोग जूगु थीथी दर्शनयात थुइके फुसा जक थज्याःगु नाटकया सही रसास्वादन यायगु जुइ, सही मूल्यांकन यायगु जुइ । ज्ञान विज्ञानया विकासलिसें जीवनयात स्वयगु अनेक दृष्टिकोण दर्शनं खनेदतसा थज्याःगु विविध दर्शन, विविध सिद्धान्तं प्रत्यक्ष, परोक्षकथं प्रभावित जुयाः नाटक रचना यायगु जूगु दु । थज्याःगु दर्शनया आधारय् नाटकया पात्रतयगु कार्यव्यापार, स्वभाव, संवाद जक मखु दबूया छायपा, पात्रतयगु भेषभूषा आदि तकं पाइगु जूगु दु । थ्व हे कथं **परिष्करवादया दर्शनं** मनुखं निश्चित नियम दायित्व पालन यायमाः धैगु दर्शन ज्वनी । थज्याःगु दर्शनं प्रभावित नाटकय् पात्रतयगु खँल्हाबल्हा, भेषभूषा आदिइ शिष्टता, संगति आदि दयाच्वनी । मल्लकालीन नाटक थज्याःगु नाटकया दसु खः । थुकिया अःखः अनियमितता, निरुद्देश्य, अनिश्चितता **विसंगतिवादया** दर्शन खः उकिं थज्याःगु दर्शनं प्रभावित नाटकय् भायया सुनिश्चितता दइमखु, पात्रतयगु सम्वाद च्वःप्वः मदुगु जुयाच्वनीसा दबूया व्यवस्थापनय् छुं संगति दयाच्वनी मखु । आइरिस नाटककार **सामुल विकेटया** (Samuel Bedkett) नाटक थज्याःगु विसंगवादी

नाटकया दसु खः । **स्वच्छन्दवादी दर्शनं** प्रभावित प्याखनय् पात्रया महत्व सामाजिक प्राणि स्वया नं भावावेश, संवेग कल्पनायात मुक्तरुपं छ्यलीम्ह व्यक्ति पात्र जुयाच्वनी । शेक्सपिएर नाटकया पात्रत थज्याःगु नाटकया उत्कृष्ट नमूना खःसा नेपालभाषाय् हेमलाल जोशीया नाटकय् थज्याःगु प्रवृति खनेदु । **प्रगतिवादी दर्शनं** प्रभावित प्याखनय्, पात्र, थाय् सजावट फुक्क खँय् वर्गीय संघर्षया छाप प्रष्ट जुयाच्वनी । शोषक व शोषित दथ्वीया द्वन्दयात क्यनाः शोषिततय्गु विजयया पक्षय् प्याखं न्ह्यानाच्वनी । **नारीवादी दर्शनं** प्रभावित प्याखनय् पुरुष केन्द्रीत प्रभुत्ववादं मुक्ति हे नाटकया प्रभुख सः जुयाच्वनी । पुरुष हैकमवादं प्रभावित वातावरणयात चुनौती बीगु जुइ । **अस्तित्ववादी दर्शनं प्रभावित** प्याखनय् पात्रं थःगु अस्तित्व सिवे मेगु छुं नं मान्यता आर्दशयात सारतत्व तायूकी मखु । फलत परम्परा विरोधी जुया नं, गुगुं निर्धारित मूल्य मान्यता विरोधी जुया नं थःगु अस्तित्वया नितिं व स्वतन्त्र चयनया नितिं व संघर्षरत जुयाच्वनी । **अतियथार्थवादी** प्याखनय् मनूया कुण्ठितभाव गुगु अचेतन मनोस्तरय् सुलाच्वनी गुगु म्हगस वा कल्पनाया रुपय् प्रकट जुइ उकियात हे यथार्थया रुपय् क्यनेगु चेष्टा जुइ । अथे हे **मनोवैज्ञानिक** नाटकय् मनूयात मनोवैज्ञानिक पात्र कथं ब्वय्गु याइ । यौन हे मानव जीवनया गतिविधिया केन्द्र कथं क्यनेगु याइ ।

थुकथं जीवनयात स्वय्गु न्हून्हूगु दृष्टिकोण गुलि लुइकेफै उलि हे व नाटकारं थःगु रचनाय् न्हू न्हूगु प्रयोग छ्यलेफइ । उकिं गुगुं नं भाषाया छुं नं प्याखं उगु भाषाया च्वमिया दार्शनिक, वैचारिक प्रयोग प्रवृत्ति गुगु तगिमय्, छु स्तरय् थ्यन धैगु खँया सूचक व मापदण्ड जुयाच्वनी । नेपालभाषाया प्याखनय् थज्याःगु प्रयोगयात मनन् यानास्वय्गु खःसा - परिष्कारवादी नाटक जक मखु, स्वच्छन्दवाद यर्थाथवाद, प्रगतिवाद, मनोविज्ञानवाद, नारीवाद, विसंगतिवाद आदि दर्शनं प्रभावित नाटक खनेदयावःगु दु । म्हो हे जक नेपालभाषां प्याखं च्वयावंसां न्हू न्हूगु प्रयोगया प्रयोगधर्मी लेखक कथं विजयवहादुर मल्लयात लुमंकेगु आवश्यक जू । आशा दु नेपालभाषाया च्वमिपिसं अध्ययन व अभ्यासयात आत्मसात यासें नेपालभाषाया प्याखंयात च्वन्ह्या-केगुली योगदान बियावनी ।

लिधंसा ज्वलं :

उपाध्याय, केशवप्रसाद , विसं २०३० *साहित्य प्रकाश* । काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

विसं २०५२ *नाटक र रंगशिल्प* । काठमाडौं : रुमु प्रकाशन ।

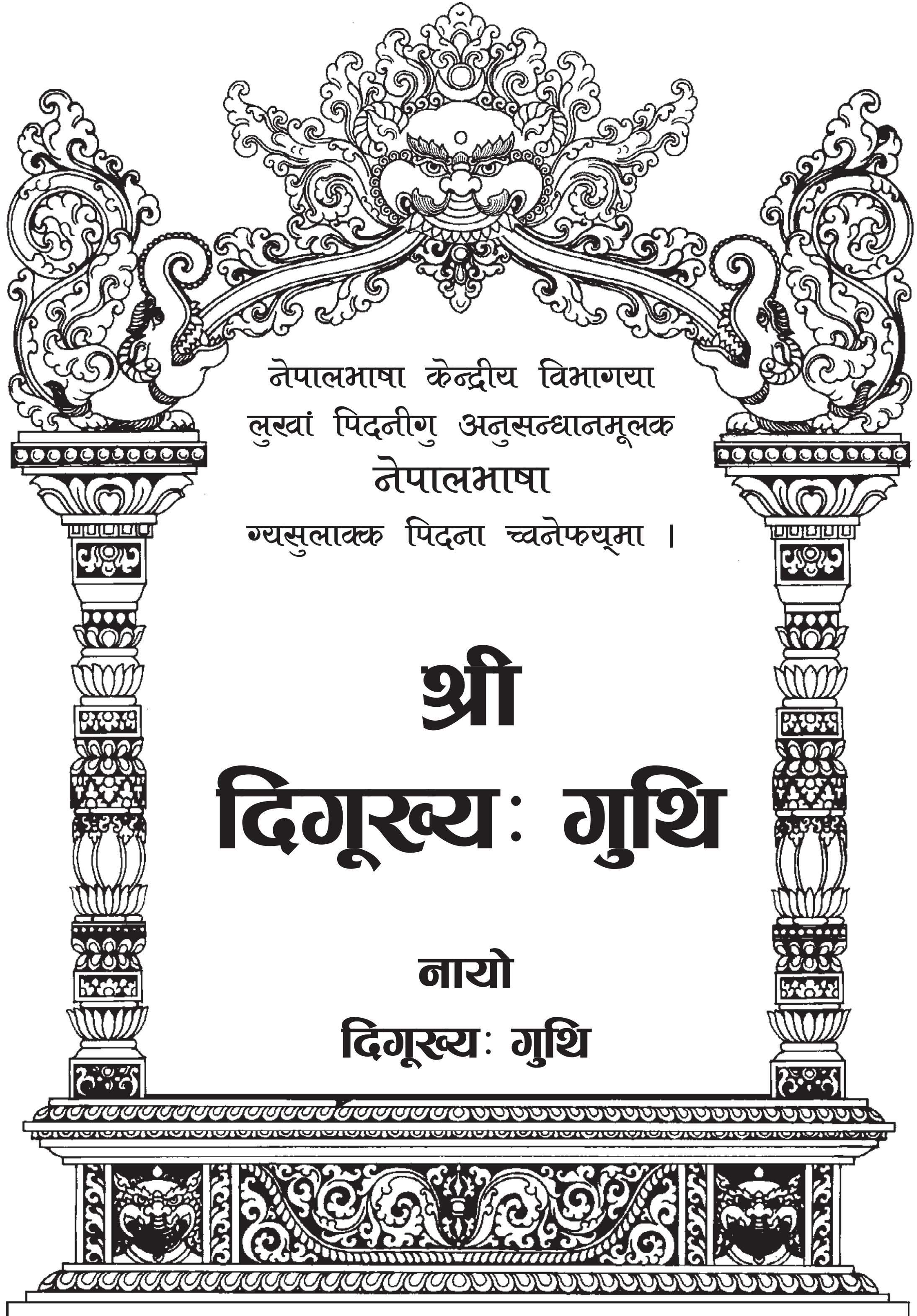
कक्षपति, सावित्री, नेसं ११३२, *पश्चिमी नाटक र रंगशिल्प* परम्परा प्रेममोहन सिरपाः गुथिया ग्वसालय् जूगु प्याखं कार्यशाला गोष्ठीइ न्ह्यब्वःगु कार्यपत्र ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति तुलाधर, नेसं ११२०, *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास* । यें : नेपालभाषा आकादमि ।

प्रधान, नर्मदेश्वर नेःसं ११२० 'महाकाव्य नाटक' *लायकू* । दँ १ : ल्याः १ ।

नेःसं ११२३ 'प्याखं व दार्शनिक आधार', *लायकू* । दँ ४ः ल्याः २ ।

शनेःसं ११३१ 'काव्य नाटक व नाटक कविता' *लायकू* । तछला ..।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया
लुखां पिदनीगु अनुसन्धानमूलक
नेपालभाषा
ग्यसुलाक्क पिदना च्वनेफयमा ।

श्री
दिगूख्यः गुथि

नायो
दिगूख्यः गुथि

नेपालभाषाय् वस्तुपरक च्वखँ

☞ *पूर्ण ताम्राकार* *

निबन्धया ब्वथलाकथं छताजिया निबन्ध वस्तुपरक निबन्ध खः । वस्तुपरक निबन्धयात परात्मक, विषयप्रधान व निर्वैयक्तिक निबन्ध नं धाय्गु याः । थुज्याःगु निबन्ध विषयप्रधान जुइ, अले व्यक्ति गौण जुइ । वस्तुपरक निबन्ध छुं नं विषय वा थज्याःगु वस्तुबारे च्वय्गु याइ । निबन्धय् निबन्धकार तटस्थ जुइ । वस्तुपरक निबन्धया जन्मदाता बेलायतया फ्रान्सिस बेकन खः । मोन्टेनयात आत्मपरक निबन्धया अबुजु धाय्गु याःथें बेकनयात वस्तुपरक निबन्धया अबुजु धाय्गु याः । नेपालभाषाय् निबन्धया प्रारम्भ हे चित्तधर 'हृदय'या 'पर्वोत्सवया रहस्यमपूर्ण भूमिका'निसें जुइ । थ्व निबन्ध चित्तधरं ने.सं. १०४८ कछलाथ्वः १ खुन्हु च्वःगु खयां नं वय्कः मदयाः न्यादँ लिपा ने.सं. ११०७ स पिदंगु 'चित्तया चिन्तना हृदयया रचना'य् दुथ्याःगु खः । चित्तधरं दकलय् न्हापां च्वःगु निबन्ध थ्व जुयाः नं वय्कःया दकलय् न्हापां पिदंगु निबन्ध धाःसा ने.सं. १०६८ थिंलाया 'धर्मोदय' लय्पतिइ पिदंगु 'च्वय्माःगु छाय् ?' खः । थ्व निबन्ध पिदनाः स्वला ति लिपानिसें वस्तुपरक निबन्धया नायः धयातःम्ह रत्नध्वज जोशीया निबन्ध पिदनेगु सुरु जुल । अथे ला रत्नध्वज जोशी ने.सं. १०६४ निसें निबन्ध च्वय्गु यानादी धुंकूगु खनेदु । वय्कःया दकले न्हापांगु जक मखुसे नेपालभाषाया दकलय् न्हापांगु निबन्ध मुना 'निबन्ध छपुचः' (१०७०) खः । थ्व सफुतिइ रत्नध्वज जोशीं ने.सं. १०६४ स रचित निबन्ध धकाः "च्वय्गु छाय् ?", "छु च्वय्", "उखान" व "सफू" खः । थुकथं नेपालभाषाय् वस्तुपरक व आत्मपरक निगुलिं निबन्धं विषयपरक निबन्धया बांलाःगु दसि न्ह्यब्वय् ब्यू, वय्कःया थुपिं निबन्धय् मानव हृदययात स्वयां नं बौद्धिकतां हे अप्वः थाय् कयाच्वंगु खंकेफइ । विषयवस्तुप्रति गुलित ज्ञां दु धयागु खँ निबन्धया वस्तुइ दुनेथ्यंक दुहां वनाः दुलुपिलु यानाः थःगु खँ न्ह्यब्वय्गु कुतः यानाच्वंगुली उलाब्यू । रत्नध्वजया भाषा व साहित्यय् गुलि नुगः क्वसाः धयागु खँ 'निबन्ध छपुचः' दुनेया सफू, नखः व तिसा स्वपु त्वःता मेगु न्हय्पु निबन्धया विषयवस्तु परोक्ष अप्रत्यक्ष कथं भाषा, साहित्यय् केन्द्रीत जुयाच्वंगु दु । वय्कःया निबन्ध छपुचः धुंकाः निबन्ध निपुचः ने.सं. १०७८ स पिदन । थुकि नं न्हापाया विषवस्तुथें प्यपुति निबन्ध त्वःताः मेगु च्यापु निबन्ध भाषा व साहित्यनाप सम्बन्धित जू । नेपालभाषाय् वय्कःया नांजाःगु निबन्ध 'साहित्य व जीवनी', 'भाषाया सिनाज्या', 'साहित्यया दथु लँ', 'छन्द व नेपालभाषा' 'निबन्ध निपुचः'या निबन्धत खः । वय्कःया निबन्ध छपुचःया तुलनाय् निपुचःया निबन्ध शास्त्रीय पह मतंसां अभिव्यक्ति प्रौढता, तार्किक उच्चता, प्रस्तुतीकरणय् स्पष्टतां यानाः गाक्कं स्यल्लाः । रत्नध्वज जोशीया निबन्धया मूल्याङ्कन डा. कमलप्रकाश मल्लजुं मूसः निबन्धया भूमिकाय् थुकथं यानादी - "रत्नध्वज थःगु अहम् स्वयां थःगु तर्क संगत व विद्वतापूर्ण बुद्धिवादी छलफलय् थःगु गद्यशैली साधना यानादीगु सी दु ।

* *नेपालभाषा ख्यःया छम्ह सशक्त समालोचक*

फलतः वेकःया शैलि निबन्धकारया व्यक्तिवादी स्वच्छन्दता व उच्छृङ्खलताया थासे शास्त्रिय शिष्टता व सन्तुलन, बुद्धिवादी वजन व तर्क अले स्पष्टवादी सरलतां छ्याय्प्यू। थ्व फुक्क कारणं यानाः वय्कःया गद्ययात नेपालभाषाय् थौंया गद्यया क्लासिक (दकले शुद्ध व परिस्कृत रुप ?) माने याये मज्यू। उकें रत्नध्वजजु 'विषयपरक' निबन्धया नायः जक मखु, वय्कःया निबन्ध पुचःत नेपालभाषा गद्यया दबू (Standard) नं खः।"

रत्नध्वज जोशीया निबन्ध छपुचः पिदनेधुंकाः वय्कःया समकालीन सत्यमोहन जोशीया 'सुखया किचले' ने.सं. १०७३ स पिदंगु खः। भाषा, साहित्य, कला, नृत्य व संगीतकलाया विषयया खुपु च्वसु थुकी दुथ्याः। थुपिं वस्तुपरक निबन्ध धाय्गु स्वयां सांस्कृतिक प्रबन्धात्मक च्वसु धाय्गु पाय्छि जुइ।

थ्वयां लिपा रत्नध्वज जोशीया समकालिन निबन्धकारपिं मोतिलक्ष्मी उपासिकाया 'मोतिमाः' (१०७८), कुलधर्मरत्न तुलाधरया 'च्वखँ मुना' (१०७६) पिदन धाःसा उगु इलय्या अझ ला नेपालभाषाया निबन्ध ख्यःया प्रारम्भकालीन निबन्धकारपिनिगु निबन्ध मुना 'न्ह्यखा' (१०७६) व 'निबन्धरत्न' (१०७८) पिदन। थुपिं निबन्धकारपिनिगु व न्ह्यखा व निबन्धरत्नय् पिदंगु निबन्ध वस्तुपरकया स्वरुप नाप ज्वःलाःगु निबन्धया प्रधानता दु। निबन्ध मुनाय् दुथ्याःगु निबन्धयात कयाः धाय्गु खःसा न्ह्यखाया तुलनाय् निबन्धरत्नय् वस्तुपरक वा विषयपरक निबन्ध व प्रबन्ध धिसिमिसि धाय्क ब्वलने धुंकूगु बांलाक खनेदु। थुपिं निगुलिं निबन्ध मुनाया छ्पु निपु निबन्धय् आत्मपरकता व वैयक्तिक अनुभूतिया किचःत गनं गनं सालुक्क लानाच्वंसां वस्तुपरकताया दथुलँ हे मू प्रवृत्ति थें जुयाः निबन्ध न्ह्यानाच्वंगु खंके थाकु मजू। रत्नध्वजया समकालीनपिं चित्तधर 'हृदय' , ठाकुरलाल मानन्धर, फणीन्द्ररत्न बज्राचार्य, तेजेश्वरबाबु ग्वंगः व ठाकुरमान शाक्यपिनिगु निबन्ध उबलय् पत्रिकाय् पिदनाच्वंसां वय्कःपिनिगु निबन्ध मुना सफू भचा लिपा हे जक पिदन। थ्वय्कःपिनिगु निबन्धया भाषागत शैली प्रौढता, तार्किक शक्ति उच्चता, विषयवस्तु प्रस्तुतीकरणय् गहनता व व्यापकता, अभिव्यक्तिइ गाक्कं सशक्तता दु। थुमिगु निबन्ध वस्तुपरक जूसां गनं गनं आत्मप्रकाशनया जः त्वयाच्वंगु नं भ्रूीसं खंकेफु। उबलय् पिदंगु थ्वय्कःपिनिगु निबन्ध वस्तुपरकता व आत्मपरकतां मिश्रित निबन्ध कथं नं नालेछिं। थ्वय्कःपिनिगु निबन्धया स्वरुप धाःसा भावनात्मक वा कल्पनापरक मजूसे वर्णात्मक व विवरणात्मक जूगु खनेदु , गुगु वस्तुपरक निबन्धया मू प्रवृतिकथं काय्गु याः। थ्वय्कःपिं मध्ये ठाकुरमान शाक्ययात त्वःताः मेपिनिगु निबन्धया विषयवस्तु प्रायःस नेवाः जाति, नेवाः संस्कृति, भाषा, साहित्य, कला, बौद्धधर्म जुयाच्वंगु खंकेफइ, अले निबन्धया वस्तुया परिचय, गरिमा, महिमा व महत्ता उलाबीगु हे थुपिं निबन्धकारया मू प्रवृत्ति जुयाच्वनी। थुपिं निबन्धकारपिनिगु निबन्धया तुलनाय् थ्व धुंकाः लिपाया पुस्तायापिं मुनीन्द्ररत्न बज्राचार्यया 'सुथ' (११०५), रामनारायण प्रजापतिया 'चुलि' (१११२), विष्णु अल्पज्ञया 'जि व जिया दुने' (१११५), अपर्णा प्रधानया 'भ्रिंच्याफ्वः स्वां' (११२५) व भावना (११३०) व तिलकप्रकाशया 'नुगःजः (११२६) या निबन्ध थ्वया न्हापाया पुस्तायापिं निबन्धकारपिनिगु निबन्धथें च्वन्ह्याय् मफुगु खनेदु। भाषागत शैली, विषयवस्तुया प्रस्तुतिकरण, तार्किक शक्ति, अभिव्यक्ति, वस्तुइ दुग्गांया गहनताकथं नं 'निबन्धरत्न' दुनेया निबन्धया स्तरयात लिलाके मफुगु खनेदु। अथेसां नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् वस्तुपरक शैलीया निबन्ध हे अप्वः पिदनाच्वंगु दु। च्वमिया ल्याखं आत्मपरक स्वयां वस्तुपरक निबन्धय् च्वसा न्ह्याकाच्वंपिं निबन्धकारपिं अप्वः दु। वस्तुपरक निबन्ध स्वयां नं प्रबन्धकथं थीथी विषय च्वसा न्ह्याकाच्वंपिं च्वमित आपालं दुगुलिं थीथी विषयया सफूत पिदनाच्वंगु दु, भ्रूीगु साहित्य धुकू न्हियान्हिथं सम्पन्न जुयाच्वंगु दु। उकिं नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् वस्तुपरक निबन्ध प्रबन्धया लागा तःचाः व तःब्याः जुजुं वनाच्वंगु दु। थ्व हे सन्तोषया खँ धाय्माः।

नेवाः जातिया भाषा, साहित्य, संस्कृतियात कयाः नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया लुखां पिदनीगु "नेपालभाषा" ग्यसुलाक्क पिदने फय्‌मा ।

न्हापांगु संगायनय् विवाद वःगु कारण भोजन

☞ *प्रकाश शाक्य* *

वेद धयागु छगू गुह्यज्ञान जूगुलिं विशिष्ट अधिकार सम्पन्न त्रेवर्णीधर(यर्जुवेद, अर्थवेद व ऋग्वेद स्यूपिं)तय्‌गु जक थुकी अधिपत्य दइ धैगु मान्यता दु। भगवान बुद्धं थज्याःगु मान्यताया विरुद्ध सः तयाः सत्य व परमार्थ ज्ञां काय्‌त क्षेत्र, वर्ग, जाति व सामाजिक स्थितिया छुं महत्व मदु। थुकिया लुखा दक्वसितं चालाच्वने दय्‌माः धयागु कथं खुदँतक तपस्या यानाः बोधिज्ञान लानाबिज्यात।

भगवान बुद्धं बोधिज्ञान लाय्‌धुंकाः थीथीकथंयापिं सकल सत्वपिन्त उद्धार याय्‌गु हेतुं स्वंगू कथंया धर्मदेशना यानाबिज्याःगु दु। न्हापांगु धर्मदेशना सारनाथय् प्रतित्यसमुत्पाद धर्म खः। थ्व धर्मदेशना विशेष यानाः गृहस्थी त्याग यानाः बुद्धधर्मय् दीक्षित जुइपिनिगु लागि जक खः। थुमित लिपा वयाः हीनयान धकाः वर्गीकरण यात। हीनयानया अर्थ बुद्धत्व प्राप्ति याय्‌गु चीहाकःगु, अःपुगु लँ खः तर हीनया अर्थ क्वह्यंगु अर्थं व्याप्त जूगुलिं थौंकन्हय् थेरवाद धाइगु खः। निक्वःगु देशना गृहत्याग मयाःसे एकान्तय् च्वनाः स्वअध्ययन याइपिं प्रत्येक बुद्धपिंत प्रज्ञापारमिता देशना यानाबिज्याःगु खः। स्वक्वःगु धर्मदेशना विशेष यानाः गृहस्थी च्वनाः बुद्धधर्मय् दीक्षित जुइपिन्त धान्यकटक पर्वतय् (स्वयम्भू) मन्त्रयान देशना यानाबिज्याःगु खः। प्रज्ञापारमिता धर्मय् दीक्षित जूपिं लिपा वयाः गुम्हं थेरवादय् वनसा गुम्हं महायानय् दुहांवंगुलिं थुमिगु अलग छुं यान मदुगु खः। थुगुकथं बुद्धधर्मया उपदेशयात थेरवाद व महायान धकाः वर्गीकरण यात।

तर भगवान बुद्धं सत्वपिंसं नं बोधिज्ञान लाय्‌गु खःसा छुं नैतिक आचरण भिंकेमाः धकाः धयाबिज्यात। थज्याःगु नैतिक आचरणयात शील धाइ। शील पालनां मन, वचन व शरीरयात संयमय् तयातइ गुकिं यानाः प्रज्ञा परिपक्व जुयाः पिहांवइ। प्रज्ञा धयागु दक्व वस्तु, खँयागु उत्पत्ति, विकास व विनाशयात छसिकथं स्वय्‌फइगु ज्ञां खः।

बुद्धधर्मय् नीगु शील दु। थ्व नीगु शीलयात पञ्चशील, अष्टशील, दशशील यानाः ब्वथलातःगु दु। पंचशील बुद्धधर्मया मूल शील खः। पंचशीलय् च्वनीपिन्त दकले न्हापां जि थुगु नां जुयाच्वंम्ह थ्व जीव दतले प्राणी हिंसा याय्‌गु, कर्पिनिगु धन मबीकं काय्‌गु, परस्त्री गमन याय्‌गु, मखुगु खँ ल्हाय्‌गु व अम्मल वस्तु सेवन याय्‌गु शिक्षा गुबलें काय्‌मखु धकाः वचन याकी।

अथे हे अष्टशीलय् च्वनीपिन्त थ्वनाप मेगु स्वंगू रसरंग याय्‌गु, तःजाःगु लासाय् द्यनेमखु व अकाल भोजन याय्‌गु शिक्षा काय्‌मखु धकाः वाचन याकी।

बुद्धधर्मय् अकाल भोजन व विकाल भोजन यातकि दोष लाइ धकाः बन्देज तयातःगु दु। अकाल

* *नेपालभाषा एम्.ए. ब्वनामि*

धयागु ई मत्यवं भोजन याय्गु व विकाल धयागु ई पुलावनेधुंकाः भोजन याय्गु खः । अकाल भोजन याय्मज्यू धकाः अष्टशीलय् दुथ्याकातःगु दुसां विकाल भोजन याय्मज्यू धकाः भोजन वर्ग ३७ पाचित्तियस दुथ्याकातःगु दु ।

रत्नबहादुर बज्राचार्य भोजन याय्गु ईया खँय् मंजुश्री पाराजिकाय् थथे च्वयातःगु दु धकाः न्ह्यथना तःगु दु -

पूर्वाह्ने भोजयेद्भिक्षुः सम्तसु घटिका यदिः ।
अपराण हे भोजयेद्भिक्षुः सप्तसु घटिका यदिः ॥ ९९ ॥

थुकिया भावार्थ थथे खः - भोजन धयागु पूर्वान्हय् सुथसिया न्हय्घौ जासेंलि व बान्हि जुइत न्हय्घौन्ह्यः हे भोजन याय्माः ।

थ्व धाःगुया अर्थ बुद्धधर्मय् च्वनीपिन्सं सुथसिया ११ बजेनिसे १२ बजेदुने हे न्हिं छछाः जक भोजन याय्माः ।

थुकथं बुद्धधर्मय् भोजन याय्गु अर्थात् नय्गुयात छुं सीमादुने चिनातःगु दु । भोजनया खँय् तसकं विवाद दु धयागु न्हापांगु संगायनं बांलाक सीदु । खला न्हापांगु संगायन याय्माःगु कारण बुढा जुइधुंकाः भिक्षु जूवःम्ह सुभद्रं (शुभद्द) बुद्ध परिनिर्वण जुयाबिज्याःगु छवाः लिपातक नं दुःखी जुयाः ख्वयाच्वंम्ह छम्ह भिक्षुयात "छ छाय् म्वाःसां म्वाःसां ख्वयाच्वनागु ? भन् भीत व याय्ज्यू, थ्व याय्मज्यू धाइम्ह मन्त । आः ला आनन्द हे जुल" धकाः हेय्काच्वंगु खः । सुभद्र भन्ते भगवान परिनिर्वाण जुइ छन्हु न्ह्यः शिष्य जूगु खः । अय्जूगुलिं वयात बद्धया अन्तिम शिष्यकथं कयातःगु दु । बुद्धया अन्तिम उपदेशं शभद्र अर्हत पद नं प्राप्त याःगु खः (थथे अर्हत प्राप्त जुम्हेसिनं बुद्ध प्रति थज्याःगु वचन धाइला ?) । महाकाश्यप भन्ते नं सुभद्र भन्तें थथे धयाच्वंगु तायाः बुद्ध वचनय् विग्रह मवय्केत संग्रह यानाः तय्माल धकाः वाःचाय्कल । महाकाश्यप भन्ते बुद्ध परिनिर्वाण जुइधुंकाः संघया नायक पदय् च्वंम्ह खः । वयागु हे नेतृत्वय् न्हापांगु संगायन याःगु खः । थ्व संगायन अजातशत्रुया शासन शुरु जूगु च्यादँ दुबलय् राजगृहलय् वर्षावासया इलय् खुगु वाः तक न्ह्यागु खः । महाकाश्यप भन्तें भगवान बद्धया मुख्यपिं मिम्ह शिष्यमध्ये छम्ह खः । थ्व नं मेपिं थें ब्राम्हण धर्म वःगु खः । थ्व भन्ते नं धयातःगु दक्व पालना याःगु दुगुलिं नय्गुली, फीगुली भिक्षाय् जक निर्भर जुयाच्वने फुम्ह खः । महाकाश्यप भन्ते नं अर्हत पद प्राप्त जुइसातकं बुद्धयात छज्वः चिबर दान बिल । भगवानं वयात पलेसा बीगुकथं थःगु पुलांगु चीबर छज्वः बिल । थुगुकथं महाकश्यप भन्ते हे छम्ह जक खः, गुम्हसिनं बुद्ध भगवानयागु चिबर फीगु सौभाग्य प्राप्त जुल । बुद्धयागु चिबरजक मखु नापसं नं च्वनेगु सौभाग्य प्राप्त जूम्ह खः । छकः भगवान बुद्धं छगू संघय् महाकाश्यप भन्तेया बिरुद्ध वःगु सःयात लिसः बीकेत बुद्धं वयात थः भतिचा लिचिला नापसं फेतुकूगु खः ।

राहुल साकृत्यायनया कथं थ्व न्हापांगु संगायनं प्यंगू कार्य याःगु दु, आनन्द भन्तेपाखें धम्मया पाठ (सुत्त)संकलन, उपालीया नेतृत्वय् विनय संकलन यानाः निश्चित याःगु, आनन्दं थःत तःगु न्हय्गु आक्षेपया लिसः काःगु व छन्दयात ब्रम्हदण्ड ब्यूगु खः । सिद्धार्थ राजकुमारया सारथी छन्नं संघया तःधिकपिं व चीधिकपिं भन्तेपिंत हेपेय् याःगुलिं दण्ड ब्यूगु खः । लिपा वं थःत ब्यूगु दण्डया पश्चाताप भोगेय् यानाः अर्हत पद प्राप्त यात । अलेतिनि वयात दण्ड मक्त यात । अमरनाथ थाकुर कथं थथे संग्रह याय्धुंकाः संघनायक महाकाश्यप भन्तेया थ्व संगायनय् दक्व अर्हततय्गु सहभागिता दय्माःगु खः धयागु विचाः वयाः दक्वसित निमन्त्रण छ्वल । राजगृहया नापसं च्वंगु दक्षिणागिरि पर्वतय् न्यासःम्ह उपासक तयाः च्वनाच्वंम्ह पुरण भन्तेयात नं "आबुसो पुरण ! स्थविरतय्सं धर्म व विनयया संगायन यात । वा छ नं संगीति माने या ।" थथे धकाः निमन्त्रणा

या:सां वं संगायनय् ब्वति काय्गुली इच्छा मयात। अथे हे ग्वाम्पत्ति धयाम्ह भन्तें नं ब्वति काय्गु अनिच्छा यात। महाकाश्यप भन्तें अज्ञात, कौडिन्य व मेपिं निम्ह दशबल भिक्षुपिं काश्यप व भद्रकाश्यपपिन्त स:तकेछ्व:सां हेय्का: हय्मफु। लिपा संगायनय् इमित नं न्वंवाकेबीगु धासेलिं पुरण भन्ते छम्हेसिनं संगायनय् ब्वति का:वल। भगवान बुद्धया मुख्यपिं झिम्ह शिष्य मध्ये पुरण भन्ते नं छम्ह ख:। थ्व भन्ते कपिलवस्तुया जुजु शुद्धोधन महाराजया गुरुया काय् ख:। थ्व भगवान बुद्धनाप ज्वलिंज्व:म्ह ख:। अथे हे ग्वाम्पति भन्तेयागु नं सहभागिता दय्मा धका: काश्यप भन्तें पुरण भन्तेयात वयाथाय् छ्वल। तर वं थ: वय्गु अनिच्छा याना: संगायनयात जिगु उपहार धका: छग: गुलुपा: व निज्व: चीवर बिया: थ: निर्वाणय् वन। संगायन जुयाच्वंगु ग्वाम्पति भन्ते निर्वाण वंगुलिं मेमेपिं नं निर्वाण वन धायवं संगायनय् लिच्व: लाइ धयागु थुइका यश भन्तें संगायन जुयाच्वंग ई तक सु नं भन्तेपिं निर्वाण वने दइमखु धका: बन्देज तल। पि.भि.बाबतया कथं बर्षा ऋतुया निगूगु मासय् संघया न्हापांगु सभा च्वन। चारसय् उनान्नसय(४९९) भिक्षुत (अर्हत) थ्व सभाय् वल। बुद्धया परिनिर्वाण जूगु थासय् व:पि दक्व भिक्षुपिनिगु खँ न्यना थ्व संख्या क्वछ्यूगु ख:। लिपा आनन्दं अर्हत जुया ब्वति का:बलय् थ्व संख्या न्यास: जुल। संगायनय् पुरण भन्तेयात न्वंवाकूबलय् वं थथे धाल, "आबुसो ! स्थविरतय्सं धर्म व विनययात बांलाक संगायन यात। अय्नं जिं गथे भगवानया म्हुतुं न्यनागु दु, म्हुतुं ग्रहण यानागु दु, अथे हे जिं धारण याय्।" वयकलं थ्व हे कथं विनयत दय्केमा: धका: क्वय् बियात:गु च्याता खँ विनयय् दुथ्याकेत अनुरोध यात।

१. भोजन विहारया दुने संग्रह याय्ज्यू।
२. भोजन विहारया दुने दय्केज्यू।
३. थ:त मा:गुकथं भोजन दय्केज्यू।
४. थ:त मा:गुकथं भोजन काय्ज्यू।
५. सुथ न्हापां भिक्षा का:वंसां ज्यू।
६. भिक्षा ब्यूम्हेसिगु इच्छाकथं भोजन विहारय् हय्ज्यू।
७. सिसाबुसात विहारय् तयातय्ज्यू।
८. पुखुली सयाच्वंगु नसात नय्ज्यू
(थ:म्हेसिनं हे कया: नय्ज्यू ?)

पुरण भन्तेपाखें न्ह्यब्व:गु खँत दक्व भोजन अर्थात् नय्गुनाप जक स्वानाच्वंगु दु। महाकाश्यप भन्तें थ्व खँत न्हापां विनयय् दुथ्याके धका: धा:गु ख:। लिपा यक्वसिनं विरोध याय्वं थज्या:गु विनयं लिपा भोजनया अभाव जुइ धयागु कारण दय्का विनयदुने दुमथ्याकल। डाइ साक, इकेडायाकथं शारिपत्र व मौदगल्यान बद्धधर्मया सिद्धान्तया ब्याख्यानकार ख:सा महाकाश्यप भन्ते बुद्धया उपदेशयात ब्यबहारय् छ्यकेगुली अग्रज ख:। सायद वय्कलं थथे धा:गुया अर्थ पुरण भन्तें त:गु खँत दक्व पाचितिय बिरुद्ध ख: धका: कारण ब्यूगुलिं खय्मा:। थुगुकथं न्हापांगु संगायनय् हे सीदय्क भोजनया खँय् विवाद पिहांवल। न्हापांगु संगायनय् पिहांव:गु निर्णयप्रति सहमति क्यंपिन्त थेरवाद धका: धालसा निर्णयप्रति असहमती त:पिं पुरण भन्तेथें जा:पिं व ब्वति मका:पिन्त लिपा वया: महायान धका: वर्गीकरण यात। निक्व:गु संगायनय् नं बज्जि भिक्षुपिंसं त:गु विवादित झिगू खँत (दश बत्थूनि) मध्ये बच्छि खँत भोजननाप स्वानाच्वंगु दु। सिंगीलोण कप्प (न्यकुली चि तयातय्ज्यू), द्वागुल कप्प (बान्ह बजे जुइधुकूसां किच: निगू अंगुलितक उखे वंसां भोजन याय्ज्यू), गामंतर कप्प (छन्हु हे छगू गामं मेगु गामय् वंगु ख:सा अन मेगु भोजन याय्ज्यू), अमथित कप्प (भोजन याय्धुंका: मोही त्वनेज्यू) जलोगिम्पातम (ताडी/मादक पेय त्वनेज्यू) आदि अधर्मशील जूगुलिं थ्व दक्व पाचित्तिय विरुद्ध ख: धका: अर्हत यश भन्तें निषेध यात।

थेरवाद बुद्धधर्मय् दीक्षित जूपिनिगु लागि दकले महत्त्वपूर्णगु शील खः । थुकिं हे जक दुर्गति मलाःसे निर्वाण पद लाइ धयागु धापू दु । महायानतय्गु धारणा धाःसा गृहस्थी च्वनाः बुद्धधर्मय् च्वनीपिंके सांसारिक मायाजाल यक्व दइगु जूगुलिं दक्व शीलत पालना याय् फइमखु । थुमिगु लागि भय् निवारण व सुगतिया लागि दान धर्म व मन्त्र खः। अय्जूगुलिं स्वाय्त माःगु दकले महत्वपूर्ण नसा नय्गुली थुमित अपाय्सकं बन्देज मदु ।

Mahakasyapa

भगवान बुद्ध निर्वाण जुइधुनेवं थुगुकथं विशेष यानाः भोजनया खँय् नं विवाद न्ह्यानाः संघय् थुलितक विभाजन जुल कि बुद्धधर्म झिंच्यागू निकायय् विभक्त जुल । थथे यक्व यानय् विभाजन जुयाच्वंगु दुसां नं बुद्धधर्मया मूल तत्त्व पिने पिहांवंगु मदु । दक्वसिया उद्देश्य धर्तीमाता व चराचरया सम्बर्द्धन व संरक्षण खः ।

लिधंसा

वज्राचार्य, रत्नबहादुर, नेसं ११२०, *बौद्ध प्रथम शिक्षा*। यल : गुणरत्न शाक्य ।

सांकृत्यायन, राहुल (अनु), ईसं १९३५, *विनय-पिटक*। सारनाथ : महाबोधि सभा ।

Bapat, P. V. (Ed), 2009, *2500 Years of Buddhism*. Seventh Reprint. New Delhi: Ministry of Information and Broadcasting Government of India.

Thakur, Amarnath, 1995, *Buddha and Buddhist Synod in India and Abroad*. India: Abhinav Publication.

The Van Hein Study Group, 1995, *The Seeker's Glossary of Buddhism*. Taipei: The Corporate Body of The Buddha Educational Foundation.

धिमय्-पौ ब्वनादिसँ, ब्वंकादिसँ

वसुन्धरादेवीप्याखं

☞ राजितबहादुर श्रेष्ठ *

पृष्ठभुमि

प्राचीनकालंनिसें प्रचलितगु विभिन्न धर्म वा सम्प्रदायमध्ये बौद्ध धर्मयात नं छगू प्रमुख धर्मया रुपय् काय्गु याः । थुलि जक मखु मानव जीवनशैलीयात धार्मिक रुपं सन्मार्गपाखे यंकीगु कुशल व ब्यावहारिक पद्धतिया रुपय् नं बौद्ध धर्मयात काः । नेपालय् नं बौद्ध धर्म व संस्कृतिया गौरवमय इतिहास तसकं पुलां व तःजि । नेपालय् बौद्धधर्मं महत्वपूर्ण एवं गरिमामय थाय् कयाः वयाच्वंगु दु । गुकिंयानाः नेपालय् अनेक बौद्ध मूर्ति, बौद्ध वास्तुकला निर्माण जुयाच्वंगु दुसा बौद्ध साहित्यं नं उत्तिकं थाय् कयाच्वंगु दु (वज्राचार्य,११२२:१) । बौद्धसाहित्य अन्तर्गत विभिन्न अवदान, जातक, बाखं, प्याखं, स्तोत्र, भजन, धारणी आदि प्रचलित जुयाच्वंगु दु । थुकीमध्ये बौद्धधर्मय् अतिकं च्वन्त्याःम्ह देवीया रुपय् आदिकालंनिसें पुजनीय जुयाच्वंम्ह वसुन्धरादेवीया महत्वयात कयाः चिनातःगु बाखं नं लोकजीवनय् ब्याप्त जुयाच्वंगु दु । वसुन्धरादेवीनाप स्वापू दुगु हस्तलिखित बौद्धग्रन्थ सलंसः सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । प्रस्तुत च्वसु थ्वहे वसुन्धरादेवी नाप स्वापू दुगु प्याखंनाप सम्वन्धित खः ।

वसुन्धरादेवीया म्हसीका

बौद्धधर्मय् वसुन्धरादेवीयात[१] अन्न, धन, रत्न व प्रज्ञाज्ञानया प्रतिकया रुपय् अनन्तकालंनिसें हनावयाच्वंगु खनेदु । उकिं आदिकालंनिसें अन्न, धन व रत्न बीम्ह पृथ्वीमाता अथे हे पूर्णघट व कलशयात नं वसुन्धराया रुपय् काय्गु याः (वज्राचार्य, २०५८:१३) । वसुन्धरायात पञ्बुद्धया पञ्चकुल मध्ये रत्नसम्भव तथागतया रत्नकुलं उत्पन्न जूम्ह देवीया रुपय् नं काः । उकिं प्रत्येक वर्ष योमरी पुन्ही खुन्हु पृथ्वी(जमीन)पाखें उत्पादन जूगु फुक्क सामानयात देवीया प्रसादकथं थुइकाः इपिं संचय याइगु थाय् धुकूयात कूपुजा[२] धकाः पुजा याय्गु चलन दु । प्रत्येक महिनाया कृष्णपक्ष तृतीयाखुन्हु वसुन्धराया ब्रत च्वनेगु नं चलन दु । थ्व ब्रत भाद्रकृष्ण तृतीयानिसें श्रावणकृष्ण तृतीया तक यानाः झिंनिला च्वनेमाःगुलिं द्वादशमाश वसुन्धराव्रत नं धाः । झिंनिला तक ब्रत च्वनेथाकुसा भाद्र व माघं जक च्वंसां नं ज्यू । थथे तृतीया खुन्हु हे जक ब्रत च्वनीगुलिं थुगु ब्रतयात तृतीयाव्रत वा तिलाव्रत नं धाः (वज्राचार्य,२०५८:२३) । स्वयम्भू पुराणय् उल्लेख जूकथं स्वनिगःया पूर्वपाखे च्वंगु फूच्वयात मञ्जुश्रीया निम्ह शक्तिमध्ये छम्ह वसुन्धरा(श्रीदेवी)या रुपय् कयातःगु दुसा धेलाच्वय्

---

* *नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रिविया शिक्षण सहायक*

[१] *वसुन्धरादेवीयात वसुधरादेवी, वसुधारादेवी नं धाय्गु याः ।*

[२] *भकारी पुजा नं धाय्गु याः ।*

विद्यादेवी (सरस्वती) रुपय् काय्गु याः। नेपाःया विभिन्न प्राचीन पौभा व हस्तलिखित ग्रन्थय् उल्लेख यानातःकथं वसुन्धरादेवीया स्वंगू स्वरुप दु -

१. छपा ख्वाः, निका ल्हाः

२. छपा ख्वाः, खुका ल्हाः

३. स्वपा ख्वाः, खुका ल्हाः

स्वपा ख्वाःयात स्वम्ह देवीया विभिन्न प्रतिककथं कयातःगु दु -

देवी	ख्वाःया उँन	कार्य	ईया प्रतिक	युगया प्रतिक[३]
महालक्ष्मी	कुंकुम (फिक्का ह्याउँ)	सृष्टिकर्ता	प्रातःकाल	द्वापरयुग
वसुन्धरा	पीतवर्ण (म्हासु)	स्थितिकर्ता	मध्यान्हकाल	त्रेत्रायुग
कौमारी	रक्तवर्ण (ह्याउँ)	संहारकर्ता	सन्ध्याकाल	कलियुग

वसुन्धरादेवीयात १०८ नामं नं पुकार याय्गु चलन दु (अभिलेखालय, ए १३३२/१२)।

वसन्धरादेवीनाप स्वापु दुगु पुलांगु अभिलेखया छुं चर्चा

वसुन्धरादेवीया महिमा उल्लेख यानातःगु आपालं हस्तलिखितग्रन्थत सुरकारीस्तरं नीस्वनातःगु राष्ट्रिय अभिलेखालयस सुरक्षित जुयाच्वंगु दु। व्यक्तिगत संकलनय् नं आपालं सफूत दु। थुपिं सफूत हे मुंकाः नेपालजर्मनहस्तलिखितग्रन्थ संरक्षण परियोजनां माइक्रोफिल्म दय्के धुंकल, नापं उकिया क्याटलगसमेट तयार याय्धुंकल। उगु क्याटलगकथं वसुन्धरानाप स्वापू दुगु बाखं, प्याखं, धारणी, व्रतविधि दुगु २८४ थान सफू माइक्रोफिल्म जूगु दुसाः उकीमध्ये नेपालभाषां च्वयातःगु ८८ थान व नेपाललिपिं च्वयातःगु २८४ थान सफू दु। राष्ट्रिय अभिलेखालयस वसुन्धरा देवीनाप स्वापू दुगु सफू माइक्रोफिल्म यानाः सुरक्षित यानातःगु सफू धलः क्वय् बियाकथं दु -

वसुधाराया नामं

नां	भाषा	लिपि	मिति	पत्र	रिल नं
वसुधाराधर्मपद्धति	सं	?			ए १२७/११
वसुधारादेवीसाधन	सं	?		१५	ए १२९/२८
वसुधाराधारणी	सं	?		२२	ए १२९/३१
वसुधाराधारणी	सं	देव		३०	ए १२९/३३
वसुधाराधारादिधारणी	सं	?		११	ए १३०/२८
वसुधाराधारणी	सं	?		१९	ए १३१/३
वसुधाराधारास्तोत्र	सं	नेलि		६	ए १३२/२१
वसुधाराधाराव्रतकथा	सं	दे	विसं १९५३	४६	ए १३४/३३
वसुधाराधारादेवीव्रत	सं	नेलि	नेसं ९५९	३३	ए ९२१/८

[३] *महालक्ष्मी, वसुन्धरा, कौमारी व वज्रदेवीसमेत दुथ्याकाः चतुर्युगया प्रतिकया रुपय् नं मानेयाय्गु चलन दु। वज्रदेवीयात सत्ययुगया प्रतिकया रुपय् अर्चन याइ।*

वसुधाराधारणी	सं	नेलि		२३	ए ९२३/८
वसुधाराधारणी	सं	नेलि		३०	ए९२४/२७
वसुधाराधारणी	सं	नेलि		३२	ए ९३४/६
वसुधारानामधारणी	सं	नेलि		२३	ए १३२६/३७
वसुधारानामष्टोत्तरशतक	सं	नेलि		१५	ए १३३१/७
वसुधाराव्रतकथा	सं	नेलि	नेसं ७६०	१६	बि १००/१२
वसुधाराव्रतकथा	सं	?		५	बि १००/१६
वसुधाराव्रतकथा	सं	?		१७	बि १००/१९
वसुधाराधारणी	सं	?		२३	बि १०६/३५
वसुधारादिसप्तधारणी	सं	?		३८	बि १०६/४४
वसुधारानामधारणी	सं		?	२३	बि १०७/११
वसुधारानामधारणी	सं	नेलि		५६	सि १०/२
वसुधाराव्रतकथा	सं	नेलि		१८	सि ६९/२
अश्वघोषनन्दिमुखकथा	नेभा	देव		४६	डि १३/१६
वसुन्धराया नामं					
वसुन्धराधारणी	सं	नेलि		३२	ए ५९/१८
वसुन्धराकल्पधारणी	सं	नेलि		३१	ए १२९/३२
वसुन्धराधारणी	सं	?		१६	ए १३०/३
वसुन्धराव्रतकथा	सं	नेलि		१३	ए ८६१/६
वसुन्धराव्रतविधि	सं	नेलि	नेसं ९८३	१९	ए ९२१/७
वसुन्धराव्रतकथा	सं	नेलि	नेसं १०१२	१३	ए ९२३/५
आर्यवसुन्धराधारणी	सं	नेलि		२२	ए ९२३/१३
वसुन्धाराधराविधि	सं	नेलि		११	ए १२२२/५
वसुन्धरापद्धति	सं	नेलि		१५	ए १३२६/३५
वसुन्धराधारणी	सं	नेलि		३०	ए १३३२/१२
वसुन्धरानामाष्टोत्तरशतक	सं	नेलि		३०	ए १३३२/१२
वसुन्धरादेवीपूर्वकथा	सं	?		२६	बि १०७/४
वसुन्धराधारणी	सं	नेलि		१९	सि १३/२
वसुधराव्रतकथा	सं	नेलि		४५	सि ६९/२
अश्वघोषया नामं					
अश्वघोषनन्दिमुखावदान	सं/नेभा	नेलि		२६	डि १३/५
अश्वघोषनन्दिमुखावदान	नेभा	नेलि	नेसं ९१९	५०	डि १८/७
अश्वघोषनन्दिमुखावदान	सं	नेलि		१०	इ १८४८/५
अश्वघोषनन्दिमुखावदान	नेभा	देव	नेसं १०६९	२७	इ १७०३/१५
अश्वघोषनन्दिमुखावदान	नेभा	देव	विसं १९६८	८	इ १०३५/८

अश्वघोषनन्दिमुखावदान	नेभा	देव	नेसं १०२०	२६	इ १५५१/८
अश्वघोषावदान	सं	नेलि		१९	बि ९५/१२
अश्वघोषावदान	सं	नेलि		२१	इ १७७५/१
सुचन्द्रपतिया नामं					
सुचन्द्रग्रहपतिकथा	सं	नेलि		१७	बि १०१/१५
सुचन्द्रग्रहपति (यवदान)	सं	नेलि	नेसं ९६०	२२९	डि १५/५
सुचन्द्रग्रहपति(कथा)	नेभा	देव		३४	डि १८/४
सुचन्द्रग्रहपति (यवदान)	नेभा	देव	नेसं १०४७	३१३	डि २९/१०
सुचन्द्रगृहपति	सं	नेलि		१८	इ २५७/९
सुचन्द्रगृहपतिकथा	सं	देव	विसं १९९२	७	इ ३८५/१९
सुचन्द्रगृहपतिया (?)	सं/नेभा	नेलि		७	इ १५०३/७
सुच(न्)द्रगृहपतिकथा	नेभा	देव		४३	आइ २१/१२

(preliminary list of manuscripts)

राष्ट्रिय अभिलेखालय बाहेक नीजिस्तरं स्वनातःगु आशा सफूकुथी नं वसुन्धरासम्वन्धी आपालं प्राचिनहस्तलिखितग्रन्थत दु। थुपिं फुक्क ग्रन्थया उचित अध्ययन अनुसन्धान जुइल्यं हे दनि।

सम्पादित वसुन्धरादेवीप्याखं हस्तलिखितग्रन्थया भौतिक अवस्था

थन सम्पादित जूगु हस्तलिखितग्रन्थ नं राष्ट्रिय अभिलेखालयस माइक्रोफिल्म यानाः क्याटलगसमेट तयार याय्धुंकूगु दु। उगु क्याटलगय् च्वयातःकथं थुगु प्याखंसफू मनवज्र वज्राचार्यया प्राइभेट कलेक्सनय् लानाच्वंगु दुसा थुकिया सफूया माइक्रोफिल्म ल्याः ई १५०३/२२ खः। भ्वासुभ्वँतय् च्वयातःगु थुगु सफूया नाप १७.५ x ६.८ सेमी दुसा मुक्कं १७ पौ दु। वसुन्धराप्याखं जक ९ पौ दुसा मेमेगु पतिइ घटनावली, ज्वलं आदि उल्लेख जुयाच्वंगु दु। सफुती मुक्कं नेपालभाषा व नेपाललिपि छ्यलातःगु दु। सफूया पुष्पिकावाक्यय् उल्लेख जूकथं थुगु सफू नेपाल संवत् ७६४ आश्विनशुक्ल १४ खुन्हु पुलछे, इतुंवहालया रत्न वज्राचार्य च्वयादीगु खनेदु।

पुष्पिकावाक्यया क्वसं छगू घटना थुकथं न्ह्यथनातःगु दु -

? सम्वत् ८१६ वैशाक क एकादसि रन्हजु चक्रेश्वरि रुया शलिदनमा गाक, वजादान, कायातस दुरिस थडाओ जात्रा म

थन उल्लेख जूम्ह रन्हजु धैम्ह हे रत्न वज्राचार्य जुइफु। थ्व घटना वय्कःया ज्याथजंकुया खःला धैथें आभास ब्यू।

वसुन्धरादेवीया बाखं

थन उल्लेख जूगु हस्तलिखितग्रन्थ वसुन्धरादेवीया महिमायात कयाः च्वयातःगु प्याखं खः। प्याखं प्रदर्शन याय्गु अले न्ह्याइपुकेगु नेपालमण्डलय् आपालं पुलांगु परम्परा खः धैगु खँ जलप्याखं, गंप्याखं, कातीप्याखं आदिं क्यनाच्वंगु दु। उगु इलय् उच्चओहदाय् आसिन पदाधिकारीपिन्सं जक साहित्य च्वय्गु यानावयाच्वंगुली नेसं ७६४ स छम्ह साधारण मनू रत्न वज्राचार्यं पूधाः प्याखं च्वःगु धैगु सायद न्हापांगु हे जुइफु। प्याखं च्वय्गु धैगु हे क्यनेत (प्रदर्शन) खः। उकिं प्याखनय् म्हो इलय् आपाः खँ क्यनेमाःगुलिं विस्तृतीकरण दइमखु। थन नं वहे सूत्रकथं वसुन्धराया तःहाकःगु बाखंयात तसकं संक्षेपं भिगू दृश्यं क्वचाइकथं जक च्वमिं प्याखं च्वयादीगु दु। वास्तवय् वसुन्धरादेवीया महिमा बाखं

तसकं तःहाकः । अभिलेखालयस माइक्रोफिल्म जूगु वसुधाराधाराव्रतकथा माइक्रोफिल्म ल्याः ए १३४/३३ य् उल्लेख जुयाच्वंगु बाखंयात थन संक्षिप्त प्रस्तुत यानागु दु -

शाक्यमुनि भगवान बुद्धं आनन्द भिक्षु लगायत सकल उपस्थित भिक्षुपिन्त वसुन्धरादेवीया महिमा थुकथं कनाबिज्याइ -

छन्हु वसुन्धरादेवीं मर्त्यमण्डलय् दुःख दारिद्रपिं गुलि दु धकाः करुणा दृष्टिं ध्यान यानाः स्वयाबिज्याबलय् सुर्योदय जुजुया प्रजापिं दुःखी दारिद्र जुयाच्वंगु सीकाबिज्यात । अनंलि थः सखिपिं अश्वघोष व नन्दिमुखयात तत्काल सःताः धयाबिज्यात, 'तःधिम्ह कलाःयात निम्ब वनय् वानाः, चीधिम्ह कलाः चुतवतीनाप जक रतिरागय् तक्यनाच्वंम्ह सूर्योदय जुजुयात लाय्कुलिं पितहयाः प्रजाजनया हितय् चित्त वंकेमाल ।' वसुन्धराया आज्ञा शिरोपर यानाः अश्वघोष व नन्दिमुख तत्काल मर्त्यमण्डलय् कुहां वयाः तसकं बांलाःपिं मिसाया रुप धारण यानाः लाय्कू जःखः स्ये हालाच्वन । तसकं बांलाःपिं मिसात लाय्कुली पिने च्वनाः स्ये हालाच्वंगु खँ प्रजातय्सं जुजुयात सूचं बी, तर जुजुं च्यूताः तइमखु । उध्रिमय अश्वघोष व नन्दिमुखं दिब्यशक्ति छ्यलाः लाय्कुली मि च्याकी । सकलें प्रजागण मि स्याय्गुली ब्यष्ट जुइ । जुजु लाय्कुलिं पिहां वइमखु । न्ह्याथे याःसां जुजु लाय्कुलिं पिहां मवःगुलिं निम्ह वराहया रुप धारण यानाः जुजुया क्यब ध्वष्ट याइ । क्यब स्यंकुगुलिं जुजु तम्वं मि जुयाः प्रजागणसहित वराहतय्त ज्वनेगु असफल कुतः याइ । वराहतय्त लिना यंकेगु भ्वलय् घनाजंगलय् जुजु व सेन धइम्ह च्यः छथाय् मेपिं मेथाय् हे लाइ । जंगलय् दुने थ्यंबलय् जुजुया तसकं प्याःचाइ । सेन जंगलय् लःमालेत वनी । उबलय् लाक्क सेनं अप्सरात वसुन्धरादेवीया धलं दनाच्वंगु खनी । अप्सरातय्गु हे संसर्गय् वं नं धलं दनी । धलं दने क्वचाय्का प्रसाद ज्वनाः जुजुथाय् वइ । छाय् लिबाःगु धकाः जुजु तंचाइ । सेनं धलं दनाच्वनागुलिं लिबात, प्रसाद हयागु धकाः जुजुयात बी । जुजु तसकं लय्तानाः अप्सरात धलं दनाच्वंगु थासय् स्वःवनी, तर अप्परात अन दइमखु । जुजुं नुगः मछिंकी । जुजुं नुगः मछिंकूगुलिं अप्सरातय्सं आकाशवाणी मार्फत जुजुयात सूचं बी, 'सेनयात वसुन्धरादेवीया धलं दनेगु विधिविधान सकतां स्यनाबी धुनागु दु, लाय्कुली वनाः सेनयात गुरु स्थापना यानाः वसुन्धरादेवी धलं दंसा सकसिगु भिं जुइ ।' आकाशवाणी न्यनाः जुजु लय्ताइ । जुजु लाय्कुली थ्यनेव सेनयात गुरु थापना यानाः धलं दनी । च्यःयात गुरु थापना यानाः नां हे मन्यनाम्ह देवीया नामय् धलं दनेमाःगु सूर्योदय जुजुया चीधिम्ह रानी चूतदेवीयात चित्त बुझे मजू । धलं दने क्वचाय्काः ल्हाःती चिनाब्यूगु व्रत सूत्रका वांछ्वइ । उबलय् लाक्क हे निम्व वनय् वांछ्वयातःम्ह जुजुया न्हापांम्ह रानी निम्ववतीया सखिं उगु सूत्रका लानाकयाः निम्ववतीयात बीयंकी । तसकं दारिद्र जीवन हनाच्वंम्ह निम्ववतीं थः सखिया ग्वाहालि कयाः वसुन्धरादेवीया धलं दनी । थुखे चूतदेवीया ल्हाःती व्रतसूत्रका मखनाः जुजु तंचाइ ।

वसुन्धरादेवीया धलं दनेक्वचाःगुलिं फल बीत, वसुन्धरादेवी बुरिम्ह रुप धारण यानाः लाय्कुली वइ । बुरिम्ह रुप धारण यानावःम्ह वसुन्धरादेवीयात चूतदेवीं अपमान यानाः लाय्कुली दुकाइ मखु । अनंलिं निम्ववती नापलाय्त वनी । निम्ववतीं साक्षात वसुन्धरादेवी हे जुइमाः धकाः सीकाः उम्ह वुरियात थःगु कुती लसकुस याइ । थःत म्हसीकूगुलिं वसुन्धरादेवीं बुरिया रुप त्वःताः दर्शन बी । वसुन्धरां भ्वाथःगु कुतियात नं स्वर्णमहल दय्का बी, मगाःमचाःगु धैगु छुं हे मदय्क सकतां चीज उपलब्ध यानाः तुषिताभुवनय् लिहांबिज्याइ ।

निम्ववती सर्वसम्पन्न जूगु खँ सीकाः सूर्योदय जुजु निम्ववती रानीथाय् स्वःवइ । थः मिजं वःगु खनाः निम्ववती नं तसकं लय्ताइ, निम्हं सुखीमय जीवन हनी । निम्ववतीपाखें काय् नं दइ ।

निम्ववतीथाय् वंम्ह जुजु लिहां मवःगुलिं चूतदेवी स्वयं निम्ववतीया महलय् स्वःवनी । महलया लुखा मखनाः उखेंथुखें माःजुयाच्वंबलय् वसुन्धरादेवीया स्वां, जाकि, जजंका न्हूत्तुन्हुया जुइ । स्वां न्हूगु लिच्वःकथं चूतदेवीया ख्वाः बराह थें च्वनी । बराहया रुप थें च्वंम्ह चूतदेवीयात सुनां म्हसिके फइमखु, सकसिनं हाय्की, दाइ । चूतदेवी बिस्युं बिस्युं जुइमाली । नय्त्वने मखनाः तसकं दुःख सी । वसुन्धरादेवीयात हे हेला यानागुया पाप फय्माःगु बाःचाय्काः देवी दर्शन यानाः क्षमा फ्वनेत तुषिताभुवन वनी । लँय् ववं दकले न्हापां निगू पुखू ल्वानाच्वंगु खनी । पुखूतय्सं छु पापं थथे ल्वाय्माःगु खः देवीयाके न्यनाब्यु धकाः धाइ । अनंलिपा गर्दसुक्र सिमा नापलाइ । गर्दसुक्रं चूतदेवीयात छुया पापं जि थथे च्वनाच्वनेमाल धकाः देवीयाके न्यनाब्यु धाइ । अथे हे लँय् ववं हाकनं सुचिमुखथाय् थ्यनी, वं नं छुं पापया कारण थथे जूगु न्यनाबीमाल धकाः धाइ । लिपा दशपातकत नाप लाइ, इमिसं नं जिमिगु छु पापं यानाः दुःखी जुयाच्वनेमाल, न्यनाब्यु धकाः धाइ । थथे लँय् ववं घनाजंगल दथुइ थ्यंबलय् छम्ह वँचुम्ह सर्पं चूतदेवीयात हिनाः न्याइ । सर्पं न्याय्मात्रं हे वराह रुपम्ह चूतदेवी हाकनं न्हापाथें हे बांलानावइ । तुषिताभुवनय् थ्यंकाः वसुन्धरादेवीया दर्शन यानाः थम्हं यानागु भूलप्रति क्षमा फ्वनी अले लँय् नापलाःपिं पापीतय्गु पापया बारे नं न्यनी । वसुन्धरादेवीं नं इमिगु पाप बारे छसीकथं कनाबिज्याइ - निगू पुखू न्हापाया जन्मय् तसकं ल्वा जक ल्वानाः नइपिं तताकेहेँ जूगुलिं थुगु जन्मय् निगू पुखू जुयाः ल्वानाच्वनेमाःगु । गर्दसुक्र सिमा न्हापायागु जन्मय् भण्डारी जुयाच्वन, उगु इलय् मनूतय्त बच्छि जक नकाः बच्छि थःगु छेँय् ल्ह्ययायंकीगु जुयाच्वन, उकिया पापं थुगु जन्मय् गर्दसुक्र सिमा जुयाः च्वनेमाःगु । सुचिमुख न्हापाया जन्मय् ब्राम्हण कुलयाम्ह जुयाच्वन । करपिंके दान जक कयाः नइम्ह, तर थःम्हं छुं हे दान मबीम्ह जूगुलिं थुगु जन्मय् सुचिमुख जुयाच्वनेमाल । हाकनं दशपातकतय्सं न्हापाया जन्मय् दशांकुशल पाप याःगुलिं थुगु जन्मय् दुःख सियाच्वनेमाल । थुलि खँ इमित कनकि इमिगु पापं मुक्त जुइ । इमिसं सुख प्राप्त याइ धकाः देवीं चूतदेवीयात कनाबिज्यात । चूतदेवी नं थः तसकं धन्य जूगु भाःपियाः तुषिताभुवनं लिहां वयाः सकलें पापीतय्त पूर्वजन्मय् थःथःपिन्सं याःगु पापया बारे कनी । इपिं नं थःथःपिन्सं यानागु पापया खँ न्यनाः पापं मुक्त जुइ । चूतदेवी नं न्हापासिबें अझ सुन्दरीया रुप ज्वनाः जुजु सूर्योदय व विम्ववती रानीथाय् वनाः थःम्हं यानागु पाप क्षमा याय्त इनाप याइ । न्हापांसिबें तसकं रुपवती जूगुलिं जुजु लय्ताइ । सकलें सुखं जीवन हनी । लिपा वसुन्धरादेवी प्रत्यक्ष जुयाः जुजु व निम्हं रानीयात थःगु भुवनय् यंकी । थथे पूर्वीयकाव्यशास्त्रकथं बाखं संयोगान्तय् क्वचाइ ।

सम्पादित हस्तलिखितग्रन्थ वसुन्धरादेवीप्याखंया सारांश

वसुन्धरादेवीया महात्म्ययात मू विषयवस्तु यानाः दय्कातःगु थुगु प्याखं झिगू दृश्यय् क्वचाय्कातःगु दु । रानी नापया रसरंगय् जक लीन जुयाः धर्म व प्रजाप्रति पटक्क हे ध्यान मतःम्ह सुर्योदय जुजुयात वसुन्धरादेवीं गुकथं धर्मय् नुगः क्वसाय्के फत धैगु खँ हे थुगु प्याखंया केन्द्र जुयाच्वंगु दु ।

छगूगु लु

दबूली मूख्य प्याखं क्यनेन्ह्यः देवीया मंगलाचरण जुइ । अनं लिपा दबुली देवीया प्रवेश जुइ । जगतसंसारया उद्धार याय्गु धकाः देवीं अमृतवचन ल्हाइ । उघ्रिमय देवीया परिजनत दबुली खनेदय्क वइ । अले देवीया आदेश कयाः मत्यमण्डलया राजसभाय् वनाः धर्मकथा कंवने धकाः परिजनतय्सं धाइ । थथे जगतसंसारया उद्धार याय्गु हेतुं सकलें दबुलिं पिहां वनी । थुलि जुइवं प्याखंया छगू लु क्वचाइ ।

निगूगु लु

दकले न्हापां दबुली सुय्योदय राजा दुहां वया थःगु राज्यया प्रत्येक जनया पालनपोषण यानागु गौरवया खँ कनी। थुबले हे तत्कालीन कान्तिपुरमहानगरया जुजु प्रताप मल्लया राजवर्णना जुइ। लोक सकसिनं ईश्वरथें हनाबना तयातःम्ह व प्याखनय् तसकं नुगः क्वसाःम्ह, स्वयं अभिनय याय्गुलिइ अनेक गुण दुम्ह धकाः प्रताप मल्लया वखान यानातःगु थुगु राजवर्णना दबुली सुनां यात धैगु प्रष्ट सीमदु। राजवर्णना धुंकाः क्यबनायक (क्यबथुवाः) दबुली खनेदय्क वइ। न्हिन्हिं थें थौं नं लाय्कुली वनाः जुजुया न्ह्यःने क्यबया स्वां त्वःतःवने धकाः धाइ। उबले हे देवीया परिजनत दबुली वयाः आः राजसभाय् वनाः धर्मकथा कंवने धकाः दबुलिं पिहां वनी। क्यबनायक नं राजाया आदेश पालना यासें क्यब हेरविचार याय्त वने धकाः दबुलिं वनी। थथे सकलें दबुलिं वने धुंकाः मंत्रि, कोटवार दबुलिइ खनेदय्क वइ। मंत्रि, कोटवार निम्हसिनं राजाया आदेश पालना यासें देया हेरविचार याःवने धकाः दबुलिं वनी। लिपा राजा (सुय्योदय) व रानी चुवती दबुली खनेदय्क वइ। इतुछँ (एकान्तगु थाय्) वनाः न्ह्याइपुक्क खँ ल्हाना च्वने (सभा बिर वने) धकाः जुजुं यइपुगु सलं रानीयात धाइ। निम्हं दबुलिं वनी। थनं निगू लु क्वचाइ।

स्वंगूगु लु

दबुली कन्या खनेदय्क वइ। कन्यां थःगु रुप त्वःताः नन्दिमुखया रुप धारण यानाः जुजुया क्यब ध्वंस याय्गु धकाः धाइ। उग्रिमय बराह नं दबुली खनेदइ। इमित शिकार याय्त क्यबनायकं शिकारीत (भुतखातासि व रगरातासि) ब्वना दबुली वइ। शिकारीतय्सं नं थःथःगु वीरताया गाथा कनाः दबुलिं वनी। लिपा हाकनं शिकारीत वइ, इमि कलाःपिं नं दबुली वइ। राजसेवाय् याकनं वने नु धकाः छम्ह शिकारीं (भुतखातासिं) धाइ। शिकारीया थज्याःगु खँ न्यनाः शिकारीया कलाःतय्सं मिजं न्ह्यःने मदय्काः जिपिं छु यानाः च्वनेगु धकाः विरह प्वंकी। थनं स्वंगू लु क्वचाइ।

प्यंगूगु लु

दबुली नन्दीमुख व वराह वयाः क्यब नष्ट यानाच्वंगु दृश्य खनेदइ। लिपा मंत्रि, कोटवार, क्यबनायक, ब्राम्हणपिं राजसभाय् थ्यनी। ब्राम्हणं थः ज्योतिषया शिरोमणि धकाः थःगु परिचय बी। जुजुयात अनेक ज्ञानगुणया खँ कनाः दक्षिणा कयाः ब्राम्हण राजसभां वनी। ब्राम्हणया हे खँ न्यनाः थः जेठी रानी (रुपवतीया)यात दरवारं पितनाछ्वइ। थः मिजंनं विना कारण विवेकहीन जुयाः थःत पितंगुलिं दुःख प्वंकुसें इतुछैंय् वने नु धकाः थः पासापिन्त धाइ। अनंलिपा दबुली शिकारीत वइ। राजाया सेवाय् वने नु धकाः सकलें दबुलिं वनी। थनंलि प्यंगूगु लु क्वचाइ।

न्यागूगु लु

दबुली रुपवति व पासापिं खनेदय्क वइ। यौवनावस्थाय् हे पुरुष न्ह्यःने मदय्काच्वने माःगुलिं मन स्थीर मजूगु खँ रानी थः पासापिन्त कनी। उबले हे छम्ह बनिजाल (ब्यापारी) दबुली वयाः रुपवतिया रुप गुण न्यना थः वँय् थें जुल अले थःगु नुगः मि थें च्यानाच्वन उकिं गंगा जल त्वंकाः जिवदान ब्यू धकाः रुपवतियात ह्यय्की। ब्यापारीया थज्याःगु खँ न्यनाः रानीं तंचाइ। न्हाय्कनय् थःगु ख्वाः मस्वःसें जिथाय् वल, थ्वइत थनं पितिना छ्वये नु धकाः रानी थः पासापिन्त धाइ। सकसिनं ब्यापारीयात न्हाय्पं ज्वनाः, दायाः पितनाछ्वइ। थथे मिजंतय्सं हाय्कः वःगुलिं तसकं नुगः मछिंकाः थःहे मिजंयाके जक चित्त तय्गु जुइ धकाः रानीं धाइ। थनंलि न्यागूगु लु क्वचाइ।

खुगूगु लु

नन्दिमुख दबुली खनेदइ। क्यब नष्ट याःपिं नन्दिमुख व वराहया शिकार याय्गु धकाः जुजु, शिकारीत, प्रजात सकलें दबुली वइ। सकसिनं नन्दिमुख व वराहयात लिनायंकी। दबुली द्वन्दं थाय्

काइ। शिकारीत, प्रजापिं सकलें जंगलं लिहां वनी। थथे द्वन्द जक क्यनाः खुगूगु लु क्वचाय्की।

न्हय्गूगु लु

दबुली जंगलया दृष्य क्यनी। शिकार वंपिं राजा व मन्त्री निम्ह जक जंगलय् लाइ। राजाया तसकं लः त्वने प्याचाइ। मन्त्री लः काःवने धकाः जंगलय् जुजुयात याकःचा त्वःताः वनी। जंगलय् दथुइ थ्यनीबलय् अप्सरात नापलानाः परिचय कालबिल जुइ। अले अप्सरातय्गु संसर्गय् मन्त्रीं नं वसुन्धराया धलं दनी। वसुन्धरा धलं दने क्वचाय्काः मन्त्री लिहां वयाः लँय् जूगु सकतां खँ जुजुयात कनी। तधंगु व्रत दनावल धकाः जुजु तसकं लय्ताइ। अनंलिपा जुजु व मन्त्री जंगलं लिहां वइ। थनंलि न्हेगूगु लु क्वचाइ।

च्यागूगु लु

दरवारं पितना छ्वःम्ह, जुजुया न्हापांम्ह रानी, दबुलिइ खनेदय्क वइ। दरवारय् वसुधराया धलं दनिगु जूगुलिं थः च्यःयात प्रसाद काय्के छ्वइ। मिजं निष्ठुरी जूगुलिं थःगु हे दरवारय् दुहां वने मदुगुया पीडा प्वंकाः रानी नं दबुलिं पिहां वनी। च्यागूगु लु क्वचाइ।

गुंगूगु लु

चुववती रानी, अहल्या, कोटवार दबुलिइ वइ। राजां वसुन्धरायात धलं दनेत्यंगु रानीयात मयः। उकिं छु उपाय यासें धलं दने मबीकेगु धकाः कोटवारयाके न्यनी। उबले जुजु दबुलिइ वइ। जुजुं धलं दनी। रुपवतीं छ्वयाहःम्ह च्यः (सखि) नं दबुलिइ वयाः धलं दंगु स्वःवइ। व्रतका ज्वना सखि दबुलिं वनी। जुजुपिं नं दबुलिं वनी। उग्रिमय दबुलिइ जिथि (वृद्धरुप) खनेदय्क वइ। थःगु धात्थेंया रुप त्वःताः वृद्धरुप कयाः थः भक्तयाथाय् वने धकाः जिथि दबुलिं वनी। हाकनं जुजु, चुववति रानी दबुलिइ खनेदय्क वइ। जंगलय् रुपवती छु यानाच्वन, स्वःवने नु धकाः जुजुं चुववतीयात धाइ। निम्हं दबुलिं वनी। लिपा रुपवती, अहल्या दबुलिइ खनेदय्क वइ। जुजु नं वइ। न्हापा जूगु खँ सकता ल्वमंकाः हाकनं सुखं दरवारय् च्वनाः जीवन हने नु धकाः रानीयात धाइ। थनंलि गुंगूगु लु क्वचाइ।

झिगूगु लु

दकले न्हापां निम्ववती रानी दबुलिइ खनेदय्क वइ। अथे हे व्रतका ज्वनाः सखि नं वइसा जुजु, रुपवती रानीपिं नं वइ। सकलें मुनाः वसन्धरादेवीया व्रत दनी। अथे व्रत दनाच्वंगु थासय् वृद्धरुप वयाः सकसित थःगु सक्कली रुप (वसन्धरादेवी) दर्शन याकाः आशिष बियाः स्वर्ग वनी। सकलें मुनाः वसन्धरादेवीया महिमा म्ये हाली। प्याखं क्वचाइ।

पूर्वीय काव्यशास्त्रकथं प्याखनय् नवरस दुथ्याके माः। वहे कथं थुगु प्याखनय् नं नवरस दुथ्यानाच्वंगु दु। अथे हे संस्कृतकाव्य शास्त्रकथं प्याखनय् द्वन्दया उचित व्यवस्थापन जुइमाः। थुगु प्याखनय् नं मानविय मनोगत द्वन्द (आन्तरीक) व निम्ह वा निम्हसिबें आपा मनूतय् दथुइ बाह्यद्वन्द नं थुकी दुथ्याकातःगु दु। मूबाखनय् दुमथ्यागु खँ, गथेकि विम्ववतीयात छम्ह साधारण व्यापारीं विहाया प्रस्ताव तइगु खँ थुकी दुथ्याकाः प्याखंयात अझ रोमाञ्चकारी याःगु दुसा उगु इलय् मिजनं त्वःताःतःपिं मिसातय्गु त्याग, तपस्या, पीडा व पतिव्रतधर्मया बारे उलाब्यूगु दु।

प्याखं मुक्कं पद्यात्मक शैलीं च्वयातःगु दु। राजवर्णना व देशवर्णना नं थुकी दुथ्याकातःगु दु। प्याखं च्वःगु इलय्याम्ह तत्कालिन जुजु प्रतापमल्लया महिमा राजवर्णनाय् न्ह्यथनातल। सु पात्रया सम्वाद धैगु प्रष्ट मजू। अथेखःसां थन सम्पादन यानागु इलय् निर्देशन वाक्यया आधारय् पात्रत अनुमान यानाः न्ह्यथनेगु कुतः यानागु दु।

वसुन्धरा प्याखंया संपादित मूल अभिलेख

(मङ्गलाचरण)

शुन्य ॥ राग श्रीगौरी ॥

अमर इश्वरी प्रभु वंदितकले,
विघ्नि हरतु मोके,
देहो तो मंगले ॥ १ ॥

देवी प्रव्यस ॥

राग मारव ।। तार एक ।।

(देवी) - आदिश्वरी वसुधारा अवतार,
जगतसंसार याय उर्द्धार ॥ २ ॥

देवीया परिजन पिहाव ॥

राग नात ॥ धात घनेघने ॥ तार प्रता ॥

(परिजन) - देवीस आदेश डेङाव, मत्यमण्डललोक जि वने,
राजासभास पिवोने, धर्म्मकथा जिन कने ॥ ३ ॥

देवी पिहाव ॥

राग श्री, तार ए ॥

(देवी) - जगतसंसार उर्द्धार याय रे ॥
चरिरो देवी आनन्द रे ॥ ४ ॥ ॥

थ्वति छरु ॥ (लु १)

० ० ०

राजा प्रब्यस ॥ ॥

राग कन्होल ॥

(राजा) - सुय्योदय राजा जिथिङ मदु रे,
अनेग लोक पतिपार याङाक्षे ॥ ५ ॥

राजाया शिवा मे ॥

(राजवर्णना)

राग भोपारि ॥

चतुर भिनय गुण, दुलित अलु रे,
श्रीश्रीप्रताप मल्ल, जुस नेपार ईश्वर रे ॥ ६ ॥

केबनायक स्वान तर वव ॥ ॥

राग सवरी ॥ धात राजकाज ॥

(केबनायक) - न्हिथकया व्यापाल, राजसके वने,
नाना स्वान जिन हया रे,
आव थनि जिन राजयाके ताथे ॥ ७ ॥

देवीया परि[[ज]]न वव ॥ ॥

ङ्हथु मेन ॥ ८ ॥

देवीया परिजन द्रवर[[न]] वङ ॥

केबनायक केब स्वर वङ ॥

? राग श्री ॥ तार एकता ॥

(केबनायक) - राजास आदेश डेङाव, केब स्वर वने,
विरम्भ मयास्य, मनथान वने ॥ ९ ॥ ॥

मंत्रि कोतोवार पिहाव ॥

राग धनाश्री ॥ तार प्रतार

(मन्त्री, कोटवाल) - राजस आदेश डेङाव, देश चिन्ता वने,
विरम्भ मयास्य झिजि मनथान वने ॥ १० ॥

राजा पिहाव ॥

राग वरादि ॥ एक तार ॥

(राजा) - नुयो चुवतीती पिया
इतुछे वङाव, सभा बिर वने ॥ ११ ॥ ॥

थुति छरु ॥ (लु २)

० ० ०

कन्या वव द्रवरन ॥

कन्यारुप तोरताव,

नन्द्रिमुख कायाव केबस चोङ ॥

राग रासकली ॥ तार प्रता ॥

(नन्दिमुख) - कन्या रुप तोरताव, नन्दिमुख काय,
उझानस क[[य]]ग्र थने ॥ १२ ॥

केबनायक वव ॥

ङ्हथु मेन ॥

केबनायक लिसर वङ; द्रवरन ॥
परिक्षपन वराहा ॥ १३ ॥
अर्हल्या प्रव्यस ॥

राग ।।

(अहल्या) - रगराताशि, भुतखातासि भिफि थिङ
मदु रे ।
अनेग वनस अह याङव चोङा(३)क्षे ॥
? अहल्या पिहाव ॥

राग ।।

(भुतखातसि) - नुयो रगरातासि, भिजि राज शिवा वने ।
विरम्भ मयासे, भिजि मनथान वने ॥
अहल्याया करात पिहाव ॥

राग ।।

(अहल्याया करात) - जन प्रभु रगरातासि राज शिवा भावने,
नुगर मछिङ बाबु पिश्वयाव चोने रे ॥ ॥

थुति छरु ॥ (लु ३)

० ० ०

राजा सभा वव ॥
ङ्हथु मेन ॥
उपतन याय ॥
मंत्रि कोतोवार वव ॥
केवनायक द्रवरन वव ॥
ब्राह्मन वव ॥

राग धात, कुतनस ॥

(ब्राह्मण) - जोतिकस शिरमुनि जिथिङ मदु रे,
राजायाके वङाव, आशिवात बिय ॥
ब्राह्मन वङ ॥

राग धात, बहिरि श्वया ॥

(ब्राह्मण) - ब्राह्मन जत्म जुया, अति सुख शिया रे,
राजायाके देखना कायाव, आनन्दन वया ॥
थनंलि रानि पितिने ॥

राग वराडि ॥

(रानी) - विव्यक मदु राजा, संसारसं मसिया
कारन मद रे, पितिनाव हया,
नुयो सखि इतुछे वने ॥ ॥
नाय वव द्रवरन ॥
न्वाहारके ॥
अहल्या वव ॥

? राग ॥

(भुतखातासि) - नुयो रगरातासि, भिजि राज शिवा वने,
विरम्भ मयासे, भिजि मनथान वने ॥ ॥
राजा अहल वङा ॥ ॥

थुति छरु ॥ (लु ४)

० ० ०

रानि प[[रि]]क्षपन ॥
रुपवति वव ॥

राजा सवरी ॥ तार ए ॥

(रुपवती) - थथिङ जुभन वेरस, पुरुष मदु रे,
मन थिर मदु गथे याय
अय बाबु नुयो भिजि पिस्वयाव चोने ॥ ॥
वनिजाल वव ॥

राग, धात

(बनिजाल) - छनके चित वङ ॥
न्हितकया व्यापार, षदि शिक्र वने वने वने,
जि ष्यालं न्वाङा जुयना, वने वने ॥

राग धात नियपिकुया ॥ तार प्रता ॥

(वनिजाल) - अय रे ना शुन्दरि, जि खअछि ङेकयो,
छन रुप गुण ङेङा, ङोयथ्य जि वया ॥
हिदयस मि तस्य, जिव काय मते रे,
गंगा जल तोनकाव, जिवदान विव ॥
(रुपवती) - थ[[व]] ष्वाल मोश्वक, बजारन, जोखारप वर,
वायो बाबु भिजिस्यन पितिङाव छोय ॥
निराजनि धक बनिजार, छ छाय जिके वया,

काव बाबु अमो मिजन, न्हसपो जोङाव छोव ॥
धात विजोग चकुवाथे ॥
(रुपवती) - नुगर मछिङ गथे रे बाबु, पुरुष निस्थुर चित्त रे,
वसके तु चित्त तस्य, वने रे आव जि ॥

थुति छरु ॥ ॥ (लु ५)

० ० ०

नन्दिमुख परिक्षेन, पिकाया ॥
राजा अहल वया, द्रवरन ॥
राजा हनरपं यने ॥
अहल्या, प्रजा सकल्यं,
लिहावव, अन्दोलन ॥ ॥

थ्वुति छरु ॥ ॥ (लु ६)
० ० ०

राजा अश्वयशिको थेङ ॥
मंत्रि लंख कायक छोयी ॥
अपसरा व मंत्रिव नापराक,
(अप्सरा) - हे मनुष्य छ गनन वया,
(मन्त्री) - हे परमेश्वरी जि सुर्योदय राजा,
(अप्सरा) - हे मनुष्य छन गंमे मदुले ॥
मंत्रि लिहा वव,

[[राग वराडि ॥ तार प्रतार ॥
(राजा) - राङन राय मजिव व्रत भिष्यन राङा,
नुयो मंत्रि भिस्यन थव छे रिहाय ॥]]
राजा नापरात वव,
मंत्रिन राजा कङा ॥ ॥
राजाव मंत्रिव लिहावव ॥
मे, धात, शरगया पहर ॥

थ्वति छरु ॥ (लु ७)
० ० ०

रानि पितिङ छोयाम्ह वव ॥

ङ्हथु मेन ॥
चेतिनिन अंन कायक छोय ॥
रानि पिहाव ॥

राग विभास ॥ तार प्रतार ॥
(रानी) - थथिङ विपरिति शुया ङ्हवने ल्हाय,
पुरुष निस्थुर चित्त खोम प्रानया
अंन विधुं छुनङ मदु रे,
सखि छोया वात डेन वने रे ॥ ॥

थुति छरु ॥ (लु ८)
० ० ०

रानि प्ररिक्षपन वव ॥
अहल्या द्रवरन वव ॥

राग वरारि ॥ तार जाति ॥
(चुववती रानी) - थथिङ विपरिति सुया ङ्हवने ल्हाय,
जिनं छु उपाय या(य) कोतोवार,
उपाय स्यङयो, हरि हरि ॥
राजा वव ॥
राजाया व्रत ॥
सखि वव व्रत डेङन चोङ ॥
सखि द्रबरन वङ, व्रतका जोङाव ॥
जिथि वव ॥

राग श्री ॥
(जिथि) - थव रुप तोरताव, वृद्धरुप जुस्य
भक्ति जत्म याके जि वने ॥
वृद्धरुप दवलन वङ ॥
राजा पिहाव ॥

राग वंसत ॥
(राजा) - नुयो चुववति, भिजि वने रे,
यितुछे वङाव भिजिस्यन स्वर वने रे ॥
रुपवती वव, ङ्हथु मेन ॥
अहल्या वव द्रवरन ॥

राग द्वमान ॥

(राजा) - आवन ङ्हाया वको वनोयो
आवनरिया मयरोयो, विरम्भ मयास्य,
भिजि सुखन क्षे चोने, नुयो रुपवती ॥
थुति अहल्याया गाक रु ॥

(लु ९)

० ० ०

निम्बवति वव
ङ्हथु मेन ॥

सखि वव, व्रतका जोङाव ॥
व्रत दङ ॥ ॥
वृद्धरुप वव ॥
सदेस्त जुयाव, केङा, पुजा याक, वसुधारान,
आशिख बिया, वसुधारा स्वर्ग्ग बिज्याक ॥ ॥
राजा वव ॥
ङहथु मेन ॥
(लु १०)

अन्तय्

पुलांगु प्राचिनहस्तलिखितग्रन्थया विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान जुइल्यं हे दनि । राष्ट्रिय अभिलेखालय व मेमेथाय् सुरक्षित जुयाच्वंगु वसुन्धरानाप स्वापू दुगु बाखंत अध्ययन याय्बलय् स्वस्थानीव्रतकथा नाप छुं छुं सामिप्यता जूवः । उकिं थीथी थासय् सुरक्षित जुयाच्वंगु वसुन्धरादेवी बाखं, प्याखत अध्ययन याय्बलय् तुलनात्मक अध्ययन यायृत नं अःपुइसा भ्ी वंशजतय् वसुन्धरादेवी-सम्वन्धी धारणा छु खः धैगु नं प्रष्ट जुइ । वसुन्धरादेवी छम्ह नारी खः, नारीया बारे पुलांपिं मनूतय्गु धारणा, मनोभावना सीकेफत धाःसा थौंया नारीआन्दोलनय् नं आपाल तिवः जुइ । उकिं नं प्राचिनग्रन्थ अध्ययन जुइ हथाय् जूगु खनेदु ।

नोट

सम्पादनया भ्वलय् सफुती उल्लेख मजूगु खँयात चिधंगु कोष्ठदुने अले लेखक स्वयं त्वःफिना मेथाय् च्वयातःगुयात निगू तःधंगु कोष्ठदुने दुथ्याकागु दु ।

लिधंसा

राष्ट्रिय अभिलेखालय, माइक्रोफिल्म ल्याः ए १३३२/१२ व ए १३४/३३

वज्राचार्य, चन्द्रलक्ष्मी, नेसं ११२२, *वसुन्धरा बाखं नेसं १०६४ या छगू अध्ययन* । नेपालभाषा स्नातकोत्तर निगूगु दँ भिंगूगु पत्र आंशिक पाठ्य पूवंकेत नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, न्ह्यब्वःगु अभिलेख सम्पादन (अप्रकाशित) ।

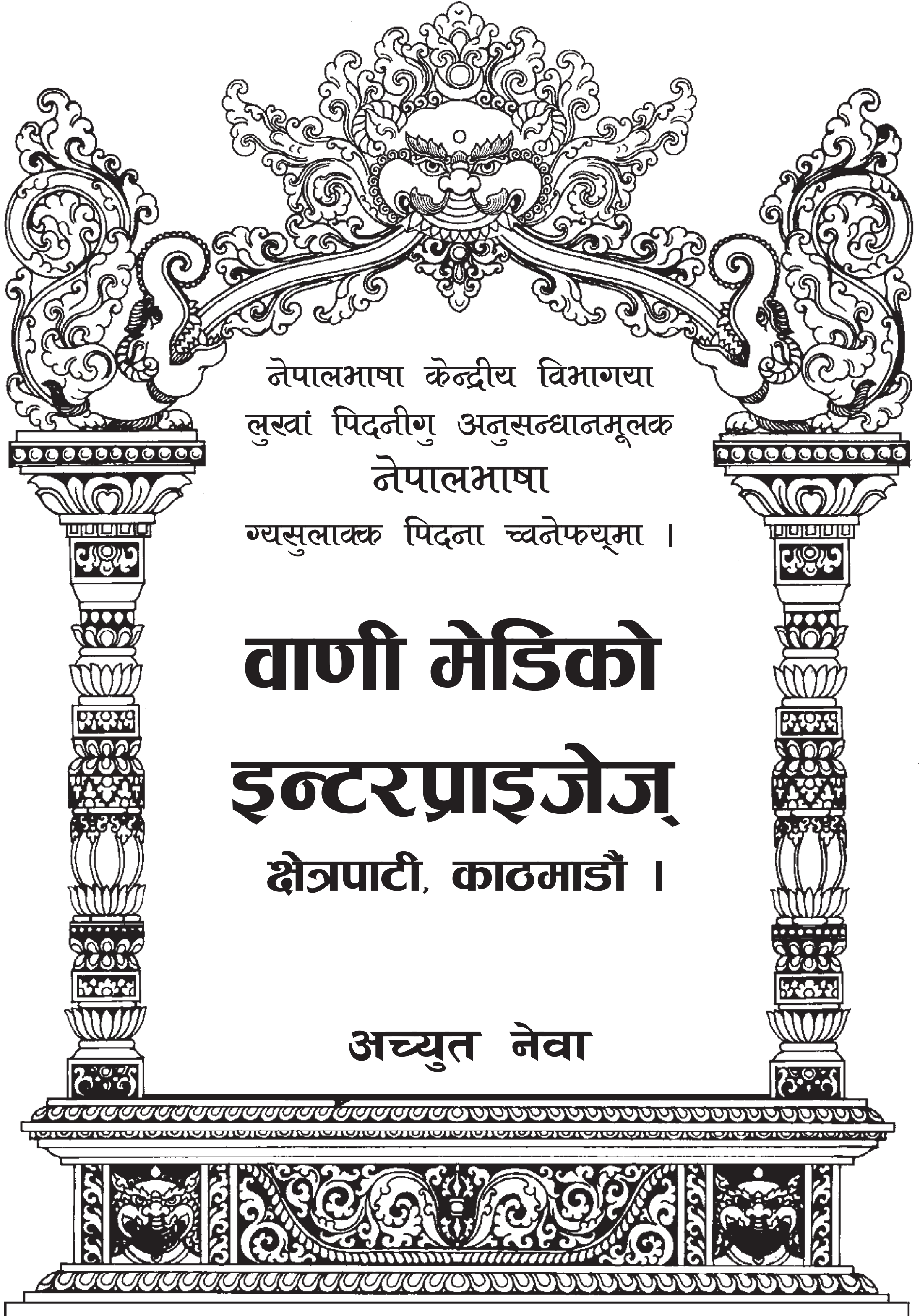
वज्राचार्य, रञ्जना, नेसं ११२८, *नेवार बौद्ध संस्कार*। काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

वज्राचार्य, हिराकाजी, नेसं ११२१, *नेपालको बौद्धधर्ममा वसुन्धरादेवी*। यल : बुद्धिराज वज्राचार्य व मेपिं (विसं २०५८) ।

शाक्य, पं. हेमराज, नेसं १०९९, *स्वयम्भू महाचैत्य* । यें : स्वयम्भू विकास मण्डल ।

शाक्य, महेन्द्ररत्न, १११४, *वसुन्धरादेवी छगू अध्ययन* । ललितपुर : लोटस रिसर्च सेन्टर ।

Nepal-German Manuscript preservation project, preliminary list of manuscripts, Block prints & historical documents microfilmed. Hamburg Asia-Africa Institute Dept. of Indian Tibetan Studies.

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया
लुखां पिदनीगु अनुसन्धानमूलक
नेपालभाषा
ग्यसुलाक्क पिदना च्वनेफयूमा ।
वाणी मेडिको
इन्टरप्राइजेज्
क्षेत्रपाटी, काठमाडौं ।
अच्युत नेवा